

Toplum Bilimleri

Altı Aylık Hakemli Bilimsel Dergi

Vol: 13 Num: 25
Ocak - Haziran 2019
ISSN 1306-7877
E-ISSN 2147-5644

Journal of Social Sciences

Semi-Annual Academic Journal

Vol: 13 Num: 25
January - June 2019
ISSN 1306-7877
E-ISSN 2147-5644

Toplum
Bilimleri
Dergisi

Journal of Social Sciences

Hakemli Bilimsel Dergi/Semi-Annual Academic Journal

Cilt: 13 Sayı: 25 / Volume: 13 Number: 25
Ocak - Haziran 2019 / January - June 2019

Sahibi/Owner

Asos Yayıncılık

Editör/Editor-in-Chief

İhsan Çapcıoğlu – Hüsamettin Karataş

Editörler Kurulu/Editors

İhsan Çapcıoğlu, Hüsamettin Karataş, Emrah Yavuz, Abdullah Altuncu

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Hüsamettin Karataş

Sekreteryaya ve Redaksiyon/Secretariat & Proof Reading

Abdullah Altuncu

Yayın Kurulu/Editorial Board

İhsan Çapcıoğlu (Ankara Üniversitesi), Hüsamettin Karataş (Fırat Üniversitesi), Siham Zengi (University of Baghdad), Abdumurad Tilavov (Tashkent Devlet Üniversitesi), Serdar Yavuz (Fırat Üniversitesi), Niyazi Akyüz (Ankara Üniversitesi), Cavide Memmedova (Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi), Celalettin Çelik (Erciyes Üniversitesi), Özcan Bayrak (Fırat Üniversitesi), Najdat Yashar Murad (University of Baghdad), Kemalettin Taş (Süleyman Demirel Üniversitesi), Mehmet Cem Şahin (Ankara Üniversitesi), Emrah Yavuz (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi), Abdullah Altuncu (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)

Danışma Kurulu/Advisory Board

Abdurrahman Aliy (İstanbul Üniversitesi, Türkiye), Adil Çiftçi (Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye), Adnan Jahic (Tuzla Üniversitesi, Bosna-Hersek), Ahmet Cevat Acar (İstanbul Üniversitesi, Türkiye), Ahmet Nedim Serinsu (Ankara Üniversitesi, Türkiye), Ali Bardakoğlu (29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye), Asad L. Asad (Harvard University, ABD), Ashirbek K. Muminov (Tashkent State University, Uzbekistan), Ayşe Kadioğlu (Sabancı Üniversitesi, Türkiye), Ayşe Saktanber (ODTÜ, Türkiye), Beylû Dikeçligil (İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye), Cemal Kurnaz (Gazi Üniversitesi, Türkiye), Christopher G. Ellison (University of Texas, ABD), Ebrahim Moosa (Notre Dame University, ABD), Ercan Ömirbayev (Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan), Erdal Toprakyan (Universität Tübingen, Germany), Grace Davie (University of Exeter, UK), Hakan Kırımlı (Bilkent Üniversitesi, Türkiye), Halil Aydınalp (Marmara Üniversitesi, Türkiye), Hans-Georg Babke (Hildesheim University, Germany), Hasan Onat (Ankara Üniversitesi, Türkiye), Hayati Beşirli (Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan), Hüsnü Ezber Bodur (Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye), İbrahim Sadavi (Tunus Üniversitesi, Tunus), İsmail Hakkı Ünal (Ankara Üniversitesi, Türkiye), James A. Beckford (University of Warwick, UK), John Valk (New Brunswick University, Canada), Kenan Çayır (İstanbul Bilgi Üniversitesi, Türkiye), Liliana Elena Boşcan (University of Bucharest, Romanya), Martin Thurner (Ludwig Maximillian University, Germany), Mehmet Ak (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye), Mehmet Bayraktar (Yeditepe Üniversitesi, Türkiye), Mehmet Görmez (İslam Düşünce Enstitüsü, Türkiye), Metin Heper (Bilkent Üniversitesi, Türkiye), Mustafa Durmuş (Hacettepe Üniversitesi, Türkiye), Mustafa Macit (Atatürk Üniversitesi, Türkiye), Nevin Güngör Ergen (Hacettepe Üniversitesi, Türkiye), Niyazi Akyüz (Ankara Üniversitesi, Türkiye), Numan Aruç (Makedonya Bilim ve Sanat Akademisi, Makedonya), Özgür Arun (Akdeniz Üniversitesi, Türkiye), Patrick Baert (University of Cambridge, UK), Peter J. Kivisto (Augustana College, ABD), Phil Zuckerman (Pitzer College, ABD), Recai Doğan (Ankara Üniversitesi, Türkiye), S. Abulhasan Navab (University of Religions, İran), Serdar Sağlam (Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye), Şaban Ali Düzgün (Ankara Üniversitesi, Türkiye), Şahin Kesici (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye), Şefika Şule Erçetin (Hacettepe Üniversitesi, Türkiye), Ünver Günay (Erciyes Üniversitesi, Türkiye), Yasser Mohamed (Al-Madinah International University, Malaysia), Zaynabidin Acimamatov (Osh Devlet Üniversitesi, Kırgızistan), Zeki Salih Zengin (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Hakem Kurulu/Referee Board

Toplum Bilimleri Dergisi, en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayınlanmamaktadır.

Journal of Social Sciences uses double-blindreview fulfilled by at least two reviewers. Referee names are kept strictly confidential.

Toplum Bilimleri Dergisi/Journal of Social Sciences

ISSN 1306-7877

E-ISSN 2147-5644

Asos Yayıncılık

Fırat Teknokent Çaydaçıra Mahallesi, Hacı Ömer Bilginoğlu Cd. No:63,
23350 Merkez/Elazığ

toplumbilimleridergisi@gmail.com

EDİTÖRDEN

Akademik yayın hayatının 14. yılına ulaşan Toplum Bilimleri Dergisi (Journal of Social Sciences)'nin 25. sayısını siz kıymetli okuyucularımıza sunmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Bu sayımızda Sosyal Bilimlerin farklı alanlarında toplam 16 makale ile karşınızdayız.

Dergimiz, bu sayımızla birlikte yenilenme sürecine girmiş bulunmaktadır. Yazarlarımızın ihtiyaçlarına cevap verebilmek ve yayınlarının hak ettiği konuma ulaşmasını sağlamak adına yürüttüğümüz çalışmalar devam edecektir. Bu bağlamda dergimizde yayınlanan makalelere DOI numarası verilmekte ve çalışmaların akademik bir kimlik kazanması sağlanmaktadır. Yazarlarımızın ORCID id numarası da çalışmalarına eklenmektedir. Ayrıca dergimiz e-ISSN'ye sahip olarak elektronik dergi yayıncılığına da başlamıştır. Bununla birlikte halen taranmakta olduğu indekslerin yanı sıra yeni indeks ve veri tabanlarına kabul ile ilgili yoğun çalışmalarını sürdürmektedir.

Son olarak hazırlamış oldukları çalışmaların yayınlanması hususunda dergimizi tercih eden kıymetli yazarlarımıza, bu çalışmalarını titizlikle inceleyen değerli hakemlerimize ve dergimizin yayınlanmasında yoğun emeği geçen dergi ekibimize şükranlarımızı sunuyoruz. Yeni sayımızda buluşmak üzere, esenlikle kalın.

Editörler

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Dr. Hüsamettin KARATAŞ

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri

Yeşil Ekonomi Kapsamında Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımı
Sustainable Tourism Approach in Scope of Green Economy
Salih TELLİOĞLU
9-26

Uluslararası Lojistik Faaliyetlerinde Gümrük İdarelerinin Rolü
The Role of Customs Administrations in International Logistics
Functions
İrfan SÜER, Adem EMRE
27-54

Kurtarıcı İnancının Psikolojik Temelleri
Psychological Foundations of the Savior Belief
Nesibe Esen ATEŞ
55-67

Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde Bulunan 18. Yüzyıla Ait İki Cilt Örneği
Two Bindings Example of 18th Century in Konya Yusuf Ağa
Library
Tuğba YALÇINKAYA
68-88

Güney Bavyera'daki Türkçe Anadili Dersi ve Türkçe Öğretmenleriyle İlgili Paradigmatik Bir Değerlendirme
A Paradigmatic Study about Turkish Native Language Courses
and Turkish Teachers in Southern Bavaria
Mustafa ÇAKIR
89-120

**Kutbe'd-dîn-i İznik'in Mukaddime'si Merkezli Bir Anadolu
Ağızları Karşılaştırması**

A Comparison of Anatolian Dialects Based on Mukaddime of
Kutbe'd-dîn of İznik

Zeliha GADDAR

121-136

**Turizm Sektöründe Özkaynak Kârlılığının Analizi
The Analysis of Return on Equity of Tourism Industry**

M. Recep ARMUTLU, H. Yusuf GÜNGÖR

137-152

**Kapadokya Bölgesi'nde Yapılan Açık Alan Rekreasyon
Etkinliklerinin Seyahat Acentaları Tarafından
Değerlendirilmesi**

The Evaluation of the Outdoor Recreation Activities in
Cappadocia Region by Travel Agencies

Sevim KÜL AVAN, Evren GÜÇER

153-168

**Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Aktif/Pasif Sigortalı
Dengesinin İncelenmesi**

An Investigation Of Insured / Pension In Turkish Social Security
System

Emel İŞTAR IŞIKLI, Ertuğrul EVLİCE

169-189

**Eğitim Örgütleri Açısından Duygusal Emeğin Önemi
Importance of Emotion Labor for Educational Organizations**

Kısmet DELİVELİ

190-215

**Anadolu Uygarlıklarının Kültürel Aidiyet Hissindeki Yeri ve
Uygarlık Tarihi Dersinin Önemi**

About the place of Ancient Age Civilizations in Anatolia in the
Sense of Cultural Identity and Importance of the History of
Civilization Lesson

Evren Şar İŞBİLEN, Derya Çığır DİKİYOL
216-232

Tarih Öğretiminde Yeni Bir Kavram: Sanal Tarihsel Mekân
A New Notion in the History Education: Virtual Historical Places

Derya Çığır Dikyol, Evren Şar İŞBİLEN
233-248

**Pertev Mehmed Sa'îd Paşa'nın Mevlevîlikle İlgili Manzum
Tarihleri**

The Chronicles Written In Verse By Pertev Mehmed Sa'îd Pasha
About Mevleviyeh

Ali YÖRÜR
249-261

**Çetin Öner'in Romanındaki Toplumsal Hafıza Mekanları:
"Dağlara Yazılıdır" Örneği**

The Social Memory Spaces Of Çetin Öner's Novel: The Example
Of The "Mountains Were Written"

Hamit YÜKSEL
262-277

**Trafik Kazası Sonucu Ölümün Yaş/Nüfus İlişkisinde
Değerlendirilmesi**

Evaluation of Deaths Caused by Road Traffic Accidents in
Relation to Age/Population

Seda HATİPOĞLU
278-288

**Eylül Dönemi Seminer Çalışmalarına Yönelik
Öğretmen Görüşleri**

Teacher' Views on September Term Seminars

Ahmet GÖÇ

289-308

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Haziran / June 2019, 25 : 9-26

Yeşil Ekonomi Kapsamında Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımı

Sustainable Tourism Approach in Scope of Green Economy

Salih TELLİOĞLU

Dr. Özel Sektör – Yönetici

Dr. Private Sector - Manager

slhtellioglu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6510-110X>

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.23382>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15 Nisan / April 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 22 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 9-26

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Yeşil Ekonomi Kapsamında Sürdürülebilir Turizm Yaklaşımı

Öz: Turizmde yeni destinasyonların artması ve mevcut destinasyonların da giderek büyümesi ile turizm sektörü hızlı bir şekilde büyümektedir. Bu büyüme turistik ülkelere ekonomik, sosyolojik ve kültürel katkılarının yanı sıra doğal kaynakların hızla tükenmesine, gıda atığına, çevre kirliliğine ve kültürel varlıkların da zarar görmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, bu kaynakların gelecek nesillere kalmasını ve doğal güzelliklerinin korunmasını sağlamak amacıyla yeşil ekonomi ve sürdürülebilir turizm kavramları gündeme getirilmiş ve bu kavramlar giderek daha da önemli hale gelmeye başlamıştır. Ayrıca giderek artan çevre bilinci yüksek turist sayısından dolayı da çevreye duyarlı turistik işletmelere olan talep her geçen gün daha da artmakta bunun sonucunda da çevreye duyarlı turistik işletmeler daha çok avantajlı olmaktadır. Bu çalışmada yeşil ekonomi, eko-turizm ve sürdürülebilir turizm kavramlarının önemi ve bu kavramlara yönelik olarak uygulanan politikalar anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Destinasyon, Yeşil Ekonomi, Sürdürülebilir Turizm, Ekoturizm

Sustainable Tourism Approach in Scope of Green Economy

Abstract: Tourism sector has grown rapidly with the increase of new destinations in tourism and the growth of existing destinations. In addition to providing economic, sociological and cultural contributions to touristic countries, this growth causes rapid depletion of natural resources, damage to food waste, environmental pollution and cultural assets. In this context, the concepts of green economy and sustainable tourism have been brought to the agenda and become increasingly important in order to ensure that these resources remain for future generations and to preserve their natural beauties. In addition, due to the increasing number of high environmental awareness tourists, the demand for high environmental awareness touristic enterprises is increasing day by day, and as a result, this enterprises are more advantageous.. In this study, the importance of the concepts of green economy, eco-tourism and sustainable tourism and the policies which applied to towards these concepts has been mentioned.

Keywords: Tourism, Destination, Green Economy, Sustainable Tourism, Ecotourism

GİRİŞ

Turistik ülkeler için önemli bir gelir kaynağı olan turizm sektörü giderek artan turist sayısı ile büyümekte ve yeni destinasyonlar ile de daha geniş bir alana yayılmaktadır. Turizmdeki büyüme hızı arttıkça turistik bölgelerin çevre sorunlarında giderek artmakta ve sektörün sürdürülebilirliği ile ilgili ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Bu sorunların oluşmaya başlaması ile birlikte yeşil ekonomi, yeşil pazarlama, sürdürülebilir turizm kavramları konuşulmaya başlamıştır. Bu süreç ile birlikte özellikle de gelişmiş ülkelerde giderek artan tüketici bilinci ile birlikte çevreye duyarlı ürünler üretilmeye başlanmıştır. Duyarlı tüketicilerin bu ürünlere olan taleplerinin artması ile birlikte de birçok işletmeyi yeşil etiketli (eko-etiket) ürün üretmeye teşvik etmiş ve bu sayede de eko-etiketli ürün sayısı giderek artmıştır.

Turistik işletmelerde ise konaklama işletmelerinin çevreye duyarlılığını arttırmak için yeşil yıldız uygulaması kullanılmaya başlamış ve bu uygulama giderek yaygınlaşmıştır. Bu uygulama ile çevreye duyarlı konaklama işletmeleri yeşil yıldız ile ödüllendirilmektedir. Yeşil yıldızla sahip işletmeler buldukları ülkelerde ekonomik teşvik almasa bile yeşil yıldız kriterlerini yerine getirdiğinde işletme maliyetlerinde düşüş sağlanmakta ve ayrıca bilinçli tüketicinin de bu işletmeleri tercih etmesiyle satışları artmaktadır. Turistik işletmelerin çevreye duyarlı bu uygulamaları ekonomik beklentinin ötesinde önemli bir de sosyal sorumluluk görevi olmalıdır. (Tellioglu ve Şimşek, 2016: 565).

Bu çalışmada yeşil ekonomi ve yeşil ekonomi kapsamında ele alınan kavramlara yer verilmekte ve sürdürülebilir turizm konusu geniş kapsamlı olarak ele alınmaktadır. Çalışmada ayrıca sürdürülebilir turizm ve ekoturizme yönelik düzenlemelere ve uygulamalara da yer verilmektedir.

1. Yeşil Ekonomi

Yeşil ekonomi insanların doğaya zarar veren müdahalelerini yok etmeyi ve bu sayede doğal yaşamın ve çevrenin zarar görmemesini amaçlayarak sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı temel alan doğayla uyumlu bir ekonomik anlayış olarak ifade edilmiştir (Şahin, 2012: 24). Yeşil ekonomi içerisinde yeşil pazarlama, eko-etiket, eko-turizm, sürdürülebilir turizm ve yeşil yıldız kavramlarını da beraber barındıran önemli bir iktisadi değer haline gelmiştir. Bu kavramlar ile ilgili yaygın tanımlar şöyledir:

Yeşil Pazarlama: Yeşil pazarlama; çevresel kirlilik, enerji tüketimi ve tükenbilir kaynaklara karşı duyarlılık gerektiren ve toplumun ihtiyacını tatmin etmede sorumluluk anlayışı içerisinde uzun vadeli karlılığı hedefleyen bir iş stratejisidir. (Erbaşlar, 2012: 95).

Eko-Etiket: Eko-etiketleme çevre dostu ürünlere verilen bir ödül niteliğindedir. Eko-etiketleme ile amaç tüketicilerin çevreye duyarlılığını arttırmak, artan tüketici talebi ile

birlikte de üreticileri eko-etiketli ürünler üretmeye yönlendirmek ve etiketli olmayan ürünlerin üretimini azalttırmaktır (Alagöz, 2007: 6).

Eko-Turizm: Sürdürülebilir turizmin bir parçası olan ekoturizm, doğal kaynakların, doğal alanların ve kültürel varlıkların sorumlu bir şekilde kullanılmasını ve korunmasını amaçlayan ve bunun yanında yerel ve ulusal kalkınmaya katkı sağlayan turizm türüdür (Erdoğan, 2017: 20).

Sürdürülebilir Turizm: Sürdürülebilir turizm ziyaretçilerin, endüstrinin, çevrenin ve ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını karşılayan mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri tam olarak dikkate alan turizm türü olarak tanımlanmaktadır (UNWTO, 2013: 10).

Yeşil Yıldız: Turistik işletmelerin enerji, su, atıklar, ekolojik faaliyetler ve çevre duyarlılığı uygulamalara göre kategorize edilmesi ve bu kapsamda bir yıldızdan beş yıldıza kadar sınıflandırılması ile ilgili çalışmalardır.(Turan vd., 2017: 91).

Dünyadaki kaynakların bilinçsiz olarak kullanılması ile birlikte oluşan küresel felaketlerle birlikte başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok gelişmiş ülke 1990'lı yıllardan itibaren yeşil ekonomi kavramını kullanmaya başlamışlardır (Çisil vd., 2013: 71). Doğal kaynaklardaki bozulmalar ile başlayan süreç işle birlikte ülkeler gelişme ve kalkınma sürecinin devamlılığını sağlayabilmek için kaynaklarını etkin kullanması görüşü ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın önemi yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu kapsamda çevreyle dostu ürünlerin üretimi ile birlikte yeşil kavramı daha çok konuşulmaya başlamıştır (Kuşat, 2013: 4898)

Ekonomi ve iktisat kavramı ile ilgili tanımlarda kıt kaynakların en etkin şekilde kullanımı ifade edilirken yeşil ekonomi için de var olan kaynakların etkin kullanımı ve kullanım sonrası ortaya çıkan tüm atıkların da etkin bir biçimde değerlendirilmesi veya dönüştürülmesi anlatılmak istenmektedir. Bundan dolayı bir ülkede üretimin ve kaynakların sürdürülebilir olması için ülke ekonomisinin “yeşil ekonomi” kapsamına geçmesi gerekmektedir. (Kuşat, 2013: 4897).

Yeşil ekonomiye göre işletmeler çevreye karşı duyarlı bir üretim ve hizmet politikası benimsemelidir. İşletmeler bu kapsamda üretim ve çevre konusunu birlikte ele almalı ve ekonomik beklentilerinin ötesinde çevreye duyarlı bir üretim anlayışına önem vermelidir. Çevre konusunda giderek bilinçlenen tüketici profili ile birlikte işletmelerin bu doğrultuda gelişmeleri doğru takip etmesi, pazarlama araştırmaları yapması ve tüketicilerin çevreye duyarlı ürünlerin olan ilgisini de göz ardı etmemesi gerekir. Kısacası işletmelerde çevre dostu bir üretim politikası yaygınlaşmalı ve işletmeler doğal kaynakların varlığına ve korunmasına destek olmalıdır (Çisil, vd., 2013: 64).

Yeşil üretim kavramında "4S" formülü (Erbaşlar, 2012: 98):

1. **Tatmin (Satisfaction):** Tüketicilerin gereksinimlerinin ve isteklerinin tatminidir.
2. **Sürdürülebilirlik (Sustainability):** Ürünün enerji ve kaynaklarının devamlılığının sağlanmasıdır.
3. **Sosyal Kabul (Social Acceptability):** Ürünün veya işletmenin canlılara, doğaya zarar vermemesi konusunda sosyal kabul görmesidir.
4. **Güvenlik (Safety):** Ürünün kişilerin sağlığını tehlikeye atmamasıdır.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası düzeyde yoğun olarak gündemde tutulan konulardan bir tanesi de yeşil büyümedir. Yeşil büyüme; yeşil ekonomi ve yeşil girişimcilik gibi kavramları da beraberinde getirirken, eko-inovasyon ile ilgili stratejilerin daha da güçlendirilmesini sağlamaktadır (Türkiye Teknolojileri Geliştirme Vakfı, 2014: 61).

Tablo 1: Yeşil Büyüme Ekonomisi

Yeşil Ekonomi & Endüstrinin Yeşilleşmesi	Tüm sektörlerdeki endüstrilerin kaynak verimliliği ve çevresel performansının sürekli	Temiz Üretim	Enerji Verimliliği	Kimyasalların Yönetimi, vb
Yeşil Endüstrilerin Oluşturulması	Çevresel ürün ve hizmetlere ilişkin endüstriyel arz	Atık yönetimi	Kaynak geri kazanımı	Yenilenebilir enerji, vb.
Yeşil Endüstri & Kalkınma Önceliği	Gelir ve istihdam yaratılması	Rekabetçi ve Sürdürülebilir iş yapısı	Yenilikçi ve katma değerli ürünler	Doğal kaynak güvenliği
	İklim değişikliğine yönelik azaltım ve uyum yaklaşımları	Çevresel yönetim	Endüstriyel ve kimyasal emniyet	

Kaynak: Türkiye Teknolojileri Geliştirme Vakfı, 2014

Yeşil ve sürdürülebilir ekonomilere geçmenin ülke ve toplum için avantajları söz konusu olduğu gibi dezavantajları da vardır. Yeşil ekonomiye geçiş sürecinde yaşanabilecek bu avantajlar ve dezavantajlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. (KUŞAT, 2013: 4900).

Tablo 2: Yeşil ve Sürdürülebilir Ekonomilere Geçiş ve Sonrasında Yaşanabilecek Avantaj ve Dezavantajlar

Avantajları	Dezavantajları
Çevreyle uyumlu ekonomik ürünler ortaya çıkar.	Enerji ve maden kaynaklarının fiyatları yükselir.
Tüm faaliyet alanlarında yeni teknolojilerin gelişmesi ile küresel ve yerel ihtiyaçların daha uygun bir şekilde karşılanmasını sağlar	Tarımsal gıda ve tarımsal endüstri kaynaklarında yüksek fiyatlar oluşur
Yeni ürünlerin sahip olduğu yeni işlevler, bu malların kullanım değerlerini maksimum düzeye çıkarır.	Tüm alanlarda yeni teknolojilerin geliştirilmesi için yüksek yatırım maliyetlerine ihtiyaç vardır
Küçük ve orta ölçekli hizmet ve teknik yardım firmaları ortaya çıkar ve yeni iş imkânları oluşur	Şirket ilişkilerinde, ölçülerinde ve ürettikleri ürünlerin değerinde azalış ortaya çıkar.
Genel kaynak verimliliği artar, enerji ve diğer doğal kaynaklara olan talep azalır	Şehirleri ve metropolleri sürdürülebilir iş ve yaşam alanlarına dönüştürebilmek için gereken maliyetler büyüktür
Sürdürülebilir şehirlerde yaşam kalitesi büyük oranda artar.	Ailelerin satın alma gücünde azalışlar meydana gelir.
Kişisel ihtiyaçlar ve çalışma zamanındaki hareketlilik azalır, kaynak verimliliği artar, yeni malzemelere bağlı olarak kirlilik ve enerji yoğunluğu azalır	Ekolojik ses getiren ve ekonomik avantajları olan yeni taşıma ve ulaşım sistemlerinin üretilmesi için gereken yatırım maliyetleri yüksektir.

Kaynak: (Barbiroli, 2011:24; akt, Kuşat, 2013: 4900).

Günümüzde tüketicilerin çevreye duyarlılık konusunda giderek artan farkındalığı ile birlikte bu ürünlere olan talebinin de giderek artacağı ön görülmektedir. Mevcut birçok farklı sertifikasyon ve eko-etiket içerisinde güvenilir olanlar aşağıdaki ortak yönlere sahiptir (ETE, 2005: 30):

- Tüketicilere iletilen ve belli sürdürülebilirlik kriterlerini karşılayan işletmeleri veya ürünleri ve hizmetleri tanımayanlara tanımalarını sağlayan bir logo verilir.
- Yerel yönetmeliklere uygunluk asgari bir standart olarak gereklidir. Ancak yerel yönetmeliklerin yetersiz olduğu durumlarda bölgesel yetkililerle birlikte çalışılmaya teşvik edilir
- Bu sertifikaya ya da etikete firmaların sürdürülebilir kalkınmaya bağlılık beyanı yayınlamaları gerekir.
- Sertifikalı işletmeler tarafından karşılanması veya aşılması gereken bir dizi tanımlanmış standart / kriter veya çevre yönetim sistemini kapsayan bir plandır.
- Program, sertifikalı firmaların değerlendirilmesini ve denetlenmesini ve standartların karşılandığını garanti eden bir doğrulama sistemini içerir.

- Program, sertifikayı yenilemek için periyodik takip denetimlerini yönetir ve sürekli gelişmeyi teşvik eder
- Bu plan, standartları ve tasarımı tanımlamak için turizm paydaşlarını içeren katılımcı bir yaklaşıma dayanmaktadır.
- Sistemin işleyişinin temel finansmanını sağlamak için bir ücret yapısı oluşturulmuştur.

2. Turizm ve Çevre İlişkisi

Turistik ülkeler için önemli bir gelir kaynağı olan turizm aynı zamanda sosyal ve kültürel kalkınmanın gerçekleşmesine de yardımcı olan önemli bir sektördür. Turizm faaliyetlerinin, ülkelerin sahip olduğu özgün değerleri ve kültürel yapıları kullanma imkânı vermelerinin yanı sıra, istihdam sağlama, eşit gelir dağılımı ve kırsal alanların kalkınmasına da büyük katkısı vardır (Kuter ve Ünal, 2009: 146). Ancak, turizmin hızlı bir şekilde büyümesinden dolayı doğal kaynaklara ve kültürel miraslara da zarar verebilecek etkileri giderek artmaktadır. Turizmin gelişmesi bu kaynakların devamlılığına ve çevresel dokunun cazibesine bağlı olduğundan bu kaynakların korunması turizmin sürdürülebilirliği açısından birincil önem teşkil etmektedir (TÜSİAD, 2012: 27).

Çevre her ne kadar yaşamımızı sürdürdüğümüz bir alan olarak ifade edilse de, aslında çok büyük bir ekosistem içermektedir. Bu ekosistem sayesinde fiziksel ve biyolojik pek çok ihtiyacımız karşılanmaktadır. İktisadi çevre için her türlü kaynağı sunan bu temel yapı hammadde deposu ve üretimin ana kaynağıdır. Kaynakların kıt olmasından yola çıkarak, çevresel ve doğal kaynakların da kıt olduğunu ve bu kaynakların mümkün olduğunca etkin kullanılması gerektiği ifade edilmektedir. Turizmde de sürdürülebilirliğin sağlanması için çevresel kaynaklar ile birlikte sosyal ve kültürel değerlerin de korunması gerekmektedir. (Kusat, 2013: 4899). Başarılı bir turizm politikası da için de korunmuş ve geliştirilmiş bir çevre gereklidir. Aralarında çok yakın ilişki bulunan turizm ve çevre bugün çevre ağırlıklı bir planlama anlayışı içerisinde ele alınmaktadır (Keleş, 2003: 7).

Turizmin gelişmesi ve devamlılık gösterebilmesi o destinasyonun insanların ilgisini çekebilmesine bağlı olmasından dolayı oradaki kaynakların korunması ve çevresel dokunun zarar görmemesi turizmin sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir. (Çisil vd., 2013: 65). Sürdürülebilir turizm, turiste ve yerel halka ekonomik ve sosyal olarak fayda sağlamanın yanında çevreyi koruyan ve o bölgenin ekonomik olarak gelişmesini sağlayan önemli bir faktördür. Sürdürülebilir Turizmin sağladığı bu faydalardan dolayı da yeşil ekonomi ve turizm ilişkisi giderek güçlenmektedir (Çisil vd., 2013: 65). Sürdürülebilir turizm çevreye önem veren bir yaklaşım olmakla beraber sürdürülebilir turizmin ana hedefleri arasında ekonomik sürdürülebilirlikte yer almaktadır (Tutar, 2013: 330).

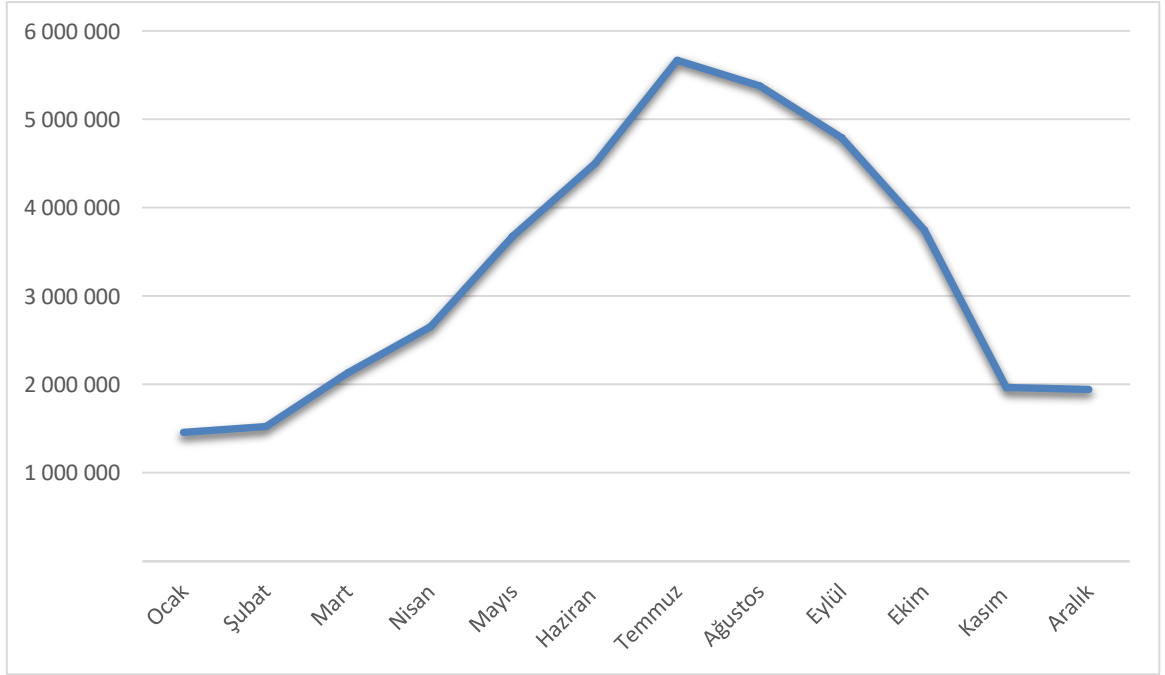
Turistik işletmeler her gün büyük miktarda kaynak tüketimine neden olmaktadır. Odaların ısıtılması, soğutulması, odalarda kullanılan kimyasallar (deterjan vb.), golf alanlarının sulanması, yüzme havuzlarının doldurulması, cruise gemilerinin üretmiş olduğu atıklar, yemeklerin pişirilmesi için harcanan enerji bu tüketime örnek gösterilebilir. BM raporuna göre de, bir turist günde bir kilogram katı atık ve çöp üretmektedir. Atık yönetimi ile ilgili düzenlemeler yapmayan turistik işletmeler için atık giderek büyük bir sorun haline gelmekte ve bu işletmeler çevreye zarar vermektedir (Atay ve Dilek: 2013: 205). Özellikle Türkiye’de ki kıyı şeridindeki turistik tesislerde yoğun olarak uygulanan herşey dahil sistemi ile birlikte gıda atığı giderek artan büyük bir sorun haline gelmektedir. Geçmiş yıllarda özellikle gelişmiş Avrupa ülkelerinden tatil alışkanlığı olan turist kitlesini ağırlayan bu tesislerdeki gıda atığı bu tesislere farklı pazarlardan tatil alışkanlığı olmayan turistlerin gelmesi ile giderek artmaktadır. Bu da giderek büyüyen bir sorun haline gelmiş ve henüz çözümü için bir politika geliştirilmemiştir.

Artan işletme maliyetleri, ekolojik bozulmaların meydana gelmeye başlaması, sektör paydaşlarının baskısı ve bu konulardaki giderek artan toplumsal bilinç turistik işletmelerin doğal çevreye karşı bakış açılarını stratejik olarak yeniden gözden geçirmeleri gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Yapılan araştırmalara göre çevresel yönetim uygulamalarının turistik işletmelerde gerçekleşmesi sonucunda elde edilecek yararlar şöyledir (Kassinis ve Soteriou, 2003: 388; akt, Güler ve Tufan, 2013: 5):

- ✓ Maliyet tasarrufu
- ✓ Verimlilik
- ✓ Rekabet avantajı
- ✓ Müşteri talebine yanıt verecek yeni mal ve hizmetlerin sunulması
- ✓ İşletme imajının parlatılması
- ✓ Paydaşların memnuniyeti şeklinde sıralanmaktadır.

Turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinden biri de mevsimsel çevre baskısıdır. Turizm sektörünün yılın belirli dönemine yoğunlaşmasından dolayı yerel kaynaklar üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır. Yılın belirli dönemlerindeki çok yoğun geçiren diğer dönemlerde atıl kalan bir sektörün hem ekonomik açıdan hem de doğal kaynakların kullanımını açısından sürdürülebilirliği oldukça zordur (TÜSİAD, 2013: 27-28).

Şekil 1: Aylara göre Türkiye'ye 2018 yılında gelen yabancı turist sayısı

Kaynak: TÜRSAB, Aylık turisti sayısı raporu (1990-2019).

3. Sürdürülebilir Turizm

Sürdürülebilirlik kavramı ancak yeşil kavramıyla birlikte bir anlam oluşturabilmektedir (Çişil vd., 2013: 64). Sürdürülebilirlik kavramına göre; bugünün ihtiyaçlarını karşılırken doğal kaynakların korunmalı ve gelecek nesillere iyi bir çevre bırakılmalıdır (Collin, 2004; akt, Kuter ve Ünal, 2009: 147). Sürdürülebilir turizm, turistlerin ve o yöre sakinlerinin ihtiyaçlarını karşılırken aynı zamanda geleceğe yönelik fırsatlar sunan ve giderek daha da önem kazanan bir turizm yaklaşımıdır (Mercan ve Özkök, 2013: 415).

Sürdürülebilir turizm kavramı ile ilgili ilk geniş çaplı dünya zirvesi Rio de Janeiro'da ki sürdürülebilir gelişme kongresidir (ETE, 2005: 10). Sonraki yıllarda ise Avrupa Birliği (AB)'nin bu konudaki çalışmaları başlamış ve 2003 yılında da sürdürülebilirlik ile ilgili ilk bildirisi olan "Avrupa Turizminin Sürdürülebilirliği için Temel Yönelimler" yayınlanmıştır. Bu girişimi, 2006 yılında "Yenilenmiş Avrupa Turizm Politikası", 2007 yılında da "Rekabetçi ve Sürdürülebilir Avrupa Turizmi için Gündem" bildirisi izlemiştir. 2010 yılında da "Avrupa: Dünyanın Bir Numaralı Turizm Destinasyonu – Avrupa'da Turizm için Yeni bir Çerçeve" bildirisi yayınlanmıştır (TÜSİAD, 2012: 43).

Sürdürülebilir turizm politikasının hedefleri; doğal çevreyi ve ekolojik süreçleri tahrip etmemek; iç ve dış turizm hareketlerini geliştirmek; turizmi çeşitlendirmek; turistik yoğunlaşmayı zamana ve mekana yayarak kaynakların tahribini önlemek, faaliyetlerin istikrarlı olmasını sağlamak; ulaşım ve kentsel altyapıyı güçlendirmek olarak sıralanabilir.

Sürdürülebilir turizm politikalarını aşağıdaki başlıklara göre özetlemek mümkündür (Gündüz, 2004: 62-63):

- **Ekolojik politikalar:** Bu kavram; hava, su, toprak kirlenmesi, erozyon ve biyolojik varlık kayıplarını ve küresel iklim değişikliklerinin önlemeyi hedeflemekle beraber turistik ve kentsel yerleşimlerde iklimsel ve meteorolojik kriterleri dikkate alan yaklaşımlar içermektedir.

- **Kültürel politikalar:** Tarihi değer ve varlıkların özgün değerleri ve ortamları içinde korunarak ve canlandırılarak turistlere sunulmasını ve bununla birlikte de kültürel değer ve ürünlerinin turistlerin istediği biçimde hazırlanarak modern bir anlayış içinde sunulması şeklinde ifade edilebilir.

- **Sosyal politikalar:** Belirli bir zaman ve mekan üzerinde doğal ve kültürel varlıklara zarar verebilecek insan ve eylem yoğunluklarının kaldırılması ya da azaltılması, iyi bir planlama ile taşıma kapasitesi limitlerinin aşılmasının önlenmesi, kamu kurumları mensuplarının tatil ve izin dönemlerinin en doğru turistik kaynak kullanımını sağlayacak şekilde ayarlanması olarak ifade edilebilir.

- **Ekonomik politikalar:** Turizmin sürdürülebilirliği sağlamak için doğanın tahribatının ekonomik araç ve yaptırımlarla önlenmesi; denetim ve cezai yaptırımlar ile çevreci teknolojiler ve yöntemlerin seçilmesi, turizmden bölgelerarası farklılıkları gidermede bir araç olarak yararlanılması, turizm ve çevre sektörlerinin gelişmesinin teşviki için ödüllendirme ve özendirme tedbirlerinin yaratılması şeklinde ifade edilmektedir.

- **Estetik iyileştirme politikaları:** Turizmin sürdürülebilirliği açısından doğal kaynakların korunması işe birlikte bu kaynaklara ve kültürel varlıklara zarar vermeden estetik görünümün de olması gerekmektedir. Estetik görünüm (peyzaj), turizmin önemli çekiciliği olan etkenlerindendir. Bu nedenle turizm bölgelerinde motorlu taşıt trafiğinin azaltılması, gürültü kirlenmesine neden olan her türlü etkiye karşı tedbir ve düzenlemelerin yerine getirilmesi, elektrik, telefon gibi iletişim ve enerji hatlarının direkler üzerinden değil yeraltından iletiminin sağlanması, heyelan, erozyon ve kapatılmış maden ocaklarından kalan kötü yeryüzü görünümünün arazi doldurma ve bitkilendirme yoluyla düzeltilmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilirlik kavramının giderek yaygınlaşması ile birlikte turistik destinasyonlardaki doğal kaynakların, doğal güzelliklerin ve kültürel varlıkların gelecek nesillere de aktarılmasını sağlamak amacıyla sürdürülebilir turizm kavramı da sıkça ifade edilmeye başlanmıştır. Her sektörde olduğu gibi turizm sektörünün de turizmin doğal, kültürel ve fiziki çevre üzerinde olumsuz etkilerinin giderek artması ve kaynakların etkin kullanılmaması sürdürülebilir turizm kavramının ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Özellikle gelişmiş ülkelerden gelen turistlerin çevreye duyarlı davranışlarından dolayı destinasyonlar ve turistik işletmeler ve bu kitleyi çekebilmek ve turizm sektöründe giderek artan rekabette ön plana çıkabilmek amacıyla çevreye duyarlı projeler içerisinde yer almaktadır.

Turimde sürdürülebilirliği sağlamak için aşağıdaki eylemler gerekmektedir. (Keleş, 2003: 46-47);

- ✓ Ekolojik dengenin korunması,
- ✓ Kaynak kullanımının devamının sağlanması,
- ✓ Atıkların azaltılması ve yok edilmesi,
- ✓ Enerji veriminin artırılması,
- ✓ Çevresel ve sağlıkla ilgili riskleri en aza indirmek,
- ✓ Düzenli çevre denetiminin yapılması,
- ✓ Restorasyon ve yenileme
- ✓ Turistlere tam ve güvenilir bilginin verilmesidir.

Dünyada turizmin sürdürülebilirliğini sağlamak için sürdürülen en önemli çalışma örneği ekolojik oteller yıldızlama sistemi gösterilebilir. Dünyada çevreye duyarlı otellerin sınıflandırılmasında "*Eco Hotels of the World*" isimli organizasyon tarafından yıldızlama sistemi geliştirilmiştir. Bu kapsamda oteller, yaptıkları enerji, su, atıklar, ekolojik faaliyetler ve çevre duyarlılığı uygulamalara göre kategorize edilir ve bir yıldızdan beş yıldıza kadar sınıflandırılmaktadır. Her bir kategori için alınan yıldızların ortalaması alınarak, otelin yeşile ve çevreye karşı duyarlılığını gösteren yeşil yıldız sayısı belirlenmektedir (Turan vd., 2017: 91).

Yeşil yıldız için bazı ülkelerde turistik işletmeler kamudan ekonomik teşvik alsa da bazı ülkelerde bu teşvikler verilmemektedir. Turistik işletmeleri ekonomik teşvikin olmadığı ülkelerde yeşil yıldız almaya iten en önemli faktör bazı önemli seyahat acentelerinin bu konuda otelleri yönlendirmesi ya da gelişmiş ülkelerden gelen turistlerin yeşil yıldıza sahip işletmelere olan talebin giderek artmasıdır. Yeşil yıldızın ekonomik yönden teşvik edilmediği ülkelerde bile yeşil yıldızın o işletmeye ve çevreye çeşitli faydaları söz konusudur. Bu faydalar:

Enerji tasarrufu: Enerji tasarrufu sağlayan aydınlatma ürünlerinin kullanımı ile enerji tasarrufu sağlamak

Atık ayrıştırma: Atıkların türüne göre ayrıştırılması sayesinde geri dönüşüme kazandırılması

Müşteriyi bilinçlendirmek: Broşür vb. araçlar ile müşteriyi bilinçlendirerek tatil sürecinde kaynakları daha dikkatli kullanmasını sağlamak. Örneğin, “Havluların gereksiz yere yıkanmasının çevre için zararlı olduğunu biliyor musunuz” uyarısı ile tekstillerin daha az yıkanması, daha az yıpranması ve kimyasal tüketiminin azaltılması sağlanacaktır.

Ambalaj atıkları: Küçük ambalajlı ürünler yerine büyük ambalajlı ürünleri kullanarak ambalajdan kaynaklanan atıkların azaltılması ve daha uygun fiyata ürün alınmasını sağlamak

Gıda atığı: Özellikle herşey dahil otellerdeki yüksek miktarda gıda atığına dikkat çekerek müşterileri afiş vb. araçlarla bilgilendirmek ve bu sayede gıda atığının azalmasını sağlamak.

3.1. Dünyada Sürdürülebilir Turizm Politikaları ve Uygulamaları

Turizme ve sürdürülebilir turizme yönelik çalışmaların çok olmasına rağmen uygulanmasına yönelik araştırmaların ve çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir (Dodds ve Butler, 2010: 35).

Sürdürülebilir turizme yönelik uygulamalar ile ilgili farklı yaklaşımlara rastlanmaktadır. Dodds ve Butler (2010) konuyu genel bir yaklaşım ile ele alıp yapılması gerekenleri yasal düzenlemeler kapsamında incelemiştir. Dodds ve Butler (2010)'a göre sürdürülebilir turizme yönelik uygulamaların artmasını sağlamak için 3 temel unsur söz konusudur.

1. Mevcut turizm politika ve uygulamalarının sürdürülebilir turizm ile ne kadar uyumlu olduğunun incelenmesi gerekir.
2. Başarılı politika uygulamalarını gerçekleştirmesine engel olan uygulamaların belirlenmesi gerekir
3. Turizmin paydaşları ve politikacılar tarafından sürdürülebilir turizme yönelik uygulamaların ve politikaların gelişmesi için bir yapı oluşturulması gerekir.

Mazula (2013) ise konuyu destinasyon ve turistik işletme kapsamında ele alarak bu konuda yapılması gerekenleri belirtmiştir.

Tablo 3: Destinasyonlarda Sürdürülebilir Turizmin Uygulamaları için Yapılması Gerekenler

Planlama	Bilgilendirme	Pazarlama ve İletişim	Satış
Yapılacaklar listesi	Misafirlerin bilgilendirilmesi	Promosyonlar	Bilgilendirme ve satış sistemi
Organizasyonlar	Yerel halkın bilgilendirilmesi Basının bu konuya teşvik etmek	Reklam ve tanıtım çalışmaları Marka yönetimi Pazar araştırmaları	Özel satış paketleri

Kaynak: Mazula, 2013: 142

Sürdürülebilir turizmin uygulanması için o destinasyonda yaşayan halk, sektörün paydaşları ve o yöreye turist olarak gelen kitleyle mutlaka iletişim kurulmalı ve bu kitleler sürdürülebilir turizme yönelik uygulama ve politikalar hakkında bilgilendirilmelidir. Ayrıca bu uygulamaların o destinasyona rekabet avantajı sağlaması için gerekli reklam çalışması ve marka tanıtımı ile ilgili pazarlara destinasyon bazlı olarak duyurulması gerekmektedir (Mazula, 2013: 142).

Dünya’da sürdürülebilir turizm ve ekoturizm ile ilgili uygulamaların sayısı çok olmasa da bazı ülkeler bu konuda uzun yıllar önce çalışmaya başlamış ve diğer ülkelere göre rekabet avantajı sağlamıştır. Avusturalya, İspanya, Meksika, Yeni Zelanda ve Türkiye’de ki bazı önemli düzenlemelere aşağıda başlıklar halinde yer verilmektedir.

3.1.1. Avusturalya

Avustralya’nın 1992 yılında çıkardığı milli turizm stratejisine göre sürdürülebilir turizmin gelişimi için ekonomik, sosyal ve çevresel konularda daha dengeli bir yaklaşım olması gerektiği vurgulanmıştır. Avustralya’da ekoturizmin gelişmesine yönelik olarak yapılacak çalışmaların doğal alanlarda sürdürülebilir turizm oluşmasına önemli katkı sağlayacağı düşünülüyordu. 1994 yılında yayınlanan milli ekoturizm stratejisi ise ekoturizm ile ilgili ilk ve en başarılı düzenleme olarak ifade edilmektedir. Avusturya ekoturizm stratejisi için 10 milyon Avusturya dolayı bütçe ayırmış ve bu bütçenin aşağıdaki çalışmalar için hibe edeceğini planlamıştır (UNEP, 2005: 142-143):

- Yenilikçi tasarım ve teknolojiler için altyapı harcamalarında
- Bölgesel ekoturizm planlamalarında
- Enerji ve atıkların en aza indirilmesi ve ekoturizm ile ilgili eğitim, iş geliştirme ve pazar araştırması harcamalarında kullanılacağı ifade edilmiştir.

3.1.2. İspanya

Dünyadaki en önemli turizm ülkelerinden biri olan İspanya'da başta Calvia ve Granda'da da sürdürülebilir turizm için önemli uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Calvia destinasyonu kalabalık turizm sezonlarının ardından eski cazibesini kaybetmiş ve turist sayısında önemli bir düşüş olmuş (TÜSİAD, 2012: 46) Calvià Belediyesi 1990'lı yılların başında yaşanan bu sorunları çözmek ve sürdürülebilirliği sağlamak için (sosyal, çevresel ve ekonomik) alanlarda derin ve teknik bir analiz gerçekleştirdi. Bu çalışmaların sonucunda 1995 yılında daha sürdürülebilir bir turizm modeli ile alternatif büyüme senaryoları vizyonunu içeren bir plan belirlendi. Bu plan mevcut bir genişleme seviyesini koruyan ve restorasyona dayanan, büyümeyi ve sürdürülebilirliği temel alan bir düzenleme ile kamuya açıklandı (UNEP, 2005: 167).

Granada da sürdürülebilirlik anlayışı ile önemli girişimler yapılmıştır. İlk olarak kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile Granda bölgesi turizm konseyi kurulmuştur. Konsey Granda'nın turizm kaynaklarını ulusal ve uluslararası mecralarda tanıtmış, Granada'da turizm gelişmesine ve turistlere kent ile ilgili tatmin edici bilgilerin verilmesine katkı sağlamıştır. Kamu-Özel sektör işbirliğinin başarılı bir uygulaması olan bu girişim güçlü ve kararlı bir şekilde planlamaların uygulanmasını sağlamış ve düzenli olarak istatistik ve rapor yayınlamıştır. Calvia ve Granada gibi başarılı kentsel çalışmanın yanında İspanya hükümeti otellerin enerji tasarrufu ile ilgili gerekli düzenlemelerini yapmalarını sağlamak için otellere finansal destek sağlamıştır (TÜSİAD, 2012: 48).

İspanya'da ayrıca eko-sertifika alan işletmelere çeşitli hibeler verilerek işletmeleri bu konuda teşvik etmek amaçlanmaktadır. Bazı belediyeler, programda yer alan işletmelere, programda kalmalarını teşvik etmek amacıyla, bazı vergilerinde yüzde 90 indirim sağlamaktadır (UNEP, 2005: 95)

3.1.3. Meksika

Meksika'da turizm, GSYİH'ya güçlü katkıda bulunmasına rağmen, yerel topluluklara maksimum fayda sağlamak için yerel ekonomilere yeterince iyi entegre olmamıştır. Meksika hükümeti bu sorunları ortadan kaldırmak, turizmin dengeli bölgesel kalkınmanın en önemli örneklerinden biri olması gerektiğini sağlamak ve turistik kaynakların gelecek nesillere ulaşmasını sağlamak amacıyla 2001 yılında ulusal turizm programını yürürlüğe koymuştur (UNEP, 2005: 153).

Bu uygulamada strateji merkezi hükümet tarafından oluşturulmuş ve sonrasında yerel yönetimlere bildirilmiştir. Bu çerçevede ışığında yerel yönetimlerin uygulamaları koordine etmesi ve tamamlaması planlanmıştır. Bu girişim, Meksika turizm sektörünün yaşadığı düzensiz şehirleşme, çevre kalitesinin ve dengesinin bozulması, kültürel kimliğin

kaybı ve turizm gelirinin yerel ekonomiye yeteri kadar aktarılmaması vb. sorunlara karşı strateji oluşturmayı amaçlamaktadır (TÜSİAD, 2012: 49).

3.1.4. Yeni Zelanda

Yeni Zelanda da sürdürülebilir turizme yönelik uygulamalar kentsel düzeyde başlamış ve daha sonra genele yayılmıştır. Özellikle de Kaikoura'da ki kentsel çalışmalar örnek uygulama olarak kullanıldı. Yeni Zelanda'nın 2010 turizm stratejisinde ülke % 100 doğal ve sağlıklı çevre yönetimi turistlere tanıtılmakta ve pazarlanmaktadır. Hükümet ayrıca yerel düzeyde bireysel turizm işletmelerine ve yerel halka sürdürülebilirlik yaklaşımı ile ilgili bilgilendirme sağlamaktadır. Turizm ve çevre bakanlıkları ortaklaşa, üç yıllık bir süre boyunca sürdürülebilir bir turizm projesi uygulayacak olan altı bölge için yeni bir fon oluşturulacak ve projeyi eyleme dönüştürmek için her proje içinde çalışmak üzere sürdürülebilir bir turizm uzmanı finanse edilecektir (UNEP, 2005: 161).

3.1.5. Türkiye

Türkiye'de sürdürülebilir turizm ile ilgili en yaygın uygulama yeşil yıldız uygulamasıdır. Bu uygulama T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisleri" projesi kapsamında başlatılan bakanlık belgeli konaklama tesislerine belirlenen kriterlere uymaları şartıyla verilen bir uygulamadır. Bu uygulama ile mevcut turizm işletme belgesindeki yıldızlar yeşil olarak gösterilmekte ve plakalarının üzerinde çevreye duyarlı tesis ibaresinin yazıldığı bir çevre etiketi (eko-label) yer almaktadır. (Kara ve Çavuş, 2013: 481). Doğanın korunması, işletmelerin ve işletmeden çalışan personelin çevre duyarlılığını arttırma, gıda atığının azaltılması, enerji tüketiminin azaltılması konularına önem veren yeşil yıldız uygulaması turistik işletmelerin sürdürülebilir turizm kavramı ile tanışmalarına ve bu konuda daha da bilinçlenmelerini sağlamıştır. Ayrıca Türkiye'de 2013 yılında 5265 sayılı bakanlar kurulu kararı ile "Çevreye Duyarlı İşletmelere Verilen Enerji Desteği Hakkındaki Karar" ile enerji desteği sağlanmış ve yeşil yıldıza olan talep artmıştır ancak 24 Ekim 2018 tarihindeki 191 sayılı karar metni ile bu destek yürürlükten kaldırılmıştır.

"Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı'nda sürdürülebilir turizm için bir değerlendirmeye yer verilmemiştir. Ekoturizme ise kısmen yer verilmiş ve Batı ve Orta Karadeniz, Antalya, Mersin ve GAP ekoturizm bölgeleri belirlenmiş fakat bu bölgelerde bu strateji kapsamında ekoturizme yönelik dikkate değer çalışmalar olmamıştır (Türkiye Turizm Stratejisi 2023, 2007).

SONUÇ

Dünyada kaynakların hızla tükenmesi ve giderek artan çevre sorunları özellikle turizm sektörü için tehlike oluşturmaktadır. Daha çok ekonomik beklenti üzerine planlanmış

olan turizm sektörünün olumsuz etkileri sonucu kaynak ve çevre kirliliği sorunları giderek artmakta ve bu da doğal kaynakların ve kültürel varlıkların gelecek nesillere aktarılması ile ilgili tehdit oluşturmaktadır. Bu olumsuz etkenler Calvia örneğinde olduğu gibi bazı destinasyonların eski cazibesini kaybetmesine neden olmaktadır.

Turizmde kaynakların israf edilmesine yol açan en önemli sorun herşey dahil sistemidir. Özellikle Türkiye’de yaygın olarak kullanılan bu sistem henüz turizm markasının yeterli düzeye oluşmadığı destinasyonlarda kullanılmaktadır. Bu sistem sürdürülebilir turizm için önemli bir sorun olarak görülmesine rağmen yüksek talep ve doluluk oranı sağlamasından dolayı bazı işletmeler tarafından tercih edilmekte ve bu sayede daha çok satış yapan seyahat acentelerini de memnun etmektedir. Herşey dahil sisteminin uygulandığı konaklama işletmelerinde gıda atığı önemli ve çözülmemiş bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bu sistem içerisinde yer alan farklı paketlerdeki ücretsiz açık büfe yiyecek ve içecek imkânı özellikle tatil kültürünün henüz yeterli olarak oluşmadığı turistlerin gittiği işletmelerde ki gıda atığını daha da arttırmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için yapılması gereken önemli görevlerden bir tanesi bu konuda müşterilerin dikkatini çekebilecek sayılar ve ifadelerin yer aldığı afiş ya da broşür yaptırmak ve bunları müşterilerin görebileceği yerlere asmak gerekiyor. Bu sayede müşterilerin konuya duyarlılığının artacağı ve gıda atığının daha da düşeceği öngörülmektedir. Ayrıca atıkların incelenmesi yolu ile de em çok hangi yiyeceklerin atıldığının tespit edilerek bu kapsamda menülerinin yeniden gözden geçirilmesi ve menüdeki bazı yemeklerin menüden çıkarılması gerekmektedir.

Birçok turistik destinasyonda sürdürülebilir turizm ve eko turizm için hala yeterli düzeyde yasal düzenlemelere ve uygulamalara rastlanmamaktadır. Bazı ülkelerde verilen ekonomik teşvikler ve seyahat acentelerin turistik işletmeleri yönlendirmesi ile görülen en yaygın uygulama yeşil yıldız uygulamasıdır. Yeşil yıldız uygulaması sayesinde turistik işletmelerde enerji, su, gıda ve kimyasal tasarrufu sağlanmakta ve atıklar ayrıştırılmaktadır. Ayrıca giderek bilinçlenen tüketicilerinde bu işletmelere olan taleplerindeki artıştan dolayı yeşil yıldız sahibi konaklama işletmesi sayısı giderek artmaktadır. Yeşil yıldız sahibi olmak için turistik işletmeler gerekli düzenlemeleri yapmak için harcama yapması gerekmekte bu da yeşil yıldız sayısının daha da artmamasındaki en önemli etkidir. Bu yüzden kamunun turistik işletmeleri yeşil yıldız teşvik edecek düzeyde yeterli ekonomik desteği sağlaması gerekmektedir. Türkiye’de 2013 yılındaki yasal düzenleme ile yeşil yıldız sahibi konaklama işletmelerine enerji desteği sağlanmaya başlanmıştı ancak 2018 yılında alınan karar ile bu destek kaldırılmıştır. Yeşil yıldız aldıktan sonraki süreçte elde edilecek tasarruf bu harcamaları karşılayacak olsa da bu vb. uygulamalardaki en önemli güç kamunun vereceği teşviklerdir.

KAYNAKÇA

- Alagöz, S. (2007). Yeşil Pazarlama ve Eko Etiketleme. Akademik Bakış Sosyal Bilimler Dergisi. 2007,11, 1-13
- Barbiroli, G. (2011:24) Economic consequences of the transition process toward green and sustainable economies: costs and advantages, International Journal of Sustainable Development & World Ecology Vol. 18, No. 1, February 2011, 17–27
- Çisil, E. Tutar, F. Tutar, E. ve Eren, M. (2013). Yeşil Ekonomi ve Turizm. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi. 5, 1, 62-72
- Dodds, R ve Butler, R. (2010). Barriers to Implementing Sustainable Tourism Policy in Mass Tourism Destinations. Tourismos: an International Multidisciplinary Journal of Tourism. 5(1), Spring 2010, 35-53
- Erbaşlar, G. (2012). Yeşil Pazarlama. Mesleki Bilimler Dergisi. 1(2), 94-101.
- Erdoğan, N (2017). Critical Views of Mainstream Approaches on Ecotourism. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 5(1), 20-31.
- ETE. (2005). Sustainable Tourism Development in UNESCO Designated Sites in South-Eastern Europe. Erişim Tarihi: 10.05.2019
<http://portal.unesco.org/en/files/45338/12417872579Introduction+Sustainable+Tourism.pdf/Introduction+Sustainable+Tourism.pdf>
- Gündüz, F.(2004). Çevre ve Turizmin Sürdürülebilirliği. Planlama Dergisi, 2004/1, 58-66
- KELEŞ, Ayşegül (2003), Sürdürülebilir Turizm Planlaması ve Türkiye’de Yat Turizmine Ekolojik Yaklaşım, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Kuşat, N. (2013). Yeşil Sürdürülebilirlik için Yeşil Ekonomi: Avantaj ve Dezavantajları - Türkiye İncelemesi. Journal of Yasar University, 29(8) 4896 – 4916
- Kuter, N ve Ünal, H (2009). Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekoturizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri. Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 9 (2): 146-156
- Mazila, M. (2013). International Journal of Economics and Statistics. Green Tourism in the Age of Green Economy. 3(1), 2013, 140-147
- Şahin, Ü. (2012). Yeşil Ekonomi. Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul. Editörler: Ahmet Atıl Aşıcı ve Ümit Şahin.

Tellioğlu, S ve Şimşek, N (2016). Dünyada ve Türkiye’de Engelli Dostu Turizm. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(33), 552-567.

Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (2014), EKOSKOP, İŞKUR Matbaacılık, 1. Baskı, ANKARA.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı 2007-2013”. T.C. Kültürü ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara

Tutar, F. (2015). Yeşil Ekonomi, Yeşil Turizm: Türkiye’de Turizm Sektöründe Yeni Trend Yeşillenen Oteller Projesi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(13), 328-352

Turan, S. Balcı, B. Ve Erkut, F. (2017). Yeşil Yıldız Uygulamasının Sürdürülebilir Turizm ve Çevresel Açından Önemi. Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, 2017 Cilt 1 Sayı 3, 88-94.

TÜRSAB (2019). Aylık Turist Sayısı Raporu (1990-2019). Erişim tarihi: 21.05.2019 <https://www.tursab.org.tr/istatistikler/turist-sayisi-ve-turizm-geliri>

TÜSİAD (2012). Sürdürülebilir Turizm. Sis Matbaacılık, İstanbul.

UNWTO (2013). Sustainable Tourism for Development. Sustainable Tourism for Development Guidebook. Madrid (Spain).

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Haziran / June 2019, 25 : 27-54

Uluslararası Lojistik Faaliyetlerinde Gümrük İdarelerinin Rolü

The Role of Customs Administrations in International Logistics Functions

İrfan SÜER

Prof. Dr., Ankara HBV Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı,

Prof., Ankara HBV University, FEAS, Department of International Trade,

Ankara, Turkey

irsuer@gazi.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-8990-9453>

Adem EMRE

Ticaret Uzmanı, Ticaret Bakanlığı, İstanbul Gümrük ve Dış Ticaret Bölge Müdürlüğü,

Trade Policy Officer, Ministry of Trade, Istanbul Regional Directorate of Customs and Trade,

İstanbul, Turkey

a.emre@ticaret.gov.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7905-5324>

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.6717>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 16 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 31 Mayıs / May 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 27-54

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Uluslararası Lojistik Faaliyetlerinde Gümrük İdarelerinin Rolü

Öz: Uluslararası lojistik faaliyetleri arasında yer alan "gümrükleme" işleminin hızlı ve doğru şekilde planlaması ve en az hatayı içerecek şekilde tamamlanması küresel rekabet gücünü yukarı taşımada büyük rol oynamaktadır. Uluslararası alanda faaliyet gösteren işletmelerin nakliye, geçici depolama, antrepo işlemlerini hızlı, güvenli, eksiksiz ve hatasız yürütmesi için gümrük idarelerine sorumluluk düşmektedir. Yüksek lisans tez araştırmasına dayanılarak oluşturulan bu çalışma, bir yandan gümrük ve lojistik erbabının mevcut durum ve uygulamaları analiz etmesine olanak sağlarken, bir yandan da sektör bazlı çalışmalar için gümrük idarelerinin rollerinin değerlendirilmesi konusunda kaynak teşkil etmeyi amaçlamaktadır. Büyük bir rekabetin yaşandığı lojistik sektöründe gümrük idarelerinin rolünü ortaya koymak, idarelerin hizmet kalitelerini ve gümrük işlemlerinin verimliliğini algısal açıdan ölçmek ve son olarak dünya uygulamaları ile ülkemizdeki uygulamaları karşılaştırmak amacıyla hazırlanan bu çalışma, akademik anlamda önemli bir kaynak olmaya adaydır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Tedarik Zinciri Yönetimi, Uluslararası Lojistik, Taşımacılık, Gümrük.

The Role of Customs Administrations in International Logistics Functions

Abstract: Proper planning of the customs clearance process increases the competitiveness of the logistics sector. Likewise, the fast completion of customs procedures plays a major role in the competition level of the international logistics sector. Customs administrations play significant role in securing and completing customs requirements on transportation and warehousing. This study, which is based on master thesis research, will allow customs professionals to analyze the current situation and practices. On the other hand, it will assist as a resource for evaluating the role of customs administrations in sector-based studies. The study is prepared to reveal the role of customs administrations, to measure the service quality of customs administrations and the efficiency of customs procedures from a perceptual point of view and finally, to compare the practices in Turkey with world applications. This study is also a candidate for being an important academic source in the logistics sector where there is a great competition.

Keywords: International Trade, Supply Chain Management, International Logistics, Transportation, Customs.

GİRİŞ

Lojistik sektörünün kamu kurumlarından hızlı ve efektif bir performans beklemeleri normaldir. Sektörün beklenti içinde olduğu kurumlardan bir tanesi de gümrükleme faaliyeti nedeniyle gümrük teşkilatlarıdır.

Öte yandan, Türkiye başta olmak üzere dünyada, sektörün gümrük işlemlerinin yeterliliği konusunda olumsuz algıya sahip olduğu gözlenmektedir. Gümrük idareleri tarafından gerçekleştirilen çalışmaların bilinmesi, dahası bir lojistik süreç olarak gümrüklemenin öneminin farkına varılması, bu sürecin en doğru şekilde yürütülmesi ve yönetilmesi anlamına gelecektir. Bu farkındalık aynı zamanda rekabet için ivme olarak değerlendirilebilmektedir.

Bu kapsamda, öncelikle uluslararası lojistik sektörünün rekabet gücü ile gümrük idarelerinin üstlendiği roller arasındaki ilişkinin ortaya konması gerekmektedir. Daha sonra uluslararası lojistik faaliyetlerin etkinliği ile gümrük idarelerinin etkinliği arasındaki pozitif bir ilişki bulunmadığına bakılması gerekmektedir. İrdelenmesi gereken bir diğer ilişki de uluslararası lojistik faaliyetlerin etkinliği ile gümrük işlemlerinin etkililiği arasındaki ilişkidir.

Bu alanda yapılan akademik çalışmaların azlığı, literatür noksanlığı, bundan sonra yapılacak çalışmalara örnek olacak bir eserin akademiye kazandırılmasını gerekli kılmaktadır.

Konu hakkında günümüze değin yapılan araştırmalar genellikle lojistik faaliyetlerinde dış ticaretin rolü üzerine yoğunlaşmaktadır. Örneğini Ulusal lojistik faaliyetlerinde dış ticaretin rolünü değerlendiren bir çalışmaya göre uluslararası lojistik ile uluslararası ticaret arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır (Tunç & Kaya, 2016).

Yapılan çalışmalarının pek azı lojistik sektörünün gümrük idarelerine bakış açısını değerlendirmiştir. Bu alanda ülkemizde yapılan üç adet lisansüstü düzeyde çalışma bulunmaktadır. Uluslararası ticaret kapsamında lojistik şirketlerinin gümrük faaliyetlerini Kapıkule Gümrük Kapısı örneğinde inceleyen en güncel araştırma 2012 yılında Berk Küçükaltan tarafından hazırlanmıştır (Küçükaltan, 2012).

Uluslararası lojistik ve gümrük işlemlerine ilişkin yapılan çalışmalar gümrüklerin uluslararası ticareti etkilediğini, güvenilir sınırların tedarik zinciri için önemli olduğunu ve yatırımcıların lojistik faaliyetler için potansiyel gümrük maliyetlerini hesaba kattığını kabul etmektedir (Heaver, 1992).

Literatür taraması neticesinde ulaşılan bazı araştırmaların değişken gümrük işlem sürelerini irdelediği gözlemlenmiştir. Bu çalışmalara göre lojistik faaliyetler ve bu faaliyetler sonucunda ortaya çıkan maliyet artışları ile bekleme süreleri arasında bir ilişki bulunmaktadır. (Taylor, Robideaux, & Jackson, 2004).

Literatürde var olan benzeri araştırmalar bir açıdan yeterli olmakla birlikte, bu çalışmalar gümrük idarelerinin ve gümrük işlemlerinin uluslararası lojistik faaliyetlerini ne kadar etkilediği konusunda yetersiz kalmaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışma teorik olarak; uluslararası lojistik faaliyetlerinde gümrük idarelerinin rolünü ve özellikle Türk Gümrük İdaresinin uygulamaya koyduğu gümrük işlemlerinin lojistik sektörü açısından önemini ortaya koymayı hedeflemektedir. Diğer bir ifadeyle araştırmanın amacı; rekabetin yaşandığı lojistik sektörde gümrük uygulamalarının ve gümrük idarelerinin rolünü ortaya koymaktır. Bu araştırma bir yandan lojistik temsilcilerinin mevcut tabloyu ve iş akışlarını analiz etmesi anlamına gelirken bir yandan da standardizasyon çalışmalarında gümrük idarelerinin rollerinin değerlendirilmesi için kaynak teşkil edecektir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Uluslararası lojistik faaliyetlerinde gümrük idarelerinin rolünün belirlenmesine yönelik yapılan araştırma için oluşturulan modelde, uluslararası lojistik sektörünün rekabet edebilirlik algısı ile gümrük teşkilatlarının rolleri, idarelerin etkinliği ve gümrük işlemlerinin etkililiği arasındaki algısı arasındaki ilişki kurgulanmıştır.

Uluslararası lojistik faaliyetlerine ilişkin olarak, bu çalışmada yapılan açıklamalar Türkiye'deki anlayış ve uygulamaları esas almaktadır. Ülkemiz gümrük idarelerinin işlem süreçleri bazı durumlarda aynı sayılmıştır.

Türkiye’de küresel pazara yönelik lojistik faaliyeti gerçekleştiren firma sayısı 1.000’den fazladır. Aynı zamanda araştırmanın evrenini teşkil edecek bu sayıya DTO, UND, UTİKAD gibi dernek ve sivil toplum kuruluşları dahil edilmektedir. UTİKAD’ın verilerine göre Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmeti ile uğraşan 457 firma bulunmaktadır (UTİKAD). Bu nedenle, araştırmanın örneklemini, yalnızca araştırma ile ilgili bilgi ve tecrübeye sahip UTİKAD üyesi firmalar (aynı zamanda çoğunlukla UND üyesi oldukları için) ile sektöre hizmet veren 16 dernek ve sivil toplum kuruluşu oluşturmuştur. Bu nedenle, ankette tam sayılı örnekleme yer verilmiştir.

2.1 Veri Toplama Tekniği

Araştırmada kullanılan verilerin toplanmasında; kütüphanelerden, akademik veri tabanlarından, hazırlanan rapor ve belgelerden, bilimsel yayın tarama sitelerinden, medya ve web sitelerinin arşivlerinden, resmi web sitelerinden elde edilen birincil ve ikincil kaynaklardan istifade edilmiştir.

Ayrıca birincil verilerin elde edilmesinde anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışma süresince çeşitli sivil toplum kuruluşu ve firmanın yetkilileri ile yüz yüze ve telefonda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. UND'nin daha önceki yıllarda hazırlamış olduğu bilgi ve belgelerden istifade edilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının bazılarında ziyaretler gerçekleştirilerek araştırma konusu hakkında fikir ve görüşlerine başvurulmuştur. Dernek ve firma yöneticileri ile anket soruları hakkında istişarelerde bulunulmuştur. Bazı kuruluşların yönetici kadrolarından destek alınmıştır. Türk Gümrük Teşkilatının (Ticaret Bakanlığı) uzman ve idarecileri ile gerek araştırma konusu gerekse anket soruları üzerinde görüş alışverişinde bulunulmuştur.

Yapılan çalışmalardan ve istatistiklerden elde edilen bilgilerin de değerlendirildiği çalışmada, veriler özellikle birebir görüşme veya e-posta iletişim yöntemi ile elde edilmiştir. Araştırmada geleneksel yöntemlerle birlikte, anketlerin uzaktan doldurulabilmesi amacıyla "online form tekniği (online survey tool)" kullanılmıştır. E-posta, telefon ve yüz yüze görüşme seçeneği dışında "Linkedin" gibi iş camiası için hazırlanan sosyal medya kanalları üzerinden "mesajlaşma" seçeneği de tercih edilmiştir.

Anket için yaklaşık 500 firma ve derneğin temsilcisi ile iletişime geçilmiş, 131 temsilciden geri dönüş alınmıştır. Bu anketlerin 5 tanesi geçersiz (boş), 126 tanesi geçerli sayılmıştır.

2.2 Verilerin Analizi

Araştırma kalitatif bir çalışma olmuştur. Çalışma verileri değerlendirilirken betimleyici istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Verilerin yorumlanabilmesi için frekans analizi yapılmış, çeşitli test teknikleri uygulanmıştır.

Araştırmada "Açımlayıcı Faktör Analizi" ölçeklerin yapı geçerliğinin belirlenmesinde, Cronbach's Alfa katsayısı güvenilirlik düzeyinin belirlenmesinde hesaba dahil edilmiştir. Araştırmada belirlenen faktörler için faktör analizleri gerçekleştirilmiş, akabinde ölçek puanları hesaplanmıştır, basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmiştir. Buradaki amaç puanların normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesidir. Basıklık ve çarpıklık katsayıları ölçeklerden elde edilmiştir ve bu katsayıların "+3" değeri ile "-3" değeri arasında oluşması normal dağılım için yeterli olarak değerlendirilmektedir (Groeneveld & Meeden, 1984; Moors, 1986; Hopkins & Weeks, 1990; DeCarlo, 1997).

Tablo 1: Puanların Basıklık ve Çarpıklık Katsayıları

	n	Çarpıklık	Basıklık
Rekabet Algısı	126	0,131	0,002
Farkındalık	126	-0,644	0,234
Olğusal Bilgiler	126	-0,104	-0,128
Yönetişim Rolü	126	-0,334	-0,455
Kolaylaştırma Rolü	126	-0,615	0,598
Gümrük İdarelerinin Rolü	126	-0,274	-0,414
Gümrük İdarelerinin Etkinliği	126	0,157	0,003
Gümrük İşlemlerinin Etkililiği	126	0,196	-0,196

Tablo 1'de yer alan katsayılar irdelendiğinde her bir puanın basıklık ve çarpıklık değerlerinin tam olarak "-3" ile "+3" değerleri arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Böylesi bir sonuç neticesinde puanların normal dağılım gösterdiği kanaatine varılmıştır. Bu kapsamda, yani puanların normal dağılım göstermesi sebebi ile araştırmada parametrik test teknikleri kullanılmıştır. Ölçek puanları "1" ila "5" puan arasında değişmekte olup kesme puanı "3" puan olarak alınmıştır. Bu sonuca göre herhangi bir ölçek puanının üçten az olması katılımın düşük olduğu üçten fazla olması ölçeğe katılımın yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Buna göre ölçek puanlarının 3 puanından anlamlı farklılık gösterme durumu tek örneklem t testi ile analiz edilirken puanların demografik özelliklere göre farklılık gösterme durumunun

analiz edilmesi için "t testi" ve "ANOVA testi" kullanılmıştır. T testi, 2 gruplu demografik değişkenlerin analizinde kullanılırken ANOVA testi k ($k > 2$) gruplu değişkenlerin analizinde kullanılmıştır. Ölçek puanlarının ilişkisi ise "pearson korelasyon testi" ile belirlenmiştir.

Açımlayıcı Faktör Analizi

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliğini tespit etmek için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin faktör analizine uygun olup olmadığını anlamak amacıyla KMO ve Bartlett testi yapılmıştır. KMO katsayısı örneklemin büyüklüğünü test etmek için hesaplanırken normal dağılım koşulu Bartlett testiyle incelenmektedir. Bu kapsamda KMO testi ölçüm sonucunun 0,50 ve daha üstü, Bartlett küresellik testi sonucunun da istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir (Jeong, 2005) Faktör analizi işleminde ölçek maddelerinin faktörlere atanması ya da ölçekten çıkarılması işlemlerinde faktör yükü değerlerine bakılmıştır.

Güvenirlilik Analizi

Cronbach's alfa katsayısı ölçeğin güvenirlilik düzeyini vermektedir. Katsayı 0 ile 1 arasında değişmektedir. Alfa (α) katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenirliliği şu şekilde yorumlanmaktadır (Nunnally, 1967).

- $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir,
- $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçeğin güvenirliliği düşüktür,
- $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir,
- $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

3. BULGULAR

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular aşağıda kaleme alınmıştır.

3.1 Kişi ve Şirket Bilgileri

Yapılan araştırmaya katılan çalışanların %10,3'ü Sivil Toplum Kuruluşu (STK) veya Dernek'te çalışırken %89,7'si Firma veya Acente'de çalışmaktadır. Çalışanların %8,8'i lise, %4,8'i önlisans, %71,2'si lisans ve %15,2'si lisansüstü eğitim düzeyindedir. Bununla birlikte

çalışanların %29,6'sı gümrük müşaviri, %29,6'sı üst kademe yönetici, %14,4'ü orta kademe yönetici iken %18,4'ü diğer pozisyonlarda çalışmaktadır.

Araştırmaya katılan çalışanların görev yaptığı kuruluşların %10,3'ü sektörde 1-5 yıl arası süredir faaliyet gösterirken %16,7'si 5-10 yıl, %13,5'i 11-15 yıl, %15,1'i 15-20 yıl, %15,1'i 20-25 yıl ve %29,4'ü 25 yıl ve daha uzun süredir faaliyet göstermektedir.

3.2 Şirketlerin Lojistik Faaliyetlerine İlişkin Bilgiler

Araştırmaya katılan kişilerin görev aldığı kuruluşlar %59,5 oranla Gümrükleme alanında faaliyeti gösterirken %53,2 oranla Nakliye / Taşımacılık, %39,7 oranla Depolama ve %37,3 oranla Danışmanlık/ Müşavirlik alanında faaliyet göstermektedir.

Kuruluşların uluslararası lojistik faaliyet bölgeleri %77,0 oranla Avrupa, %50,0 oranla Balkanlar, %39,7 oranla Orta Doğu ve Kuzey Afrika ve %38,1 oranla Asya ve Pasifik'tir.

3.3 Anket Ölçek İfadelerine Katılım Düzeyleri

Tablo 2'de yer alan sonuçlara göre Olgusal Bilgiler ölçeğinde en fazla ve en düşük katılım gösterilen ifadeler aşağıda verilmiştir.

- "1. Gümrük, uluslararası ticaret ve lojistik alanlarında atılan adımlardan haberdarız." ifadesi için katılım puanı 3,62 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "2. Gümrük idaresi karşısında haklarımızı ve yükümlülüklerimizi biliyoruz." ifadesi için katılım puanı 4,06 düzeyindedir ve oldukça yüksektir.
- "3. Sıklıkla gümrük işlemine konu lojistik faaliyeti gerçekleştiriyoruz." ifadesi için katılım puanı 4,14 düzeyindedir ve katılım oldukça yüksektir.
- "4. Sıklıkla gümrük, uluslararası ticaret ve lojistik alanlarında eğitim programlarına katılmaktayız veya personelimize eğitim vermekteyiz." ifadesi için katılım puanı 3,26 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "5. Türkiye'nin lojistik altyapısı yeterli düzeydedir." ifadesi için katılım puanı 2,7 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "6. Uluslararası lojistik faaliyeti gerçekleştiren yerli firmalarımız yeterli niteliğe sahiptir." ifadesi için katılım puanı 2,92 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "7. Lojistik hizmet kalitesi yeterli düzeydedir." ifadesi için katılım puanı 2,98 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "8. Uluslararası nakliyatlar izlenebilir ve şeffaftır." ifadesi için katılım puanı 3,02 düzeyindedir ve katılım yüksektir.

- "9. Uluslararası nakliyatlar zamanında yapılabilir." ifadesi için katılım puanı 3,17 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "10. Gümrük işlemlerinden sorumlu müşavirimizden/firma temsilcimizden memnunuz." ifadesi için katılım puanı 3,99 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "11. Gümrük işlemleri faaliyetlerimizde önemli yer tutmaktadır." ifadesi için katılım puanı 4,52 düzeyindedir ve katılım çok yüksektir.

Tablo 2: Olgusal Bilgiler Ölçeği İfadeleri Katılım Düzeyi

	Hiç katılmıyorum		Az katılmıyorum		Orta derecede katılmıyorum		Çok katılmıyorum		Tamamen katılmıyorum		X	p
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
1. Gümrük, uluslararası ticaret ve lojistik alanlarında atılan adımlardan haberdarız.	4	3,2	13	10,3	44	34,9	31	24,6	34	27,0	3,62	1,09
2. Gümrük idaresi karşısında haklarımızı ve yükümlülüklerimizi biliyoruz.	3	2,4	12	9,5	16	12,7	39	31,0	56	44,4	4,06	1,08
3. Sıklıkla gümrük işlemine konu lojistik faaliyeti gerçekleştiriyoruz.	10	7,9	3	2,4	17	13,5	25	19,8	71	56,3	4,14	1,22
4. Sıklıkla gümrük, uluslararası ticaret ve lojistik alanlarında eğitim programlarına katılmaktayız veya personelimize eğitim vermekteyiz.	16	12,7	18	14,3	41	32,5	19	15,1	32	25,4	3,26	1,33
5. Türkiye'nin lojistik altyapısı yeterli düzeydedir.	13	10,3	40	31,7	52	41,3	14	11,1	7	5,6	2,70	0,99
6. Uluslararası lojistik faaliyeti gerçekleştiren yerli firmalarımız yeterli niteliğe sahiptir.	7	5,6	34	27,0	54	42,9	24	19,0	7	5,6	2,92	0,95
7. Lojistik hizmet kalitesi yeterli düzeydedir.	5	4,0	32	25,4	56	44,4	27	21,4	6	4,8	2,98	0,91
8. Uluslararası nakliyatlar izlenebilir ve şeffaftır.	10	7,9	27	21,4	51	40,5	26	20,6	12	9,5	3,02	1,06
9. Uluslararası nakliyatlar zamanında yapılabilir.	7	5,6	20	15,9	49	38,9	45	35,7	5	4,0	3,17	0,94
10. Gümrük işlemlerinden sorumlu müşavirimizden/firma temsilcimizden memnunuz.	4	3,2	4	3,2	23	18,3	53	42,1	42	33,3	3,99	0,97
11. Gümrük işlemleri faaliyetlerimizde önemli yer tutmaktadır.	1	0,8	4	3,2	7	5,6	30	23,8	84	66,7	4,52	0,81

Bu sonuçlara göre; gümrük işlemleri lojistik faaliyetlerinde önemli yer tutmaktadır. Ankete katılan kuruluşlar sıklıkla gümrük işlemine konu lojistik faaliyeti gerçekleştirmektedir ve bu kuruluşların temsilcileri gümrük idareleri karşısında haklarımızı ve yükümlülüklerini iyi bilen, farkındalığı yüksek temsilcilerdir. Ayrıca bu kuruluşların sorumlu gümrük müşavirlerinden veya dış ticaret temsilcilerinden memnun olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3'te yer alan sonuçlara göre Gümrük İdarelerinin Rolü ölçeğinde en fazla ve en düşük katılım gösterilen ifadeler aşağıda verilmiştir.

- "1. Gümrük teşkilatının uluslararası ticareti dengeleyici rolü bulunmaktadır (ilave vergiler, ticaret politikası önlemleri, dengeleyici tedbirler vb)." ifadesi için katılım puanı 3,9 düzeyindedir ve katılım yüksektir.

- "2. Gümrük teşkilatının uluslararası ticareti düzenleyici rolü bulunmaktadır (mevzuat vb)." ifadesi için katılım puanı 3,98 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "3. Gümrük teşkilatının gümrüklü alanlarda (iç gümrük dahil) bütünleştirici, entegrasyonu sağlayıcı bir rolü bulunmaktadır." ifadesi için katılım puanı 3,67 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "4. Gümrük teşkilatının uluslararası rekabet ve büyüme konusunda önemli bir rolü bulunmaktadır." ifadesi için katılım puanı 3,86 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "5. Gümrük teşkilatı bir gelir toplama birimidir." ifadesi için katılım puanı 3,82 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "6. Gümrük teşkilatı bir muhafaza ve kaçakçılıkla mücadele birimidir." ifadesi için katılım puanı 3,87 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "7. Gümrük teşkilatı uluslararası ticarete eşya hareketlerini ve bunlara ilişkin diğer iş ve işlemleri takip eden, düzenleyen ve yöneten birimdir." ifadesi için katılım puanı 4,22 düzeyindedir ve katılım oldukça yüksektir.
- "8. Gümrük teşkilatı vizyoner, öngörülü bir birimdir" ifadesi için katılım puanı 3,16 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "9. Gümrük teşkilatı sektörün ihtiyaçlarına cevap veren, çözüm üreten ve paydaşlarını dikkate alan bir birimdir." ifadesi için katılım puanı 2,88 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "10. Gümrük idareleri lojistik faaliyetler sırasında kilit rol üstlenmektedir." ifadesi için katılım puanı 4,03 düzeyindedir ve katılım oldukça yüksektir.
- "11. Gümrük idareleri lojistik merkezlerde kilit rol üstlenmektedir." ifadesi için katılım puanı 3,85 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "12. Gümrük idareleri tedarik zinciri güvenliğinin sağlanması konusunda kilit rol üstlenmektedir (emniyet ve güvenlik, verilerin gizliliği, terörizmle mücadele vb)." ifadesi için katılım puanı 3,83 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "13. Gümrük idareleri gümrük işlemlerinin basitleştirilmesi konusunda kilit rol üstlenmektedir." ifadesi için katılım puanı 3,66 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "14. Gümrük idareleri gümrük işlemlerinin hızlandırılması konusunda kilit rol üstlenmektedir." ifadesi için katılım puanı 3,74 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "15. Gümrük idareleri inisiyatif alır." ifadesi için katılım puanı 2,48 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "16. Gümrük kapılarında tek söz sahibi gümrük idareleridir." ifadesi için katılım puanı 3,68 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "17. Gümrük kapılarında beklemenin sorumlusu yalnızca gümrük idareleridir." ifadesi için katılım puanı 2,9 düzeyindedir ve katılım düşüktür.

Tablo 3: Gümrük İdarelerinin Rolü Ölçeği İfadeleri Katılım Düzeyi

	Hiç katılmıyorum		Az katılmıyorum		Orta derecede katılmıyorum		Çok katılmıyorum		Tamamen katılmıyorum		X	p
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
1. Gümrük teşkilatının uluslararası ticareti dengeleyici rolü bulunmaktadır (ilave vergiler, ticaret politikası önlemleri, dengeleyici tedbirler vb).	5	4,0	9	7,1	26	20,6	40	31,7	46	36,5	3,90	1,10
2. Gümrük teşkilatının uluslararası ticareti düzenleyici rolü bulunmaktadır (mevzuat vb).	2	1,6	10	7,9	25	19,8	40	31,7	49	38,9	3,98	1,03
3. Gümrük teşkilatının gümrüklü alanlarda (iç gümrük dahil) bütünlendirici, entegrasyonu sağlayıcı bir rolü bulunmaktadır.	7	5,6	8	6,3	38	30,2	40	31,7	33	26,2	3,67	1,10
4. Gümrük teşkilatının uluslararası rekabet ve büyüme konusunda önemli bir rolü bulunmaktadır.	5	4,0	10	7,9	29	23,0	36	28,6	46	36,5	3,86	1,12
5. Gümrük teşkilatı bir gelir toplama birimidir.	11	8,7	8	6,3	25	19,8	31	24,6	51	40,5	3,82	1,27
6. Gümrük teşkilatı bir muhafaza ve kaçakçılıkla mücadele birimidir.	11	8,7	6	4,8	23	18,3	35	27,8	51	40,5	3,87	1,25
7. Gümrük teşkilatı uluslararası ticarete eşya hareketlerini ve bunlara ilişkin diğer iş ve işlemleri takip eden, düzenleyen ve yöneten birimdir.	0	0,0	8	6,3	17	13,5	40	31,7	61	48,4	4,22	0,91
8. Gümrük teşkilatı vizyoner, öngörülü bir birimdir	20	15,9	18	14,3	32	25,4	34	27,0	22	17,5	3,16	1,32
9. Gümrük teşkilatı sektörün ihtiyaçlarına cevap veren, çözüm üreten ve paydaşlarını dikkate alan bir birimdir.	21	16,7	27	21,4	40	31,7	22	17,5	16	12,7	2,88	1,25
10. Gümrük idareleri lojistik faaliyetler sırasında kilit rol üstlenmektedir.	3	2,4	9	7,1	26	20,6	31	24,6	57	45,2	4,03	1,08
11. Gümrük idareleri lojistik merkezlerde kilit rol üstlenmektedir.	3	2,4	12	9,5	35	27,8	27	21,4	49	38,9	3,85	1,12
12. Gümrük idareleri tedarik zinciri güvenliğinin sağlanması konusunda kilit rol üstlenmektedir (emniyet ve güvenlik, verilerin gizliliği, terörizmle mücadele vb).	7	5,6	8	6,3	29	23,0	38	30,2	44	34,9	3,83	1,15
13. Gümrük idareleri gümrük işlemlerinin basitleştirilmesi konusunda kilit rol üstlenmektedir.	11	8,7	10	7,9	34	27,0	27	21,4	44	34,9	3,66	1,27
14. Gümrük idareleri gümrük işlemlerinin hızlandırılması konusunda kilit rol üstlenmektedir.	12	9,5	12	9,5	23	18,3	29	23,0	50	39,7	3,74	1,33
15. Gümrük idareleri inisiyatif alır.	40	31,7	30	23,8	27	21,4	13	10,3	16	12,7	2,48	1,37
16. Gümrük kapılarında tek söz sahibi gümrük idareleridir.	12	9,5	9	7,1	29	23,0	33	26,2	43	34,1	3,68	1,28
17. Gümrük kapılarında beklemenin sorumlusu yalnızca gümrük idareleridir.	18	14,3	38	30,2	31	24,6	16	12,7	23	18,3	2,90	1,32

Bu sonuçlara göre; gümrük teşkilatları lojistik faaliyetler sırasında kilit rol üstlenmektedir. Ayrıca teşkilatlar uluslararası ticarete eşya hareketlerini ve bunlara ilişkin diğer iş ve işlemleri takip eden, düzenleyen ve yöneten birimlerdir. Gümrük teşkilatlarının uluslararası ticareti düzenleyici ve dengeleyici rolü bulunmaktadır.

Tablo 4 sonuçlarına göre Gümrük İdarelerinin Rolü ölçeğinde en fazla ve en düşük katılım gösterilen ifadeler aşağıda verilmiştir.

- "1. Gümrük idareleri ile lojistik sektörü arasındaki iletişim yeterli düzeydedir." ifadesi için katılım puanı 2,56 düzeyindedir ve katılım düşüktür.

- "2. Gümrük idarelerinin fiziki altyapısı uluslararası lojistik faaliyetleri açısından yeterli düzeydedir." ifadesi için katılım puanı 2,62 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "3. Gümrük idarelerinin teknik cihaz ve otomasyon sistemleri uluslararası lojistik faaliyetleri açısından yeterli düzeydedir." ifadesi için katılım puanı 2,89 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "4. Gümrük teşkilatının mevzuat altyapısı uluslararası lojistik faaliyetleri açısından yeterli düzeydedir." ifadesi için katılım puanı 2,82 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "5. Gümrük teşkilatının dahil olduğu anlaşmalar uluslararası lojistik faaliyetleri açısından yeterli düzeydedir." ifadesi için katılım puanı 3,13 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "6. Gümrük idarelerinde görevli kamu personelinin gümrük süreçlerine olan hâkimiyeti yeterli düzeydedir." ifadesi için katılım puanı 2,6 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "7. Gümrük idarelerinde görevli kamu personelinin lojistik süreçlerine olan hâkimiyeti yeterli düzeydedir." ifadesi için katılım puanı 2,4 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "8. Gümrük idarelerinde görevli kamu personelinin performansı yeterli düzeydedir." ifadesi için katılım puanı 2,43 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "9. Gümrük kapılarında yer alan diğer kurumlar ile bu kurumlarda görevli kamu personelinin performansı yeterli düzeydedir." ifadesi için katılım puanı 2,59 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "10. Gümrük idareleri ve çalışanları lojistik sektörü hakkında yeterli donanım ve öngörüye sahiptir." ifadesi için katılım puanı 2,47 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "11. Gümrük idareleri tüm kuruluş ve paydaşlara eşit muamele göstermektedir." ifadesi için katılım puanı 2,47 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "12. Türk Gümrük Teşkilatı gelişmiş ülke gümrükleri ile aynı düzeydedir." ifadesi için katılım puanı 2,5 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "13. Türk Gümrük Teşkilatının gümrüklü alanlarda lojistik konusundaki yatırımları yeterli düzeydedir." ifadesi için katılım puanı 2,63 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "14. Gümrüklerde beklentiler yaşanmaktadır." ifadesi için katılım puanı 4,2 düzeyindedir ve katılım oldukça yüksektir.

Tablo 4: Gümrük İdarelerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi Ölçeği İfadeleri Katılım Düzeyi

	Hiç katılmıyorum		Az katılmıyorum		Orta derecede katılmıyorum		Çok katılmıyorum		Tamamen katılmıyorum		X	p
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
1. Gümrük idareleri ile lojistik sektörü arasındaki iletişim yeterli düzeydedir.	24	19,0	26	20,6	61	48,4	11	8,7	4	3,2	2,56	1,00
2. Gümrük idarelerinin fiziki altyapısı uluslararası lojistik faaliyetleri açısından yeterli düzeydedir.	21	16,7	27	21,4	61	48,4	13	10,3	4	3,2	2,62	0,99
3. Gümrük idarelerinin teknik cihaz ve otomasyon sistemleri uluslararası lojistik faaliyetleri açısından yeterli düzeydedir.	11	8,7	33	26,2	48	38,1	27	21,4	7	5,6	2,89	1,02
4. Gümrük teşkilatının mevzuat altyapısı uluslararası lojistik faaliyetleri açısından yeterli düzeydedir.	22	17,5	16	12,7	57	45,2	25	19,8	6	4,8	2,82	1,09
5. Gümrük teşkilatının dahil olduğu anlaşmalar uluslararası lojistik faaliyetleri açısından yeterli düzeydedir.	9	7,1	21	16,7	53	42,1	31	24,6	12	9,5	3,13	1,04
6. Gümrük idarelerinde görevli kamu personelinin gümrük süreçlerine olan hâkimiyeti yeterli düzeydedir.	21	16,7	37	29,4	44	34,9	20	15,9	4	3,2	2,60	1,04

İrfan SÜER, Adem EMRE - Uluslararası Lojistik Faaliyetlerinde Gümrük İdarelerinin Rolü

7. Gümrük idarelerinde görevli kamu personelinin lojistik süreçlerine olan hâkimiyeti yeterli düzeydedir.	29	23,0	33	26,2	51	40,5	11	8,7	2	1,6	2,40	0,99
8. Gümrük idarelerinde görevli kamu personelinin performansı yeterli düzeydedir.	28	22,2	34	27,0	49	38,9	12	9,5	3	2,4	2,43	1,02
9. Gümrük kapılarında yer alan diğer kurumlar (İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım Bakanlığı vb) ile bu kurumlarda görevli kamu personelinin performansı yeterli düzeydedir.	26	20,6	25	19,8	53	42,1	19	15,1	3	2,4	2,59	1,05
10. Gümrük idareleri ve çalışanları lojistik sektörü hakkında yeterli donanım ve öngörüye sahiptir.	30	23,8	26	20,6	55	43,7	11	8,7	4	3,2	2,47	1,05
11. Gümrük idareleri tüm kuruluş ve paydaşlara eşit muamele göstermektedir.	39	31,0	25	19,8	35	27,8	18	14,3	9	7,1	2,47	1,26
12. Türk Gümrük Teşkilatı gelişmiş ülke gümrükleri ile aynı düzeydedir.	28	22,2	33	26,2	46	36,5	12	9,5	7	5,6	2,50	1,11
13. Türk Gümrük Teşkilatının gümrüklü alanlarda lojistik konusundaki yatırımları yeterli düzeydedir.	21	16,7	31	24,6	53	42,1	16	12,7	5	4,0	2,63	1,03
14. Gümrüklerde beklemeler yaşanmaktadır.	2	1,6	5	4,0	22	17,5	34	27,0	63	50,0	4,20	0,97

Bu sonuçlara göre; ankete katılanlar her ne kadar yüksek oranda gümrüklerde beklemeler yaşandığını ileri sürse de ankete katılanlar tarafından Türk Gümrük Teşkilatının dahil olduğu anlaşmalar, gümrük idarelerinin teknik cihaz ve otomasyon sistemleri, mevzuat altyapısı ve lojistik yatırımları uluslararası lojistik faaliyetleri açısından neredeyse yeterli düzeyde bulunmuştur (2,89).

Tablo 5'te yer alan sonuçlara göre Gümrük İdarelerinin Rolü ölçeğinde en fazla ve en düşük katılım gösterilen ifadeler aşağıda verilmiştir.

- "1. Gümrük idaresinin işlemleri yeterince kolay ve anlaşılabilir." ifadesi için katılım puanı 2,63 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "2. Gümrük hizmetleri uluslararası lojistik faaliyetleri açısından yeterli düzeydedir." ifadesi için katılım puanı 2,69 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "3. Gümrük hizmetleri en az bürokrasi ile yürütülmektedir." ifadesi için katılım puanı 2,08 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "4. Gümrük İŞLEMLERİ yeterince hızlı yürütülmektedir." ifadesi için katılım puanı 2,56 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "5. Gümrük KONTROLLERİ yeterince hızlı yürütülmektedir." ifadesi için katılım puanı 2,51 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "6. Gümrük kontrolleri etkin bir biçimde yürütülmektedir." ifadesi için katılım puanı 2,82 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "7. Gümrük işlemleri diğer lojistik faaliyetlere oranla daha az masraflıdır." ifadesi için katılım puanı 2,75 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "8. Gümrük işlemlerinin kolaylaştırılmasına yönelik uygulamalardan faydalanabilmek kolaydır." ifadesi için katılım puanı 2,52 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "9. Gümrük işlemlerinin kolaylaştırılmasına yönelik uygulamalardan faydalanabilmek masrafsızdır." ifadesi için katılım puanı 2,44 düzeyindedir ve katılım düşüktür.

- "10. Veri girişlerinin (özet beyan, varış-çıkış bildirim vb) önceden ve eksiksiz yapılması zorunluluğu işlemleri hızlandırmaktadır." ifadesi için katılım puanı 3,56 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "11. Güvenli ticaret (kontrol, emniyet ve güvenlik, verilerin güvenliği, yetkilendirilmiş yükümlü vb.) yönünde atılan adımlar olumludur." ifadesi için katılım puanı 3,86 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "12. Gümrük işlem maliyetleri uluslararası lojistik faaliyetleri açısından düşüktür." ifadesi için katılım puanı 3,1 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "13. Gümrük işlem maliyetleri yeterince basit, öngörülebilir ve hesaplanabilir." ifadesi için katılım puanı 2,86 düzeyindedir ve katılım düşüktür.
- "14. Gümrük maliyetlerinin azaltılması gümrük işlemlerini hızlandırmaktadır." ifadesi için katılım puanı 3,44 düzeyindedir ve katılım yüksektir.
- "15. Gümrük işlem maliyetlerinin azaltılması lojistik işletmelerinin maliyetlerini azaltmakta, karlılığını ve rekabet gücünü artırmaktadır." ifadesi için katılım puanı 3,54 düzeyindedir ve katılım yüksektir.

Tablo 5: Gümrük İşlemlerinin Etkililiğinin Değerlendirilmesi Ölçeği İfadeleri Katılım Düzeyi

	Hiç katılmıyorum		Az katılmıyorum		Orta derecede katılmıyorum		Çok katılmıyorum		Tamamen katılmıyorum		X	p
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
1. Gümrük idaresinin işlemleri yeterince kolay ve anlaşılabilir.	22	17,5	30	23,8	52	41,3	17	13,5	5	4,0	2,63	1,05
2. Gümrük hizmetleri uluslararası lojistik faaliyetleri açısından yeterli düzeydedir.	18	14,3	29	23,0	58	46,0	16	12,7	5	4,0	2,69	1,00
3. Gümrük hizmetleri en az bürokrasi ile yürütülmektedir.	49	38,9	36	28,6	28	22,2	8	6,3	5	4,0	2,08	1,11
4. Gümrük İŞLEMLERİ yeterince hızlı yürütülmektedir.	24	19,0	38	30,2	43	34,1	11	8,7	10	7,9	2,56	1,13
5. Gümrük KONTROLLERİ yeterince hızlı yürütülmektedir.	23	18,3	44	34,9	38	30,2	14	11,1	7	5,6	2,51	1,09
6. Gümrük kontrolleri etkin bir biçimde yürütülmektedir.	18	14,3	31	24,6	44	34,9	22	17,5	11	8,7	2,82	1,15
7. Gümrük işlemleri diğer lojistik faaliyetlere oranla daha az masraflıdır.	26	20,6	35	27,8	27	21,4	20	15,9	18	14,3	2,75	1,34
8. Gümrük işlemlerinin kolaylaştırılmasına yönelik uygulamalardan faydalanabilmek kolaydır.	25	19,8	38	30,2	41	32,5	16	12,7	6	4,8	2,52	1,09
9. Gümrük işlemlerinin kolaylaştırılmasına yönelik uygulamalardan faydalanabilmek masrafsızdır.	40	31,7	31	24,6	27	21,4	15	11,9	13	10,3	2,44	1,32
10. Veri girişlerinin (özet beyan, varış-çıkış bildirim vb) önceden ve eksiksiz yapılması zorunluluğu işlemleri hızlandırmaktadır.	11	8,7	19	15,1	22	17,5	36	28,6	38	30,2	3,56	1,30
11. Güvenli ticaret (kontrol, emniyet ve güvenlik, verilerin güvenliği, yetkilendirilmiş yükümlü vb.) yönünde atılan adımlar olumludur.	2	1,6	15	11,9	28	22,2	35	27,8	46	36,5	3,86	1,09
12. Gümrük işlem maliyetleri uluslararası lojistik faaliyetleri açısından düşüktür.	15	11,9	28	22,2	38	30,2	19	15,1	26	20,6	3,10	1,30
13. Gümrük işlem maliyetleri yeterince basit, öngörülebilir ve hesaplanabilir.	20	15,9	28	22,2	43	34,1	20	15,9	15	11,9	2,86	1,22
14. Gümrük maliyetlerinin azaltılması gümrük işlemlerini hızlandırmaktadır.	13	10,3	18	14,3	24	19,0	43	34,1	28	22,2	3,44	1,27
15. Gümrük işlem maliyetlerinin azaltılması lojistik işletmelerinin maliyetlerini azaltmakta, karlılığını ve rekabet gücünü artırmaktadır.	11	8,7	13	10,3	33	26,2	35	27,8	34	27,0	3,54	1,24

Bu sonuçlara göre; gümrük teşkilatları tarafından güvenli ticaret yönünde atılan adımlar olumludur. Özet beyan ve çıkış bildirimini gibi veri girişlerinin önceden ve eksiksiz yapılması zorunluluğu işlemleri hızlandırmaktadır. Her ne kadar uluslararası lojistik faaliyetleri açısından düşük olduğu değerlendirilse de gümrük işlem maliyetlerinin azaltılmasının, gümrük işlemlerini hızlandıracağı, lojistik işletmelerinin maliyetlerini azaltacağı, karlılığı ve rekabet gücünü artıracığı düşünülmektedir.

3.4 Olgusal Bilgiler Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Tablo 6: Olgusal Bilgiler KMO ve Bartlett Değerleri

KMO		0,813
	X^2	517,356
Bartlett Testi	sd	55
	p	0,000

Olgusal Bilgiler ölçeği için yapılan faktör analizinde KMO değeri 0,813 olarak hesaplanmıştır. Buna göre örneklem sayısı faktör analizi için uygundur ($KMO > 0,500$). Bartlett testi kapsamında X^2 değeri 517,356 olarak hesaplanmış ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Buna göre normal dağılım koşulu sağlanmıştır. KMO ve Bartlett testi sonucuna göre verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin faktör yapısının belirlenmesi amacıyla özdeğerlerin saçılımı sonucu yapılan analizde ölçeğin 2 faktörlü yapı gösterdiğine karar verilmiştir. 2 faktörlü yapıda soruların faktörlere dağılımının belirlenmesi için faktör sayısı 2 olarak varimax döndürme işlemi ile analiz işlemi yapılmış ve soruların dağılımı ve faktör yükleri Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 7: Olgusal Bilgiler Ölçeği Faktör Analiz Sonuçları

	Rekabet Algısı Farkındalık	Açıklanan Varyans Oranı	Cronbach's Alfa
6. Uluslararası lojistik faaliyeti gerçekleştiren yerli firmalarımız yeterli niteliğe sahiptir.	0,876		
7. Lojistik hizmet kalitesi yeterli düzeydedir.	0,850		
8. Uluslararası nakliyatlar izlenebilir ve şeffaftır.	0,784	32,072	0,850
5. Türkiye'nin lojistik altyapısı yeterli düzeydedir.	0,689		
9. Uluslararası nakliyatlar zamanında yapılabilir.	0,666		
2. Gümrük idaresi karşısında haklarımızı ve yükümlülüklerimizi biliyoruz.	0,784		
1. Gümrük, uluslararası ticaret ve lojistik alanlarında atılan adımlardan haberdarız.	0,755		
10. Gümrük işlemlerinden sorumlu müşavirimizden/firma temsilcimizden memnunuz.	0,739	27,081	0,769
4. Sıklıkla gümrük, uluslararası ticaret ve lojistik alanlarında eğitim programlarına katılmaktayız veya personelimize eğitim vermekteyiz.	0,649		
11. Gümrük işlemleri faaliyetlerimizde önemli yer tutmaktadır.	0,592		

Toplam

59,154 0,832

Olgusal Bilgiler ölçeği için yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin 10 soru ve 2 faktörden oluştuğu belirlenmiştir. Analiz sonucunda ölçeğin açıklanan toplam varyansı %59,154 ve Cronbach's Alfa katsayısı 0,832 olarak hesaplanmıştır.

Ölçeğin birinci faktörü, faktör yükü 0,666 ile 0,876 arasında değişen 5 maddeden oluşmakta olup güvenilirlik katsayısı 0,850 olarak hesaplanmıştır. Faktörün ismi Rekabet Algısı olarak belirlenmiştir. Ölçeğin ikinci faktörü, faktör yükü 0,592 ile 0,784 arasında değişen 5 maddeden oluşmakta olup güvenilirlik katsayısı 0,769 olarak hesaplanmıştır. Faktörün ismi Farkındalık olarak belirlenmiştir.

3.5 Gümrük İdarelerinin Rolü Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Tablo 8: Gümrük İdarelerinin Rolü KMO ve Bartlett Değerleri

KMO		0,785
	X^2	1040,502
Bartlett Testi	sd	136
	p	0,000

Gümrük İdarelerinin Rolü ölçeği için yapılan faktör analizinde KMO değeri 0,785 olarak hesaplanmıştır. Buna göre örneklem sayısı faktör analizi için uygundur ($KMO > 0,500$). Bartlett testi kapsamında X^2 değeri 1040,502 olarak hesaplanmış ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Buna göre normal dağılım koşulu sağlanmıştır. KMO ve Bartlett testi sonucuna göre verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin faktör yapısının belirlenmesi amacıyla özdeğerlerin saçılımı sonucu yapılan analizde ölçeğin 2 faktörlü yapı gösterdiğine karar verilmiştir. 2 faktörlü yapıda soruların faktörlere dağılımının belirlenmesi için faktör sayısı 2 olarak varimax döndürme işlemi ile analiz işlemi yapılmış ve soruların dağılımı ve faktör yükleri Tablo 9'da verilmiştir.

Gümrük İdarelerinin Rolü ölçeği için yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin 14 soru ve 2 faktörden oluştuğu belirlenmiştir. Analiz sonucunda ölçeğin açıklanan toplam varyansı %52,323 ve Cronbach's Alfa katsayısı 0,848 olarak hesaplanmıştır.

Ölçeğin birinci faktörü, faktör yükü 0,531 ile 0,851 arasında değişen 7 maddeden oluşmakta olup güvenilirlik katsayısı 0,852 olarak hesaplanmıştır. Faktörün ismi Yönetişim Rolü olarak belirlenmiştir.

Ölçeğin ikinci faktörü, faktör yükü 0,422 ile 0,786 arasında değişen 7 maddeden oluşmakta olup güvenilirlik katsayısı 0,765 olarak hesaplanmıştır. Faktörün ismi Kolaylaştırma Rolü olarak belirlenmiştir.

Tablo 9: Gümrük İdarelerinin Rolü Ölçeği Faktör Analiz Sonuçları

	Yönetişim Rolü	Kolaylaştırma Rolü	Açıklanan Varyans Oranı	Cronbach's Alfa
9. Gümrük teşkilatı sektörün ihtiyaçlarına cevap veren, çözüm üreten ve paydaşlarını dikkate alan bir birimdir.	0,851			
8. Gümrük teşkilatı vizyoner, öngörülü bir birimdir	0,809			
13. Gümrük idareleri gümrük işlemlerinin basitleştirilmesi konusunda kilit rol üstlenmektedir.	0,800			
14. Gümrük idareleri gümrük işlemlerinin hızlandırılması konusunda kilit rol üstlenmektedir.	0,767		27,153	0,852
12. Gümrük idareleri tedarik zinciri güvenliğinin sağlanması konusunda kilit rol üstlenmektedir (emniyet ve güvenlik, verilerin gizliliği, terörizmle mücadele vb).	0,644			
15. Gümrük idareleri inisiyatif ahr.	0,562			
10. Gümrük idareleri lojistik faaliyetler sırasında kilit rol üstlenmektedir.	0,531			
2. Gümrük teşkilatının uluslararası ticareti düzenleyici rolü bulunmaktadır (mevzuat vb).		0,786		
3. Gümrük teşkilatının gümrüklü alanlarda (iç gümrük dahil) bütünleştirici, entegrasyonu sağlayıcı bir rolü bulunmaktadır.		0,751		
4. Gümrük teşkilatının uluslararası rekabet ve büyüme konusunda önemli bir rolü bulunmaktadır.		0,710		
1. Gümrük teşkilatının uluslararası ticareti dengeleyici rolü bulunmaktadır (ilave vergiler, icaret politikası önlemleri, dengeleyici tedbirler vb).		0,709	25,170	0,765
7. Gümrük teşkilatı uluslararası ticarete eşya hareketlerini ve bunlara ilişkin diğer iş ve işlemleri takip eden, düzenleyen ve yöneten birimdir.		0,641		
6. Gümrük teşkilatı bir muhafaza ve kaçakçılıkla mücadele birimidir.		0,587		
5. Gümrük teşkilatı bir gelir toplama birimidir.		0,442		
Toplam			52,323	0,848

3.6 Gümrük İdarelerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Gümrük İdarelerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi ölçeği için yapılan faktör analizinde KMO değeri 0,933 olarak hesaplanmıştır. Buna göre örneklem sayısı faktör analizi için uygundur ($KMO > 0,500$). Bartlett testi kapsamında X^2 değeri 1352,750 olarak hesaplanmış ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Buna göre normal dağılım koşulu

sağlanmıştır. KMO ve Bartlett testi sonucuna göre verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin faktör yapısının belirlenmesi amacıyla özdeğerlerin saçılımını gösteren Scree Plot grafiği incelendiğinde ölçeğin 1 faktörlü yapı gösterdiğine karar verilmiştir. Analiz sonucunda ölçeğin açıklanan toplam varyansı %63,894 ve Cronbach's Alfa katsayısı 0,952 olarak hesaplanmıştır.

3.7 Gümrük İşlemlerinin Etkililiğinin Değerlendirilmesi Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Gümrük İşlemlerinin Etkililiğinin Değerlendirilmesi ölçeği için yapılan faktör analizinde KMO değeri 0,886 olarak hesaplanmıştır. Buna göre örneklem sayısı faktör analizi için uygundur ($KMO > 0,500$). Bartlett testi kapsamında X^2 değeri 1217,111 olarak hesaplanmış ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Buna göre normal dağılım koşulu sağlanmıştır. KMO ve Bartlett testi sonucuna göre verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin faktör yapısının belirlenmesi amacıyla özdeğerlerin saçılımını gösteren Scree Plot grafiği incelendiğinde ölçeğin 1 faktörlü yapı gösterdiğine karar verilmiştir. Analiz sonucunda ölçeğin açıklanan toplam varyansı %55,501 ve Cronbach's Alfa katsayısı 0,929 olarak hesaplanmıştır.

3.8 Olumlu ve Olumsuz Görüşlerin Yorumlanması

Tablo 10: Olgusal Bilgiler, Gümrük İdarelerinin Rolü, Gümrük İdarelerinin Etkinliği ve İşlemlerinin Etkililiğinin Analizi

	n	Ort.	ss	t	p
Rekabet Algısı	126	2,96	0,77	-0,627	0,532
Farkındalık	126	3,89	0,77	12,980	0,000*
Olgusal Bilgiler	126	3,42	0,64	7,385	0,000*
Yönetişim Rolü	126	3,40	0,91	4,875	0,000*
Kolaylaştırma Rolü	126	3,90	0,75	13,523	0,000*
Gümrük İdarelerinin Rolü	126	3,65	0,69	10,615	0,000*
Gümrük İdarelerinin Etkinliği	126	2,62	0,84	-5,052	0,000*
Gümrük İşlemlerinin Etkililiği	126	2,80	0,86	-2,618	0,010*

* $p < 0,05$

Olgusal Bilgiler, Gümrük İdarelerinin Rolü ve Gümrük İdarelerinin Etkinliğinin analiz edilmesi amacıyla yapılan tek örneklem t testi sonuçları Tablo 16'da verilmiştir. Analizde kesme değeri 3,00 olarak alınmış olup, puanın 3'den büyük olması durumunda olumlu görüş, 3'den küçük olması durumunda olumsuz görüş olarak yorumlanması yapılmıştır.

Analiz sonucuna göre, Rekabet Algısı için ortalama puan 3'den istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Farkındalık, Olgusal Bilgiler, Yönetişim Rolü, Kolaylaştırma Rolü, Gümrük İdarelerinin Rolü, Gümrük İdarelerinin Etkinliği ve Gümrük İşlemlerinin Etkililiği için ortalama puan 3'den istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Ortalama puanlar incelendiğinde Gümrük İdarelerinin Etkinliği ve Gümrük İşlemlerinin Etkililiği değerlerinin 3'den küçük, diğerlerinin büyük olduğu görülmektedir.

3.9 Ölçekler Arası İlişkinin Analiz Edilmesi

Tablo 11: Olgusal Bilgiler, Gümrük İdarelerinin Rolü, Gümrük İdarelerinin Etkinliği ve İşlemlerinin Etkililiği Arasındaki İlişki

	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Rekabet Algısı	1	0,405**	0,837**	0,343**	0,233**	0,355**	0,490**	0,411**
2. Farkındalık		1	0,839**	0,372**	0,156	0,333**	0,333**	0,326**
3. Olgusal Bilgiler			1	0,427**	0,232**	0,410**	0,491**	0,439**
4. Yönetişim Rolü				1	0,358**	0,861**	0,598**	0,569**
5. Kolaylaştırma Rolü					1	0,783**	0,308**	0,387**
6. Gümrük İdarelerinin Rolü						1	0,566**	0,590**
7. Gümrük İdarelerinin Etkinliği							1	0,800**
8. Gümrük İşlemlerinin Etkililiği								1

** $p<0,01$

Olgusal Bilgiler, Gümrük İdarelerinin Rolü, Gümrük İdarelerinin Etkinliği ve İşlemlerinin Etkililiği arasındaki ilişkinin analiz edilmesi amacıyla yapılan korelasyon testi sonuçları Tablo 17'de verilmiştir.

Analiz sonucuna göre Rekabet Algısı ile Farkındalık, Olgusal Bilgiler, Yönetişim Rolü, Kolaylaştırma Rolü, Gümrük İdarelerinin Rolü, Gümrük İdarelerinin Etkinliğinin, Gümrük İşlemlerinin Etkililiği arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre

Rekabet Algısı konusunda olumlu görüşlere sahip kişiler Olgusal Bilgiler, Yönetişim Rolü, Kolaylaştırma Rolü, Gümrük İdarelerinin Rolü, Gümrük İdarelerinin Etkinliği, Gümrük İşlemlerinin Etkililiği konusunda da olumlu görüşlere sahiptir.

Farkındalık ile Olgusal Bilgiler, Yönetişim Rolü, Gümrük İdarelerinin Rolü, Gümrük İdarelerinin Etkinliği, Gümrük İşlemlerinin Etkililiği arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre Farkındalık konusunda olumlu görüşlere sahip kişiler Olgusal Bilgiler, Yönetişim Rolü, Gümrük İdarelerinin Rolü, Gümrük İdarelerinin Etkinliği, Gümrük İşlemlerinin Etkililiği konusunda da olumlu görüşlere sahiptir.

Olgusal Bilgiler ile Yönetişim Rolü, Gümrük İdarelerinin Rolü, Gümrük İdarelerinin Etkinliği, Gümrük İşlemlerinin Etkililiği arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre Olgusal Bilgiler konusunda olumlu görüşlere sahip kişiler Yönetişim Rolü, Gümrük İdarelerinin Rolü, Gümrük İdarelerinin Etkinliği, Gümrük İşlemlerinin Etkililiği konusunda da olumlu görüşlere sahiptir.

Yönetişim Rolü ile Gümrük İdarelerinin Rolü, Gümrük İdarelerinin Etkinliği, Gümrük İşlemlerinin Etkililiği arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre Yönetişim Rolü konusunda olumlu görüşlere sahip kişiler Gümrük İdarelerinin Rolü, Gümrük İdarelerinin Etkinliği, Gümrük İşlemlerinin Etkililiği konusunda da olumlu görüşlere sahiptir.

Gümrük İdarelerinin Rolü ile Gümrük İdarelerinin Etkinliği ve Gümrük İşlemlerinin Etkililiği arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre Gümrük İdarelerinin Rolü konusunda olumlu görüşlere sahip kişiler Gümrük İdarelerinin Etkinliği ve Gümrük İşlemlerinin Etkililiği konusunda da olumlu görüşlere sahiptir.

Gümrük İdarelerinin Etkinliği ile Gümrük İşlemlerinin Etkililiği arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre Gümrük İdarelerinin Etkinliği konusunda olumlu görüşlere sahip kişiler Gümrük İşlemlerinin Etkililiği konusunda da olumlu görüşlere sahiptir.

3.10 Rekabet Algısının Değişkenler Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi

Tablo 12: Rekabet Algısının Değişkenler Üzerindeki Etkisi

Bağımlı	<i>b</i>	sh	β	p	F	R ²
Gümrük İdarelerinin Rolü	0,318	0,075	0,355	0,000*	17,874*	0,126

Gümrük İdarelerinin Etkinliği	0,536	0,086	0,490	0,000*	39,170*	0,240
Gümrük İşlemlerinin Etkililiği	0,461	0,092	0,411	0,000*	25,150*	0,169

* $p < 0,05$

Rekabet Algısının Değişkenler Üzerindeki Etkisinin belirlenmesi amacıyla yapılan regresyon testi sonuçları Tablo 18'de verilmiştir.

Analiz sonucuna göre Rekabet Algısının Gümrük İdarelerinin Rolü üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla kurulan regresyon modeli anlamlı bulunmuştur ($F=17,874$; $p < 0,05$) ve Rekabet Algısı, Gümrük İdarelerinin Rolü üzerinde pozitif etkiye sahiptir ($b=0,318$; $p < 0,05$). Bu sonuca göre rekabet algısına yönelik düşüncelerin olumlu yönde artışı, Gümrük İdarelerinin Rolüne yönelik düşüncelerin de olumlu yönde artışını sağlamaktadır. Bir diğer ifadeyle bir kamu kuruluşu olarak gümrük idarelerinin teşkilat yapısı ve performansı uluslararası lojistik sektörü için önemli role sahiptir.

Rekabet Algısının Gümrük İdarelerinin Etkinliği üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla kurulan regresyon modeli anlamlı bulunmuştur ($F=39,170$; $p < 0,05$) ve Rekabet Algısı, Gümrük İdarelerinin Etkinliği üzerinde pozitif etkiye sahiptir ($b=0,536$; $p < 0,05$). Bu sonuca göre rekabet algısına yönelik düşüncelerin olumlu yönde artışı, Gümrük İdarelerinin Etkinliğine yönelik düşüncelerin de olumlu yönde artışını sağlamaktadır. Yani, uluslararası lojistik faaliyetlerinin etkin olduğu ve sektörün rekabet konusunda yeterli olduğu algısı ile gümrük idarelerinin etkili olduğu algısı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Her ne kadar ankete katılanlar çok yüksek oranda (4,2 puan) gümrüklerde beklentiler yaşandığını ileri sürse de sektör tarafından gümrük idareleri ve teşkilat performansının uluslararası lojistik faaliyetleri için yeterli olduğu değerlendirilmektedir.

Rekabet Algısının Gümrük İşlemlerinin Etkililiği üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla kurulan regresyon modeli anlamlı bulunmuştur ($F=25,150$; $p < 0,05$) ve Rekabet Algısı, Gümrük İşlemlerinin Etkililiği üzerinde pozitif etkiye sahiptir ($b=0,461$; $p < 0,05$). Bu sonuca göre rekabet algısına yönelik düşüncelerin olumlu yönde artışı, Gümrük İşlemlerinin Etkililiğine yönelik düşüncelerin de olumlu yönde artışını sağlamaktadır. Yani, uluslararası lojistik faaliyetlerinin etkin olduğu ve sektörün rekabet konusunda yeterli olduğu algısı ile gümrük işlemlerinin yeterli ve etkili olduğu algısı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin lojistik altyapısının yeterli ve sektörün rekabet edebilir olduğunu düşünenler, güvenli ticaret yönünde atılan adımların olumlu olduğu ve gümrük işlem maliyetlerinin uluslararası

lojistik faaliyetleri açısından düşük olduğu algısına sahiptir. Her ne kadar ankete katılanlar yüksek oranda gümrük işlem maliyetlerinin daha da azaltılması gerektiğini savunsalar da sektör tarafından gümrük işlemlerinin uluslararası lojistik faaliyetleri için etkili olduğu değerlendirilmektedir. Bir diğer ifadeyle gümrük teşkilatları ve gümrük idarelerinin gerçekleştirdiği işlemler uluslararası lojistik faaliyetler için yeterlidir.

3.11 Diğer Bulgular ve Fark Analizleri

Yapılan "ANOVA" ve "t testi" ve "fark analiz" sonuçlarına göre sektörün rekabet algısı, gümrük idarelerinin rolü, gümrük idarelerinin etkinliği ve gümrük işlemlerinin etkililiğine yönelik düşünceler; kuruluş türü, faaliyet süresi, personelin eğitim düzeyi ve pozisyonuna göre farklılık göstermemektedir. Öte yandan, ortalama puanlar incelendiğinde üst düzey yöneticilere oranla gümrük müşavirleri ve diğer pozisyonlarda çalışanlar, gümrük idarelerinin daha etkin olduğunu ve gümrük işlemlerinin daha etkili olduğunu düşünmektedir.

Yapılan testler araştırmanın da hipotezlerini destekler niteliktedir. Örneğin, test sonuçlarına göre ortalama puanlar incelendiğinde ($p < 0,05$) H1 hipotezlerinin çok yüksek güven aralığında kabul edileceği anlamına gelmektedir. Yani, bir kamu kuruluşu olarak gümrük idarelerinin teşkilat yapısı ve performansı uluslararası lojistik sektörü için önemli role sahiptir. Bu nedenle Hipotez 1'in kabul edildiği ortaya çıkmıştır.

Tablo 13: Rekabet algısının gümrük idarelerinin rolü üzerindeki etkisine yönelik hipotez testi

Hipotez 1	Karar
H1: "Uluslararası lojistik sektörünün rekabet gücü ile gümrük idarelerinin teşkilat yapısı ve üstlendiği roller arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır."	Kabul

Bir diğer sonuca göre, sektör tarafından gümrük idareleri ve teşkilat performansının uluslararası lojistik faaliyetleri için yeterli olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle Hipotez 2'nin kabul edildiği ortaya çıkmıştır.

Tablo 14: Rekabet algısının gümrük idarelerinin etkinliği üzerindeki etkisine yönelik hipotez testi

Hipotez 2	Karar
H1: "Uluslararası lojistik faaliyetlerin etkinliği ile gümrük idarelerinin etkililiği arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır."	Kabul

Son olarak test sonuçlarına göre Hipotez 3'ün kabul edildiği ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle gümrük teşkilatları ve gümrük idarelerinin gerçekleştirdiği işlemler uluslararası lojistik faaliyetler için yeterlidir.

Tablo 15: Rekabet algısının gümrük işlemlerinin etkililiği üzerindeki etkisine yönelik hipotez testi

Hipotez 3	Karar
H1: "Uluslararası lojistik faaliyetlerin etkinliği ile gümrük işlemlerinin etkililiği arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır."	Kabul

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Uluslararası lojistik sektörü, Türkiye'nin ekonomik ilerlemesini tetikleyen sektörlerden biridir. Bu alandaki yüksek rekabet koşulları, gümrük teşkilatlarının modern uygulamaları takip etmelerini kaçınılmaz kılmaktadır. Yaşanan değişimlere paralel olarak, gümrük idareleri vergi toplama fonksiyonunun dışında pek çok fonksiyonu da icra etmeye başlamıştır. Gümrük idareleri, eşya hareketinin kolaylaştırılması, sınır ötesi güvenlik tehditlerinin bertaraf edilmesi, arz zinciri güvenliğinin sağlanması, fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunması gibi birçok konuda kilit rol üstlenmektedir. Bu nedenle çalışmada, özellikle uluslararası lojistik faaliyetleri açısından gümrüklerin uluslararası ticareti dengeleyici rolü irdelenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, ankete katılan 126 kuruluşun 121'ine göre lojistik faaliyetlerinde gümrük işlemleri önemli yer tutmaktadır. Araştırma neticesinde lojistik sektör temsilcilerinin %75,1 ile gümrük idareleri karşısında hak ve yükümlülüklerini bildiği, 3,89 ortalama puan ile lojistik altyapısı konusunda yüksek farkındalığa ve sektörün rekabet edebilirliği konusunda olumlu algıya sahip olduğu anlaşılmıştır.

Araştırmaya katılanların %70'ine göre, gümrük teşkilatları lojistik faaliyetler sırasında kilit rol üstlenmektedir. Aynı şekilde ankete katılanların %80'ine göre, gümrük teşkilatları uluslararası ticarete yön veren, eşya hareketlerini ve bunlara ilişkin diğer iş ve işlemleri takip eden, düzenleyen ve yöneten birimdir. Her ne kadar ankete katılanların büyük bir kısmı Türk Gümrük Teşkilatı'nın uluslararası lojistik faaliyetler konusunda attığı adımları yeterli bulsa da (3,86 ortalama puan ile) gümrüklerde bekleme süreleri yine de uzun olarak değerlendirilmektedir. Araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğuna göre (%81), gümrük işlem maliyetlerinin azaltılması lojistik işletmelerinin maliyetlerini azaltacak, firmaların karlılığını ve rekabet gücünü artıracaktır ($X=3,54$).

Analiz sonuçlarına göre, Rekabet Algısı ile Gümrük İdarelerinin Rolü arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır ($b=0,318$; $p<0,05$). Aynı zamanda, rekabet edebilirlik konusunda olumlu görüşlere sahip kişiler gümrük idarelerinin etkinliği ve gümrük işlemlerinin yeterliliği

konusunda da olumlu görüşlere sahiptir ($b=0,536$; $b=0,461$; $p<0,05$). Yine, olumlu görüşe sahip temsilcilerin, farkındalığının da yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmaya göre, uluslararası lojistik sektörünün rekabet gücü ile gümrük idarelerinin teşkilat yapısı ve üstlendiği roller arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Kamu kuruluşu olarak gümrük idarelerinin teşkilat yapısı ve performansı uluslararası lojistik sektörü için önemli role sahiptir. Yine, uluslararası lojistik faaliyetlerinin etkin olduğu ve sektörün rekabet konusunda yeterli olduğu algısı ile gümrük idarelerinin etkili olduğu algısı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Sektör tarafından gümrük idareleri ve teşkilat performansının uluslararası lojistik faaliyetleri için yeterli olduğu, gümrük işlemlerinin uluslararası lojistik faaliyetleri için etkili olduğu değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, gümrük teşkilatları ve gümrük idarelerinin gerçekleştirdiği işlemler uluslararası lojistik faaliyetler için yeterlidir.

Sonuçlara göre, sektörün Rekabet Algısı, Gümrük İdarelerinin Rolü, Gümrük İdarelerinin Etkinliği ve Gümrük İşlemlerinin Etkililiğine yönelik düşünceler, kuruluş türüne veya personelin eğitim düzeyine göre farklılık göstermemektedir.

“Uluslararası lojistik faaliyetler için gümrük idaresinin rolleri nelerdir?” sorusuna yanıt aradığımız akademik çalışmada, sektör temsilcileri; gümrüklerin uluslararası ticareti dengeleyici rolünün, arz zinciri güvenliğinin sağlanmasındaki rolünün, sınır ötesi güvenlik ve çevre tehditlerinin bertaraf edilmesindeki rolünün, sınır yönetimindeki rolünün, ulaştırma güvenliğindeki rolünün, vergi toplama fonksiyonunun, uluslararası eşya ve taşıt hareketindeki rolünün, gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması ve basitleştirilmesindeki rolünün, fikri ve sımai mülkiyet haklarının korunmasındaki rolünün, lojistik merkezlerindeki rolünün önemli olduğunu beyan etmiştir.

Bu alanda yapılan akademik çalışmaların azlığı, literatür noksanlığı, bundan sonra yapılacak çalışmalara örnek olacak bir eserin akademiye kazandırılması gerekliliği, sektörün nitel ve nicel olarak değerlendirilmesi gerekliliğini de ortaya koymuştur. Özetle, bu araştırma benzer çalışmalara da kaynak oluşturmaya elverişlidir.

KAYNAKÇA

European Tax Policy Forum. «The effect of taxes on foreign direct investment: A survey of the empirical evidence » Policy Paper. 2018. 2018. <www.etpf.org/papers/PP003FDI.pdf>.

- Çetin, C, B Akın ve V Erol. *Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemleri (ISO 9000-2000 Revizyonu)*. Ankara: Beta Yayınevi, 2001.
- Çitoğlu, Elif. *Bankalarda Kredi Pazarlaması Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
<<http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/78/16.pdf>>.
- AB. *International Customs Co-operation and Mutual Administrative Assistance Agreements - Taxation and Customs Union - European Commission*. 12 20 2017.
<https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/international-affairs/international-customs-cooperation-mutual-administrative-assistance-agreements_en>.
- . *International Customs Co-operation and Mutual Administrative Assistance Agreements - Taxation and Customs Union - European Commission*. 12 11 2017.
<https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/international-affairs/international-customs-cooperation-mutual-administrative-assistance-agreements_en>.
- ABD Ticaret Bakanlığı. *The logistics and transportation industry in the United States*. 6 12 2017. <<https://www.selectusa.gov/logistics-and-transportation-industry-united-states>>.
- Altunyaldız, Ziya. *Dünya Gümrük Günü Gümrük Müsteşarlığı Makamı Resmî Konuşması*. Ankara, 25 01 2013.
- Arvis, Jean-François, ve diğerleri. *Connecting to Compete 2018: Trade Logistics in the Global Economy*. Washington: Dünya Bankası, 2012.
- Avetisyan, Misak, ve diğerleri. «Competitiveness and macroeconomic impacts of reduced wait times at US land freight border crossings.» *Transportation Research Part A: Policy and Practice* 78 (2015): 84-101.
- Basu, Gautam. «The role of transnational smuggling operations in illicit supply chains.» *Journal of Transportation Security* (2013).
- Baysal, M. Ahmet. *Gümrük uygulamalarının lojistik maliyetler üzerine etkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007.
- Bensassi, Sami, ve diğerleri. «Relationship between logistics infrastructure and trade: Evidence from Spanish regional exports.» *Transportation Research Part A: Policy and Practice* 72 (2015): 47-61.
- Birleşmiş Milletler. *International Transport Organisations*. 03 08 2017.
<<http://tfig.unece.org/contents/international-transport-organizations.htm>>.
- Chartered Institute of Procurement and Supply. *Delays of Just Half an Hour at Customs Could Cause One in Ten Businesses to Go Bankrupt*. 26 09 2018.
<<https://www.cips.org/en-gb/who-we-are/news/delays-of-just-half-an-hour-at-customs-could-cause-one-in-ten-businesses-to-go-bankrupt/>>.
- Cochran, Jeffery K. ve Balaji Ramanujam. «Carrier-Mode Logistics Optimization Of Inbound Supply Chains For Electronics Manufacturing.» *International Journal Of Production Economics* 103 (2006): 826-840.
- Dünya Bankası. «Lojistik Performans Endeksi Raporu.» 2012.
- Dünya Gazetesi. *Lojistikte '330 milyar lira' beklentisi*. 06 02 2018.
<<https://www.dunya.com/ekonomi/lojistikte-330-milyar-lira-beklentisi-haberi-401911>>.
- Dünya Ticaret Örgütü. «World Trade Statistical Review 2018.» 09 08 2018.
<https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts2018chapter08_e.pdf>.
- DeCarlo, Lawrence T. «On the meaning and use of kurtosis.» *Psychological methods* 2.3 (1997): 292.
- Ekol Lojistik. *Lojistik Terimleri Sözlüğü*. 06 07 2018. <<https://www.ekol.com/tr/lojistik-terimleri-sozlugu/>>.
- Esfahani, Hadi Salehi ve María Teresa Ramírez. «Institutions, infrastructure, and economic growth.» *Journal of development Economics* 70.2 (2003): 443-477.

- Fedderke, John ve Rob Garlick. «Infrastructure Development and Economic Growth in South Africa: A Review of the Accumulated Evidence.» 2008. *The Eastern Cape Socio Economic Consultative Council*. 12 2018.
<https://www.ecsecc.org/documentrepository/informationcentre/pp12_55323.pdf>.
- Groeneveld, Richard A. ve Glen Meeden. «Measuring Skewness and Kurtosis.» *The Statistician* 33 (1984): 391-399.
- Heaver, Trevor D. «The Role of Customs Administration in the Structure and Efficiency of International Logistics: An International Comparison.» *The international journal of Logistics Management* 3.1 (1992): 63-72.
- Heizer, Jay and Barry, Munson, Chuck Render. *Operations Management: Sustainability and Supply Chain Management*. 12. Pearson Education, 2016.
- Hopkins, Kenneth D. ve Douglas L. Weeks. «Tests for Normality and Measures of Skewness and Kurtosis: Their Place in Research Reporting.» *Educational and Psychological Measurement* 50 (1990): 717-729.
- IRU. *Model Highway Initiative: Regional Infrastructure Fund*. Rusya: IRU, 2013.
- Jeong, Jinchul. *Analysis of the factors and the roles of HRD in organizational learning styles as identified by key informants at selected corporations in the Republic of Korea (Doktora Tezi)*. Texas: A&M University, 2005.
- Joachim, Vogel. «Taxation and Public Opinion in Sweden: An Interpretation of Recent Survey Data.» *National Tax Journal* 27.4 (1974): 499-513.
- Küçükaltan, Berk. *Uluslararası ticaret kapsamında lojistik şirketlerinin gümrük faaliyetleri: Kapıkule örneği (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2012.
- Kalkınma Bakanlığı. «Kalkınma Bakanlığı - Bilgi Toplumu Dairesi.» 10 06 2013. *Bilgi Toplumu*. <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/Onuncu_Kalkinma_Planı.pdf>.
- Karaman, Koray. *Tedarik Zinciri Yönetimi*. 05 09 2017.
<<https://tedarikzinciri.wordpress.com/2012/01/16/tedarik-zinciri-yonetimi-surecleri/>>.
- Ketenci, Natalya. «The Effect of the European Union Customs Union on the Balance of Trade in Turkey.» *Foreign Trade Review* (2017): 219-232.
- Kobi Efor. *Türk lojistik sektörünün vizyonu 'Bölgesel Merkez' olmak; Bölge: Avrasya*. 31 05 2015. <<http://www.kobi-efor.com.tr/lojistik/turk-lojistik-sektorunun-vizyonu-bolgesel-merkez-olmak-bolge-avrasya-h4159.html>>.
- Kobu, Bülent. *Üretim Yönetimi*. Ankara: Beta Basım Yayın, 2017.
- Lee, H. L. ve C. Billington. «Managing supply chain inventory: pitfalls and opportunities.» *Sloan eManagement Review*, 3.33 (1992): 65-73.
- Lieb, Robert ve John Miller. «The Use Of Third-Party Logistics Services By Large US Manufacturers, The 2000 Survey.» *International Journal of Logistics: Research and Applications* 5.1 (2002).
- Mülga Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü. *Yerel Paydaşlar İçin Kümelenme Kılavuzu*. 15 10 2016. <www.ekonomi.gov.tr>.
- Mülga Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. *Risk Yönetimi ve Kontrol Genel Müdürlüğü*. 26 1 2018. <www.gtb.gov.tr>.
- McFadden, Daniel, Antti P. Talvitie ve vd. *Demand Model Estimation and Validation*. ABD, 1977.
- Moors, J. J. A. «The Meaning of Kurtosis: Darlington Reexamined.» *The American Statistician* 40 (1986): 283-284.
- Nunnally, Jum C. *Psychometric Theory*. New York: McGraw-Hill, 1967.
- OECD. *Interconnected Economies: Benefiting From Global Value Chains*. Paris: OECD, 2013.
- . «To What Extend Are High Quality Logistics Services Trade Facilitating?» 2011.

- OECD/WTO. *Aid for Trade at a Glance: Reducing Trade Costs for Inclusive, Sustainable Growth*. Paris: OECD Publishing, 2015.
- Onay, Meltem ve Hatice Sibel Kara. «Lojistik Dış Kaynaklama Uygulamalarının Örgüt Performansı Üzerine Etkileri,» *Ege Akademik Bakış* 9.2 (2009): 593-622.
- Opananon, Sathaporn ve Songyot Kitthamkesorn. «Border crossing design in light of the ASEAN Economic Community: Simulation based approach.» *Transport Policy* 48 (2016): 1-12.
- Stock, J.R. *Reverse Logistics In The Supply Chain*. ABD: Global Purchasing & Supply Chain Strategies Briefing, 2001.
- Subaşı, Mustafa Asım. *Gümrük işlemlerinin lojistik maliyetlere etkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2009.
- Tanyaş, Mehmet. «Hastane Lojistik Yönetimi Sunumu.» *Hastane Lojistik Yönetimi*. İstanbul, 2005. 11.
- . *Türkiye Lojistik Sektörü*. 09 Ekim 2011. 2 Ocak 2018.
<<http://www.lojistikdunyasi.net/turkiye-lojistik-sektoru.html>>.
- . «Türkiye Lojistik Sektörü 2018 - 2019 .» *Ekovitrin* (2018).
- . «Türkiye Lojistik Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri.» *YA/EM 30. Ulusal Kongresi*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2010. <<https://webnak.com.tr/blog/lojistik-sektoru/>>.
- Taylor, John C., Douglas R. Robideaux ve George C. Jackson. «U.S.-Canada Transportation and Logistics: Border Impacts and Costs, Causes, and Possible Solutions.» *Transportation Journal* 43.4 (2004): 5-21.
- The United Nations Centre for Trade Facilitation and Electronic Business (UN/CEFACT). «Case Studies on Implementing a Single Window (Çalışma Taslağı).» tarih yok.
<http://www.unece.org/fileadmin/DAM/cefact/single_window/draft_160905.pdf>.
- TÜİK. *Türkiye İstatistik Kurumu İstatistik Göstergeler*. 7 7 2018.
<<http://www.resmiistatistik.gov.tr/>>.
- Trade Code. *Trade in the balance: Europe's new Union Customs Code | White & Case LLP International Law Firm, Global Law Practice*. 18 12 2018.
<<https://www.whitecase.com/publications/insight/trade-balance-europes-new-union-customs-code>>.
- Tradelawchambers.com . *The importance of customs duties*. 03 01 2018.
<<https://tradelawchambers.com/raxo-what-s-on/31-the-importance-of-customs-duties.html>>.
- Tunç, Hakan ve Murat Kaya. «Türkiye’de Lojistik Sektörünün Gelişmesinde Dış Ticaretin Rolü Üzerine Bir Nedensellik Analizi.» *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 7.14 (2016): 58 - 65.
- Tuna, Okan. «Türkiye İçin Lojistik ve Denizcilik Stratejileri: Uluslararası ve Bölgesel Belirleyiciler.» *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3.2 (2001): 208.
- UTİKAD. *UTİKAD Üye Listesi*. 02 04 2019.
<<http://www.utikad.org.tr/UTIKADUyeListesi.aspx>>.
- Uylukçu, Mehmet. *Lojistik Performansı ve Ölçülmesi*. 25 Aralık 2018. 12 2018.
<<http://lojistikkulubu.ist/lojistik-performansi-ve-olculmesi/>>.
- Wakeland, Cholette ve Venkat. *Kaynak Belirsiz*. tarih yok.
- Wakeland, Wayne, Susan Cholette ve Kumar Venkat. «Food transportation issues and reducing carbon footprint.» *Green Technologies in Food Production and Processing/Food Engineering Series* 3 (2001): 215-216.
- Widdowson, David. «International Trade Facilitation: The Customs Imperative,» *The APEC Workshop on the WTO Trade Facilitation Negotiations*. Kuala Lumpur, 2005.

İrfan SÜER, Adem EMRE - Uluslararası Lojistik Faaliyetlerinde Gümrük İdarelerinin Rolü

Winer, Russell S. «A Framework for Customer Relationship Management.» *California Management Review* 43.4 (2001): 104.

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Haziran / June 2019, 25 : 55-67

Kurtarıcı İnancının Psikolojik Temelleri

Psychological Foundations of the Savior Belief

Nesibe Esen ATEŞ

Arş. Gör. Dr. Nesibe ESEN ATEŞ, Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Research Assistant, Dr. Cukurova University, Faculty of Theology

nesibesen51@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4259-9544>

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.6715>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 28 Mayıs / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 55-67

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Kurtarıcı İnancının Psikolojik Temelleri*

Öz: Beklenen kurtarıcı inancının bireydeki kaynağını ve başa çıkma sürecindeki işlevlerini anlamaya çalışmak bu makalenin temel amacıdır. Psikolojik altyapısına bakıldığında, kurtarıcı inancının oluşum ve yayılma dönemlerindeki faktörlerin birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Peygamberin veya kahramanın kurtarıcı olarak döneneceğine inanılan durumlarda, sevilen kişinin kaybedilmesi sonucu yaşanan yıkımı hafifletme ve karizmatik liderin sağladığı gücü kaybetmeme arzusu ön plana çıkmaktadır. Karizmatik lideri birebir tanıyan nesilden sonra ise bireysel beklentiler devreye girmekte, zorluk yaşayan kişi için kurtarıcı, karizmatik lider olmaktan çıkmakta, ilahi bir kahraman haline gelmektedir. Geri döneceği tarih, her döneme uyacak şekilde, muğlak birtakım ifadelerle belirtilmektedir. Kurtarıcı, tüm derlere son verme, tüm düşmanları alt etme, sınırsız saadet ve zenginlik sağlama kabiliyetine sahiptir. Tüm bu yetenekleri dolayısıyla sıkıntı yaşayan bireyler için bir ümit kaynağı olarak işlev görmektedir. Zorluk durumunda somut bir kurtarıcı fikri soyuttan daha fazla iltifat almaktadır. Bunun temelinde bireyin somutu soyuta göre çok daha kolay ve rahat algılaması, onunla daha rahat iletişime geçmesi gösterilebilir. Kişi, sıkıntılı dönemlerde soyut belirsizlikten ziyade beş duyusu ile algılayabileceği bir kesinliğe ihtiyaç duymaktadır denilebilir. Bu inanç sıkıntı dönemindeki kişinin umudunu ayakta tutma işlevi görmektedir ve yaşama devam etmesi yönünde işlevsel olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Kurtarıcı, Başa çıkma, Umut

Psychological Foundations of the Savior Belief

Abstract: This study aims to understand the psychological foundations of the savior belief and its functions in coping. This belief appears to have arisen in order to compensate for the pain after a loss of a loved one. Not wanting to lose the power provided by this charismatic leader has been effective in shaping the belief in the first place. In later periods, it continued its existence due to its functionality in terms of giving hope to individuals in times of difficulty. The opinion that the individual, who thinks that he cannot solve the problem by himself, enters the expectation of external aid strengthens this belief. In case of difficulty, the idea of a concrete savior is more compliment than the abstract. The basis of this is that the individual perceives the concrete much easier and more comfortable than the abstract, and that it is easier to communicate with it. The fact that individuals believe that they are more comfortable communicating with a concrete entity than the abstract has increased the prevalence and power of this belief. One can say that he needs a certainty which can be perceived by his five senses rather than abstract uncertainty. This belief functions to keep the hope of the person in distress and can be functional in order to continue life.

Keywords: Psychology of Religion, Savior, Coping, Hope

* Çukurova I. Uluslararası Multi Disipliner Çalışmalar Kongresi'nde sunulan ve özet metni yayınlanan Beklenen Kurtarıcı İnancının Psikolojik Temelleri isimli bildirinin genişletilmiş halidir.

GİRİŞ

Çalışma, beklenen kurtarıcı inancının altında yatan psikolojik süreçleri analiz etmeye odaklanmıştır. Bu doğrultuda, kurtarıcı inancının, olası zorluk dönemlerinde başa çıkma işlevlerini ortaya koymaya çalışmak da sınırlar dâhilindedir. Bu bağlamda, neredeyse tüm dinlerde bulunan kurtarıcı inancının, bireyde köklenmesine neden olan psikolojik temellerinin tespit edilmesi ve bu inancın başa çıkma konusundaki muhtemel yerinin açıklanması amaçlanmaktadır. Yaşam değişimlerle beraber devam eder. Birey hayatı zorluk ve sıkıntılar ile kolaylık ve rahatlamalar arasında sürekli bir değişim halindedir. Yaşanılan zorluk dönemleri için dinler inananlarına bazı kurtuluş yolları sunmaktadır. Bu yollar zaman geçtikçe sistematize olmuş, inanç ve öğreti olarak kendilerine yer bulmuşlardır. Kurtarıcı bekleme ya da bir kişiyi kurtarıcı olarak kabul edip onu takip etme de bunlardan biridir.¹ Latice “salus” ve “salvus” (emniyet, esenlik), İngilizce “salvation”, Arapça “necat”, “selamet”, “halas”, “nekaz”, “salah” ve “fevz” kelimeleri bu inancı ifade etmek için kullanılan ifadelerdir. Bu kavramlar genel olarak kurtuluş, rahatlama ve benzeri anlamlara gelmektedir.

Beklenen ilahi kurtarıcı inancına göre, Tanrı tarafından seçilmiş bir kişi, insanlığı tüm dertlerinden azade edip ve refaha götürecektir. Çok sayıda farklı isimlerle anılan kurtarıcı, ilahi dinlerde çoğunlukla peygamberlerdir ve öldükten sonra tekrar dünyaya dönüp, kendi inananlarının bütün sıkıntı ve dertlerini sona erdirecek, düşmanlarını mağlup edeceklerdir. Bu bağlamda sadece İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik değil Budizm, Hinduizm, Mecusilik gibi pek çok dinsel gelenekte söz konusu inanç mevcuttur².

Alfred Jeremias tarafından temsil edilen bir teoriye göre Kurtarıcı beklemeyle yönelik inanç, ilk olarak Sümerlerde doğmuş ve Mısır’dan dünyaya yayılmıştır. Buna göre, gün be gün her şeyin kötüleşeceği, günahların dünyayı kaplayacağı bir dönem gelecek ve Tanrı insanlığı kurtarmak için ya bizzat kendisi ya da göndereceği bir hükümdar ile buna müdahale edecektir. Özellikle Mezopotamya’da oldukça yaygın olan bu inanç, M.Ö. 2000 yıllarında Mısır başta olmak üzere Babil, İran, Hindistan ve Çin’e kadar yayılmıştır. Buna göre kurtarıcı inancı, antik doğudaki krallık inancından kaynaklanmaktadır. İkinci görüşe göre ise ilahi kurtarıcı beklentisi, dinlerin kendi bünyelerinden doğmaktadır³.

Kurtarıcı inancının bazı kültürlerdeki görünümüne değinmek gerekirse, ilkel dinlere mensup Yeni Gine yerlilerinin ahir zamanda zuhur edeceğine inandıkları kahraman Mensrendir. Bu kahraman, hazine yüklü bir gemi ile gelecek ve onları kurtaracaktır. Azteklerde, Quetzalcoatl olan beklenen kurtarıcı, Mayalarda Kukulkandır. Kendisine Tanrı olarak inanıldığı gibi gelecekte gelip, düşmanlarını mağlup ederek ilahî hâkimiyeti kuracaktır. Hindularda ahir zamanda geleceğine inanılan kral Kalki’dir. Dünyanın kirlerini temizleyecektir. Budizm’de kurtarıcı Maytreya’dır. Kelime köken itibarı ile mağlup edilemeyen şefaatçi gibi anlamlara gelmektedir. Konfüçyanizm ve taoizm’de ilahi kurtarıcı için özel bir isim yoktur, kurtarıcı büyük bir aziz, kutsal bir kişidir, ancak henüz adı bilinmemektedir. Konfüçyüsçülük’te mehdinin özellikleri Çin kültüründen beslenmektedir. Her şeyi duyan ve bilen, yüce mertebelere sahip bir aziz olan kurtarıcı cömert, merhametli

¹ Ali Coşkun, *Mehdilik Fenomeni* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 55-56.

² Ömer Faruk Harman, “Beklenen Kurtarıcı İnancının İslam Öncesi Dinî Arka Planı”, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*, (Ed.) Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: KURAMER, 2017), 41-60; Avni İlhan, *Mehdilik* (İstanbul: Beyan Yayınları1993), 46.

³ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2010), 16-18; Mahmut Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdi* (İstanbul: Rağbet yayınları, 2013).

ve güzel huyludur. Mecusilikte mehdi kavramı Saoşyant ile ifade edilir ve yardımcı, yardım edici anlamına gelir. Eski Mısır'da Tanrı Ra, Ameni isminde bir kurtarıcı gönderecek ve Ameni, ahir zamanda gelecek, inananlarını düşmanlarından kurtararak ilahi adaleti sağlayacaktır. Moğollar, Cengiz Han'ın ölmeden önce, halkına geri dönüp, onları Çin baskısından kurtaracağını vaat ettiğine inanır. Brezilya yerlilerinde, deniz yolu ile gelecek bir kurtarıcıya inanılırken, Kuzey Amerika yerlilerinde kurtarıcı inanç ve hareketi Ghost-danc deyimi ile ifade edilir.⁴ Kısaca bu kültürlerde kurtarıcı ya Tanrı tarafından gönderilecek ya da eski kahraman yöneticilerden biri olacak ve ilahi güçlerle halkı saadete ulaştıracaktır.

1. İLAHİ DİNLERDE KURTARICI İNANCI

Hıristiyanlıkta ve Yahudilikte "Mesih" kavramı ortaktır. Kelimenin kökü İbranice mâşiah, Aramice meşihadır. Samî dillerinde ortak kullanılan sözcüğün fiil kökü Arapça'da meseha olup⁵ yağ sürülmüş, mesh edilmiş, temizlenmiş anlamlarına gelir.⁶ Yahudiler meshin, mesh edilmiş olarak Hz. Davud'un soyundan geleceğine bu sebeple de kutsal güçleri olacağına, Tanrı onu koruduğu için, masum olup günah işlemeyeceğine inanmaktadırlar.⁷ Bazıları bunun Hz. İlyas olduğuna inanmaktadır, o göğe yükseltilmiştir ve ahir zamanda tekrar yeryüzüne dönecektir. Kurtarıcı, mesih ismi yanında şiloh, adonay, adon, moşiyah, yinnon, haninah, menahem gibi isimlerle de anılmaktadır.⁸

Kurtarıcı inancı Yahudilikte çok köklü olup, Tevrat ile temellendirilir ve amentülerinin temel unsurlarındandır⁹. Yahudilerin seçilmiş olduklarına inanmaları ve Eski Ahit'te yer alan gelecekte ortaya çıkacak olan kurtarıcı inancı, onlarda bu beklentiyi oluşturmuştur.¹⁰ Tanrı'nın yeryüzündeki vekili olması hasebiyle Mesih diğer insanlardan ayrılır, Tanrı'nın özel lütfuna sahiptir. Mesih devrinde Kudüs ve çevresi cennet bahçelerine benzeyecektir. Mesih, Mabedi yeniden inşa edecek, Kudüs'ü puta tapanlardan arındıracak, başboş haldeki İsrailoğullarını toparlayacak, insanlığı hükümdarlığı altında birleştirecektir. Ye'cüc ve Me'cüc ordularını yok edecek, Tevrat'ı milletlere öğretip kabul ettirecek, dinî kanunları uygulayacak bir kraldır.¹¹ Övülmüş ve kutsanmış İsrailoğulları Mesih sayesinde 1000 yıl sürecek bir refah dönemi yaşayacaklardır.

Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın beklenen Mesih olduğuna inanmaktadırlar. Buna göre Hz. İsa, dünyaya tekrar dönecek ve ona biat edenleri sıkıntılarından kurtaracaktır. Onlara göre Hz. Meryem'in Hz. Davut'un soyundan gelmesi hasebiyle, Eski Ahit'te haber verilen Mesih, İsa'dır. Zira Petrus, kendisine beklenen mesih olduğunu söylediğinde İsa itiraz etmemiştir.¹²

Havariler çağında Mesih, İsa'nın adı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Romalılar İsa'yı çarmıha gerdiler ve İsa, insanlığın günahlarına kefarete olarak öldü. Toprağa

⁴ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, 13-15; Ekrem Sarıkçıoğlu, "Mehdi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 369-370; İsmail Şık – Yusuf Gökalg, "Sosyal Teoloji Bağlamında "Mehdilik" Algısına Bir Bakış: İzmirli İsmail Hakkı ve Cemaledin Afgânî Karşılaştırması", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2014): 512; Faruk Gün, "Mehdilik İnancı Üzerine Bir İnceleme", *Artuklu Akademi Dergisi* 4/1 (2017).

⁵ Jacques Waardenburg, "Mesih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 306.

⁶ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, 15.

⁷ Sarıkçıoğlu, "Mehdi", 28: 370; Ethem Ruhi Fiğlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (1982): 181.

⁸ Avni İlhan, *Mehdilik* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1993).

⁹ Fiğlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine", 181.

¹⁰ Waardenburg, "Mesih", 29: 306.

¹¹ Sarıkçıoğlu, "Mehdi", 28: 370-371; Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, 80.

¹² Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, 81; Waardenburg, "Mesih", 29: 308.

verildikten sonra tekrar dirildi, havarileri ile görüştü ve Tanrı'nın katına yükseldi. O, kıyamet kopmadan önce dünyaya bir kez daha dönecek, barış ve adaleti hâkim kılacak, iman etmeyenlerden intikam alacak ve hükmü sonsuz olacaktır.¹³ İsa'nın öldükten sonra geri gelmesine dair inanç, ilk etapta bunu gördüğünü söyleyen kişilere has algılanırken zamanla tüm Hıristiyanlar İsa'nın dirildiğine inanır hale gelmiştir. Bu inanç İsa'nın, Mesih olmasının kanıtı olarak düşünülmüş ve bu yolla onun, inanların yaşayan Tanrısı olduğu inancı gelişmiştir.¹⁴

Hıristiyanlar, kurtarıcı inancı açısından diğer dinlerden bir noktada ayrılır. Hıristiyan akaidine göre İsa, Tanrı'nın bedenlenmiş halidir. Yani bizatihi Tanrı'dır. Bu bağlamda Mesih olarak İsa'yı tanımaları, kurtarıcı olarak Tanrı'yı bekledikleri anlamına gelmektedir.¹⁵ Dolayısıyla, Hıristiyanlar, Yahudi inancındaki mesih öğesini almış, ancak ona yeni birtakım eklemeler yapmıştır. Kısaca Hıristiyanlar kurtarıcı olarak İsa'yı beklemektedir. İsa ölümünden bir kez daha dönecek ve kendisine inanıp itaat eden Hıristiyanları Tanrı'nın krallığına alacak, onları sıkıntılardan kurtaracak, düşmanlarına karşı galip gelecektir.

İslam dininde kurtarıcının ontolojik varlığı tartışma konusudur. Tartışılan kurtarıcının adı Mehdi'dir. Kelime Müslüman kültürde, ahir zamanda gelecek olan biri kişi olarak kullanılmadan önce, doğru yolda, doğru yol gösterilmiş manasında kullanılmıştır.¹⁶ Kurtarıcı düşüncesinin İslam'ın ilk dönemlerinde olmadığı, ancak Şia'da oluşan inancın zaman geçtikçe diğer mezheplere yayıldığı yönünde bir görüş mevcuttur. Bu noktada Gün¹⁷ mehdiliğin, iktidar mücadelesini kaybeden veya mevcut iktidarlarını koruma gayreti içindeki siyasi gruplar tarafından ortaya atılıp, ilk olarak aşırı Şia, sonrasında mutedil Şia ve Ehl-i Sünnet tarafından benimsenmiş, nihayetinde İslam Dinine mal edilmiş kaynağı siyaset olan bir inanç olduğunu belirtmektedir. İlhan¹⁸ mehdilikten önce imamet kavramının incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. İmamet kavramına kısaca değinilirse, bunun kurtarıcı inancı ile olan ilişkisi daha net ortaya çıkacaktır. İmam: Müslümanların dini ve siyasi lideridir. Bu noktada Ehl-i Sünnet ile Şia aynı tanımı yapılmaktadır ancak imamın özelliklerine bakıldığında arada çok büyük farklar ortaya çıkmaktadır. En başta imamın masum olması inancı, iki akım açısından farklılık arz etmektedir. Şia'ya göre imam masumdur, yani günah işlememiş ve işlemeyecektir. Ehl-i Sünnette ise böyle bir inanış yoktur. Şia'ya göre, imamın gönderilmesi Allah için vaciptir. Yani Allah imam göndermek zorundadır, çünkü imam bir lütuftur ve her lütuf Allah'a vaciptir, tıpkı peygamber göndermenin vacip olduğu gibi. Esasında imamın peygamberden tek farkı, direkt vahiy alamamasıdır. Allah, gelecek bütün imamları peygambere bildirmiştir. İmamlar, Allah tarafından belirlendikleri ve masum oldukları için, onlara itaat Müslümanlar için zorunlu ve bağlayıcıdır.¹⁹ İşte mehdilik de imametnin bir devamı ve parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu algı nedeniyle mehdilik, temel inanç esaslarından biridir. Bütün Şii gruplarda mehdilik

¹³ Fiğlalı, "Mesih ve Mehdi İnanıcı Üzerine", 182; Gün, "Mehdilik İnanıcı Üzerine Bir İnceleme", 104-105.

¹⁴ Sarıkoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, 81; Waardenburg, "Mesih", 29: 306-308; Emrullah Fatış, "Hz. İsa'nın Mehdi ve Decalle İlişkilendirilmesi Üzerine" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2012); Emrullah Fatış, *Hz. İsa Paradigması* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2016); Mehmet Aydın, "İslamî Gelenekte Mesih İnanıcı", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 14/28 (2019).

¹⁵ Waardenburg, "Mesih", 29: 308.

¹⁶ Fiğlalı, "Mesih ve Mehdi İnanıcı Üzerine", 197; Yaşar Acat, "Mehdilik Kavramının Filolojik ve Semantik Tahlili", *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri* (Ed.) Mehmet Tıraşçı - Hasan Özalp - Maruf Çakır (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2018), 247.

¹⁷ Gün, "Mehdilik İnanıcı Üzerine Bir İnceleme.", 107.

¹⁸ İlhan, *Mehdilik*, 17.

¹⁹ İlhan, *Mehdilik*, 17-33; Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*.

inancı yer almakla birlikte Mehdi'nin kimliği değişiklikler göstermektedir.²⁰ İmamîyeye Şiasına göre Muhammed Mehdi yani 12. imam hala yaşamaktadır²¹ ancak insan içinde zuhur etmemiştir. Her an ortaya çıkabileceğine inanılan bu kurtarıcı, geldiği zaman fitne ve fesadı yok edecek, deccal ile mücadele edip onu yenecek, zulüm, kıtlık ve savaş gibi sıkıntıları bitirecektir. Hz. Hüseyin'i öldürenlerin soyundan gelip buna razı olanları öldürecek ve Hz. Hüseyin'in intikamını alacak, yeryüzünü adalet ile dolduracaktır.²²

Topaloğlu²³ Şia'daki mehdi inancının oluşumunda ve mehдинin özelliklerinde Fars kültürünün etkilerinin oldukça belirgin olduğunu belirtmektedir. Yavuz²⁴ İslam'da kesinlikle bir mehdi beklentisinin söz konusu olmadığını belirttikten sonra bu inanışın kaynağının Hz. İsa'nın kıyamet alameti olarak yeniden yeryüzünde görüleceğine yönelik inanç başta olmak üzere kültürdeki bu inancın zamanla İslam'a da girdiğini vurgulamaktadır. Tarihsel süreç içinde Şia'daki bu kurtarıcı inancı, yavaş yavaş Ehli Sünnet'e girmiş gibi görünmektedir. Ancak Gün²⁵ Ebu Hanife ve İmam Malik başta olmak üzere pek çok saygın İslam âliminin mehdi inancına dair bir teması olmadığını, Eş'ari ve Bağdadî gibi bazılarının ise, bu inancın sadece mezhepler tarihi açısından oluşum ve gelişimine değindiklerini belirtmektedir.

Kurtarıcılar gelecekteki toplumun din kurucusunun soyundan olacaklardır. Faaliyet alanları da aynı şekilde ait oldukları dinin merkez bölgesi olacaktır.²⁶ Kurtarıcının geliş zamanı dinlerce merak konudur. İslâm dünyasında mehdilik inancının ortaya çıkması, dört halifeden itibaren siyasi, sosyal kargaşalara, bunların iç savaşlara da dönüşen, siyasi ve psikolojik tezahürlerine rastlanmaktadır. İlk dönemlerde yakın bir zamanı hedefleyen, hatta belirli kişilere yönelen ancak bir türlü karşılık bulmayan bu beklenti, zaman geçtikçe daha da sistematize edilmiş fakat sürekli ötelenmek ve böylece süreç içerisinde ahir zamana terkedilmek durumunda kalmıştır.²⁷ Bu kurtarıcılar kendi idarelerinin sonunda hâkimiyet Tanrı'ya geçecektir. Ancak mehdi döneminden sonra hem doğal hem de toplumsal felaketler yaşanacaktır.²⁸ Kısaca toparlamak gerekirse kurtarıcı inancında ahir zaman, dini yenileme, hükümdarlık, adalet, zenginlik, düşmanlara galip gelip gelme gibi ilkeler ortak görünmektedir.

Sonuçta kurtarıcılar büyük komutan ve devlet adamları olarak insanüstü güçler ile donanmış kahramanlardır.²⁹ Ülkedeki sorunları çözecek, düşmanları yenecek ve hem dönemin hem geçmişin intikamını alacak, ekonomik ve ahlaki olarak düzeni sağlayacak, hem dinî hem de sosyal hayatta reform sağlayacak ve kendine inananlara büyük bir refah dönemi yaşatacaktır. Bu mehdi, inanılan dinin kurucusunun soyundan ahir zamanda

²⁰ Fatih Topaloğlu, "Şia'da Mehdi İnancının Oluşumunda Fars Kültürünün Etkisi", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2012): 126.

²¹ Cemil Hakyemez, "Mehdi Düşüncesinin İtikadileşmesi Üzerine", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2004): 138; Cemil Hakyemez, "Şia'da Beklenen Kurtarıcı İnanıcı ve Günümüzdeki Yansımaları", *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı* (Ed.) Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: KURAMER, 2017).

²² Çınar, *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*.

²³ Topaloğlu, "Şia'da Mehdi İnancının Oluşumunda Fars Kültürünün Etkisi", 141.

²⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "Beklenen Kurtarıcı İnancının İslam Akaidine Giriş Süreci", *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*. (Ed.) Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: KURAMER, 2017).

²⁵ Gün, "Mehdilik İnanıcı Üzerine Bir İnceleme", 118.

²⁶ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, 51; Sarıkçıoğlu, "Mehdi", 28: 370; Yusuf Şevki Yavuz, "Mehdi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 372.

²⁷ Mustafa Akman, (2017) "Mehdi İnanıcı Özelinde İlmî Çalışmalar ile Günümüz Toplumunun Geleneksel Anlayışı Arasında Görülen Uyuşmazlıklar, Bunun Yansımaları ve Çözüm Önerileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/51 (2017): 1210.

²⁸ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, 37.

²⁹ Rasim Adasal, *Yeryüzü Tanrıları, Liderler, Komutanlar ve Kahramanlar Psikolojisi* (İstanbul: Minnetoğlu Yayınları, 1979).

gelecek ve dinin yayılma alanında hâkimiyet kuracak, kendisinden sonra ise bozulma çok hızlı olacak ve kıyamet kopacaktır.

2. KURTARICI İNANCININ PSİKOLOJİK TEMELLERİ VE BAŞA ÇIKMADAKİ ROLÜ

Kurtarıcı inancının ortaya çıkması, yaygınlaşması ve varlığını devam ettirmesindeki psikolojik alt yapı yorumlanmaya çalışılırsa üç temelden söz etmek mümkün görünmektedir. Bunlardan *ilki* sevilen bir din büyüğü ya da hükümdarın kaybını telafi etme ihtiyacıdır. Genel itibarı ile peygamber soyundan, bizzat peygamber ya da hüküm sürdüğü devleti zenginleştiren kişilerin kurtarıcı olarak beklenmesi durumu bununla yakından ilişkilidir. Bu noktada sevilen birini kaybetmenin kitlesel olarak bu inancın doğmasına neden olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Dinin/devletin kurucusu ya da refah sağlayıcı olan karizmatik liderin kaybı, tebaası üzerinde büyük bir travma yaratmaktadır. Onun artık hayatta olmadığı düşüncesine tahammül edememe ilk tepki olarak “inkâr” savunma mekanizmasını beraberinde getirmektedir. “O aslında ölmedi!” düşüncesi ile başlayan bu mekanizma bu kişinin bir gün dönüp yine grubun başına geçeceğine dair ümidi diri tutmaktadır. Bu yolla grup, kayba dair yıkımı minimize etmeye çalışmaktadır.

Ölümün bu şekilde inkâr edilmesi karizmatik lider ile duygusal ilişkiler kurmuş ve onu tanımış kişilerin yas ile mücadelesini kolaylaştırmaktadır. Ancak birkaç nesil sonra karizmatik kişinin geri döneceğine dair düşünce zayıflamakta ve yok olmaya doğru gitmektedir. Zira bu karizmatik lider ile kişisel ve duygusal bağ kurmuş insanlar da ölmüş ve kaybın acısından kurtulmaya çalışacak kimse kalmamıştır. Bu durumda ise Gün’ün³⁰ de vurguladığı üzere devreye iktidarı kaybetmeme isteği girmektedir. Liderin oluşturmuş olduğu kitleyi etkileme gücü, ondan sonra kitleyi yönetmek isteyen insanlarca kullanılmak istenmiştir. Bunun yolu da onun yaşadığına dair inancı beslemek sureti ile olmaktadır. Bu şekilde inanç sistemleşmeye başlamış ve kurtarıcıya dair bir takım beklentiler inşa edilmeye başlanmıştır.

Yönettiği grubun yaşadığı sıkıntılara çözüm bulma konusunda zorlanan idareciler, karizmatik liderin dönerek bu ihtiyaçları gidereceğini, müthiş bir bolluk ve refah getireceğini vaat ederek insanları hizada tutmaya çalışmış olabilirler. Kısaca siyasi iktidar sağlama ve toplumu idare edebilmek amacıyla bu inanç beslenmiştir çıkarımını yapmak mümkün görünmektedir.³¹ Kurtarıcıların sıradan insanlar olmayıp seçkin, kahraman, din lideri gibi özel insanlardan beklenmesi durumu bu şekilde açıklanabilir. Kurtarıcının geliş zamanının ahir zaman olarak, yani muğlak bir şekilde belirtilmesi de, onun etkisini ve gücünü sürekli olarak kullanılabilir hale getirmektedir. Dinî grupların ve cemaatlerin bu inanca yatkınlıkları da mehdilik inancının yaygınlaşması ve güçlenmesinde etkili olmuştur. Bu gruplar kendi liderlerini tek kurtarıcı, müjdecî, mehdi, bedüzaman, müceddid, gavs vb olarak tanımlamaları ve tek otorite olarak görmeleri kurtarıcı inancını beslemiştir. Bu inanç doğrultusunda liderlerinin otoritesini sorgusuz kabul etmeleri, grup içerisindeki aidiyet motivasyonunu arttıran, gruba bağlılığını perçinleyen bir unsur olarak işlev görmüştür.³² Bu

³⁰ Gün, “Mehdilik İnanıcı Üzerine Bir İnceleme”, 107.

³¹ Nihal Şahin Utku, “Beklenen Kurtarıcı İnancının Siyasi-Dini İdeoloji Olarak Ortaya Çıkışı”, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*, (Ed.) Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: KURAMER, 2017), 85.

³² İsmail Şık – Yusuf Gökçalp, “Sosyal Teoloji Bağlamında “Mehdilik” Algısına Bir Bakış: İzmirli İsmail Hakkı ve Cemaleddin Afgâni Karşılaştırması”, 527.

noktada, Öğük'ün³³ şahıs temelli olarak adlandırdığı, tüm iradenin grubun başındaki kişinin elinde olduğu ve onun insanüstü birtakım özelliklere sahip olduğu düşüncesine dayalı bir din yorumu ortaya çıkmaktadır. Bu yorumun en belirgin örnekleri ise Yeni Dini Hareketler olarak bilinen ve tamamen mesih inancına bağlı olarak ikame edilen gruplarda görülmektedir.³⁴

İnanılan dinde ileri gelenlere yönelik beklentiler bu noktada önem kazanmaktadır. İslam dini özelinde; şeyh, molla, evliya, pir, baba, hoca efendi, dede, müceddit gibi pek çok isimle anılan bu kişiler, insanların sıkıntılarını aşmaları için müracaat mercileri olagelmışlerdir. Bunların, gerek geçmişte yaşayıp vefat etmiş, gerek bugün yaşıyor, gerekse gelecekte yaşaması bekleniyor olabilmektedir. Bazı inanç ve anlayışlara göre, geçmişte yaşayanlardan bir nevi, Allah ile kul arasında aracılık yapması beklenirken, halen hayatta olanların "keramet" göstererek sıkıntıları def etmesi istenmekte, gelecek olanların ise, onlara refah ve saadet getireceklerine inanılmaktadır. Bu kişilerin yardımını edinebilmek için, birtakım ritüeller mevcuttur. Bir duayı belli sayıda tekrarlamak, kutsal kabul edilen mezar, ağaç vb. ye çaput, tel, ip ve benzerlerini bağlamak, makara sarmak ya da açmak, mezarın etrafında belli sayıda dönmek, gibi pek çok ritüelden söz edilebilir.³⁵ Mehdi ve benzer inançlara sahip olanlara göre sağlık sıkıntısından ekonomik zorluklara, eğitim ile ilgili beklentilerden eş bulmaya, çocuk sahibi olmaktan kuraklığın bitmesine kadar pek çok konuda uzmanlaşmış "evliyalar" ve "türbeler" bulunmaktadır. Söz konusu ihtiyaçlar için farklı ritüeller ile yardım istenmektedir.³⁶

Beklenen kurtarıcı inancının psikolojik olarak altyapısında bulunan *ikinci* unsur ise bireyin somuta olan itibarının soyuta olandan daha kuvvetli olması olabilir. İnsan, beş duyusu ile muhatap olabileceği bir kurtarıcı fikrini soyut bir kurtarıcı ya da yardımcıdan daha fazla arzulamaktadır. Bu noktada Piaget'in gelişim kuramına göre bazı yetişkinlerin hiçbir zaman soyut işlemler seviyesine geçemediğini söylemesi konuyu izah açısından oldukça önemlidir.³⁷ Ancak kurtarıcı inancına sahip tüm bireylerin somut işlemlerde kaldığını söylemek de oldukça iddialı bir çıkarım olarak görünmektedir. Bu bağlamda zorluk içindeki bireyin, soyut düşünceye sahip olsa bile, yardım ararken somut muhataplara daha fazla itibar göstermesinin temelinde iletişim çabası olabilir. Buna göre yardım arayışındaki insan, kendisine duyabileceği, görebileceği, hissedebileceği cevaplar verebilecek nesnelere yönelmektedir, açıklaması yapılabilir. İletişimde mesajın alıcıya ulaşması ve dönüt³⁸ şartları vardır. Zorluk durumunu yaşayan kişi beş duyu ile duyumsayamadığı soyut olan Tanrı ile iletişim kuramadığı hissine kapılabilir. Soyut Tanrı'nın muğlak bir zamanda vereceği yanıtı beklemek, kişi için sıkıntılı dönemin uzaması anlamına da gelmektedir. Yardım çağrısına cevap almak konusunda zorluk yaşayan kişi, iletişimi kuvvetli olarak

³³ Emine Öğük, "Şahıs Temelli Din Yorumları ve Günümüz İslam Toplumundaki Yansımaları", *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*, (Ed.) Mehmet Tıraşçı - Hasan Özalp - Maruf Çakır (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2018). 525-526.

³⁴ Süleyman Turan, Emine Battal, "Kurtarıcı Tasavvurunun Yeni Dini Hareketlerdeki Boyutları", *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*, (Ed.) Mehmet Tıraşçı - Hasan Özalp - Maruf Çakır (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2018) 584-598.

³⁵ Mustafa Arslan, "Türk Toplumunda Geleneksel Dinî Yaşam ve Halk İnançları: Taşrada Yaşayan İnsanlar Arasında Uygulamalı Bir Çalışma", *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/2 (2003): 44-45.

³⁶ Harun Güngör - Bekir Köylü, *Türk Halk İnanışları Üzerine Notlar* (İstanbul: Kimlik Yayınları; 2017); "Hikmet Tanyu, Dini Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma", *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri* (Ankara:1976).

³⁷ Jean Piaget, *Çocukta Hüküm ve Muhakeme*, trc. S. E. Siyavuşgil (İstanbul: Devlet Basımevi, 1939).

³⁸ Aysel Aziz, *İletişime Giriş* (İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2016), 30.

kurmak ve hemen karşılık almak amacıyla somut bir muhatap tercih edebilir. Söz konusu somut muhatabın, ihtiyacını soyut olandan daha çabuk gidereceğine yönelik bir beklenti geliştirmesi olağandır. Bu noktada bireyin somutu algılama ve anlamlandırmada, soyut olana nispetle daha başarılı olduğunu söylemek ve yaşamış olduğu güçlüğü somut muhatabın daha hızlı çare bulacağına inandığı yorumunu yapmak mümkündür. Dolayısıyla kurtarıcı inancının yaygın olmasında, bireyin soyut argümanlarla teselli bulmaktan daha çok somut olana yönelmesi etkilidir denilebilir. Zira pek çok dinde Tanrı, yardımın kendisinden istenmesi ve sıkıntıların çözümü konusunda müracaat noktası olarak kendisini göstermesine rağmen, insanlar yine de bir insan kurtarıcı beklentisine yönelmişlerdir.

Üçüncü ve son olarak kurtarıcı inancının ortaya çıkması ve yaygınlaşmasında, başa çıkma ihtiyacı gösterilebilir. Zira bu kişinin en büyük hizmeti darda kalan kişiye yardım etmektir. Bireyin yaşadığı sorunu, görece daha çekilebilir kılması ve hayatına devam edebilmesi, geleceğe dair ümitvâr olabilmesi için bu gibi inanışların desteğine ihtiyacı olabilmektedir. Bu bağlamda, pek çok araştırmacının kurtarıcı inancının baskı, zulüm ve çaresizlik gibi sıkıntılı dönemlerde daha sık kullanıldığına yönelik tespit dikkat çekicidir.³⁹ Buna göre Gün⁴⁰ Mehdiliğin, neredeyse tüm dinlerde ve kültürlerde, toplumun adalete, huzura, güvene en yoğun ihtiyaç hissettiği dönemlerde, insanları ilahi güçleri sayesinde huzura, bolluğa, mutluluğa ve adalete kavuşturmak için beklenen kişiler olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Buna göre ümitleri tükenmiş, adaletsizliğe uğramış, bezgin toplumlar, hayatlarını devam ettirecek bir umut olarak kurtarıcı arzusu içine girmişlerdir demek mümkündür.

Travma yaşayan kişi, bu sıkıntılı durumu aşmak için çeşitli yollar arar. Bu yollardan bazıları, yaşanan sorunun tam olarak ve anında çözümünü sağlarken, kimisi kişiye teselli sunar ve bireyin sorun ile beraber yaşayabilmesine olanak sağlar.⁴¹ Bu bağlamda kurtarıcı inancı, ikinci türden başa çıkma mekanizmalarına örnek olarak gösterilebilir. Zira Mehdi inancı, yaşanan baskı, haksızlık, adaletsizlik, politik ve toplumsal karmaşa içindeki kişilerin ümidi olarak ortaya çıkmıştır.⁴² Tarih boyunca bu tür olaylardan mağdur olan toplumlar, yaşananları değiştiremedikleri, saadet ve kurtuluş için umutları kalmadığı zaman, yaşanan adaletsizliğe son verecek, kendilerini feraha kavuşturacak ve öçlerini alacak, yaşayışlarını güzelleştirecek birini beklemişlerdir.⁴³ Beklenen bu kişi, kıyamete yakın görünecektir, öyle ki onun görünmesi kıyamet alametlerindedir. Dolayısıyla insanlar kendi devirlerinin mehdinin geleceği devir olduğunu kanıtlama peşine düşmüştür. Bu yolla da umutlarını korumayı başarmışlardır. Bütün hadiseler, kurtarıcının ortaya çıkması için bir hazırlık olarak düşünülür ve bu sebeple geçmişte yaşananlar dâhil olmak üzere tüm hayat olayları,

³⁹ Mahmut Çınar, "Sosyo-Psikolojik Bir Beklenti Olarak Mehdiliğin Teolojik Dayanakları", *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*, (Ed.) Mehmet Tıraşçı - Hasan Özalp - Maruf Çakır (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2018) 183-184; Yusuf Benli, "İslam Tarihinde İlk Mehdi Tasavvurları", *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*, (Ed.) Mehmet Tıraşçı - Hasan Özalp - Maruf Çakır (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2018), 253; Fiğlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine"; Şık - Gökçalp, "Sosyal Teoloji Bağlamında "Mehdilik" Algısına Bir Bakış: İzmirli İsmail Hakkı ve Cemaleddin Afgâni Karşılaştırması".

⁴⁰ Gün, "Mehdilik İnancı Üzerine Bir İnceleme", 124.

⁴¹ Kenneth I. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice* (New York: The Guilford Press, 1997), 144-149.

⁴² Mustafa Selim Yılmaz, "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Mesih", *Halkın Sorunları Bağlamında Günümüz İnanç Problemleri Sempozyumu*, (Ed.) Mustafa Yuşa Yaşar - Halil İbrahim Delen (İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları, 2016), 156.

⁴³ Necati Sümer, "Mehdilik Düşüncesine Temel Oluşturma Bağlamında İlkel Kabilelerde Ve Mitolojide Kurtuluş Motifleri", *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*, (Ed.) Mehmet Tıraşçı - Hasan Özalp - Maruf Çakır (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2018), 207.

yaşananlar dramatize edilir.⁴⁴ Kurtarıcının her an gelebilecek olması, insanların ona dair beklentilerini canlı tutmakta, bu da engellenme ve çatışmalarla beraber yaşamayı kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır denilebilir.

Yaşadığı problemi kendisinin çözemeyeceğine inanan insan için bu inancın değeri artmaktadır. Özellikle sıkıntının bireyin sınırlarını aştığına dair kanaat mevcutsa, kurtarıcı inancı daha önemli hale gelebilir. Kendi donanımını aşan bir sorun ile karşılaşan ve bununla başa çıkamayacağına kanaat getiren bireyler için bir umuda ihtiyaç vardır. Kurtarıcı inancı bu umudu besleyen dinsel kaynaklardan biri olarak işlev görebilmektedir. Benli⁴⁵ ezilen ve zulme uğrayan toplumların daima bir kurtarıcı beklediğini, bu beklentinin baskı altında kalan kişilerin “can simidi” olarak işlev gördüğünü belirtmektedir. O, kurtarıcı fikrinin böyle bir sosyopsikolojik atmosferde ortaya çıkmış olabileceğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde Bilgin de⁴⁶ kurtarıcı fikrinin toplumların baskı ve zulmün hüküm sürdüğü ümitsizlik dönemlerinde, huzurlu ve mesut bir gelecek arzusu neticesinde ortaya çıktığının iddia edilebileceğini belirtmektedir.

Baskı ve zor durumdaki birey, yılgınlık hissi ile birlikte yaşadığı dönemi ahir zaman olarak algılamayı tercih edebilir. Böylelikle kurtarıcının gelmesi için elzem şartla da yerine gelmiş olmaktadır yorumunu yapmak mümkündür. İlhan⁴⁷ bunun bir hayale sığınarak rahatlama çabası olduğunu belirtmektedir. Çınar⁴⁸ bu şekliyle kurtarıcı inancının saadete erme amacıyla ortaya çıkmış olabileceğini ve hayata bağlamasının mümkün olduğunu ancak bunun çok da sağlıklı bir tutum olmadığını belirtmektedir. Öztürk⁴⁹ bu durumu bir acizyet olarak nitelendirmektedir. Ona göre kurtarıcı beklemek zihnen ve fikren atalet halinde olmanın, kendini aciz ve kötürüm hissetmenin bir göstergesi. Ona göre mehdilik vb. bugün kötü amaçlar için kullanılan mitolojik bir inançtan başka bir şeyi ifade etmemektedir. Akın⁵⁰ bu noktada hususiyetle durmuş ve bazı günümüz örnekleri üzerinden hareketle, mehdilik inancının ve bunu kullanan mehdilik iddiasındaki kişilere verilen değer, eğitim ve din eğitimi eksiliğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Bu noktada bireylerin eğitimi, dini eğitim düzeyleri, ekonomik ve sosyal şartları kurtarıcı inancının niteliğini belirleyecektir yorumunu yapmak mümkün görünmektedir. Sonuç olarak bu inancın hem oluşumunu ve gelişimini hem de ona olan atfın sıklığını, bireyin yetiştiği sosyo-kültürel ortamın fazlasıyla etkilendiğini söylemek de mümkündür. Toplumun ekonomik şartları, eğitim olanakları, refah seviyesi gibi etkenler bireyin kurtarılmaya ihtiyaç duyup duymamasını belirlemektedir.

⁴⁴ Hakyemez, "Mehdî Düşüncesinin İtikadileşmesi Üzerine."

⁴⁵ Benli, "İslam Tarihinde İlk Mehdi Tasavvurları", 253.

⁴⁶ Vecdi Bilgin, "Kültürlerarası Etkileşim ve Psikolojik Telafi Bağlamında Mehdilik Fikrinin Açıklanması Problemi Bir Paradigmanın Kritiği", *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*, (Ed.) Mehmet Tıraşçı - Hasan Özalp - Maruf Çakır (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2018), 628.

⁴⁷ İlhan, *Mehdilik*, 49.

⁴⁸ Çınar, "Sosyo-Psikolojik Bir Beklenti Olarak Mehdîliğin Teolojik Dayanakları", 189; Mahmut Çınar, (2016) "Din İşleri Yüksek Kurulu'na Sorulan Sorular Bağlamında Mehdilik", *Halkın Sorunları Bağlamında Günümüz İnanç Problemleri Sempozyumu*, (Ed.) Mustafa Yuşa Yaşar - Halil İbrahim Delen (İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları, 2016).

⁴⁹ Mustafa Öztürk, "Beklenen Kurtarıcı İnancının Günümüze Yansımalarına Genel Bir Bakış", *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*, (Ed.) Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: KURAMER, 2017), 376.

⁵⁰ Murat Akın, "Günümüzde Bazı Marjinal Mehdî Tipler ve Söylem Analizleri", *Kader* 16/1 (2018): 66-88.

SONUÇ

Hemen hemen tüm dinlerde, inananların düşmanlarını hezimete uğratarak onları refaha çıkaracak üstün özelliklere sahip bir kurtarıcı beklentisi vardır. Kurtarıcı inancın ortaya çıkmasında sevilen bir din veya devlet büyüğünün kaybına karşı gösterilen duygusal reaksiyon ve telafi çabası etken olmuş olabilir. Bu kişinin, gruba sağlamış olduğu güç ve zenginliği kaybetmeyi istememek de onun geri döneceği inancını pekiştirmiş görünmektedir. Yasın hafifletilmesi ya da ölüm acısını bastırma isteği ile ortaya çıkan inkâr tutumunun temelinde olduğu inanç, daha sonra zor durumlarda umut kaynağı olarak işlev görmeye başlamıştır. Bu inanca genellikle kişisel çaba ile aşılamayacağı düşünülen durumlarda daha çok başvurulmaktadır. Bu noktada bireyin yaşadığı sıkıntının, kendi sınırlarını aştığı durumlarda kurtarıcı inancına daha fazla ihtiyaç duyduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Kurtarıcının somut olması, kişinin soyut bir belirsizlikten ziyade elle tutulur bir netliğe daha fazla güvenmesi ile şekillenmiş olabilir. Doğrudan iletişim kurulan somut bir kurtarıcı, geleceğe umutla bakmada bireye pozitif yönde etki edebilir. Bu inanç, ferdi tembelleştirebilir ancak travma içindeki insan için durumu kabullenmek ve umudunu kaybetmemek bağlamında işlevler görebilir. Kurtarıcı inancı, zor durumdaki bireyin "somut"a daha fazla iltifat etmesi ile beslenmekte ve kişinin yaşadığı zorluk ile birlikte hayatına devam edebilmesi için ona gerekli motivasyonu sağlamada işe yaramaktadır. Ancak günümüzde bu inancın sömürüsüne sıklıkla rastlanmaktadır. Bu bağlamda özellikle din eğitimi ve bireysel bağlamda problem çözme yeteneklerinin geliştirilmesi bireylerin istismarını önlemekte faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acat, Yaşar. "Mehdilik Kavramının Filolojik ve Semantik Tahlili". *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*. (Ed.) Mehmet Tıraşçı - Hasan Özalp - Maruf Çakır. 245-252. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2018.
- Adasal, Rasim. *Yeryüzü Tanrıları, Liderler, Komutanlar ve Kahramanlar Psikolojisi*. İstanbul: Minnetoğlu Yayınları, 1979.
- Akın, Murat. "Günümüzde Bazı Marjinal Mehdî Tipler ve Söylem Analizleri". *Kader* 16/1 (2018): 66-88.
- Akman, Mustafa. "Mehdi İnanıcı Özelinde İlmî Çalışmalar ile Günümüz Toplumunun Geleneksel Anlayışı Arasında Görülen Uyuşmazlıklar, Bunun Yansımaları ve Çözüm Önerileri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/51 (2017): 1209-1233.
- Arslan, Mustafa. "Türk Toplumunda Geleneksel Dinî Yaşam ve Halk İnançları: Taşrada Yaşayan İnsanlar Arasında Uygulamalı Bir Çalışma". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/2 (2003): 23-46.
- Aydın, Mehmet. "İslamî Gelenekte Mesih İnanıcı". *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 14/28 (2019): 241-259.
- Aziz, Aysel. *İletişime Giriş*. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2016.
- Benli, Yusuf. "İslam Tarihinde İlk Mehdi Tasavvurları". *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*. (Ed.) Mehmet Tıraşçı - Hasan Özalp - Maruf Çakır. 253-284. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2018.

- Bilgin, Vecdi. "Kültürlerarası Etkileşim ve Psikolojik Telafi Bağlamında Mehdilik Fikrinin Açıklanması Problemi Bir Paradigmanın Kritiği". *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*. (Ed.) Mehmet Tıraşçı - Hasan Özalp - Maruf Çakır. 617-636. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2018.
- Coşkun, Ali. *Mehdilik Fenomeni*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Çınar, Mahmut. "Din İşleri Yüksek Kurulu'na Sorulan Sorular Bağlamında Mehdilik". *Halkın Sorunları Bağlamında Günümüz İnanç Problemleri Sempozyumu*. (Ed.) Mustafa Yuşa Yaşar - Halil İbrahim Delen. 108-120. İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları, 2016.
- Çınar, Mahmut. "Sosyo-Psikolojik Bir Beklenti Olarak Mehdiliğin Teolojik Dayanakları". *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*. (Ed.) Mehmet Tıraşçı - Hasan Özalp - Maruf Çakır. 175-190. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2018.
- Çınar, Mahmut. *Tarihte ve Günümüzde Mehdilik*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.
- Fatiş, Emrullah. "Hz. İsa'nın Mehdi ve Deccalle İlişkilendirilmesi Üzerine". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2012): 175-190.
- Fatiş, Emrullah. *Hz. İsa Paradigması*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2016.
- Fırlı, Ethem Ruhi. "Mesih ve Mehdi İnanıcı Üzerine." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (1982): 179-214.
- Gün, Faruk. "Mehdilik İnanıcı Üzerine Bir İnceleme." *Artuklu Akademi Dergisi* 4/ 1 (2017): 99-130.
- Güngör, Harun – Köylü, Bekir. *Türk Halk İnanışları Üzerine Notlar*. İstanbul: Kimlik Yayınları, 2017.
- Hakyemez, Cemil. "Mehdî Düşüncesinin İtikadîleşmesi Üzerine". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2004): 127-144.
- Hakyemez, Cemil. "Şia'da Beklenen Kurtarıcı İnanıcı ve Günümüzdeki Yansımaları". *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı* (Ed.) Yusuf Şevki Yavuz. 89-112. İstanbul: KURAMER, 2017.
- Harman, Ömer Faruk. "Beklenen Kurtarıcı İnancının İslam Öncesi Dinî Arka Planı". *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*. (Ed.) Yusuf Şevki Yavuz. 41-60. İstanbul: KURAMER, 2017.
- İlhan, Avni. *Mehdilik*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1993.
- Öğük, Emine. "Şahıs Temelli Din Yorumları ve Günümüz İslam Toplumundaki Yansımaları". *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*. (Ed.) Mehmet Tıraşçı - Hasan Özalp - Maruf Çakır. 525-538. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2018.
- Öztürk, Mustafa. "Beklenen Kurtarıcı İnancının Günümüze Yansımalarına Genel Bir Bakış". *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*. (Ed.) Yusuf Şevki Yavuz. 353-376. İstanbul: KURAMER, 2017.
- Pargament, Kenneth I. *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. New York: The Guilford Press, 1997.
- Piaget, Jean. *Çocukta Hüküm ve Muhakeme*. Trc. S. E. Siyavuşgil. İstanbul: Devlet Basımevi, 1939.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. "Mehdi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 369-371. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2010.

Sümer, Necati. "Mehdilik Düşüncesine Temel Oluşturma Bağlamında İlkel Kabilelerde ve Mitolojide Kurtuluş Motifleri". *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*. (Ed.) Mehmet Tıraşçı - Hasan Özalp - Maruf Çakır. 207-215. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2018.

Şık, İsmail – Gökalp, Yusuf. "Sosyal Teoloji Bağlamında "Mehdilik" Algısına Bir Bakış: İzmirli İsmail Hakkı ve Cemaleddin Afgânî Karşılaştırması". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2014): 509-531.

Tanyu, Hikmet. *Dini Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma*. Ankara: Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, 1976.

Topaloğlu, Fatih. "Şia'da Mehdi İnancının Oluşumunda Fars Kültürünün Etkisi". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2012): 109-148.

Turan, Süleyman- Battal, Emine. "Kurtarıcı Tasavvurunun Yeni Dini Hareketlerdeki Boyutları". *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*. (Ed.) Mehmet Tıraşçı - Hasan Özalp - Maruf Çakır. 584-598. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2018.

Utku, Nihal Şahin. "Beklenen Kurtarıcı İnancının Siyasi-Dini İdeoloji Olarak Ortaya Çıkışı". *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*. (Ed.) Yusuf Şevki Yavuz. 61-86. İstanbul: KURAMER, 2017.

Waardenburg, Jacques. "Mesih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29: 306. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Beklenen Kurtarıcı İnancının İslam Akaidine Giriş Süreci". *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*. (Ed.) Yusuf Şevki Yavuz. 177-219. İstanbul: KURAMER. 2017.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Mehdi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 28: 371-374. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

Yılmaz, Mustafa Selim. "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Mesih". *Halkın Sorunları Bağlamında Günümüz İnanç Problemleri Sempozyumu*. (Ed.) Mustafa Yuşa Yaşar-Halil İbrahim Delen. 144-158. İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları, 2016.

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Haziran / June 2019, 25 : 68-88

Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde Bulunan 18. Yüzyıla Ait İki Cilt Örneği

Two Bindings Example of 18th Century in Konya Yusuf Ağa Library

Tuğba YALÇINKAYA

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sanat Tarihi
Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi

Ankara Hacı Bayram Veli University, Graduate Education Institute, Art History
Department, Graduate Student

Ankara, Turkey

tuba.yky@gmail.com

orcid.org/0000-0002-6556-3141

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.23251>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 18 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 69-88

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde Bulunan 18. Yüzyıla Ait İki Cilt Örneği

Öz: Kitap yapraklarının dağılmasını engelleyen, bir arada sıralı şekilde tutan koruyucu kapaklara cilt denir. Cilt sanatında genel olarak kullanılan malzeme deridir. Cilt kapakları üzerine yapılan süslemelerle, zamanla sanatsal anlamda gelişmeye başlar ve bu durum cilt kapaklarını daha değerli kılar. Bu kapakların korunması, sonraki nesillere aktarılması için yazma eser kütüphaneleri kurulmuştur. Yazma eser kütüphaneleri, sanat ve tarih açısından önemli olan bu kapakların günümüze kadar ulaşmasına olanak sağlamıştır. Bu kütüphanelerden biri de Konya'da 1796 yılında inşa edilen Yusuf Ağa Kütüphanesi'dir. Bu çalışmada Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunan ciltlerden, 18. yüzyıla tarihlenen iki örnek ele alınarak incelenmiştir. Bu örneklerin ilkinde deri üzerine kalıp baskı tekniği, ikincisinde ise deri üzerine boyama tekniği kullanılmıştır. Kalıp baskı tekniğinin uygulandığı örnekte kullanılan motifler natüralist tarzdadır. Deri üzerine boyama ile bezenmiş cilt kapağında ise yekşah tekniği uygulanmıştır. 18. yüzyıl, cilt sanatına yeni süsleme tekniklerinin ve motiflerinin girdiği bir dönemdir. Yeni teknikler kullanılmakla birlikte, klasik dönemde uygulanan teknik ve motiflerin de kullanımı devam etmiştir. Çalışma, 18. yüzyıl cilt sanatının motif, teknik ve üslup özelliklerini bu yüzyıla tarihlenen iki cilt örneği üzerinden inceleyerek, bu iki eseri tanıtmaya amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat Tarihi, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, Cilt, Yazma, Eser, Tezyinat, Cilt Sanatı, Cilt Sanatı Tarihi

Two Bindings Example of 18th Century in Konya Yusuf Ağa Library

Abstract: Bindings are protective covers that prevent spreading of book leaves and hold together. Leather is generally used in the binding art. With the decorations on the covers, the binding starts to develop in the artistic sense over time and this makes the binding covers more valuable. The manuscript libraries were established in order to protect these covers and to transfer them to the next generations. The manuscript libraries have enabled these covers which are important in terms of art and history to be reached the present day. One of these libraries is the Yusuf Ağa Library which was built in Konya in 1796. In this study, two samples of bindings in Yusuf Ağa Library of 18th century were

investigated. In the first of these samples, the technique of printing on leather and the technique of painting on the leather were used in the second one. The motifs used in the pattern printing technique are naturalistic. In the binding cover decorated with painting on leather, yeksah technique is applied. The 18th century is a period in which new decoration techniques and motifs enter binding art. While new techniques were used, the techniques and motifs applied in the classical period were not abandoned during this period. The study was prepared with the aim of introducing these two works by examining the motifs, techniques and stylistic features of the 18th century binding art on the samples of two volumes dated to this century.

Keywords: Art History, Konya Yusuf Ağa Library, Binding, Manuscript, Work, Decoration, Leather Art, History

GİRİŞ

Arapça deri anlamına gelen cilt, kitap yapraklarını dağılmadan ve sırası bozulmadan bir arada tutan koruyucu kapağa verilen isimdir.¹ Bu kapakları yapan kişiye ciltçi (mücellid), yapılan bu işleme ise ciltleme (teclid) denir.²

Tarihi açıdan cilt ve ciltçilik çok eski devirlere kadar uzanır. Kağıt icat edilmeden önce, balmumu levhalar ve papirüs üzerine yazılan yazılar, tahta kapaklar kullanılarak yapılan ciltlerle korunmuştur. Parşömenin kullanılmaya başlanması üzerine, parşömenler katlanarak formalar haline getirilmiş, sonra bunlar dikilerek ciltlenmiştir.³

Türklerde ciltçiliğin gelişip bir sanat kolu haline gelmesi ise Orta Asya'da kağıdın icadıyla beraber başlamıştır. Bin Buda mağaralarında İngiliz araştırmacı Dr. Aurel Stein ve Fransız Sinologlarından Paul Pelliot tarafından yapılan araştırmalar sonucu, Orta Asya Türklerinin cilt ve ciltçilikte deri kullandıkları, ilk defa deri üzerine madeni kalıplarla süsler bastıkları, bulunan parçalardan anlaşılmıştır. Ayrıca Uygurların o tarihte klişe baskıyı kullandıkları bilinmektedir.⁴

¹ Ahmet Saim Arıtan, "Ciltçilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 551.

² Mine Esiner Özen, *Türk Cilt Sanatı* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998), 9.

³ İsmet Binark, *Eski Kitapçılık Sanatlarımız* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1967) 29: 1.

⁴ Binark, *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*, 1.

A. Von le Coq tarafından ortaya çıkarılan Türk Cildi 'ne ait en eski örnekler, Kara Hoço'da bulunan iki Mani yazmasının kapaklarıdır (Fot. No: 1). Uygurlular dönemine ait üçüncü bir örnek ise P.K. Koslov tarafından Kara Hoço'da bulunmuştur (Fot. No: 2). S.F. Oldenburg bu kitap kapağının 13. yüzyıla ait olduğunu belirtmiştir.⁵

Türklerin İslam dinini kabulüyle beraber cilt sanatında büyük gelişmeler olmuştur, Türkler tarafından kitap ve yazının kutsal sayılması bunun en büyük nedenidir.⁶ İslam Medeniyetine ait bilinen ilk cilt örnekleri ise Mısır ve Tunus'ta bulunmuştur. Bu örnekler Türk devleti olan Tolunoğulları zamanına aittir. İslam cildindeki bu gelişme 12. yüzyıla kadar; Fatımiler, Gazneliler, Büyük Selçuklularla devam etmiştir (Fot. No: 3).

9. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'ya hakim olan Selçuklular, burada 12. ve 13. yüzyıllarda güzel cilt örnekleri meydana getirmiştir⁷ (Fot. No: 4). Türk-İslam cilt sanatında önemli bir yere sahip olan Selçuklu cildi, Orta Asya Türk cilt sanatı birikimini Anadolu'ya taşımış, kendinden sonra Anadolu Beylikler Dönemi cilt sanatına örneklik teşkil ederek Osmanlı Cilt Sanatının da temellerini oluşturmuştur. Selçuklu Cildi bir üslup oluşturarak 13. yüzyılda Memlük cildine etki etmiş, bu oluşum 14. yüzyılda Anadolu Beyliklerine ve 15. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Döneminde de devam etmiştir.⁸

Osmanlı döneminde sanat değeri taşıyan ilk cilt örneği, 1434-1435 yılında Sultan II. Murad'a sunulan Makasıdü'l Elhan adlı kitabın kabıdır. Açık kestane renkli deri ile kaplı dış kapaklarının ön yüzünde oval, arka yüzünde yuvarlak birer şemse yer alır. Oval şemsenin içi rumilerle doludur, köşebentler ve enli bordürler örgü motifleriyle, miklepinin üzeri ise rumi motifleri ile bezelidir. Bu cilt, 15. yüzyıl deri ciltlerinde yaygın olarak kullanılacak sarmal dallar üzerine sıralanan hatayi üslubunda çiçekler ve yapraklarla bezenmiştir.⁹

15. yüzyılın son yıllarında, cilt sanatının gelişimi Fatih Sultan Mehmet için hazırlanan kitaplarla olmuştur (Fot. No: 5)¹⁰. Bu dönemde hazırlanan eserler şekil ve düzen bakımından

⁵ Ahmet Saim Arıtan, "Selçuklu Cildinin Osmanlı Cildi' ne Etkileri", H.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü 5. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu (Ankara, 2001), 29.

⁶ Binark, Eski Kitapçılık Sanatlarımız, 4.

⁷ Ahmet Saim Arıtan, "Anadolu Selçuklu Cilt Sanatı", Türkler Ansiklopedisi (Ankara, 2002) 7:933.

⁸ Arıtan, "Anadolu Selçuklu Cilt Sanatı", 30.

⁹ Zeren Tanındı, "Kitap ve Cildi", Osmanlı Uygurluğu Ansiklopedisi (Ankara, 2004) 2: 845.

¹⁰ Ayla Güleç, Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki Seçilmiş Klasik Şemse Cilt Kapakları (Yüksk Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007), 10.

diğer İslam ülkelerindeki eserlerle aynı olmakla beraber, süsleme motiflerinde bazı yenilikler de bulunmaktadır. Üçlü yaprak, tepelik, gonca, nilüfer, ıtır yaprağı, gül, pençe, hatai, bulut, ortabağ ve tuğ motifleri ile rumi geçmeler gibi motifler süslemede kullanılmıştır.¹¹

16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman devrinin mücellit başlarından Mehmet Çelebi ve o aileden gelen Süleyman Çelebi, Mustafa Çelebi gibi sanatkarlar, Türk deri ciltlerine güzel örnekler vermiştir. İlk defa bu yüzyılda mücellitler bir ekol halinde toplanmış, Osmanlı sarayında diğer sanatkarlar gibi bir zümre teşkil ederek Ehli Hıref defterlerinde yer almışlardır.¹² Bu dönemde klasik geleneklerden esinlenen mücellitler, şemse ve köşebent içlerini dolduran bezeme tasarımında da yenilikler yapmışlardır.¹³

16. yüzyıldan itibaren şemseler; dilimli, oval ve salbekli olarak düzenlenmiştir¹⁴ (Fot. No: 6). Şemse ve köşebentler içindeki bir yaprak kümesinden veya birkaç saptan çıkan ince dal şemse içinde dağılır, kıvrılarak aşağı uzar. Bu dallar üzerinde hançeri yapraklar ve tomurcuk halinde, açmış veya buket halinde hatailer sıralanır. Enli gömme bordürde de hatai bulut düzenlemesi yapılır. Bu tasarım, saz üslubu olarak tanımlanır, miklepin şemse ve köşebentlerinde de bu kompozisyon tekrar eder. Bilinen örneklere göre bu şekilde cilt bezeme tasarımı 1520-1530 yılları arasında saraylı nakkaşların ve mücellitlerin eseridir. Türk kitap kaplarının asıl ögesi olan bu tasarım, 20. yüzyılda da Türk mücellitler tarafından uygulanır.¹⁵

17. yüzyılda ciltlere uygulanan teknik aynı olmakla beraber kompozisyon ve motiflerin işlenmesinde belli bir gerileme olmuştur. Şemse, köşebent ve bordürler arasında bir ahenk yoktur. Birçok örnekte köşebent ve bordür kalkmış, bunların yerine dörtkenardan çıkıntılı dikdörtgen biçimde büyük şemseler yapılmış, salbekler büyümüştür. Bordür yerine yaldızlı kalın zencerekler çekilmiştir¹⁶ (Fot. No: 7). 17. yüzyılın sonlarında gömme şemseli ve köşebentli deri ciltlerin yanı sıra şemse ve köşebentlerin arasında kalan alanın, bordürlerinin

11Oktay Aslanapa, "Osmanlı Devri Cilt Sanatı", Türkiyemiz 13/ 38. (1982): 14.

12 Kemal Çığ, (1953). Türk Kitap Kapları (Ankara: A.Ü.İ.F. Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1953), 118.

13 Tanındı, "Kitap ve Cildi", 847.

14 Aslanapa, "Osmanlı Devri Cilt Sanatı",14.

15 Tanındı, "Kitap ve Cildi", 848.

16 Aslanapa, "Osmanlı Devri Cilt Sanatı",16.

içinin aletle yapılmış ve altın yaldıza boyanmış sarmal rumiler ve noktalarla süslediği görülür.¹⁷

18. yüzyılda Türk deri ciltlerinde klasik deri kaplarının yapılmasına devam edilmiştir. Sultan III. Ahmet zamanında önemli eserler meydana getirilmiştir.¹⁸ Bu dönemde motif ve kompozisyonlarda klasik üslup tekrar ön plana çıkmıştır (Fot. No: 8). Rumiler ve penç motifleri çok kullanılmıştır. Yeni teknik olarak lake ciltler ve deri üzerine sırma işlenmiş cilt kapakları görülür. Topkapı Sarayında bilinen en eski lake cilt, *el Fevaid el Gıyasiye* (A 1672) adlı eserdir. Kahverengi deriden yapılmış cildin oval şemsesi, siyah zemin üzerine büyük çiçeklerle süslenmiş ve şemse altın yaldızlı yapraklarla çevrelenmiştir.¹⁹ 18. yüzyılın ortalarında, ortası şişkin, dar uzun şemse biçimleri yaygınlaşır. Bu biçimde şemse içine aletle sarmal rumiler ve noktalar yapıldığı yekşah ciltler ve fırçayla içi çiçeklerle dolup taşan vazolu kompozisyonlar tercih edilir. Bu dönemin sonlarında, ciltlerin iç ve dış kapakları alet ve fırçayla yapılmış ve altınla yaldızlanmış sıvama baklava biçimleriyle bezenirken, bazı örneklerin dış kapağı kumaş kaplanmış iç kapaklarına buket olarak hazırlanmış çiçek kompozisyonu yapılmıştır.²⁰

18. yüzyıl sonrası ve 19. yüzyıl, Avrupa barok ve rokoko süslemesi kitap sanatlarını etkilemiştir. Motifler deri üzerine fırça ile sürülmüş, stilize süslemelerin yerini dörtgen form içinde realist çiçekler, saz yolu yapraklar, bu yapraklarla oluşturulmuş vazo formları almıştır. Desenler abartılmış, bu süslemelerde altın ve renkli boyalar bir arada kullanılmıştır²¹ (Fot. No: 9).

Kağıdın icat edilmesiyle birlikte sanatsal anlamda gelişen ciltçilik, bu gelişimini günümüze kadar devam ettirmiştir. Kitap sanatları ve tarih açısından önemli olan eserlerin korunup kollanması ve araştırmacılar tarafından inceleme imkanı sağlanması kütüphaneler sayesinde olmuştur. Bu kütüphanelerden biri de, Osmanlı kethüdası olan Giritli Yusuf Ağa'nın Konya'da 1796 yılında inşa ettirdiği Yusuf Ağa Kütüphanesi'dir. Günümüzde Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürlüğüne bağlı olarak hizmet veren kütüphanede 12173 cilt kitap mevcuttur, bunların 3157 tanesi yazma cildir.

17 Tanındı, "Kitap ve Cildi", 862.

18 Çığ, *Türk Kitap Kapları*, 121.

19 Aslanapa, "Osmanlı Devri Cilt Sanatı", 16.

20 Tanındı, "Kitap ve Cildi", 863.

21 Özen, *Türk Cilt Sanatı*, 21.

Çalışmamızda kütüphanede bulunan ciltlerden 18. yüzyıla ait iki örnek incelenmiştir. Ciltlerin künye bilgileri verildikten sonra süsleme, kompozisyonları ve motif- desen özellikleri ayrıntılı tanım başlığı altında anlatılmıştır. Çalışmada iki örneğin tanıtılması hedeflenirken, bu örnekler üzerinden 18. yüzyıl cilt sanatının karakteristik özellikleri (renk, desen-motif, kompozisyon vb.) de verilmiştir.

1. KONYA YUSUF AĞA KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN 18. YÜZYILA AİT İKİ CİLT ÖRNEĞİ

1.1. Örnek: 1

Envanter Numarası: 42 Yu 146

Eserin Adı: Gayet el-Beyan fi Tedlusi Beden el-İman

Eserin Dil Ve Konusu: Türkçe -Tıp ilimleri

Müellif: İbn Sultan Salih b.Nasrullah el-Halebi

Hattat: Bilinmiyor.

Tarih : H. 1139 / M. 1726-1727

Ölçüsü: 180 x 110 -120 x 60 mm

Bugünkü Durumu: Eserin sırt ve miklep bölümü deri parçaları ile onarılmıştır. Kapak kenarlarında aşınmalar mevcuttur. Altın yaldızın kullanıldığı bölümlerde dökülmeler olmuştur.

Ayrıntılı Tanım: Kahverengi deri ile ciltlenmiş ön ve arka kapakları aynı süsleme özelliklerine sahiptir. Kapaklar ve miklep iki ince altın yaldızlı cetvel arasında "S" şeklinde baskı aleti ile yapılan, altın yaldızlı zencerek ile çevrelenmiştir. Köşebentin olmadığı kapaklarda köşelerde birer, kenarlarda ise üçer altın yaldızlı nokta kullanılarak boş alanlar vurgulanmıştır. (Fot. No: 10)

Alt ve üst kapakların merkezinde dilimli, salbekli gömme şemse yer alır. Alttan ayırma tekniğinde olan şemse zemini altın yaldızlı, motifleri ise kırmızı ve yeşil renk ile boyalıdır. Şükufe motifinin yer aldığı şemsede tek daldan çıkan bir adet açmış, iki adet gonca gül yer alır. Palmet formundaki salbeklerin merkezinde ise iri bir hatai tarzı gül motifi bulunur. Salbekler şemseye bir altın yaldızlı nokta ile bağlanmıştır. Şemse ve salbeklerin etrafı altın yaldızla tahrirlenmiş, tığ ve noktalarla vurgulanmıştır. (Fot. No: 11)

Sertap kısmında yatay ve dikey altın yaldızlı noktanın oluşturduğu bir motif yer alır. Miklepte ise dilimli, basık yuvarlak, gömme şemse alttan ayırma tekniğinde yapılmıştır. Şemsede siyah renkte kabartma motiflerin oluşturduğu yaprak ve çiçekler yer alır. (Fot. No:12)

1.2. Örnek: 2

Envanter Numarası: 42 Yu 599

Eserin Adı: Zariat İla Makarim eş-Şeriat

Eserin Dil Ve Konusu: İslam Dini, İslam Ahlak ve Adabı

Müellif : Ragıb el-İsfahani Ebu el-KAsım Hüseyin b.Muhammed b.Mufazzal

Hattat: Bilinmiyor.

Tarih : H. 1175 / M. 1761

Ölçüsü: 210 x 130 – 145 x 70 mm

Bugünkü Durumu: Zencereklerde kullanılan altın yaldızların bir kısmında görülen dökülmelerin dışında eser iyi durumdadır.

Ayrıntılı Tanım: Ön ve arka kapakları süsleme bakımından aynı özelliklere sahip eser, kırmızı deri ile ciltlenmiştir. Kapaklar ve miklep üç bordür ile çevrelenir. Bordürler siyah zemin üzerine altın yaldızla boyalı zencerekle bezenmiştir. Kapaklarda köşebent kullanılmamıştır. Köşeler dört, kenar merkezleri ise üç altın yaldızlı nokta ve tığlarla vurgulanmıştır. (Fot. No: 13)

Deri üzerine boyama tekniğinde yapılan dilimli, salbekli şemsenin uçları sivri, göbek kısmı dışa doğru bombelidir. Şemse içerisinde yer alan palmet, rumi ve kıvrım dallardan oluşmuş bitkisel kompozisyon simetrik olarak düzenlenmiştir. Altın yaldızla yapılan bu motiflerin üzeri yekşah ile yivlenmiştir. Bordo renkli zemine sahip olan şemsenin etrafı tahrirlenmiş, çevresi altın yaldızlı nokta ve tığlarla vurgulanmıştır. Salbekler altın yaldızlı noktaların oluşturduğu altı yapraklı çiçek motifi şeklindedir ve çevresi tığlanmıştır (Fot. No: 14).

Siyah deri olan sırt ve sertab bölümü süsleme bakımından sade bırakılmıştır. Sertab merkezinde dikey ekseninde kalın altın yaldızlı cetvel yer alır. Dilimli, oval miklep şemsesi yekşah tekniğinde bezenmiştir. Şemse zemini bordo renktedir, şemse yüzeyinde yer alan ince dallar, palmet ve rumi motifleri altın yaldızla boyanmıştır. (Fot. No:15)

Eserde süsleme olarak klasik ciltlerde görülen stilize bitki motifleri kullanılmıştır. Kapaklarda görülen motifler yeni bir teknik olan yekşah tekniğinde uygulanmıştır. Klasik ciltlerde yer alan bordürler, bu eserde zencereklerle bezenmiştir. Salbek ve köşelerde ise klasik tarzdan farklı olarak 18. yüzyıl özelliğini yansıtan altın yaldızlı noktaların oluşturduğu motifler yer almaktadır.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde yer alan, çalışmaya konu olan ciltlerde 18. yüzyıl teknik ve motiflerinin yenilikleriyle beraber, klasik özelliklerin kullanımlarının devam ettiği görülmektedir.

Her iki cild'te kapak düzenlemesi, klasik dönem ciltlerinde görülen; bordür, köşebent, salbekli şemse formlarında farklılık dikkati çekmektedir. 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı ciltlerinde şemseler, dikdörtgen formunu alır ki incelediğimiz ciltlerde de bu etki görülmektedir. Şemseler kapakların merkezi konumuna yerleştirilmiştir. Salbekler; ilk örnekte klasik geleneği yansıtan beş dilimli palmet formundadır ve şemseye oranla büyük tutulmuştur. İkinci örnekte ise şemse dikdörtgen formda, salbekler örnekte altın yaldızlı noktaların oluşturduğu çiçek motifi şeklindedir. Bu da 18. yüzyılda yeni salbek formlarının kullanıldığını göstermektedir. 18. yüzyılda altın yaldızlı noktalar boşlukları doldurmak ve vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. İncelenen eserlerde de bu şekilde altın yaldızlı nokta

motiflerinin kullanıldığı görülmektedir. Köşebentlerin kullanılmadığı kapaklarda, köşe ve kenarlar altın yaldızlı tuğ ve noktalarla hareketlendirilmiştir.

18. yüzyılda cilt sanatı, 17. yüzyılda gerçekleşen durağanlığa bir hareketlilik getirmiştir. 17. eserlerinde, uygulan teknikler aynı olmakla birlikte yapılan ürünlerde işçilik zayıflamış, kapak öğeleri arasındaki uyum bozulmuştur. 18. yüzyıl eserlerinde bu uyum yeniden sağlanmış işçilik kalitesi artmıştır. Yapılan çalışmada incelenen örneklerde, yeni tekniklerin klasik motiflerde, klasik tekniklerin ise yeni motiflerde uyumlu bir şekilde uygulandığı görülmektedir.

Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunan ve 18. yüzyıla tarihlenen iki cilt örneğini, diğer yüzyıllara tarihlenen eserlerle karşılaştırdığımızda, benzer özelliklerin yanı sıra farklı özelliklerin de olduğunu görmekteyiz. İlk olarak 15., 16., 17., ve 18. yüzyıllarda verilen eserlerin kapak düzenlemeleri ele alındığında, 15. yüzyıla tarihlenen Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde sergilenen 10039 envanter numaralı eserin kapakları altın yaldızlı zencerekle arasında yer alan, kartuşlara ayrılmış bordür ile çevrelenmiştir. Köşebentler ortadan içeriye doğru kıvrım yapmaktadır ve kapakların merkezinde dilimli oval salbekli şemse yer alır (Fot. No:16). 16. yüzyıla tarihlenen Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde sergilenen 10108 envanter numaralı eserin kapakları, bir sıra altın yaldızlı zencerekle ile çevrelenmiştir. Köşebentler iç ve dış bükey kavilidir ve kapakların merkezinde dilimli, oval, salbekli şemse yer alır (Fot. No: 17). 17. yüzyıla tarihlenen Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunan 42 Yu 4903 envanter numaralı eserin kapakları, altın yaldızlı zencerekle arasında yer alan kalın bir bordür ile çevrelenmiştir. Köşebentler iç ve dış bükey kavilidir ve kapakların merkezinde dilimli oval salbekli şemse yer alır (Fot No:18). 18. yüzyıla tarihlenen, çalışmamızda incelemiş olduğumuz 2 numaralı örnekte, kapaklar altın yaldızlı zencerekle üç bordür ile çevrelenmiştir. Köşebentlerin olmadığı kapaklarda köşeler altın yaldızlı noktalarla vurgulanmıştır, kapak merkezinde dilimli dikdörtgen salbekli şemse yer alır. Bu dört örnekte kapaklarda yer alan bordür ve zencerekle her yüzyılda kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Kullanılan zencerekle formu aynıken, bordürlerin kullanımı ve bezemeleri farklılık göstermektedir. 15., 16., ve 17 yüzyıllarda köşebentler farklı formlarda kullanılmaya devam etmiş, 18. yüzyılda köşeler altın yaldızlı noktalar ile vurgulanmıştır.

Dilimli, oval, salbekli şemseler her yüzyılda kullanılmıştır, 18. yüzyılda buna ek olarak dikdörtgen formda olan şemseler de görülmektedir.

Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde bulunan 15. yüzyıla tarihlenen 10039 envanter numaralı (Fot. No: 20) eserin şemse yüzeyinde bulunan ince kıvrım dallar, rumi ve palmet motifleri, 18. yüzyıla tarihlenen 2 numaralı örneğin (Fot. No: 21) şemse bezemesi ile benzer özellikler göstermektedir. İki eserin şemselerinde yer alan aynı motifler farklı kompozisyonda ve teknikte uygulanmıştır.

Natüralist bir üslupta süslemeye sahip olan 2 numaralı 1727 yılına tarihlendirilen örnekte (Fot. No: 22) şemse ucundan çıkan iki gonca ve bir adet açmış gül motifinin oluşturduğu bezeme yer almaktadır. Benzer bir cilt süslemesini Amasya Bayezid İlk Halk Kütüphanesi'nde bulunan 1734 yılına tarihlendirilen 05 Ba 1838 envanter numaralı (Fot. No: 23) eserde görmektedir. Bu örnekte de şemse alt ucundan çıkan iki gonca ve yapraklı dal üç gül ile sonuçlanmıştır. İki örnek arasında kompozisyon aynı olmakla birlikte güllerin işleniş ve yaprak formlarında farklılık görülmektedir.

Karşılaştırmada yer alan, farklı yüzyıllara ait bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, cilt sanatında yüzyıllar arasında keskin bir ayırım yapılamamaktadır. Bir önceki yüzyılda kullanılan teknik, motif ve kapak öğeleri sonraki yüzyıllarda da kullanılmaya devam etmiştir. Cilt sanatına 17. yüzyılın sonlarından itibaren yeni teknikler girmiş, bu teknikler klasik dönem öğeleri ile birlikte uyum içinde kullanılmıştır.

18. yüzyılda, süsleme sanatlarında natüralist üslup ön plana çıkmıştır. Doğadan aktarılan gerçekçi motifler diğer sanat dallarında olduğu gibi cilt sanatında da kullanılmıştır. İncelen örnekler dönemin bu moda anlayışını yansıtır niteliktedir.

KAYNAKLAR

Arıtan, Ahmet S. "Anadolu Selçuklu Cild Sanatı". *Türkler Ansiklopedisi*. 7: 933. Ankara, 2002.

Arıtan, Ahmet S. "Ciltçilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7:551. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Arıtan, Ahmet S. "Selçuklu Cildinin Osmanlı Cildi'ne Etkileri". *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü 5. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu*. 29. Ankara, 2001.

Aslanapa, Oktay. "Osmanlı Devri Cilt Sanatı". *Türkiyemiz* 13/38 (1982):14.

Binark, İsmet. "Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı". *Türk Kültürü* 36 (1965): 985-997.

Binark, İsmet. *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1967.

Cumbur, Müjgan. "Yusuf Ağa Kütüphanesi ve Kütüphane Vakfiyesi". *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi* 1/1 (1963): 203.

Çığ, Kemal. "Türk Kitap Kapakları". *Türkiyemiz* 3/9 (1973): 9.

Çığ, Kemal. *Türk Kitap Kapakları*. Ankara: A.Ü.İ.F. Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1953.

Doğan, Kadriye. *Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde Bulunan Bazı Cilt Örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008.

Güleç, Ayla. *Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki Seçilmiş Klasik Şemse Cilt Kapakları*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007.

Özbek, Yıldırım. *Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'ndeki Kitap Kapakları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2005.

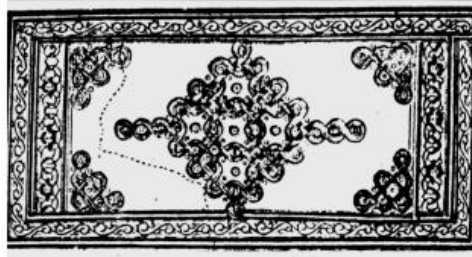
Özen, Mine E. *Türk Cilt Sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.

Tanırdı, Zeren. "Kitap ve Cildi". *Osmanlı Uygarlığı Ansiklopedisi*. 2/.845. Ankara,2004.

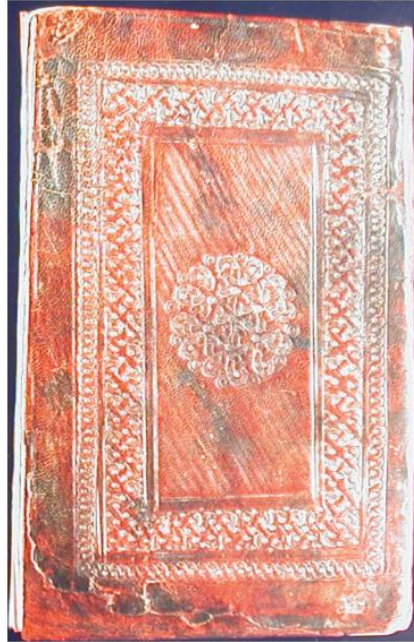
EKLER

Fotoğraf 1: Kara Hoço'da bulunan ilk Türk ciltleri. (Arıtan, 2008: 137)

Fotoğraf 2: Kara Hoço'da bulunan üçüncü Türk cildi 13. yüzyıl. (Arıtan, 2010: 185)

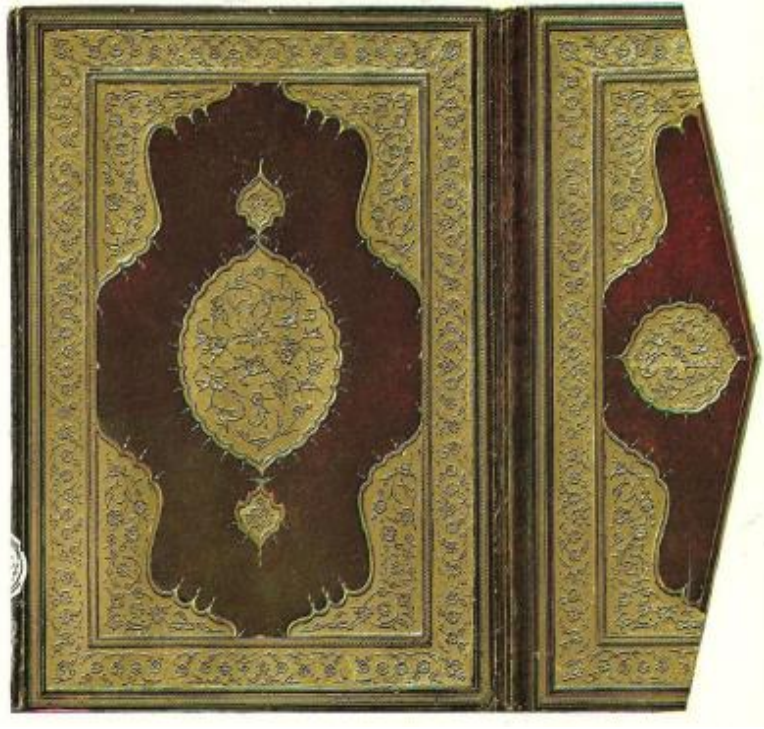
Fotoğraf 3: Kuranı Kerim, 12. yüzyıl Gazneli-B.Selçuklu, Paris Bibliothèque National, Arabe (Arıtan, 2008: 138).

Fotoğraf 4: En erken tarihli Anadolu Selçuklu cildi. Kitâbü'l-Ğaribeyn fi'l Kur'ân ve'l Hadîs, 1154, Anadolu Selçuklu, TSMK, III. Ahmed:105, Arka Kapak ve Miklep, (Arıtan, 2008: 138).

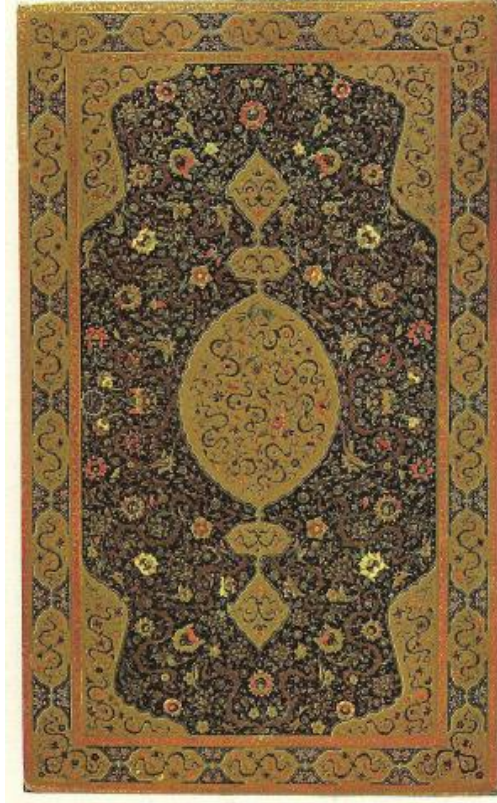
Fotoğraf 5: 1475 tarihli Divan, S.K. Fatih: 3831 (Güleç, 2007:10)

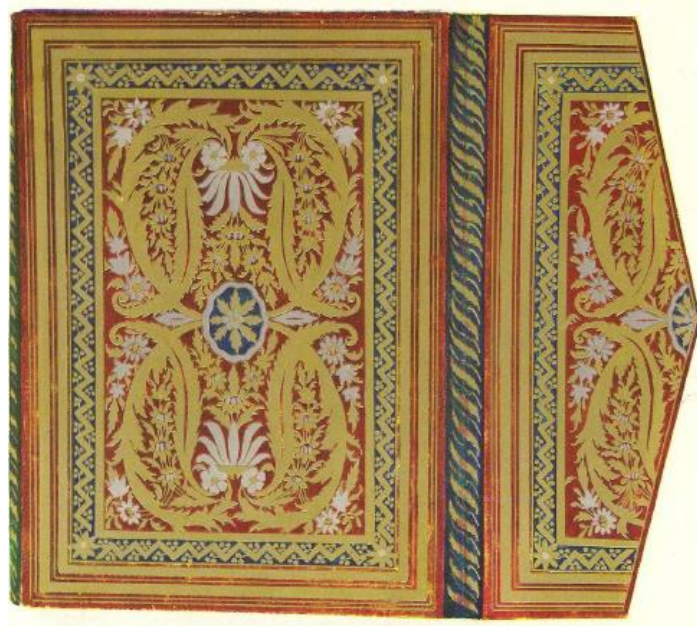
Fotoğraf 6: 16. yüzyıla tarihlenen Nasihat-Name isimli kitap TSMK No. 407(Çığ, 1953: 118)

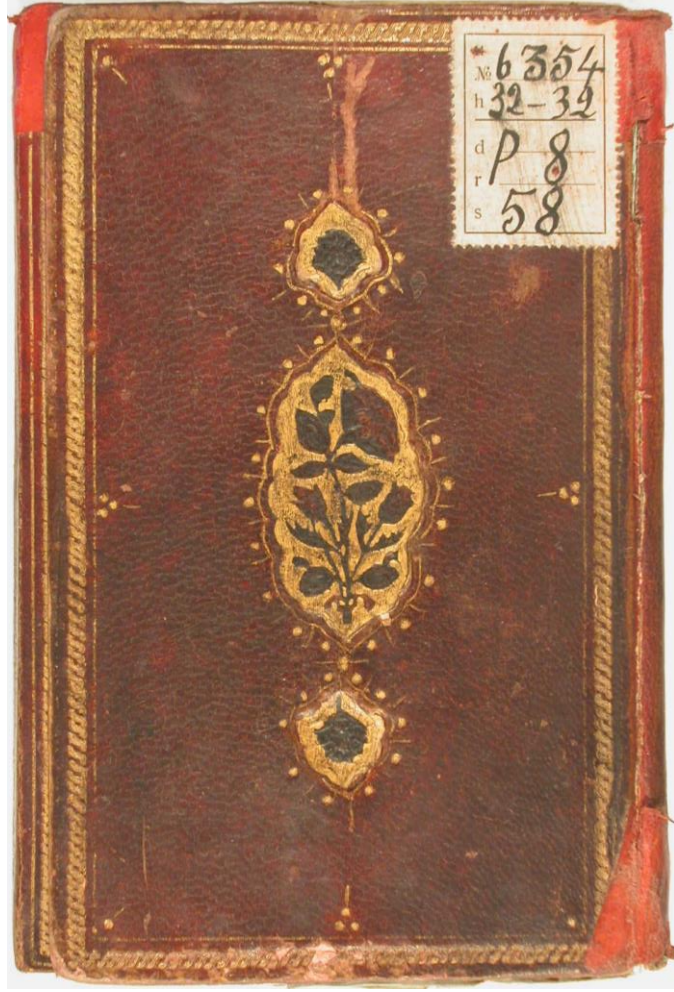
Fotoğraf 7: 17. yüzyıla ait bir murakka albüm TSMK No. 2333 (Çığ, 1953: 118).

Fotoğraf 8: 18. yüzyıla tarihlenen Ali Üsküdari imzalı lake kap TSMK No. 3652 (Çığ, 1953: 118)

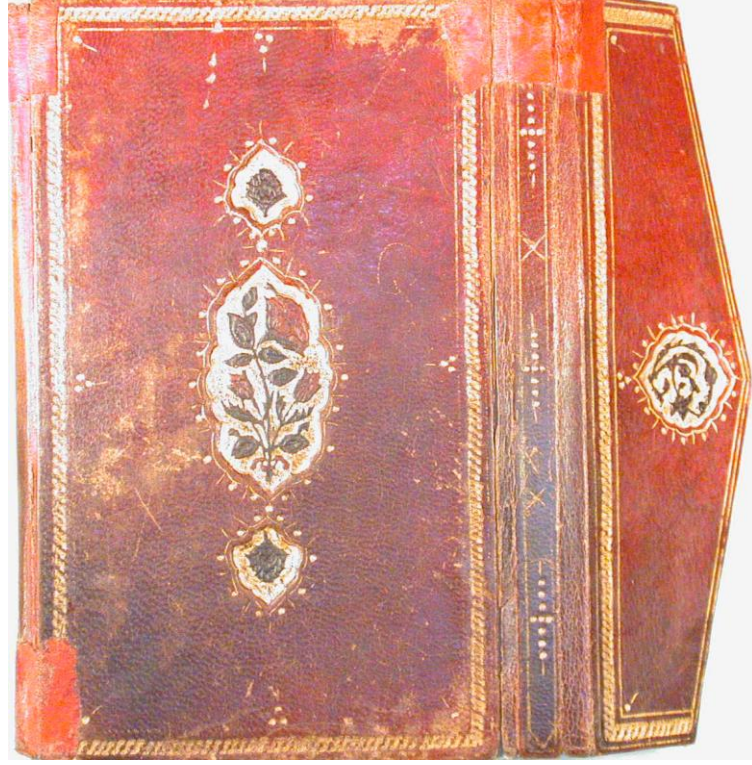
Fotoğraf 9: 18. yüzyıla tarihlenen Elifba cüzü TSMK No. 435 (Çığ, 1953)

Fotoğraf 10: 1726 yılına tarihlenen Yusuf Ağa Kütüphanesi 42 Yu 146 envanter numaralı eserin ön kapak genel görünümü.

Fotoğraf 11: 1726 yılına tarihlenen 42 Yu 146 envanter numaralı eserin alttan ayırma tekniğindeki şemsesi.

Fotoğraf 12: 1726 yılına tarihlenen 42 Yu 146 envanter numaralı eserin; arka kapak, sertap ve miklep görünümü.

Fotoğraf 13: 1761 yılına tarihlenen 42 Yu 599 envanter numaralı eserin ön ve arka kapak genel görünümü.

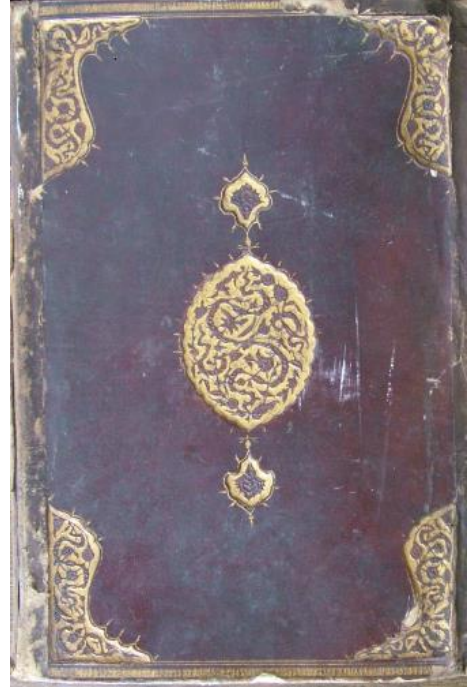
Fotoğraf 14: 1761 yılına tarihlenen 42 Yu 599 envanter numaralı eserin şemse görünümü.

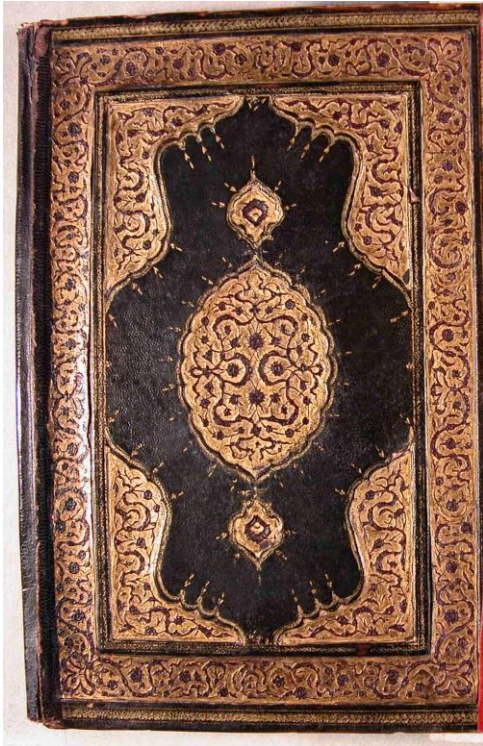
Fotoğraf 15: 1761 yılına tarihlenen 42 Yu 599 envanter numaralı eserin arka kapak, sertab ve miklep genel görünümü.

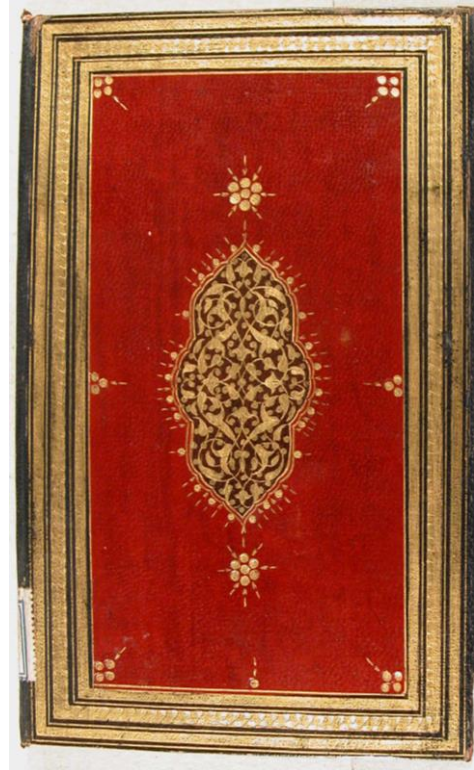
Fotoğraf 16: Ankara Etnoğrafya Müzesi/8. Salon 10039, Kur'anı Kerim, 15. yüzyıl.

Fotoğraf 17: Ankara Etnoğrafya Müzesi/8. Salon 10108, Kur'anı Kerim, 16. yüzyıl.

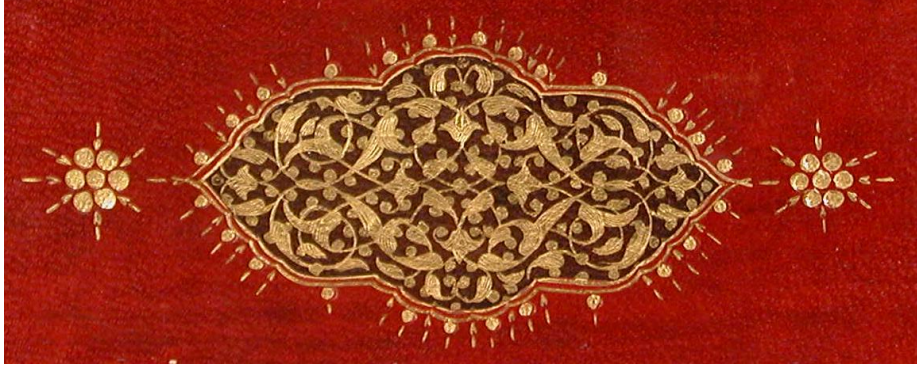
Fotoğraf 18: Yusuf Ağa Kütüphanesi, 42 Yu 4903, Ravzat el-Ahyâr, 17. yüzyıl.

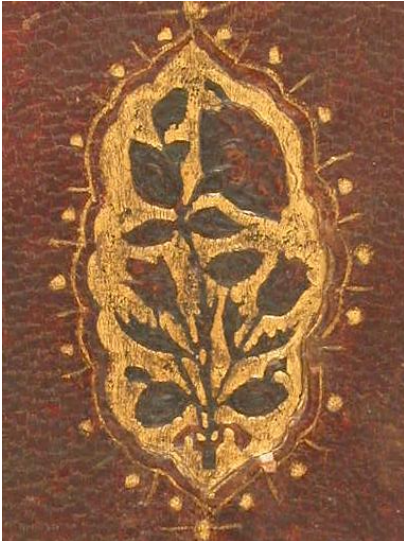
Fotoğraf 19: Yusuf Ağa Kütüphanesi, 42 Yu 599, Zariat İla Makarim eş-Şeriat 18. yüzyıl.

Fotoğraf 20: Ankara Etnoğrafya Müzesi/8. Salon 10039, Kur'anı Kerim, 15. yüzyıl

Fotoğraf 21: Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, 2 numaralı örneğin şemse bölümü

Fotoğraf 22: Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunan 18. yüzyıla tarihlenen tarihlenen 42 Yu 146 envanter numaralı eserin alttan ayırma tekniğindeki şemsesi.

Fotoğraf 23: Amasya Bayezid İlk Halk Kütüphanesi 05 Ba 1838 envanter numaralı eser.

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Haziran / June 2019, 25 : 89-120

**Güney Bavyera'daki Türkçe Anadili Dersi ve Türkçe Öğretmenleriyle İlgili
Paradigmatik Bir Değerlendirme**

A Paradigmatic Study about Turkish Native Language Courses and Turkish Teachers
in Southern Bavaria

Mustafa ÇAKIR

Prof. Dr., Türkiye Cumhuriyeti Münih Başkonsolosluğu Eğitim Ataşesi
Prof.Dr., Education Attache of the Republic of Turkey, Consulate in Munich
Munich, Germany
mcakir@anadolu.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.1427>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 17 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 19 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 89-120

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Güney Bavyera'daki Türkçe Anadili Dersi ve Türkçe Öğretmenleriyle İlgili Paradigmatik Bir Değerlendirme

Öz: Almanya Federal Cumhuriyeti ile 1961 yılında imzalanan iş gücü anlaşmasının ardından ülkedeki işçi çocuklarının eğitimi için de bir dizi önlemler alınmış ve uygulamaya koyulmuştur. 1973 yılında Türkçe derslerine başlanmıştır. MEB da 1977 yılında yurt dışı teşkilatını kurmuş ve eğitim ataşeliklerini oluşturmuş; Türkiye'den Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonu (BAOKK) üzerinden öğretmen görevlendirmeleri yapmıştır. Bavyera'daki okullarda Türkçe anadili derslerinin yanı sıra çocuklara Almanca kursları ve ülkelerine döndüklerinde kendi okul sistemine uyum sağlayabilmelerini teminen Türkçe alan dersleri verilmeye başlanmıştır. Almanca bilgisi iyi olanlar Türkçe sınıflardan Almanca eğitim verilen sınıflara da geçebilme imkânına sahip olmuştur. Bu uygulama 2004 yılına kadar devam etmiştir. Bavyera Eyaleti Hükümeti [Bayerische Regierung] 14 Eylül 2004 tarihinde aldığı yeni bir karar ile bu derslerin verilmesini Başkonsolosluğun uhdesine bırakmış; bu dersin beş sene içinde okullardan kademeli olarak çıkarılması kararını almıştır. Bu karara karşı, 2004 yılında düzenlenen kampanya sonunda 38.700 imza toplanmasına karşın, sonuç alınamamıştır. Bavyera Eyaleti Hükümetinin [Bayerische Regierung] aldığı bu karar, 2009 yılından bu yana uygulanmaktadır. Buna göre; Hırvat, Portekiz, Macar, İtalyan, İspanyol ve Türkiye kökenlilere için tek tip bir uygulama yapmaktadır. Bu uygulama çerçevesinde ilgili ülkelerin konsoloslukları tarafından hazırlanan başvuru formları ve dilekçeler bakanlığın ilgili birimleri tarafından il eğitim müdürlükleri üzerinden bütün okullara bir genelge ile dağıtmakta ve okullarda biriken başvuru dilekçeleri, okul yöneticileri tarafından başkonsolosluklara toplu olarak gönderilmekte ve bu okullardaki talebe göre öğretmen istihdamı sağlanmaktadır. Halen Türkiye Cumhuriyeti Münih Başkonsolosluğu Eğitim Ataşeliği görev bölgesi olan Güney Bavyera illerinde (Oberbayern, Niederbayern und Schwaben) 41 Türkçe ve Türk Kültürü (TTK) dersi öğretmeni görev yapmaktadır. Türkçe ve Türk Kültürü (TTK) derslerine katılan öğrenci sayısı 15 Aralık 2018 tarihi itibari ile 232 okul ve dört ayrı Sivil Toplum Kuruluşlarında olmak üzere toplam 2614'tür. 2018/2019 eğitim öğretim yılında çalışmakta olan Türkçe ve Türk Kültürü Dersi öğretmeni sayısı toplam 41 kişi olup, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ise 65, okul sayısı 5,6'dır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, anadili dersi, Türkçe anadili dersi, işgücü anlaşması, Türkçe öğretmeni, yurt dışı Türkçe öğretmeni

A Paradigmatic Study about Turkish Native Language Courses and Turkish Teachers in Southern Bavaria

Abstract: After the employment contract was signed in 1961 with the Federal Republic of Germany, a series of measures to educate workers' children in the country were taken and implemented. Turkish courses began in 1973. In 1977, the Ministry of National Education established its foreign organizations and opened the Education Units in the Consulate General. Teachers from Turkey were transferred abroad via the Interministerial Culture Commission. The Bavarian schools offered Turkish language courses as well as German courses for immigrant children so that they could adapt to their own school system when they returned to their countries. Those with good knowledge of German had the opportunity to move from the Turkish classes to the German-speaking rule classes. This was continued until 2004. On 14 September 2004, the Bavarian government took a new decision to phase out Turkish schools within five years and to hand over Turkish language courses to the Consulate General. As a result, in 2004 a campaign collected 38,700 signatures to reintroduce Turkish language courses, but ranked at the Ministry but did not produce any positive results. The decision of the Bavarian government came into force in 2009. It is a uniform application for Croatian, Portuguese, Hungarian, Italian, Spanish and Turkish origin. Under this decision, the application forms prepared by the consulates of the countries concerned will be distributed to all schools through the provincial governing bodies from the relevant departments of the ministry, and the forms collected at the schools will be sent by the school administrators to the Consulate General and the hiring of teachers will be done according to the demand in these schools. In the federal states of Southern Bavaria (Upper Bavaria, Lower Bavaria and Swabia), which is still responsible for the education system of the Republic of Turkey at the consulate in Munich, there are currently 41 Turkish and Turkish cultural teachers. The number of students participating in the Turkish and Turkish Culture (TTK) will be 2,614 in the total of 232 schools and four separate non-governmental organizations as of 15 December 2018. For the 2018/2019 school year, the number of Turkish and Turkish cultural teachers is 41, the number of pupils per teacher is 65, and the number of schools is 5.6.

Keywords: Turkish, native language courses, Turkish native language courses, labor agreement, Turkish teacher, Turkish teachers abroad

GİRİŞ

Ortada bir sorun varsa, bu sorunun çözümü kuram ile olmaz; aksine kuram sorunu görmezden gelir. Sorunlar büyüdüğünde ise pragmatik çözümler üretmek gerekir. Bu durumda paradigma olgusu ortaya çıkar. Paradigma, bir modelin bir bakış açısının kavrayışın, onu anlamlandırmanın adıdır. Bu çalışmada kullanılan paradigma kavramı “bir kimsenin bir sorunu çözerken ya da bir görevi yaparken baş vurduğu bakış açısı, daha genel olarak söylemek gerekirse bir mantığı yürütürken kullandığı görüş açısı, değerler dizgesi” olarak tanımlanmıştır (TDK Türkçe Sözlük). Yönetim açısından bakıldığında ise yöneticilerin bir dizi kurallara bağlı olarak kendi yönetsel eylemlerini oluşturduğu yeni değerler dizgesi söz konusu olabilir. Bilimsel ve toplumsal gelişmeler de yeni paradigmalardan, bakış açılarından ortaya çıkmasına zemin hazırlar. İşte bu anlamda paradigmlar; bilim topluluğu için üzerinde durulması gereken önemli konuları belirler ve sorun olarak gördüğü konuların çözümü için yöntem ve teknikler sunar (Fırat 2008).

Bavyera Eyaleti de ülkede yaşayan yabancıların çocuklarının okul sistemi içindeki sorunlarını tespit etmiş ve çözümü için ülkedeki yabancı misyon temsilcileri ile işbirliği yapmış; kabul edilebilir yöntem ve teknikleri geliştirip uygulamıştır. Zaman içinde bu mevcut uygulamanın etkisini kaybettiği ve yabancı kökenli çocukların okullarında istenen akademik başarıya ulaşamadıkları kanaatine varılması üzerine, neden sonuç ilişkisi kurarak yeni bir model uygulamaya karar vermiş ve uygulamaya geçirmiştir.

Bu çalışmada Bavyera Eyaleti Hükümeti [Bayerische Regierung] ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından yabancı/Türk işçi çocuklarının eğitimi konusunda alınan tedbirler tarihi süreci içinde analiz edilmiş; günümüzdeki duruma ilişkin karşılıklı bakış açıları, paradigmlar, üzerinde durulmuştur.

30.09.2017 tarihi itibarı ile 12.988 539 nüfusu olan Bavyera Eyaletinin Münih'te yayınlanan 2018 Uyum Raporu'na göre Bavyera eyaletinin başkentinde yaşayan göçmenler arasında Türk vatandaşları ilk sırada yer almaktadır. Dolayısı ile yabancılara yönelik uygulamalar söz konusu olduğunda ilk akla gelenler de Türkler olmaktadır. Çünkü eyaletteki yabancıların yüzde 40'ını Türkler, yüzde 24,2'sini Yunan vatandaşları ve yüzde

24'ünü de Hırvatlar oluşturmaktadır. 2009 yılı sonunda Münih'te 309 bin yabancı yaşarken, 2012 yılı sonu itibariyle yabancıların sayısının 354 bine çıktığı tespit edilmiştir.¹

Federal Göç ve Mülteciler Dairesi'nin verilerine göre Almanya'da yaşayan "Türkiye kökenlilerin"² sayısı yaklaşık 2 milyon 900 bin kişidir. Dairenin yayımladığı verilere göre 2014 yılında 22 binden fazla Türkiye kökenli göçmen Alman vatandaşlığına geçmiştir. Bu sayı Almanya Federal Cumhuriyeti vatandaşlığına geçenlerin tamamının beşte birini oluşturmaktadır³.

Eyalette 2016/2017 eğitim öğretim yılında 49.866 yabancı (uluslararası) öğrenci yüksek öğrenim görmektedir. Bunlardan 10.990 öğrenci Bildungsinländer (yani yabancı pasaportlu olup, üniversite öğrenim yeterliliğini Almanya'da almış olanlar). 34 553 öğrenci ise Bildungsausländer (yabancı bir ülkeden yükseköğrenim görmek için Almanya'ya gelen ve geldiği ülkede yükseköğrenim görme hakkı kazanmış olan). 4.323 kişi de üniversite öğrenim yeterliliğini yurt dışındaki bir eğitim kurumunda almış olup, Almanya'ya yükseköğrenim görmek üzere gelen Alman vatandaşından oluşmaktadır⁴.

Okul Türü	Genel	Yabancı	Türk
Anasınıfı	--	--	--
İlkokul	634.353	89.795	2.070
Ortaokul	218.819	9.326	2.585
Lise	317.405	13.915	969
Meslek Lisesi	430.937	49.183	7.973
Genel Toplam	1.601.514	162.219	13.597

Tablo 1: 2017/2018 Eğitim Öğretim Yılı Öğrenci Sayılarının Dağılımı⁵

2014/2015 eğitim öğretim yılında Bavyera'da öğrenim gören Türk öğrenci sayısı toplam 25.437. Türk öğretmen sayısı ise 46 kişidir. Bu okullardan diploma ile mezun

¹ Emlak Kulisi. Münih Türk nüfusu. Bilgiye, <https://emlakkulisi.com/guncel/munih-turk-nufusu/619160> adresinden 20.07.2018 tarihinde erişildi.

² Burada kullanılan Türkiye kökenli ifadesi bilinçli ve siyasi anlam içeren bir tercihtir.

³ DW. Almanya'daki Türkiye kökenlilerin sayısı açıklandı. Bilgiye, <https://www.dw.com/tr/> adresinden 20.07.2018 tarihinde erişildi.

⁴ Bavyera İstatistik Dairesi Basın Bülteni (16.11.2017) https://www.statistik.bayern.de/presse/archiv/282_2017.php adresinden 20.07.2018 tarihinde erişildi.

⁵ Çizelgedeki sayısal veriler Eğitim Ataşeliği personeli Uzm. Gonca Onal tarafından Bavyera İstatistik Dairesi (www.statistik.bayern.de) verilerinden derlenmiştir.

olanların sayısı ise 9.431 kişi iken 2018/2019 eğitim öğretim yılı istatistiklerine göre eyalette 13.597 Türk öğrenci kaydı bulunmaktadır⁶.

Eğitim Durumu	Öğrenci Sayısı
Ön Lisans	----
Lisans	3.527
Yüksek Lisans	782
Doktora	125

Tablo 2: 2017/2018 Eğitim Öğretim Yılı Öğrenci Sayılarının Dağılımı⁷

Üniversite düzeyinin altında okula giden öğrencilerin durumuna gelince, 2014/2015 öğretim yılı başındaki yabancı uyruklu öğrenci sayısı 135.128. En kalabalık öğrenci sayısını % 18,8 ile Türk öğrenciler oluştururken, bunları takip eden Yunan öğrencilerin oranı % 6,2. İtalya % 6 ve Kosova % 5,2'dir. Öğrenci sayılarının giderek azalmasının nedeni, halen uygulanmakta olan vatandaşlık yasasından ve istatistik dairelerinin kökenlere göre ayırım yapmamasından kaynaklanmaktadır. Yasaya göre Almanya'da doğan çocuklar belli şartları sağlamak kaydı ile Alman vatandaşlığını alıyor ve istatistiklerde Türk olarak gösterilmiyor.

Son rapora göre göçmenlerin eğitim durumlarında düzelme olduğu görülmektedir. 2007 yılında Gymnasium okuluna giden göçmen çocuklarının oranı yüzde 26'dan 2011 yılında yüzde 32'ye ve Realschule okullarına giden öğrencilerin oranının da aynı dönem de yüzde 13'den yüzde 19'a çıkmıştır. 2012 yılında 0 - 6 yaş arası göçmen çocuklarının sayısı Münih'te 43.000 binen, Alman çocuklarının oranları 36.000 olarak kayıtlara geçmiştir.

TTK DERSİNİN GÜNEY BAVYERA'DAKİ TARİHÇESİ

Bavyera Eyaleti ülkede bulunan yabancı/misafir işçi çocuklarının eğitim öğretimi konusunda öngörülü olan ve bu öngörüler çerçevesinde tedbirler alan bir anlayışa sahiptir. Aldıkları kararların uzun süreli uygulanmasına ve süreç analizi yapılmasına da özen gösterilmektedir. Aşağıda Almanya genelinden başlayıp, Bavyera Eyaleti özelindeki

⁶ Bavyera İstatistik Dairesi. Statistische Berichte – B02003 201400 – Ausländische Schüler und Lehrer an den bayerischen Schulen 2014/15, s. 13.

⁷ Çizelgedeki sayısal veriler Eğitim Ataşeliği personeli Uzm. Gonca Onal tarafından Bavyera İstatistik Dairesi (www.statistik.bayern.de) verilerinden derlenmiştir.

uygulama sözlü tarih uygulaması tekniği kullanılarak (kaynak arama, sınıflandırma, çözümleme, eleştiri ve verilerin analizi) ortaya koyulmuştur. Özellikle Türkçe ve Türk Kültürü Dersi ile ilgili bilgi kirlenmesinden söz edilen bir dönemde, bu bilgilerin verilmesinin sorunun anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Almanya Açısından Süreç Analizi

Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya Federal Cumhuriyeti arasında işgücü anlaşması 30 Ekim 1961 tarih ve 505-83 SZV/3-92-42 sayılı Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümetinin iş arayan Türk vatandaşlarını AFC'ndeki işverenler nezdinde bir işe yerleştirmeyi teklif eden notasının kabul edilmesiyle, önceki kapsayacak şekilde 1 Eylül 1961'den itibaren bir yıl için yürürlüğe girmiştir. Ardından 19 Mayıs 1964 tarihinde Bonn'da yapılan heyetler arası görüşmede uygulamada ortaya çıkan hususlarla ilgili görüşmeler yapılmış, ilave maddeler koyulmuştur. Bu görüşmede Federal Dışişleri Bakanlığının Türkiye'nin Bonn Büyükelçiliğine verdiği "10 Mart 1964 tarihli notasına temasla, Türkiye Cumhuriyeti Münih Başkonsolosluğunun esasen ikamet müsaadesi bulunan aile reislerinin münferit pasaportlarına ailenin diğer fertlerini de aktarmak suretiyle, bunların da kendisine verilmiş bulunan ikamet ve çalışma müsaadesinden istifade ettirilmesi yönüne gittiğini" bildirmekle, ilk defa aile bireyleri gündeme gelmiş; ancak taraflarca ne işçilerin ne de aile fertlerinin eğitimine ilişkin bir husus gündeme getirilmiştir.

Almanya Kültür Bakanları Konferansı [Die Ständige Konferenz der Kultusminister der Länder in der Bundesrepublik Deutschland] 14-15 Mayıs 1969 ve 3 Aralık 1971 yılında aldığı kararlar ile ülkedeki yabancı çocuklarının eğitimi için uygun tedbirlerin alınmasını kararlaştırmıştır⁸. Bu uygulama ile çocukların anadili bilgisini muhafaza etmesi ve geliştirmesi ile ülkelerine döndüklerinde kendi okul sistemine uyum sağlayabilmesi, dil ve kimliklerini muhafaza edebilmeleri amaçlanmıştır.

Uygulamada, yabancı çocukların okulda Alman çocukları ile eşit muamele görmeleri ve bir derslikteki [Regelklasse] sayılarının toplam öğrenci sayısının 1/5'ini geçmemesi, dil güçlüğü olanlara ilave Türkçe ve Almanca yardımcı ders verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu arada Türkçe hazırlık sınıfında verilen derslerin içerik olarak Alman öğrencilere verilen derslerle aynı olmasına özen gösterilmesine ve en fazla 25 öğrenciden oluşacak bu sınıflarda verilen derslerden Almanca dil dersi dışında kalanların yabancı öğretmenlerce verilmesi

⁸ Sekretariat der Ständigen Konferenz der Kultusminister der Länder in der Bundesrepublik Deutschland (Yay.) *Beschlüsse der Kultusministerkonferenz: Unterricht für Kinder ausländischer Arbeitnehmer*. Neuwied: Hermann Verlag, 1981, s. 1.

ilkesi benimsenmiştir. Yoğun Almanca takviye dersi de verilen bu öğrencilerden akademik başarısı iyi olanların Alman öğrencilerin devam ettiği sınıflara [Regelklasse] geçmesi imkânı da sağlanmıştır. Alman öğrenciler ile aynı sınıfa devam ettiği için anadili dersi alamayan öğrenciler için de anadili ve kültürü tamamlama dersi [Muttersprachlicher Ergänzungsunterricht] verilmesi öngörülmüştür. Türkçe ve Türk Kültürü Dersi bu kararla açılmaya başlanmıştır. Bu dersleri verecek öğretmenlerin de kaynak ülkede öğretmenlik eğitimi almış kişilerin arasından seçileceği ve bunların Almanca öğrenmeleri karara bağlanmıştır. Bu derslerle ilgili olarak da ilgili ülkelerin Almanya'daki temsilcilikleri ile işbirliği yapılması karara bağlanmıştır.

Bu bağlamda Freising Bölgesi Eğitim Müdürlüğü 11.07.1973 ve 22.10.1973 tarihlerinde dönemin Başkonsolosluğuna yazdığı iki ayrı yazı ile Oberbayern Bölgesinde Türkçe anadili dersi açılması talebini iletmış; Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı ilköğretim müfettişi olarak görev yaparken Almanya'ya gelmiş olan öğretmen Ruşen Ünal'ın da Türkçe öğretmeni yeterliliğine sahip olup olmadığını da gönderilen yazıların ekine koyulan diploma ve diğer belgeleri ile sormuştur⁹. Bu dersin açılmasıyla ilgili yasal dayanağı da Bavyera Eyaleti yerel mevzuatı açısından şu şekilde açıklamıştır¹⁰:

17 Kasım 1966 tarihli (GVBl.) S. 402) İlkokul Kanununun [Volksschulgesetzes (VoSchG)] 25. Maddesinin birinci (1) paragrafının 5. Bendi, 29. Maddesinin 5. Bendi, halen yürürlükte olan değişik 27 Haziran 1972 (GVBl. S. 214) tarihli kanununun 2., 9., 11inci maddeden 15. maddeye kadar kısmı, özellikle 9 Mart 1960 tarihli Bavyera Eğitim Öğretim Kanununun yürürlükte olan 15 Haziran 1972 (GVBl s. 19) tarihiyle değişik 18. Maddesi.

Bavyera Eyaleti Eğitim, Kültür, Bilim ve Sanat Bakanlığı tarafından yayımlanan Tebliğler Dergisi [Amtsblatt] 7 Aralık 1989 tarihli 9 numaralı özel sayısında (s. 277) 28 Eylül 1989 tarih ve 111/4 – 4/92748 nolu kararı ile kabul edilen *Yabancı Öğrenciler İçin Anadili Kültür Dersleri Müfredat Programını* yayımlamıştır. Bu müfredat Bavyera Temel Eğitim Yönetmeliğinin 10. Paragraf ve 5. Maddesine göre temel eğitimin 1. ve 2. devresi Anadili Kültür Dersleri, Ortaokul yönetmeliğinin 1a C bölümüne göre ortaokul seçmeli Anadili Kültür Dersleri ve bunun gibi 29 Ağustos 1984 tarihli Eğitim ve Kültür Bakanlığı (KMBI I s. 510) Resmi yayınının 4.2.3 numarasına göre liselerde Anadili Kültür Dersleri için 1990/91 eğitim öğretim yılından itibaren uygulanmasına karar verilmiştir.

⁹ Türkçe öğretmenimiz Ruşen Ünal emekli olmuş; halen ailesi ile Münih'te yaşamaktadır. Kendisi ile Eğitim Ataşeliğinde yapılan görüşmede resmi belgelerdeki bilgiler de teyit edilmiştir. Oğlu da Müh. Dicle Ünal Münih Yabancı Veliler Derneği (Ausländischer Elternverein München e.V.) Başkanlığını yapmaktadır.

¹⁰ Kanunun özgün ifadesi: (Art. 25. Abs (1) Ziffer 5. Art. 29. Ziff. 5 des Volksschulgesetzes (VoSchG) vom 17. November 1966 (GVBl.) S. 402) in der Fassung 27. Juni 1972 (GVBl. S. 214) maddesinin ilgili olan (Art. 1. Abs. (2) Art. 2, 9, 11 bis 15, insbesondere Art. 18 des Gesetzes über das Erziehungs- und Unterrichtswesen in Bayern (EUG) vom 9. März 1960 (GVBl s. 19) in der Fassung vom 15. Juni 1972 (GVBl. S. 189).

Türk çocuklarına Türkçe ve Türk Kültürü Dersinin (TTKD) verilmesi 2004 yılına kadar sorunsuz bir şekilde devam etmiştir. Bavyera Eyaleti Hükümeti [Bayerische Regierung] 14 Eylül 2004 tarihinde aldığı yeni bir karar ile bu derslerin verilmesini Başkonsolosluğun uhdesine bırakmış; bu dersin beş sene içinde kademeli olarak müfredattan çıkarılması kararını almıştır¹¹. Alınan karar 01 Ekim 2004 tarihli bir yazı ile Müsteşar Dr. Erhard imzası ile dönemin Başkonsolosu Mustafa Babür Hızlan'a iletilmiştir. Bu karara gerekçe olarak, okuldaki yabancı uyruklu öğrencilerin Almanca dil yetersizliği nedeniyle akademik başarılarının istenen düzeyde olmaması, anadili derslerine verilen ağırlıktan kaynaklandığı gösterilmiştir. 2003/2004 eğitim öğretim yılında okul çağında olan 48.860 öğrenciye; okul öncesi yaştaki 2.761 çocuğa Almanca eğitim verildiği belirtilmiştir. Buna ilave olarak 2.000 öğrencinin 166 ayrı sınıfta Almanca kursuna kayıtlı olduğu bilgisi verilmiştir.

Bavyera Hükümeti 14 Ekim 2004 tarihinde aldığı bu gerekçeli karar ile köken dili dersi (Türkler için, Türkçe ve Türk Kültürü Dersi [Muttersprachlicher Ergänzungsunterricht]) için ayırdığı mali kaynağı Almanca için kullanmaya karar vermiş; 2004/2005 eğitim öğretim yılından itibaren Türkçe ve Türk Kültürü Dersinin [Muttersprachlicher Ergänzungsunterricht] beş yıl içinde kademeli olarak kaldırılacağını ve bu derslerin ilgili ülkelerin Konsolosluklarının sorumluluğuna bırakıldığını bildirmiştir.

1 Aralık 2004 tarihinde başlatılan kampanya sonunda 38.700 imza Bavyera Eğitim Bakanlığına verilmek istenmiş, bunun için Münih Yabancılar Meclisi Başkanlığının desteği ile bu uygulamadan etkilenen ülkelerden temsilciler seçilerek bir çalışma komisyonu oluşturulmuştur. Komisyon eyalet yönetiminin verdiği desteğin devam ettirilmesini sağlamak ve toplanan dilekçelerin teslim edilmesi amacıyla dönemin Eğitim Bakanı Monika Hohlmeier'den randevu talep etmişse de sonuç alınamamış; araya giren 2005 eyalet parlamento seçimleri sonunda yeni bakan Siegfried Schneider de komisyonun randevu talebine cevap vermemiştir. Bu gelişmeler üzerine 12 Temmuz 2005 tarihinde bir protesto mitingi düzenlenmişse de belediye tarafından verilen tarihin hafta içine denk gelmesi nedeniyle katılımcı sayısı beklenenden düşük olmuştur. Bakan Siegfried Schneider bu gelişmeler üzerine 03.08.2005 tarihine randevu vermiştir.

¹¹ Bazı ilkokullarda Türk ilkokul öğretmenleri tarafından, tamamen Türk çocuklarından oluşan Türkçe öğretim yapılan sınıflar oluşturulmuş; bu karar ile bu uygulamaya son verilmiştir. Dolayısı ile TTKD sadece müfredatta yer alan bir ders değil, Türkçe öğretim verilen sınıf uygulaması şeklinde de uygulanmıştır.

Dönemin Münih Yabancılar Meclisi Başkanı Cumali Naz, Münih Türk Okul Aile Birliği Başkanı Hüseyin Delemen ile Kuzey ve Güney Bavyera Türk Dernekleri Koordinasyon Kurulları temsilcilerinin de aralarında bulunduğu 15 kişilik heyet anılan gün ve saatte Eğitim Bakanlığında hazır bulunmuşlar; heyeti Bakanlık Müsteşarı Ludwig Erhard ve Yabancı öğretmenlerden sorumlu bakanlık çalışanı Sn. Dr. Hans-Dieter Göldner karşılamış; Bakan Schneider ise işlerinin yoğunluğunu gerekçe göstererek verdiği randevuya gelmemiştir. Yabancılar Meclisi Başkanı Cumali Naz, bir ay önceden alınan randevuya gelinmemesinin hayal kırıklığı yarattığını belirtmiş; yaklaşık bir saat süren toplantıda anadilinin önemi üzerinde konuşulmuş; toplanan imzalar Sn. Erhard'a elden teslim edilmiştir. Bu girişimden de bir sonuç alınamamıştır.

25.03.2010 tarihinde Bavyera Eyaleti Eğitim ve Kültür Bakanlığında yapılan ve İtalya, İspanya, Portekiz, Türkiye, Hırvatistan, Bosna Hersek, Sırbistan, Çekya, Polonya, Romanya, Bulgaristan temsilcileri ile Bavyera Eyaleti temsilcilerinin katıldığı toplantıda konsolosluklar tarafından verilen anadili derslerinin uygulama esasları görüşülmüştür. Bu toplantıda sayılan ülkeler konsolos veya eğitim ataşesi düzeyinde temsil edilirken Türkiye Cumhuriyeti yerelden atanan mahalli kâtip tarafından temsil edilmiş ve halen geçerli olan uygulama esasları protokol ile karara bağlanmıştır. Bu protokole göre Türkçe dersleri iki şekilde verilmektedir; ortaokul nitelikli bitirme sınavında Türkçe [Muttersprache als Abschlussfach bei der Besonderen Leistungsfeststellung zum Erwerb des qualifizierenden Hauptschulabschlusses (QA)] ve konsolosluk dersi olarak Türkçe. Konsolosluk Türkçe derslerinin verilmesi işlemi de Bavyera Eğitim ve Kültür Bakanlığı ile işbirliği halinde duyurulacak, okul idareleri başvuru dilekçelerini konsolosluklara gönderecek, konsolosluklar da öğretmen görevlendirecektir. Derslik tahsisinde ilke olarak ücret talep edilmeyecek, ancak okulun işletme giderlerini üstlenen kurumun talep etmesi halinde, konu taraflar arasında görüşülerek karara bağlanacaktır. Münih Büyükşehir Belediyesi tarafından işletilen okullarda ders yapılabilmesi için belediye işletme giderleri talep etmekte olup, taraflar arasında bir uzlaşma sağlanamamıştır.

17.07.2015 ve 28.08.2015 tarihlerinde Münih Başkonsolosluğu Eğitim Ataşeliği tarafından Münih Büyükşehir Belediyesine yazılan ve dersliklerin ücretsiz tahsis edilmesi hususunun tekrar talep edilmesi üzerine, Belediye Başkanı Dieter Reiter tarafından 17.08.2015 tarihli cevabi yazıda, Bavyera Eyaleti Hükümetinin [Bayerische Regierung] 14.04.2009 tarihli yazısı ile Köken Dili Derslerinin eğitim öğretim faaliyetleri dışına alındığının teyit edildiği ve Belediyenin de Bavyera Yerel Yönetim Nizamnamesi [Gemeindeordnung-GO] 75. Maddesi uyarınca 02.07.2013 tarihinde eğitim-öğretim

etkinlikleri dışındaki faaliyetlerden ücret alınması konusunda alınmış bir encümen kararının olduğu bilgisi tekrar edilmiştir. Bu karara göre, eğitim öğretim etkinlikleri dışında yapılan kültürel çalışmalar için ücret talep edilecek ve öğrenciler için de sigorta yaptırılması istenecektir¹².

Günümüze gelince, Bavyera Eyaleti Hükümetinin [Bayerische Regierung] 2010 yılından bu yana benimsediği uygulamaya devam etmektedir. Buna göre eyalette bulunan Hırvat, Portekiz, Macar, İtalyan, İspanyol ve Türk kökenlilere için tek bir uygulama yapmaktadır. Bu uygulama çerçevesinde ilgili ülkelerin konsoloslukları tarafından hazırlanan başvuru formları ve dilekçeler bakanlığın ilgili birimler tarafından il eğitim müdürlükleri üzerinden bütün okullara bir genelge ile dağıtılmakta ve okullarda biriken başvuru dilekçeleri, ilgili okul yöneticileri tarafından başkonsolosluklara toplu olarak gönderilmektedir¹³. Bu sürecin sonunda da yeterli talep toplanan okullara öğretmen tahsisi yapılmaktadır.

Gymnasium		Realschule		Mittelschule	
Geç başlayan yabancı dil olarak Türkçe	T.C. Başkonsolosluğu'nun seçmeli/isteğe bağlı dersi	T.C. Başkonsolosluğu'nun seçmeli/isteğe bağlı dersi	T.C. Başkonsolosluğu'nun seçmeli/isteğe bağlı dersi	T.C. Başkonsolosluğu'nun seçmeli/isteğe bağlı dersi	T.C. Başkonsolosluğu'nun seçmeli/isteğe bağlı dersi
10. sınıfta doğrudan, 11. sınıfta giriş/seviye tespit sınavı ile geçiş mümkündür.	5. sınıftan 10. sınıfa kadar	5. sınıftan 10. sınıfa kadar	5. sınıftan 10. sınıfa kadar	5. sınıftan 10. sınıfa kadar	5. sınıftan 10. sınıfa kadar
ABITUR sınavında Türkçe dersini sözlü sınav yapılan ders olarak seçmek mümkündür.	Karnede sınıf geçmeye etki eden not olarak değerlendirilmez. Derse katılım belgelendirilir.	Karnede sınıf geçmeye etki eden not olarak değerlendirilmez. Derse katılım belgelendirilir.	Karnede sınıf geçmeye etki eden not olarak değerlendirilmez. Derse katılım belgelendirilir.	Karnede sınıf geçmeye etki eden not olarak değerlendirilmez. Derse katılım belgelendirilir. Quali sınavına Türkçeden girilebilir.	Karnede sınıf geçmeye etki eden not olarak değerlendirilmez. Derse katılım belgelendirilir. Quali sınavına Türkçeden girilebilir.
Dersin açılabilmesi için 12 velinin dilekçe vermesi gerekir. Farklı okullardan gelen talepler de tek bir okulda ders açılması için yeterlidir.	Dersin açılabilmesi için 12 velinin dilekçe vermesi gerekir. Farklı okullardan gelen talepler de tek bir okulda ders açılması için yeterlidir.	Dersin açılabilmesi için 12 velinin dilekçe vermesi gerekir. Farklı okullardan gelen talepler de tek bir okulda ders açılması için yeterlidir.	Dersin açılabilmesi için 12 velinin dilekçe vermesi gerekir. Farklı okullardan gelen talepler de tek bir okulda ders açılması için yeterlidir.	Dersin açılabilmesi için 12 velinin dilekçe vermesi gerekir. Farklı okullardan gelen talepler de tek bir okulda ders açılması için yeterlidir.	Dersin açılabilmesi için 12 velinin dilekçe vermesi gerekir. Farklı okullardan gelen talepler de tek bir okulda ders açılması için yeterlidir.
Geç başlayan yabancı dil olarak Türkçe	T.C. Başkonsolosluğu'nun seçmeli/isteğe bağlı dersi	T.C. Başkonsolosluğu'nun seçmeli/isteğe bağlı dersi	T.C. Başkonsolosluğu'nun seçmeli/isteğe bağlı dersi	T.C. Başkonsolosluğu'nun seçmeli/isteğe bağlı dersi	T.C. Başkonsolosluğu'nun seçmeli/isteğe bağlı dersi
Grundschule	T.C. Başkonsolosluğu'nun seçmeli/isteğe bağlı dersi 1. sınıftan 4. Sınıfa kadar verilmektedir. Karnede sınıf geçmeye etki eden not olarak değerlendirilmez. Derse				

¹² Eğitim Ataşeliğinin 14.07.2015 tarihli yazısına cevaben bu ücretin, normalde derslik başına 8.00 Avro/Saat + KDV olduğu, % 75'lik indirim ile 2.00 Avro+KDV olarak hesaplanacağı, aslında bu tutarın genel gideri karşılamamakla birlikte belediyenin anadili derslerine verdiği desteğin göstergesi olarak görülmesi gerektiği belirtilmiştir.

¹³ Eyalet Eğitim ve Kültür, Bilim ve Sanat Bakanlığı tarafından Bakan Danuşmanı Alexandra Brumann'ın 01.03.2018 tarih ve III.2-B57400.9.1/15/1 sayılı genelgesi uyarınca

katılım belgelendirilir. Dersin açılabilmesi için 12 velinin dilekçe vermesi gerekir. Farklı okullardan gelen talepler de tek bir okulda ders açılması için yeterlidir.

Tablo 3: Bavyera Eyaletinde Okul Türlerine Göre Türkçe Dersi

Bavyera Eyaleti Eğitim, Kültür, Bilim ve Sanat Bakanlığı eyaletteki bütün ilk ve ortaokul müdürlüklerine, eyalet eğitim yöneticilerine gönderdiği bir genelge ile Türkçe ve Türk Kültürü Dersinin [Muttersprachlicher Ergänzungsunterricht] Bavyera okul sisteminde uygulanan müfredatlardan çıkarılmış olduğunu; derslerin Konsolosluklar tarafından okullarda öğleden sonra gerçekleştirilen kültürel çalışmalar olarak değerlendirildiğini, bu kararlar birlikte konsolosluklarca organize edilecek bu derslerle ilgili başvuru dilekçelerinin dağıtılmasını, toplanmasını ve başkonsolosluklara gönderilmesini üstlendiklerini bildirmektedir. Genelgede velinin istemesi halinde, derslere devam eden öğrencinin karnesine “Türkçe ve Türk Kültürü Dersini aldığına” dair bilginin yazılacağı; dersin mali giderlerinin konsolosluk tarafından karşılanacağını; kullanılacak öğretim materyallerinin ve ders içeriğinin konsolosluklarca belirleneceğini, öğretmenlerin çekecekleri fotokopilerin hangi amaçla yapıldığının okul yönetimince değerlendirilmesi gerektiği bilgisi verilmektedir. Burada ayrıca Türkçe Anadili Dersinin ortaokul bitirme sınavında başarı ölçütü olarak değerlendirilmeyeceği, Türkçe ve Türk kültürü dersine devam eden öğrencilerin not ortalamasını yükseltmek istemeleri halinde, ortaokulu nitelikli bitirme belgesi için girilen performans sınavında [Leistungsfeststellung zum Erwerb des qualifizierenden Abschluss der Mittelschule] Türkçe dersini seçebilecekleri bildirilmiştir. Bu bilgilere ilave olarak, derse devam eden öğrencilerin devlet güvencesindeki okul sigortası kapsamında olmadıkları konusunda uyarılmaktadır.

Bakanlık ile yapılan bütün temaslar dostane bir ortamda, karşılıklı nezaket anlayışında devam etmekte *Türkçe ve Türk Kültürü Dersi* ile ilgili ücret alınmaması konusundaki taleplerimize, “Genel giderlerin talep edilmesi kararının Münih Belediyesinin kararı olduğu, bu konuda bürokratlar olarak bir şey yapamayacaklarını” belirtmektedirler.

Eğitim öğretim yılı bitmeden önce bakanlık bürokratları ilgili ülkelerin (Türkiye, Hırvatistan, Portekiz, Macaristan, İtalya, İspanya) Başkonsoloslukları ile işbirliği yaparak genel duyuruları yapmakta, okul yönetimleri de –bazı istisnalar dışında- başvuru dilekçelerini öğrencilere dağıtmaktadır. Bu dağıtım sürecinde kesintiler yaşanabilmektedir; bazı belediyeler okul binalarının harcamalarından sorumlu kurumlar [Sachaufwandsträger] olarak işletme giderleri talep etmeye devam etmektedir. Bu talepler de derslerin yer yer kesintiye uğramasına neden olmaktadır. Bu karara karşı yerel sivil toplum kuruluşları da kendi imkânları ile okullardan derslik kiralayıp kendi köken dilleriyle ilgili dersleri açmaya

çalışmaktadır. Yunanlılar, Japonlar, Fransızlar ise kurdukları özel okullar üzerinden eğitim öğretim faaliyetine devam etmektedir. Bu okulların diploma denklikleri kendi okul sistemleri ve uluslararası diploma üzerinden işlem görmektedir. Bu okullar diploma denkliği kabul edilen [anerkannte Schule] okul olarak değil, eğitim öğretime izin verilen [genehmigte Schule] okul statüsünde faaliyet göstermektedir.

15-17 Ekim 2018 tarihleri arasında Berlin'de yapılan 21. KEUK (Türk Alman Karma Eğitim Uzmanları Konferansı) toplantısında Bavyera Eyaleti Eğitim Müsteşarı Dr. Ulrich Seiser, dönemin Eğitim ve Kültür Bakanı Bernd Sibler'in bu konuda Belediye'ye yazdığı bir yazıdan olumlu cevap alamadıklarını, talebin yeni oluşacak yönetim¹⁴ nezdinde tekrar edilmesi halinde belki sonuç alınabileceği belirtmiştir.

12 Kasım 2018 tarihinde oluşturulan eyalet hükümeti kabinesinde Eğitim ve Kültür Bakanı Prof. Dr. Michael Piazolo olurken, önceki eğitim bakanı Bernd Sibler Bilim ve Sanat Bakanı olmuştur. İçişleri Bakanlığı Uyum Sorumlusu Milletvekili Gudrun Brendel-Fischer görevlendirilmiş; yardımcılığına da Dr. Michaela Krell getirilmiştir. Münih'teki Türk STK Temsilcileri de gerek bakanlık ziyaretlerinde, gerekse STK toplantılarında konuyu gündemde tutmaya devam etmektedir. Alman makamları ile yapılan görüşmelerden Bavyera Türk toplumu adına bu konuda ileri çözüm üretilmesi ihtimali zayıf görülmektedir.

Türkiye Açısından Süreç Analizi

Almanya Federal Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki eğitim ve kültür alanındaki ilişkiler 8 Mayıs 1957 tarihinde iki ülke tarafından imzalanan Türkiye-Almanya Kültür Anlaşması ile başlamıştır. Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte iki ülke temsilcilerinden oluşan Türk-Alman Daimi Kültür Komisyonu kurulmuştur. Anılan bu komisyon iki ülke arasındaki eğitim ve kültür faaliyetleriyle ilgili kararlar alıp uygulamasını da gerçekleştirmiştir. Söz konusu komisyon genelde her iki yılda bir dönüşümlü olarak Türkiye ve Almanya'da toplanmaktadır. Komisyon en son 27 – 28 Kasım 2014 tarihinde Ankara'da toplanmıştır.

Kültür Anlaşmasına bağlı olarak 26 Mayıs 1986 tarihinde imzalanan Ek Anlaşma ise 8 Mayıs 1957 tarihli Kültür Anlaşmasınının 18. Maddesinde özellikle belirtilen Türk

¹⁴ Bavyera Eyaletinde yerel yönetim seçimleri 2020 yılında yapılacaktır.

okullarında görev yapmak üzere *Türkiye'ye gelen Alman öğretmenlerin* statülerini belirlemektedir¹⁵.

Diğer yandan Türkiye'de Bakanlar Kurulu Kararı ile "Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonu" kurulmuş; Almanya ve diğer Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk çocuklarının Türk dilini, Türk kültürünü geliştirmek, milli duygularını pekiştirmek, kişilik gelişimi ile buldukları ülkeye uyumlarını sağlamalarının teminen, 1973 yılından itibaren Türkçe-Türk Kültürü dersleri vermek üzere Türkiye'den öğretmen atanmaya başlamıştır.

AFC'deki eyaletlerin farklı eğitim politikaları nedeniyle bazı eyaletler Milli Eğitim Bakanlığınca gönderilen öğretmenleri kabul ederken (Bavyera, Baden Württemberg, Berlin, Hamburg, Bremen, Aşağı Saksonya, Schleawig Hollstein, Berlin, Hessen) bazıları kendi eyaletlerindeki Türklerin arasından öğretmen yeterliliği olanları (bazen de ihtiyaca binaen lise mezunlarını) görevlendirmişlerdir.

1970'li yılların başında AFC'deki Türk öğrenci sayısındaki artış ve sorunların çoğalmasından dolayı Türk-Alman Daimi Kültür Komisyonu aldığı kararla; sadece AFC'de yaşayan Türk çocuklarının eğitim öğretim sorunlarının ele alınarak çözüme kavuşturulması amacıyla bir "Türk-Alman Karma Eğitim Uzmanları Komisyonu" (KEUK) kurulmasını kararlaştırmış ve söz konusu anlaşmaya da bu konuda ek bir madde eklenmiştir.

1976 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı, Dışişleri ve Maliye Bakanlıkları ile işbirliği yaparak, 1977 yılında yurtdışı teşkilatını kurmuştur. Bu tarihten sonra göreve atanan Müşavir ve Ataşelerle Alman Eğitim yetkilileri arasında temaslar ve işbirliği sağlanmaya başlanmıştır. Yine aynı şekilde öğretmen ihtiyacı da tespit edilmiş ve Türk çocuklarının Türkçe-Türk Kültür Dersleri almasını teminen çok sayıda öğretmen görevlendirilmiştir.

Günümüzde Bavyera eyaletinde Kuzey (Nürnberg Başkonsolosluğu görev bölgesi) 24 öğretmen, 3 okutman ve Güney Bavyera (Münih Başkonsolosluğu görev bölgesi) 41 öğretmen 2 okutman Türkçe ve Türk Kültürü Dersi öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

¹⁵ Kültür Alanında İkili Anlaşmalar. 29.12.2018 tarihinde <https://tuerkei.diplo.de/tr-de/themen/kultur/-/1797646> adresinden erişilmiştir.

Anılan Türk-Alman Karma Eğitim Uzmanları Komisyonu (KEUK) da önceleri her yıl dönüşümlü olarak Türkiye ve Almanya'da bir araya gelerek Türk çocuklarının sorunlarına çözüm aramış ve alınacak tedbirleri tespit edip, uygulamaya koymuş, uygulamada meydana gelen aksamaları da temsilciliklerimizle işbirliği içerisinde gidermeye çalışmıştır. Söz konusu komisyon son toplantılarını iki yılda bir yapmaya başlamış olup, son toplantı 15-17 Ekim 2018 tarihlerinde Berlin'de gerçekleştirilmiştir.

Münih Başkonsolosluğu Eğitim Ataşeliği görev bölgesinde Bakanlığımız öğretmenleri tarafından verilmekte olan Türkçe ve Türk Kültürü (TTK) derslerine katılan öğrenci sayısı 15 Aralık 2018 tarihi itibari ile 232 okul ve dört ayrı Sivil Toplum Kuruluşlarında olmak üzere toplam 2614'tür. 2018/2019 eğitim öğretim yılında çalışmakta olan Türkçe ve Türk Kültürü Dersi öğretmeni sayısı toplam 41 kişi olup, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ise 65, okul sayısı 5,6'dır.

Problem

Ülkelerin gelişmesinde görev alan kurumların başarıları, bünyesinde çalıştırdıkları bireyleri geliştirebilmeleri ve değişimlere ayak uydurabilecek isteği yaratabilmelerine bağlıdır. Bireylerin gelişim ve değişim süreci ise hizmet öncesi eğitim kadar önemli olan hizmet içi eğitim ile de çözülebilecek bir sorundur.

Almanya Federal Cumhuriyeti ile yapılan ikili anlaşmalara ve ülkelerimiz arasındaki çok yönlü işbirliğine rağmen ülkede yaşayan zorunlu eğitim çağındaki Türkiye kökenli çocuklara verilen Türkçe derslerine katılımın arzu edilen düzeyde olmadığı görülmekte; öğrenci sayıları artmasına karşın, Türkçe ve Türk kültürü dersine devam eden öğrenci sayıları azalmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Münih Başkonsolosluğu görev bölgesindeki Türkiye kökenli nüfus sayısının büyüklüğü, yerleşim yerlerinin/ okulların dağınıklığı, derslerin zorunlu ders saatleri dışında verilmesi, bazı belediyelerin ders yapılacak okullardan işletme giderleri ve derse devam edecek çocuklara sigorta yaptırılması şartını ileri sürmesi, derslere devam etmeyi arzu eden öğrencilerin zaman sınırlılığı, vatandaşların beklentilerindeki farklılık (Türkçe dersiyle ilgili olarak oluşturulan içerik algısının toplumsal katmanlara ve demografik faktörlere göre farklı olması), öğretmenlerin bireysel farklılığı ve yurt dışı göreve

ilişkin beklentilerinin karşılanamayışı, nitelikli öğretmen sınırlılığı gibi nedenler Türkçe eğitim öğretimini olumsuz etkilemektedir.

Amaç

Çalışmanın amacı, Bavyera Eyaletindeki Türkçe ve Türk Kültürü Dersi ile ilgili olarak kamuoyunca bilinmesi gereken bilgileri sistematik şekilde gözlem ve deneye bağlı olarak bilimsel bilgiye dönüştürmektir. Bu amaçla kamuoyunda bilinen bilgilerin doğruluk durumunu ortaya koyma ve Güney Bavyera Eyaletinde bulunan öğretmenlerin demografik özellikleri, mesleki deneyimleri gibi durumları saptamaya yöneliktir.

Bu kapsamda yapılan çalışmanın alt amaçları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Türkçe ve Türk Kültürü Dersinin verilmesiyle ilgili mevzuata dayalı çalışmalar ve mevcut uygulama nasıldır?
2. Öğretmenlerin demografik özelliklerinin hizmetin sürdürülmesinde farkındalık yaratan bir durum söz konusu mudur?
3. Öğretmenlerin branşlarına göre dağılımları nasıldır?
4. Öğretmenlerinin hizmet yılı değişkenine dağılımları nasıldır?
5. Öğretmenlerinin Yurtdışı Görev Süresi değişkenine göre dağılımları nasıldır?
6. Öğretmenlerinin eğitim durumu değişkenine dağılımları nasıldır?
7. Öğretmenlerinin yabancı dil bilgisi değişkenine göre dağılımı dağılımları nasıldır?
8. Öğretmenlerinin 2. yabancı dil (İngilizce) dil değişkenine göre dağılımları nasıldır?

Araştırmanın Önemi

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ihtiyaçlarının karşılanması, eğitim sorunlarının müteakabiliyet esasına göre çözülmesi ve öngörülen eğitim hedeflerine ulaşılması için Almanya Federal Cumhuriyeti ile her kademedeki etkili ve sonuç odaklı bir işbirliği politikası izlemektedir. Almanya'da verilen eğitim hizmetlerinin niteliğinin geliştirilebilmesi için analiz basamaklarına göre öğretmen kaynağının niteliğinin belirlenmesi, işgücünün verimlilik analizinin yapılması, sevk ve idaresi, eğitim öğretim etkinliklerinin planlanması ve uygulaması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu özellikler, öğretmenlerin her hangi bir durum ya da olay karşısındaki çaba, ilgi ve başarılarının ne düzeyde olacağı konusunda kestirimler yapılmasına yardımcı olacaktır. Bu bağlamda öğretmenlerin demografik özellikleri, deneyimleri ve diğer konular, Türkçe ve Türk Kültürü dersi ile öğretmen yeterlilikleri arasındaki ilişkiyi de bir ölçüde ortaya koyabilir.

1. Türkçe ve Türk Kültürü dersinden istendik verimin alınabilmesi için Türkiye'den yapılan öğretmen seçiminde ve yurt dışı görevlendirmelerde yararlı olabilir.
2. Öğretmenlerin çaba, ilgi ve başarılarını tahmin etmeye yönelik olarak ilerleyen zaman dilimi içinde yapılacak yeni araştırmalar için fikir oluşturabilir.

Varsayımlar

Bu çalışma ile gözlem ve deneylere dayalı, ilişkiler sistematığıne ilişkin olarak önyargılardan uzak, kişisel kanaatlerin üzerinde ve duyguların etki alanı dışında bilimsel bilgiye dayalı veriler oluşturulacaktır. Bunun dışında aşağıdaki varsayıma dayanmaktadır:

1. Öğretmenlere gönderilen veri toplama aracı özlük dosyalarındaki bilgilerden bir kısmı ile örtüştüğünden elde edilen verilerin geçerli ve güvenilir olacağı;
2. Elde edilecek veriler ile bir sonraki bilgiye ulaşmak mümkün olacağı varsayılmıştır.

Sınırlılıklar

Çalışmada olması gerekenlerden ziyade, var olan üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu yüzden olgusaldır. Verilen bilgiler de inandırma olmayıp, göç tarihi süresince yaşanan belli olaylar arasında ilişki kurmak suretiyle sonuçlara varılmaya çalışılmıştır. Dolayısı ile aşağıdaki sınırlılıkların, araştırmanın sonuçlarını ve bu sonuçların sebep-sonuç ilişkisiyle genellenerek genel kavramlara yükseltilecek bilimsel bilgiye dönüştürüleceği öngörülmüştür.

1. Çalışma kayıtlı arşivde yer alan bilgi, belgeye dayalı "sözlü tarih araştırması" (kaynak arama, sınıflandırma, çözümleme, eleştiri ve verilerin analizi) tekniği ile desteklenmiştir.
2. Anket üzerinden toplanan veriler, Güney Bavyera'da görev yapan 41 öğretmenden oluşan örneklem grubu ile sınırlıdır.
3. Çalışma, öğretmenlerin demografik özellikleri ve yukarıda sayılan alanlardan elde edilen verilerle sınırlıdır.

YÖNTEM

Aşağıda çalışmanın modeli, bağlamı, çalışma kümesi, verilerin toplanması, çözümü ve yorumlaması ile süre ve imkânlar konusundaki bilgiler verilmiştir.

Araştırma Modeli

Araştırma, durum saptamaya yönelik betimsel bir çalışma olup (Karasar 2013; Friedrichs 1980), Türkçe ve Türk Kültürü Dersinin açıldıktan sonra göç tarihi içindeki seyri arşivde yer alan bilgi, belgeye dayalı "sözlü tarih araştırması" tekniğinden (kaynak arama, sınıflandırma, çözümlene, eleştiri ve verilerin analizi) yararlanarak dersin güncel uygulamadaki durumu ve bu dersi veren öğretmenlerin demografik özellikleri, mesleki deneyimleriyle ilgili ilişkileri anket kullanılarak kendiliğinden var olan kümeler üzerinde çalışılarak istatistiksel sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır (Karasar 2013, 110). Araştırmada evren ve örneklemin aynı kümeden olması kontrol grubu kullanılmasına imkân vermemiştir.

Araştırma Bağlamı

Araştırma Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Türkiye Cumhuriyeti Münih Başkonsolosluğu Eğitim Ataşeliği görev bölgesi olan Güney Bavyera illerinde (Oberbayern, Niederbayern und Schwaben) görev yapan 41 Türkçe ve Türk Kültürü (TTK) dersi öğretmeni üzerinde yapılmıştır. Amacı, Bavyera Eyaletindeki derslerin genel durumunu ve Ataşeliğimiz görev bölgesindeki öğretmenlerin demografik özelliklerini tespit etmek ve elde edilen verilerden geleceğe yönelik çıkarımlar sağlamaktır.

Çalışma Kümesi

Münih Başkonsolosluğu Eğitim Ataşeliği görev bölgesinde 2018/2019 eğitim öğretim yılında çalışmakta olan toplam 41 Türkçe ve Türk Kültürü Dersi öğretmeni vardır. Bu kapsamda yapılan araştırmanın çalışma kümesi görev bölgemizdeki öğretmenlerden oluşturmaktadır. Güney Bavyeradaki belli başlı şehirler; Münih, Augsburg, Ingolstadt, Landshut, Kempten, Rosenheim, Freising, Straubing, Neu-Ulm ve Passau olmak üzere on adettir.

Verilerin Toplanması, Çözümü ve Raporlaştırılması

Verilerin toplanabilmesi için Ataşelik bünyesinde demografik bilgileri de içeren ve toplam sekiz açık uçlu sorudan oluşan "Öğretmen Akademik Gelişim Takip Formu" oluşturulmuş; 2018-2019 eğitim öğretim yılı başında bütün öğretmenlere gönderilmiştir. 41

öğretmenin tamamı kendilerine verilen süre içinde formu doldurmuştur. Doldurulan formlar tek tek incelenmiş; eksik ya da hatalı doldurulan formlar güncellenmiştir. Verilerin ve cevapların anonim olması için her bir form numaralandırılmış; bu işlemlerden sonra bilgisayara aktarılmış; nitel verilerin çözümlenmesi için içerik analizi yapılmış ve sonrasında ortaya çıkan nicel verilerin analizi için de istatistiksel teknikler, sayısal dağılımlar için frekans ve yüzdelerden yararlanılmıştır. Kimi veriler örneklemin genel özellikleri itibarı ile tek yönlü tablolara dönüştürülmüş, kimi veriler de grafikler şeklinde sunulmuştur. Araştırma ile elde edilen veriler, bilgisayar ortamında Microsoft Office programları yardımıyla bilim dünyasında kabul göre APA VI formatında raporlaştırılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Gelişen ve kendini yenileyen eğitim ortamlarında eğitim örgütlerinin yeniden tasarlanması ve sürece ayak uydurması beklenmektedir. Bu süreçte örgüt çalışanlarının da ihtiyaca göre seçilmesi, istihdam edilmesi, iş tanımlarının yeniden belirlenmesi ve buna göre performans analizlerinin yapılması gerekmektedir. İş analizi ve tanıtımı insan kaynakları yönetiminin başta gelen görevleri arasında olup, gerekli altyapının oluşturulabilmesi için işgören kadar işverenin de işin yapısını bilmesi gerekir. İşin yapısını yakından incelemedikçe ve tanımadıkça çalışanı incelemek ve tanımak ya da iş ile çalışan arasındaki ilişkiyi tespit etmek zor olacaktır (Bkz.: Çelikten 2005, 128). Yurt dışına çalışmak üzere gönderilen öğretmenler “Benden ne iş yapmamı bekliyorsunuz?” sorusuna karşılık olarak iş konusunda iletişim ve anlayış geliştirilemezse, iletişim engellendiği gibi, sürece de olumsuz yansımaktadır. Öğretmenlerin cinsiyet dağılımına göre edilen bulgular ve yorumu aşağıda verilmiştir¹⁶.

TTK Öğretmenlerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı

¹⁶ Sayısal veriler ve grafiklerin hazırlanmasından dolayı TC Münih Başkonsolosluğu Eğitim Ataşeliği merkez koordinatör öğretmeni Umut ÇALTAK'a teşekkür ederim.

Grafik 1: TTK Öğretmenlerinin cinsiyet değişkenine göre dağılımı

Grafik 1'e göre Güney Bavyera görev bölgesinde çalışmakta olan öğretmenlerin % 68'i erkeklerden oluşmaktadır. Bu oran 28 sayısına denk gelmektedir. Buna karşılık %32 oranına karşılık gelen kadın öğretmen sayısı ise 13'tür. Güney Bavyera'da görevli öğretmenlerin cinsiyet dağılımında erkek ağırlığının bulunduğu görülmektedir.

Grafik 2. MEB Bağlı öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre dağılımı¹⁷

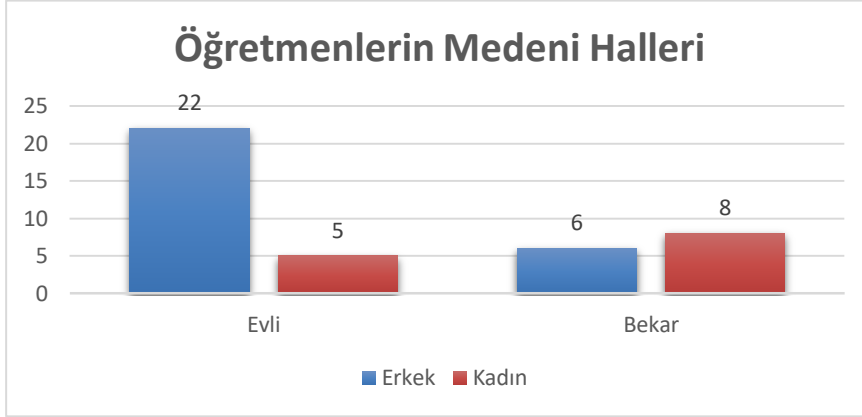
Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmi ve özel ilk ve ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin cinsiyet dağılımı ile kıyaslandığında, Türkiye'deki yansımanın tersi bir durum görülmektedir. Kadın öğretmenlerin öğrenci ortalaması 72,5 iken erkek öğretmenlerde bu sayı 62'dir. Erkek öğretmenler ortalama 5,5 okulda çalışırken, kadın öğretmenler ise ortalama 6,2'dir.

Grafik 1 ve 2 incelendiğinde, çıkan sonucunun iyi değerlendirilmesi ve TTK derslerinde istenen başarının yakalanması için kadın etkisinin olup olmadığı konusunun

¹⁷ Millî Eğitim İstatistikleri 2017-2018. (2018). Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.

araştırılması; kadın öğretmenlerin yurtdışında çalışmayı tercih etmesi halinde, cinsiyet durumunun eğitime yansımalarının nasıl olacağı araştırmacılar tarafından değerlendirilecek yeni alanlar olarak görülmektedir.

TTK Öğretmenlerinin Medeni Halleri

Grafik 3. TTK Öğretmenlerinin medeni halleri

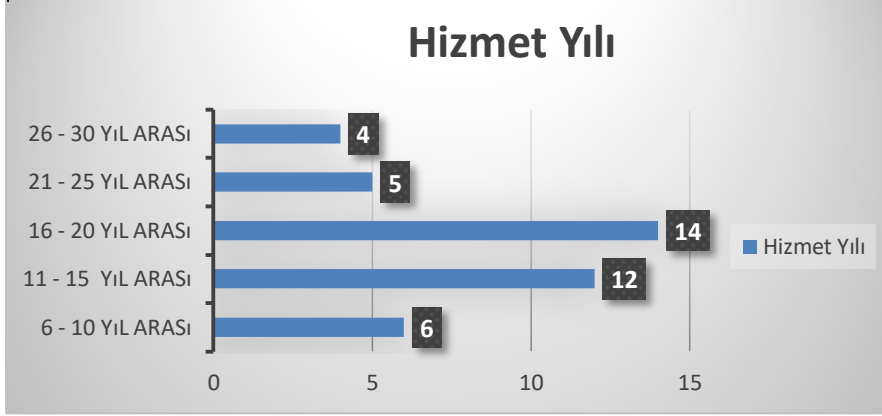
Grafik 3'ten anlaşılacağı üzere öğretmenlerin medeni halleri dikkat çekmektedir. Buna göre,

- Erkek öğretmenlerin büyük çoğunluğu evli iken, kadın öğretmenlerin çoğunluğu bekârdır.
- Evli 3 kadın öğretmenin 2'sinin eşleri yine TTK Öğretmenliği yaparken, bir öğretmenimizin eşi Bavyera Eğitim Bakanlığına bağlı İslam Kültür Dersi öğretmenliği yapmaktadır.
- 22 evli erkek öğretmenin 8'si aileleri ile yaşamaktadır.

Sayıların sunduğu tablo şu şekilde değerlendirilebilir. Türk toplumsal yapısı evli kadınların eşlerini ve kurulu düzenlerini bırakarak yabancı bir ülkede çalışmasına olumlu bakmamaktadır. Aile ile gelecek öğretmenler için verilen 1.975,- Avro yurtdışı görev ödeneği yurt dışında geçim temini için yetersiz görülmekte, evli kadın öğretmenlerin tercihini olumsuz etkileyebilmektedir. Alman öğretmenler ile yapılan karşılaştırma, düşük olduğu görülen bu miktarın sadece öğretmenin temel ihtiyaçlarına yeteceği, ailesi ile gelen bir öğretmenin asgari standartların altında bir yaşam sürmesine neden olacağı var sayılmaktadır. Ancak burada öğretmenlerin Türkiye'deki maaşları hesaba dâhil edilmemektedir. Yurt dışı görev ödeneğini maaş olarak gören anlayış, Alman tarafında da mevcut olup, öğretmenlerin vize işlemlerinde "yetersiz gelir" beyanı olarak değerlendirilebilmektedir. Mülakat sınavını geçen evli kadın öğretmenlerin, öğretmen olan

eşleri ihtiyaca binaen aynı görev bölgesinde değerlendirilmesi, kadın öğretmenlerin yurtdışı görevine ilgilerini artırabilir. Böylece aile birliği sağlanan öğretmenlerin daha verimli çalışabileceği öngörülmektedir.

TTK Öğretmenlerinin Hizmet Yılı Değişkenine Göre Dağılımı

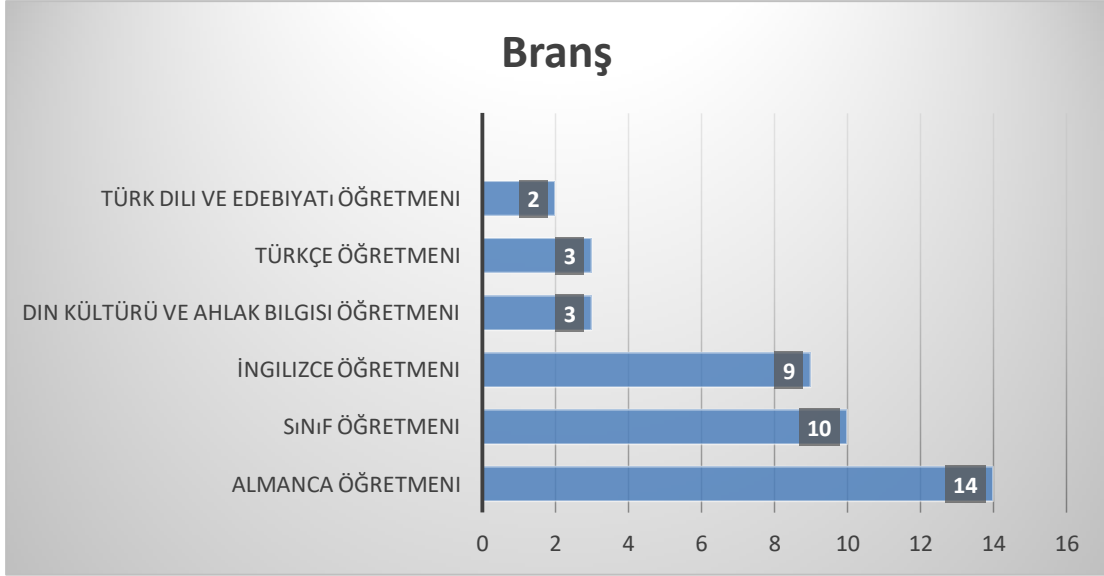

Grafik 4. TTK öğretmenlerinin hizmet yılı değişkenine göre dağılımı

Güney Bavyera'da çalışan öğretmenlerin hizmet yılı ortalaması 16,7'dir. Yurtdışı göreve başvuru ancak 5. meslek yılından sonra mümkün olabilmektedir. Bu açıdan bu ortalama kariyerinin başında olan ve evlilik veya başka sebeplerle hayatını yerleşik bir düzene oturtan öğretmenlerin yurtdışı görevi pek tercih etmedikleri burada bir kere daha teyit edilmektedir. Grafikteki yığılmanın 11 ve 20 yıl arasında olduğu görülmektedir. Bu yığılma Güney Bavyera'da çalışan öğretmenlerin yeterince deneyimli olduklarını göstermektedir. Ancak bu deneyim bir noktadan sonra yurt dışında öğretmenlik yapmaktan duyulan manevi doyumun duygusal tükenme ve beraberinde mesleki duyarsızlaşmayı getirdiği gözlenmektedir.

2018/2019 eğitim öğretim yılı sonunda öğretmenlerin % 50'sinin Almanya'daki beş yıllık görev süresinin sona erecek olması, grafikteki verilerin önemli ölçüde değişmesini sağlayacaktır. Dolayısı ile öğretmenlerin yurt dışındaki görev süreleri ile mesleki doyum ve tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı ölçüde bir farklılığın olup olmadığı ayrı bir araştırma konusu olabilir (Bu konuda ayrıca bkz.: Cemaloğlu, Erdemoğlu Şahin 2007).

TTK Öğretmenlerinin Branş Değişkenine Göre Dağılımı

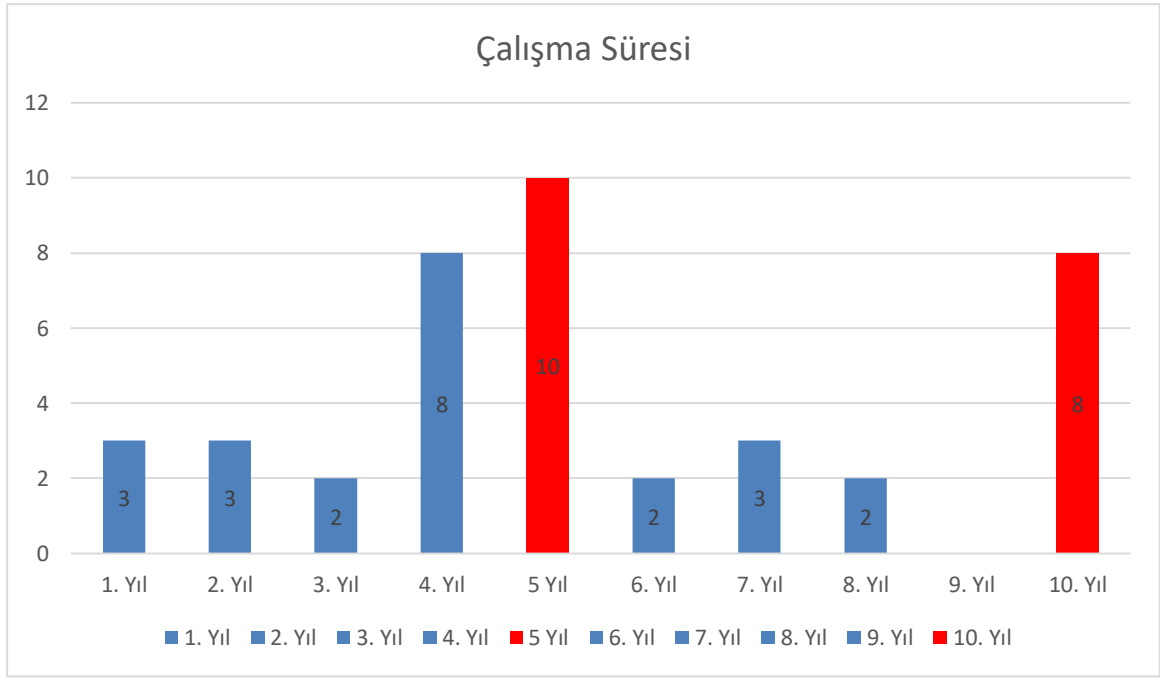

Grafik 5. TTK öğretmenlerinin branş değişkenine göre dağılımı

Branş dağılımına bakıldığında *Almanca Öğretmenliği* birinci sırada olduğu görülmektedir. Güney Bavyera'da toplam 14 Almanca öğretmeni kökenli TTK öğretmeni bulunmaktadır. Bunun altında yatan neden, Almanya'nın gönderilen öğretmenlerin Almanca dil bilgisine sahip olmasını talep etmesidir. Almanca bilmiyorsa, İngilizce dil bilgisine sahip olunması isteğinin sonucu olarak da İngilizce dil puanı ile başvuruda bulunan İngilizce öğretmenliği ve sınıf öğretmenliği çıkışlı olan iki yaygın alan olarak öne çıkmaktadır. Anadili tamamlama ve geliştirme amacı ile gönderilen öğretmenler arasında Türkçe öğretmeni sayısının azlığı, mevcut öğretmenlerin de yabancı dil yetersizliği dikkat çekicidir. Bölgemizde 3 tane de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği çıkışlı TTK öğretmeni görevlendirilmiştir. Yerel makamlara DKAB öğretmeni görevlendirilmesiyle ilgili açıklama yapılması konusunda yetersiz kalınmaktadır. İhtiyaç analizine bağlı olarak yapılan görevlendirmelerde, "her örgütün yapısına uygun tek bir seçenek yoktur ve en iyi duruma göre değişir" anlayışının hâkim olduğu ve stratejik yönetimde durumsallık yaklaşımı ile bütünleştirildiği görülmektedir (Çelik 1993, 28'den aktaran Tümer 1993).

Öğretmenler bu yaklaşıma bağlı olarak, yeni TTK öğretmenliği görevlerini üstlenip yerine getirirken, bir takım hakların sahibi oluyorlar ve Almanca öğrenme gibi bir takım sorumlulukları da yerine getirme yükümlülüğünü peşinen kabul ediyorlar.

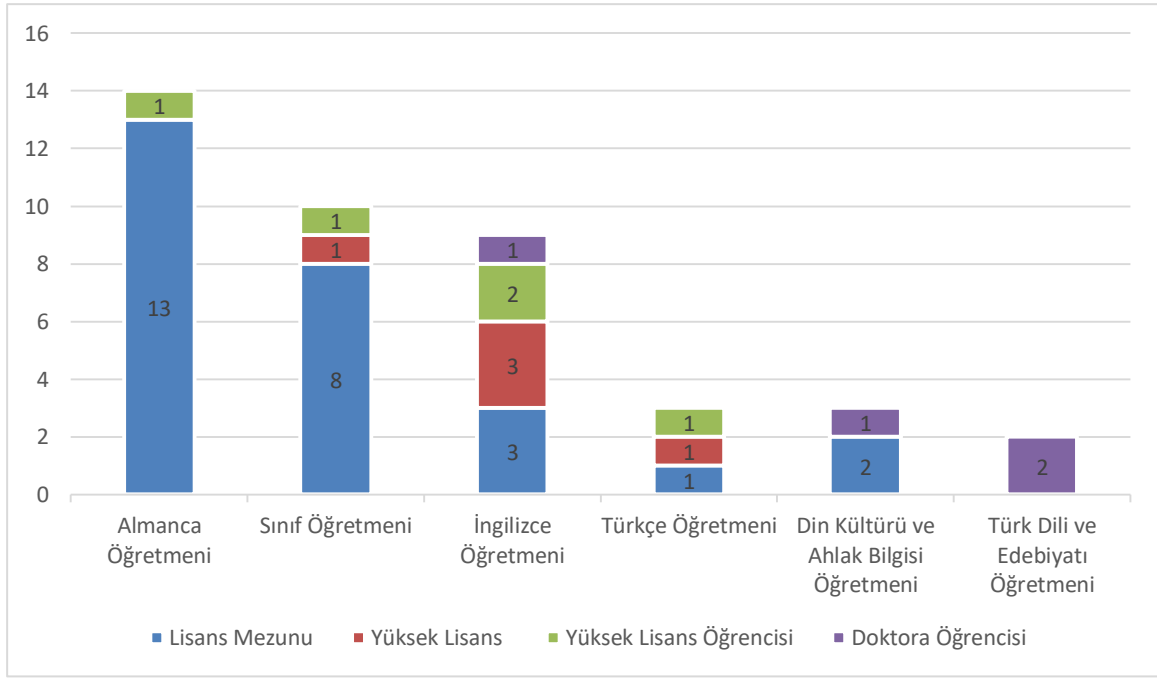
TTK Öğretmenlerinin Yurtdışı Görev Süresi Değişkenine Göre Dağılımı

Grafik 6. TTK öğretmenlerinin Yurtdışı Görev Süresi değişkenine göre dağılımı

Güney Bavyera'da görev yapan 14 TTK öğretmeni dışında kalan 27 öğretmen ilk beş yıllık görev sürelerini çalışmaktadırlar. Kırmızı ile gösterilen öğretmenler ise 2018-2019 eğitim öğretim yılı sonunda yurt dışı görev sürelerini tamamlayarak Türkiye'ye dönecektir. Bu öğretmenlerin yerine yeni görevlendirme yapılamaması halinde, bölgemizde büyük bir öğretmen açığı ortaya çıkacaktır. Öte yandan yıllara göre dağılımın eşit olmaması ve aynı yıl içerisinde çok sayıda yeni öğretmenin Türkiye'ye dönmesi, bunların yerine yenilerinin göreve başlaması, beraberinde yeni sorunları getirmektedir. 2014 ve 2015 yıllarında ilk kez yurtdışı görevine gelen 18 öğretmenden sadece biri Almanca öğretmenidir. Bunun dışında kalan öğretmenlerin hepsi başka branşlardan ve sadece İngilizce bilerek Almanya'ya gelmiştir. Ataşeliğimiz görev bölgesinde yaşanan sorunların çoğunluğu bu değişimden ve öğretmenlerin ilk yıllarını dil zorlukları nedeni ile uyum süreci şeklinde geçirmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

TTK Öğretmenlerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Dağılımı

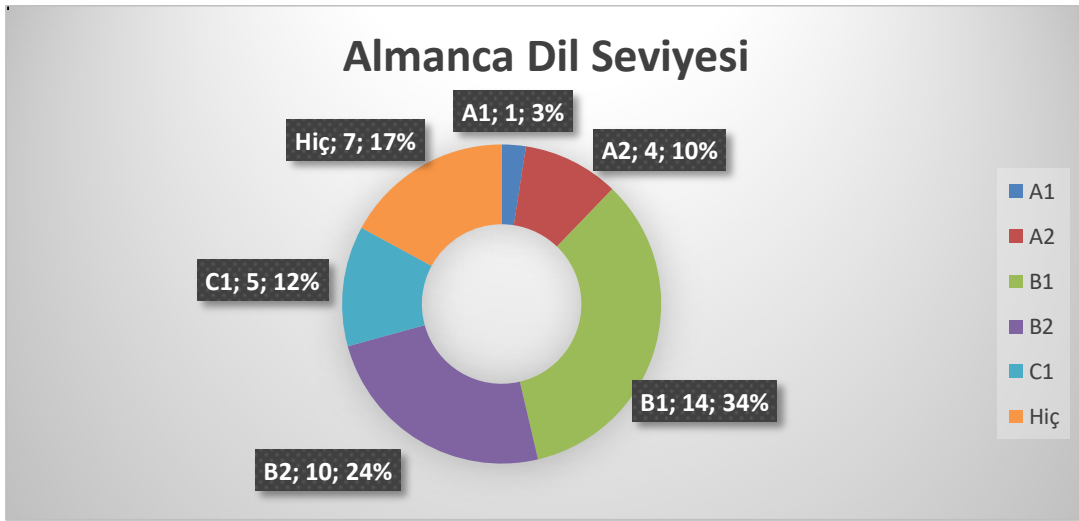
Grafik 7. TTK öğretmenlerinin eğitim değişkenine göre dağılımı

TTK Öğretmenlerinin % 66'sı lisans mezunudur. Bölgemizde çalışan 14 Almanca öğretmeninden 13'ü sadece lisans mezunudur. Bu öğretmenlerden 10'u ikinci görevlerini çalışmalarına ve "teoride" dil sorunu olmamalarına rağmen ileri eğitimin neredeyse ücretsiz olduğu ve kabul almanın kolay olduğu Alman üniversitelerinde lisansüstü eğitimi gereksiz görmüşlerdir. Bu durum sınıf öğretmenleri arasında da geçerlidir. 2. görevini çalışmakta olan ve Almanca bilmekte olan 4 sınıf öğretmeni herhangi bir yüksek eğitime gerek duymamıştır. Toplamda 2. görevini çalışmakta olan 15 öğretmenden sadece 1 öğretmen uzaktan eğitim yoluyla Türkiye'de yüksek lisans yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin yurt dışına öğretmen gönderme amaçlarından biri de öğretmenlerin mesleki ve dil bilgilerini geliştirmeleri ve yurda dönüşte bu kazanımlarını diğer meslektaşları ile paylaşılmasıdır. 10 sınıf öğretmeninden sadece 1 tanesi yüksek lisansını tamamlamış, 1 tanesi de halen yüksek lisansına devam etmektedir. Toplam 14 olan İngilizce, Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeninin 10'u lisansüstü eğitimi yapmış ya da yapmaktadır. Branşlar arasındaki lisans sonrası eğitime duyulan ilgi farklılığı dikkat çekici ve araştırmaya değer bir konudur.

TTK Öğretmenlerinin Yabancı Dil Bilgisi Değişkenine Göre Dağılımı

Bu çizelgede TTK öğretmenlerinin Kamu Personeli Yabancı Dil Bilgisi Seviye Tespit Sınavı (KPDS), Üniversitelerarası Kurul Yabancı Dil Sınavı (ÜDS) ve Yabancı Dil Bilgisi Seviye Tespit Sınavında aldıkları (YDS) sonuçların Avrupa Ortak Dil Çerçevesi Seviyeleri ile ÖSYM'ce kabul edilen karşılıkları kullanılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin Almanya'da kabul geçerliliği bulunan sınavlarda almış oldukları dereceler de işlenmiştir. Ülkemizde yapılan dil

sınavlarının iletişim yeteneklerinden ölçmeden ziyade dil bilgisi ağırlıklı olmasından dolayı, özellikle Almanca Öğretmenlerinin iletişim becerilerinin tabloda işlenen sonuçlardan daha iyi bir düzeyde olduğu gözlenmektedir. Fakat şunu da belirtmeliyiz ki, bu değerlendirme sistemine göre dil öğretmeni yetiştiren eğitim fakültelerinden mezun olan bazı Almanca öğretmenlerinin Almanca iletişim becerilerinde yetersiz olduğuna dair Alman müdürlerinden ve velilerden geri dönütler alınmaktadır. Çalışmamızda bu iki hususa yönelik herhangi bir bulgu ortaya koymadığımız gibi, bu iki husus çalışmamızın sınırlıdır.

Grafik 8. TTK öğretmenlerinin yabancı dil bilgisi değişkenine göre dağılımı

Bu çizelgede en dikkat çekici olan 7 öğretmenin görev yaptığı ülkenin diline dair herhangi bir dil bilgisine sahip olmamasıdır. Bu 7 öğretmenin 1 tanesi 3. yılını, 3 tanesi 4. yıllarını ve diğer geriye kalan 3 tanesi de 5. yıllarını çalışmaktadırlar. Bakanlığının gönderdiği öğretmenlerin ilk yılın sonunda A2, 2. yılın sonunda da B1alamayan öğretmenin görev süresini uzatmamasına yönelik bir yasal düzenleme oldukça etkili bir motivasyon kaynağı olacaktır.

Güney Bavyera'da görev yapmakta olan 3, 4 ve 5. yılını çalışmakta olan 10 İngilizce öğretmeninden sadece ikisi bu süre içerisinde Almanca C1 seviyesine ulaşabilmiştir. Geriye kalan öğretmenlerden biri B1, biri A2 ve diğer biri de A1 Almanca seviyesine ulaşabilmiştir.

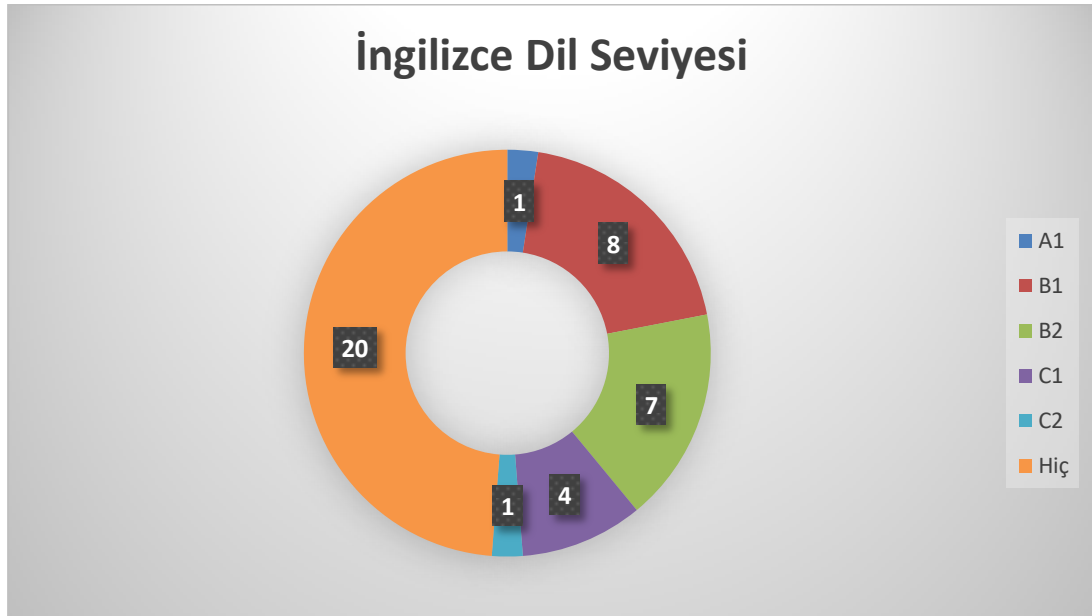
Sınıf öğretmenlerinde ise durum farklıdır. 10 sınıf öğretmeninden yedisi Almancadan sınava girip, mülakatı geçmiştir. Geriye kalan üç öğretmen de görev süreleri içinde belli bir Almanca dil düzeyine ulaşmıştır. Sayıları 5 olan Türkçe ile Türk Dili ve Edebiyatı

öğretmenlerinde ise bu sayı 3'tür. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinde ise 2 öğretmen Almanca dilinden görev bölgemize gelmiş olup, geriye kalan bir öğretmen ise 5 yıllık görev süresi içinde Almanca öğrenememiştir.

Dil konusundaki bu eksikliğin tek sorumlusunun dil öğrenemeyen öğretmen olmadığı görüşünderiz. Aldıkları yevmiye ile kıt kanaat geçinen öğretmenlerin bütçeleri kurs ücreti ve kursa sırasında yapacakları harcamalarla zorlayacağı açıktır. Ayrıca bu konuda öğretmeni motive edemeyen ve hiçbir zorlayıcı hüküm koyamayan idarenin de sorumluluğu olduğu kanaatindeyiz.

TTK Öğretmenlerinin 2. Yabancı Dil (İngilizce) Dil Değişkenine Göre Dağılımı

Bölgemizde görev yapan tüm İngilizce, Türkçe ile Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenleri İngilizceden sınava girmişlerdir. Bunun yanı sıra 3 Din kültürü ve Ahlak bilgisi öğretmeninden biri de İngilizce ile göreve başlamıştır. Bu sayı toplamda 18 kişidir.

Grafik 9. TTK öğretmenlerinin 2. yabancı dil (İngilizce) değişkenine göre dağılımı

Bölgemize Almanca bilerek gelen 23 TTK (Sınıf, Almanca ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri) öğretmeninden sadece 2 öğretmen B1, bir öğretmen de A1 seviyesinde İngilizce bilmektedir. Geriye kalan 20 öğretmenin 2. yabancı dil bilgisi bulunmamaktadır. Bölgemizde görev yapan TTK öğretmenlerinden sadece 9'u her iki dilde en az B1 seviyesi

olmak üzere hem Almanca hem de İngilizce bilmektedir. Bunun dışında 2 öğretmen ise iki dilin birinde en az A2 seviyesi olmak üzere hem Almanca hem de İngilizce bilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç

Bavyera Eyaletinin okul sistemi okul öncesi eğitim düzeyinden yükseköğretim basamaklarına kadar dünyada en gelişmiş sistemlerden biridir. 57 ülkedeki bütün okul türlerinden 15 yaşındaki öğrencilerden seçilen grupların katıldığı OECD'nin 2006 PISA (Programme for International Student Assessment) araştırmasında Bavyeralı öğrenciler Fen Bilimleri alanında 4., okuma ve matematik alanlarında 8. sırayı almışlardır. Almanya genelinde bakıldığında ise Bavyeralı öğrenciler, Saksonyalı öğrencilerin ardından ikinci sırayı almıştır¹⁸.

Alman eğitim sisteminin çocuklarımıza sağladığı imkânların yanı sıra, Türkiye ve Türk kültürü ile bağlarının canlı tutulması ve Almanca öğrenirken Türkçeyi unutmamaları için özveri ile çalışan öğretmenlerimiz farklı yerleşim birimlerinde ve birden fazla okulda (5,6) görev yapmaktadır.

Öğretmenlerimizin önemli bir kısmı Türk veliler ile Alman Okul idaresi arasındaki ilişkilerde dil engelinden dolayı köprü görevi üstlenememektedirler. Bununla birlikte Türkçe ve Türk kültürü dersinden başka, kültürel etkinlikler düzenlemekte, toplumun değişik kesimlerine danışmanlık hizmeti vermektedirler (Bkz.: Çakır; Yıldız 2016).

Araştırma bulguları ile ilgili çıkarılan sonuçlar aşağıda verilmiştir. TTK dersleri bakımından;

1. Türkçe ve Türk Kültürü Dersinin verilmesiyle ilgili uygulamanın bariyerleri ile birlikte devam etmesi halinde, ülkede yaşayan beşinci kuşak Türkiye kökenlilerin dedeleri ile veya Türkiye'deki yakınları ile Türkçe konuşamama tehlikesi vardır.

Almanya genelinde, Bavyera özelinde, yerel mülhazalar ve kısa erimli politikalar ile Türkiye kökenlilerin Türkiye ile bağı gevşetilmeye ve bu yolla Alman toplumu içinde yeni bir sosyo kültürel yapı oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

¹⁸ Veriler 15.01.2019 tarihinde Bavyera Eyaleti Ders ve Kültür Bakanlığına ait Devlet Yatılı Okulları [Öffentliche Internatsschulen Bayern] ağ sayfasında bulunan Bavyerada Eğitim [Bildung in Bayern] <https://www.internat-bayern.com/bildung-in-bayern/> adresinden alınmıştır.

Başkonsolosluk üzerinden verilen dersler de merkezi yönetim tarafından olmasa bile Münih belediyesi gibi yerel yönetimler ve eğitim öğretim etkinliklerinin gerçekleştirildiği kurumlardaki yöneticiler tarafından örtülü olarak engellenmektedir. Hâlbuki Türkiye'nin çabaları doğuştan Alman vatandaşlığını kazanmış olan Türkiye kökenli çocukların daha iyi eğitim alarak sosyal refah düzeyinin artmasını sağlamanın yanı sıra, Almanya'nın geleceğine yapılmış olumlu bir katkı olarak değerlendirilmelidir.

Türkçe ve Türk kültürünün devam etmemesi sadece Türkiye için değil, Almanya için de çok dillilik ve çok kültürlülük adına önemli bir kazanımın, insan kaynağının ortadan kalkacağı anlamına gelmektedir.

2. Öğretmenlerin ankete dayalı bulgular ve yorum kısmında tespit edilen özellikleri ile ilgili olarak aşağıdaki sonuçlar çıkarılmıştır. Buna göre;

- demografik özelliklerinin hizmetin sürdürülmesinde farkındalık yaratan bir durum tespit edilememiştir. Bununla birlikte bazı okul aile birliği derneklerinden kadın öğretmen talepleri gelmektedir. Bu durumunun anılan derneklerin yöneticilerinin ağırlıklı olarak kadınlardan oluşmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.
- öğretmenlerin Türkiye'de görev yaptıkları alanlara göre dağılıma bakıldığında Almanca öğretmenleri çoğunluktadır. Bunun yanı sıra sınıf öğretmeni, Türkçe öğretmeni, İngilizce öğretmeni, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenin görev yapmakta olduğu tespit edilmiştir. İktisat-işletme alanı çıkışlı öğretmenlerin de sınıf öğretmeni olarak görev yapması öğretmen-öğrenci-aile-okul idaresi iletişimine olumsuz yansımaktadır.
- öğretmenlerin hizmet yılı değişkenine bakıldığında deneyimli öğretmenlerin daha başarılı oldukları gözlenmektedir. Bununla birlikte kıdemli öğretmenlerin mesleki tatmin duygusu ile ilgili sorun yaşanmaktadır.
- öğretmenlerinin Yurtdışı Görev Süresi değişkenine bakıldığında, ilk yılların deneyimsizliğinden ve sorunlarından sıyrılan öğretmenlerin çevreleri ile uyumunun geliştiği ve zaman içerisinde toplum lideri özelliği kazandıkları görülmektedir.
- öğretmenlerinin eğitim durumu değişkenine bakıldığında, öğretmenlerin ağırlıklı olarak lisansüstü eğitim, Almanca dil kursuna devam etme gibi çabalarının sınırlı olduğu gözlenmektedir. Bu durum öğretmenlerin görev bölgelerinin dağınık olması, ehliyet ve araç sorunu yaşanması, kalabalık aile

yapısına sahip olunması nedeniyle ekonomik yetersizlik görülmesi gibi nedenlerden kaynaklanabilmektedir.

- öğretmenlerinin yabancı dil bilgisi değişkenine bakıldığında, sınıf öğretmenleri ile din kültürü dersi öğretmenlerinin Almanca dil bilgisinin yeterli olmadığı görülmektedir. Bu öğretmenlerin Almanca kursuna devam ederek kendilerini geliştirmesi, Türkiye'den Almanya'ya gelmeden önce B1 düzeyinde Almanca öğrenmesi ve bu durumlarını belgelendirdikten sonra yurt dışı göreve gönderilmesinde yarar görülmektedir.

Öneriler

Güney Bavyera'daki durum değerlendirildiğinde, sistemin “zayıf” ve “gelişmeye açık” yönlerinin “fırsatlar” ve “kazanımlar”a göre öne çıktığı görülmektedir. Öğretmenlerimizin Almanca dil bilgilerinin arzu edilen düzeyde olmaması, farklı branşlardan gelmeleri nedeniyle anadili dersini verecek özel öğretim teknikleri ile birleştirilmiş sınıflarda öğretim teknikleri açısından hizmet içi eğitime gereksinim duymaları verilen dersin “marka değerini” olumsuz etkileyen durumlar olarak öne çıkmaktadır. Bu sorun zaman içinde düzenlenecek hizmet içi eğitimlerle çözülebilecek niteliktedir.

Konuya verimlilik açısından bakıldığında bütün maliyetine rağmen¹⁹ Türkçe ve Türk Kültürü Derslerinden istenilen verimin alındığı, öğretmenlerin mesleki tatminini gerçekleştirdiğini söylemek zordur. Bir yanda yerel engeller, öbür yanda Türk velilerin ilgisizliği ve dini cemaatler ile STK'lar tarafından çoğu defa öğretmen yeterliliği bilinmeyen eğitimlerce düzenlenen hafta sonu etkinlikleri, kursları ve kültürel çalışmalar Türkçe derslerinin uzun süre devam ettirilmesi imkânını ortadan kaldıracak nedenler olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra cami derneklerine devam eden öğrenciler ile TTK derslerine devam eden öğrenciler aynı kaynaktan gelmektedir. Bu derneklerin düzenlediği yarışmalar ile TTK dersi öğretmenlerinin etkinlikleri birlikte değerlendirildiğinde, isteğe bağlı olan TTK dersine karşı cami derneklerinin etkinlikleri, belki çocuklar tarafından değil ama velileri tarafından tercih edilmektedir. Buna ilave olarak öğretmenlerde görülen motivasyon eksikliği ve iş tatminsizliği verimlilik kaybına neden olmakta; TTK dersiyle ilişkilendirilmesi gereken misyonun gerçekleştirilmesine mani olmaktadır. Bu nedenle Türkçe öğretmeni seçiminin yanı sıra, öğretim süreçlerinin iyi analiz edilmesi ve sürecin kendi içinde etkin şekilde analizinin yapılması ve elde edilecek verilerle sürecin yönetilmesini kolaylaştıracak

¹⁹ Güney Bavyera'daki Türkçe ve Türk Kültürü Dersi veren 41 öğretmenin yıllık maliyeti bir milyon Avronun üzerindedir.

tedbirlerin alınması ve geleceğe yönelik insan kaynaklarının rasyonel verimlilik boyutunda planlanması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

CEMALOĞLU, Necati; ERDEMOĞLU ŞAHİN, Dilek (2007). Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi. İçinde: *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Cilt 15, No: 2, ss. 465-484.

ÇAKIR, Mustafa; YILDIZ, Cemal (2016). Almanya'daki Türk Öğretmenlerin Türkçe ve Türk Kültürü Dersine İlişkin Görüşleri. *International Journal of Languages' Education and Teaching*. Year 4, Issue 3, December 2016, p. 217-257.

ÇELİKTEN, Mustafa (2005). Neden İş Analizi Yapılmalı?. İçinde: *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 18 Yıl: 2005/1 (127-135 s.)

FIRAT, Abdullah (2008). Eğitim Yönetiminde Paradigmalar ve Etkileri. *Eğitim-Bir-Sen Basın Yayın*. 15.02.2019 tarihinde <http://www.ebs.org.tr/makaleler/91/11/diger-yazarlar/egitim-yonetiminde-paradigmalar-ve-etkileri---abdullah-firat> adresinden alındı.

FRIEDRICH, Jürgen (1980). *Methoden empirischer Sozialforschung*. 13. Basım. Opladen: Westdeutcher Verlag.

KARASAR, Niyazi (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler ve Teknikler*. 12. Basım. Ankara: Nobel.

ÇELİK, Vehbi (1993). Etkili Bir Okul İçin Stratejik Yönetim. *Eğitim ve Bilim Dergisi*. 19.02.2019 tarihinde <http://eb.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5904> adresinden alındı. s. 28'den aktarım: "TÜMER, S. (1993). Neden Stratejik Yönetim. Verimlilik Dergisi, Milli Prodüktivite Merkezi Yayını, 1, Ankara, ss.99-118"

EK

Öğretmen Akademik Gelişim Takip Formu

(Gerektiğinde ilgili madde belirtilmek kaydı ile ek kâğıt kullanılabilir.)

- 1 – Bildiğiniz yabancı dillerin seviyesi (YDS , TOEFL, Goethe Enstitüsü Sertifikaları)
.....
- 2- Münih Eğitim Ataşeliği görev bölgesine geldikten sonra edinilen hizmet içi veya seminer sertifikaları
.....
- 3- Görev süresinde edinilen unvanlar / devam edilen akademik eğitimler (YL, Doktora)
.....
- 4- Bilimsel yayınları ve araştırmaları (tez, makale, bildiri, kitap v.b. (Ek liste yapılabilir))
.....
- 5 – Görev süresinde bulunduğu komisyon çalışmaları (Devam eden veya tamamlanmış)
.....
- 6 - Görev süresinde organize ettiği milli bayramlar, kutlama etkinlikleri
.....
- 7 – Görev süresinde velilerle yaptığı etkinlikler (veli toplantıları dâhil)
.....
- 8 – Görev süresinde yaptığı diğer kültürel ve sanatsal etkinlikler veya düzenlediği organizasyonlar (Ek kâğıt kullanılabilir).
.....

Tarafımca yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğruluğunu ve bilgilerin hatalı olması durumunda doğacak yükümlülüğü kabul ediyorum. Bu bilgilerde var olan bir hata veya eksiklik nedeniyle uğrayacağım maddi ve manevi zarardan dolayı herhangi bir hak iddia etmeyeceğimi beyan ederim.

Tarih:

İmza:

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Haziran / June 2019, 25 : 121-136

**Kutbe 'd-dîn-i İznik'in Mukaddime'si Merkezli Bir Anadolu Ağızları
Karşılaştırması**

A Comparison of Anatolian Dialects Based on Mukaddime of Kutbe 'd-dîn of İznik

Zeliha GADDAR

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı

Asst. Assoc. Dr., Çankırı Karatekin University, Faculty of Letters, Department of Turkish
Language and Literature

Çankırı/Turkey

zgaddar@karatekin.edu.tr

orcid.org/0000-0003-4707-8895

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.6740>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 20 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 19 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / PubDateSeason: 23 Haziran / June 2019

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 121-136

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Kutbe' d-dîn-i İznik'in Mukaddime'si Merkezli Bir Anadolu Ağzları Karşılaştırması

Öz: İznikli Kutbeddin b. Muhammed tarafından yazılan, pek çok yazma nüshası olan ve ilk Türkçe ilmihal olarak bilinen Mukaddime, XIV. yüzyıl özelliklerini bünyesinde barındırır. Zengin söz varlığı ile sade nesrin önemli örneklerinden biridir. Bu çalışmada, Türkçenin en eski metinlerinde geçen ve günümüzde başka lehçelerde veya Anadolu ağzlarında kullanıldığı halde Türkiye Türkçesinin ölçünlü (standart) dilinde görülmeyen sözcüklerin bazıları ele alındı. Eski Türkçeden başlamak suretiyle İznikli Kutbeddin b. Muhammed'in Mukaddime'si ve XX. yüzyıl arasındaki dil bağı kuruldu. Bu sözcüklerin Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış metinlerde geçip geçmediği Tarama Sözlüğü'nden Anadolu ağzlarında kullanılıp kullanılmadığı Derleme Sözlüğü'nden tespitlerle ortaya konuldu. Ele alınan her sözcük için Divanü Lûgati't Türk'ten, Kutbeddin b. Muhammed'in Mukaddime adlı eserinden ve Eski Anadolu Türkçesine ait eserlerden birkaç örnek verilerek geçtiği sayfa numaraları verildi. İznikli Kutbeddin b. Muhammed'in Mukaddime adlı eserindeki Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait söz ve yapıların günümüze kadar ulaştığı görülmüştür. Orhun Yazıtları'nda, Divanü Lûgati't Türk'te, Yusuf u Zeliha'da, Süheyl ü Nevbahâr'da, Yunus Emre Divanı'nda ve Mukaddime'de yer alan biti, göyni-, kağı-, şı-, şeş- vb. sözcükler günümüzde özellikle Anadolu ağzlarında yaşayan, Türk dili için kayda değer sözcüklerdir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili ve Edebiyatı, Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi, Anadolu Ağzları, Söz Varlığı, Etimoloji.

A Comparison of Anatolian Dialects Based on Mukaddime of Kutbe' d-dîn of İznik

Abstract: Mukaddime written by İznikli Kutbeddin b. Muhammed, which many manuscripts and known as the first Turkish Catechism embodies XIV. century features. It is one of the most important examples of simple prose with rich vocabulary. In this study, some words appear in Old Turkic or modern Turkic languages or Anatolia dialects and don't appear in Turkey Turkish standart language came up. It is examined the linguistic relationship between İznikli Kutbeddin b. Muhammed's Mukaddime and tenth century since Old Turkish. It is examined if these words appeared in the texts belong to Old Anatolian Turkic or Anatolia dialects by using Tarama Sözlüğü, Derleme Sözlüğü. It is shown that in which text like Divanü Lûgati't Türk, İznikli Kutbeddin b. Muhammed's Mukaddime the examples appear and on which paper. The words and structures of Old Anatolian Turkic in İznikli Kutbeddin b. Muhammed's Mukaddime reached until today. Biti, göyni-, kağı-, şı-, şeş- and similar words included In Orhun Yazıtları, Divanü Lûgati't Türk,

Yusuf u Zeliha, Süheyl ü Nevbahâr, Yunus Emre Divanı ve Mukaddime are words living in nowadays especially Anatolia dialects, that are remarkable for the Turkish language.

Key Words: Turkish Language and Literature, Old Turkish, Old Anatolian Turkish, Anatolia Dialects, Vocabulary, Etymology.

GİRİŞ

İznikli Kutbeddin b. Muhammed tarafından yazılan Mukaddime, XIV. yüzyıl Türkçesinin özelliklerini yansıtır. İlk Türkçe ilmihâl olarak değerlendirilen eser, halka islamiyeti, islamın şartlarını öğretmek amacıyla yazılmıştır (Üstünova, 2003, 7). Sade bir Türkçeyle kaleme alındığı için Türk dili tarihi bakımından önemli bir eserdir. Mukaddime metni üzerine bugüne kadar çalışmalar yapılmıştır ancak bu çalışmaların çok fazla olduğu söylenemez. Kerime Üstünova eserin Şahâbe'd-dîn Kudî nüshası üzerine “Kutbe'd-dîn İznîkî Mukaddime” adlı giriş-inceleme-metin-sözlük içeren bir çalışma hazırlamıştır.

Bir dilin işlevsel gelişmişliği onu oluşturanların düşünsel, kültürel gelenekleri ve kullanımsal etkinlikleriyle gerçekleşebilir. Osmanlı Döneminde dinsel iletişim ve bilim dili olarak Arapça, edebi dil olarak Farsça'nın kullanılmış olması dil ve edebiyatla ilgili karşılaşılan önemli sorunlardan biri olmuştur. Aşık Paşa XIV. yüzyılda Türkçenin ihmal edilmişliğini “Türk diline kimsene bakmazıdı, Türklere hergiz(asla) gönül akmazıdı; Türk dahı bilmezidi ol dilleri, İnce yolu, ol ulı menzilleri.” sözleriyle eleştirmiştir. Bu dönemde sade, anlaşılabilir bir dille yazılan eserler Türk dili tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Oğuz Türkçesinin Anadolu'da teşekkülü devresinde Eski Türkçeye ait unsurlar biraz daha belirgin bir şekilde görülmüştür. Kutbe'd-dîn İznîkî'nin “Mukaddime” adlı eserinde yer alan Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bazı sözler bugün Anadolu ağzlarında kullanılmaktadır. Bu sözcükler, ET'den günümüze kadar uzanan Türk dilinin söz varlığını göstermesi açısından önem taşır.

Bu çalışmada, Mukaddime'de yer alan, Eski Türkçeden beri Anadolu ağzlarında varlığını devam ettiren sözcükler ele alınmıştır. Böylece VII. yüzyıl ile XX. yüzyıl arasında dil bağı kurulmuştur. Mukaddime'den seçilen sözcüklerin Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geçip geçmediği Tarama Sözlüğünden, Anadolu ağzlarında kullanılıp kullanılmadığı Derleme Sözlüğünden tespitlerle ortaya konmuştur. Sözcüklerin yapı ve anlamları hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu sözcüklere Divanü Lûgati't-Türk'ten, Süheyl ü Nevbahâr, Yunus Emre Divanı ve Yûsuf u Zelihâ gibi Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eserlerden örnekler verilmiş, sayfa numaraları parantez içerisinde belirtilmiştir. Mukaddime'den örnekler verilirken Üstünova'nın çalışması kullanılmıştır.

MUKADDİME'DEKİ BAZI SÖZCÜKLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

arķuri

ET'de *arķur-* "çapraz geçmek", *arķuru turķuru* "haçvari, çapraz" (ETG: 261) sözcükleri geçmektedir. Clauson, *arķuru* "çapraz, eğik" sözcüğünün *arķu* adından türetilmiş *arķur-* eyleminden geldiğini belirtmiştir: "*arķuru: perhaps Ger. of *arķur- Den. V. fr. *arķu; see arķuĉi; 'crosswise, slanting'*" (Clauson, 1972, 219). Gülensoy, *arķuri* "aykırı, ters" sözcüğünün yapısını şöyle göstermiştir: *arķu[k]+ru < *arķu[k]+ġaru* (Gülensoy, 2007, 78-70). DLT'de *arķuk* "aykırı" sözcüğü geçmektedir (DLT IV: 35).

arķuk kişi = söz dinlemez, kalp kimse (DLT I: 109-23)

SN'de *arķuri* [çal-] "yanlamasına [vur-],enine [vur-]" (CD: 587), YED'de "eġri, karşı, ters, aykırı, tersine" (MT: 346) anlamlarında kullanılmıştır.

Ṭuta yā ṭurup *arķuri* çalıcak

İki böler idi ḥıyar bigi çak (SN: 4481)

M'de *arķuri* "birbirinin tersine, çaprazlama" anlamlarında kullanılmıştır: "irte namāzinuñ vaķtı ġün toġacak yir bir *arķurısına* uğradıġından Őoñra ġün toġıncaya degindür" (M: 11a / 12)

DS'de *arķurī* "aykırı, ters", *arķuru* "1. doğru, düz, 2. kestirme" (DS II: 327) anlamlarında geçmektedir.

bayı-

bayı- eylemi, *bay* "zengin" sözcüğünden +ı- addan eylem yapım ekiyle türetilmiştir. ETG'de *baya-* "müreffeh olmak, zenginleşmek" (ETG: 267), EUT'de *bayı-* "zenginleşmek, varlıklanmak" (EUTS: 36), DLT'de *bayu-* "zenginlemek, zenginleşmek" (DLT IV: 76, 77), KB'de de *bayu-* "zenginleşmek" (KB: 1114) biçiminde geçmektedir.

er *bayudı* = adam zenginledi (DLT III: 274-14)

YTS'de *bayı-* "zengin olmak" ve *bayıt-* "zengin etmek" türevi görülür (YTS: 28).

YED'da *bayı-* "zengin olmak, zenginleşmek" eylemi görülürken (MT: 349) SN'de görülmez. Ancak "zenginleştirmek" anlamında YZ'de *bayıt-*, SN'de *bayla-* eylemine rastlanır.

Benüm gibi bâzîrgân kim sagıncıla *bayır*

Bir pûla gücüm yitmez Mısır metâ'ın çatdum (YED: 221/4)

M'de *bayı*- "zengin olmak" eylemi görülür: "mâl bulam *bayıyam* işlemekte kurtulam dise mecmû' halk aña aħmak ve delü dirler" (M: 7b / 26)

DS'de *bayımak* (I) [*bayırmak*] eylemi "zengin olmak" karşılığındadır (DS II: 579). Anadolu ağzlarında "zengin olmak" anlamında *bay olmak*, *bayalmak*, *baymak* eylemleri de kullanılmaktadır (DS II: 583).

biti

ET'de *bitig* "yazı, harf, mektup, vasiyetname, kitap" (ETG: 269) biçiminde geçen sözcük, *biti*- "yazmak" eyleminden türetilmiştir. *Biti*- eylemi ise *biir*, *bir* < Çin. *Pi* < *piēt* "yazı fırçası" sözcüğüne +i- addan eylem yapım ekinin gelmesiyle oluşturulmuştur. Bu eylem ve türevleri ET'de, DLT'de, KB'de kullanılmıştır:

Biti- "yazmak", *bitigüçi* "yazıcı", *bitit*- "yazdırmak, istinsah ettirmek", *bitkâçi* "yazıcı" (ETG: 269); *biti* "gökten inen kitaplardan her biri", *biti*- "yazmak", *bitig* "yazma, yazı", *bitigü* "Türk diviti ve başka divitler", *bitik* "kitap; mektup; yazma, yazı, yazış; yazılı şey, kağıt", *bitil*- "yazılmak", *bitin*- "yazılmak, yazınmak, kendisi için başkasının yardımı olmaksızın yazmak", *bitiş*- "yazmakta yardım ve yarış etmek", *bitit*- "yazdırmak (DLT IV: 95-97); *biti*- "yazmak", *bitig* "mektup", *bitigçi* "katip", *bitigü* "kalem", *bitil*- "yazılmak", *bitin*- "yazılmak", *bitit*- "yazdırmak" (KB: 1124).

er *bitik bitidi* = adam kitap yazdı (DLT II: 325-7)

EAT'nin en önemli eserleri arasında yer alan YZ'de *biti* "1. Yazılmış şey, mektup 2. Satış Sözleşmesi" (Demirci - Korkmaz, 2008, 309); SN'de "mektup, name" (CD: 594); YED'de "mektup, yazılmış şey, amel defteri (MT: 352) anlamlarında kullanılmıştır.

Eger buyurasız icâzet gire

Yemen şâhunuñ *bitisini* vire (SN: 5221)

M'de *biti* "yazılmış şey, mektup; günah ve sevapların yazıldığı defter" anlamlarında kullanılmıştır. "sözünde yâ *bitisinde* yâ düzdüğü kitabında ya çok namâz kılar rükû'ın sücüdün uzadur yâ çok oruçlar dutar şadaqalar virür" (M: 34a / 21)

DS'de *biti* (I) [*bitgi* (II), *bitig* (V)] "1. defter, 2. mektup, 3. kitap, 4. forma, kitap parçası, 5. muska, 6. vesika, vekâletname, senet, kart, kimlik cüzdanı, tezkere" (DS II: 710) anlamlarında geçmektedir.

göyni-

ET'de *köy-*, *kön-* “yanmak”, *köydür-* “yakmak, dağlamak”, *köyir-* “yakmak, dağlamak”, *köytril-* “yakılmak”, *könük-* “tamamıyla yanmak”, *könür-* kızartmak, dağlamak, yakmak” sözcükleri geçmektedir (ETG: 269). Bu sözcüklerin *kö- eylem kökünden geldiği karşılaştırma yolu ile görülebilir (ayr. krş. TT *kömür*, *körük*, *köz*). Yanmak anlamındaki *göyni-* eylemi *-(ü)n-* ve *-i-* eylemden eylem yapım ekleriyle türetilmiştir. DLT'de *köy-* “yanmak, yakmak”, *köytür-* “yakmak, yaktırmak”, *köyür-* “yakmak, yaktırmak”, *köyük* “yanmış, yanık” sözcükleri geçmektedir (DLT IV: 368-369).

YTS'de *göy-* eyleminin şu türevlerine yer verilmiştir: *göynük* “1. Acı, yanık, yanmış, yanma, kızarmış, ıstırap, keder. 2. Hararet”, *göynüklü* “1. gönül yakıcı, acıklı, yanık, etkili. 2. Bağı yanık”, *göyündürme* “çok acıyıp yanan bir yara”, *göyündürmek* [*göydürmek*] “yakmak”, *göyünmek* [*göynemek*, *göynümek* (I), *gövünmek*, *göyemek*] yanmak, *göyne* *göyne* [*göyünü* *göyünü*] “yana yana”, *göyüne gelmek* “yanıvermek, içi acımak, merhamet ve şefkat duymak (YTS: 99)

YZ'de *göyin-*, *göyün-* “yanmak” (Demirci - Korkmaz, 2008, 338); SN'de *göyin-*, *göyne-*, *göyün-*, *göyüne-* “yanmak” (Gaddar, 2012, 396-397); YED'de *göy-* “için için yanmak, parlamak” (MT: 368) anlamında kullanılmıştır.

Şeh-i Hâverân'ın *göyü*ndi özi

Elin şundi tutdı didi kendüzi (SN: 4569)

M'de *göyni-* “yanmak” anlamında kullanılmıştır: “şunuñ gibi kim haq ta'âlâ bir kuş yaratmışdur semender dirler eti ve derüsi ve yüki vardır od içinde olur yanmaz ve *göynimez*” (M: 5b / 1)

DS'de *göy-* eyleminden türetilmiş sözcükler geçmektedir: *gögnük* (I) [*göğüntü* (I), *gönük* (II), *göynük* (I)] “az yanmış, ateş karşısında renk değiştirmiş kumaş”, *gögnük* (IV) [*göynük* (II)] “üzüntüden ağlar duruma gelme”, *gögnükmek* “1. üzülme, 2. meraklanmak, 3. üzüntüden ağlar duruma gelme”, *gögnüksü* [*gögnügsü*, *göğüntü* (II)] “yanık kokusu”, *gögnümek* (II) [*göyünmek*, *göğünmek* (II), *gönmek*, *gönümek* (II), *göynümek* (II), *göyünmek* (I)] “yanacak derecede ısınmak, hafif sararmak”, *göynemek* (II) [*göynemeyh*] “yana yakıla ağlamak” (DS IV: 2132-2133, 2172).

kaqı-

ET'de *kaqı-* “kızmak, öfkelenmek” biçiminde kullanılan sözcük *kak-* eyleminden *-i-* eylemden eylem yapım ekiyle türetilmiştir. Clauson, sözcüğün “(birine) öfkelenmek, küfretmek” anlamlarının olduğunu ve Eski Uygur Türkçesinde kullanıldığını belirtir: “*to be angry (with someone Abl.), to abuse*’. Uyğ. VIII ff. Bud. Övkeleser *kakısar* ‘if he is angry’ (Hend.) *Suv. 595*” (Clauson, 1972, 609). ETG'de *kaqın-* sözcüğü “pişman olmak” anlamında geçmektedir (ETG: 277).

DLT'de *kakı-* "birine kızmak, darılmak" eylemi yanında bu eylemin türevlerinin geçtiği de görülmektedir: *kakığ* "kakıma, kızma, istemezlik rağmen", *kakış-* "birbirine kızışmak, birbirinin başına vuruşmak", *kakıt-* "kızdırmak, canını sıktırmak" (DLT IV: 252)

ol andın *kakıdı* = o, ona kızdı, yaptığı işten darıldı (DLT III: 269-12)

YTS'de *kağı-* ve *kağı-* biçimleri "1. öfkelenmek, kızmak, 2. itiraz etmek, karşı gelmek, 3. azarlamak, takdir etmek" anlamlarında geçmektedir. Aynı zamanda sözcüğün şu türevlerine de yer verilmiştir: *kağığan* "öfkeli, hiddetli", *kağığanlık* "öfkellik", *kağımağlı* "öfkeli, hiddetli", *kağınç* "1. hiddet, öfke, sitem, başa kakma, 2. kalkma, kalkış, harekete geçiş." *kağınmağ* "1. gazaba uğramak, 2. öfkelenmek", *kağırlanmağ* "hiddetlenmek, öfkelenmek, kızmak", *kağıtmak* "öfkelenmek, kızdırmak" (YTS: 122)

YZ'de *kağı-* / *kağı-* "kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek" (Demirci - Korkmaz, 2008, 350); SN'de *kağı-* / *kağı-* "kızmak, öfkelenmek, *kağınç* "hiddet, öfke, kızgınlık" (CD: 617); YED'de *kakı-* "kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek" (MT: 378) anlamlarında kullanılmıştır.

Mâlik Reyyân ol kamuya *kağıdı*

Kimini sürdi kimini tokdadı (YZ: 710)

M'de *kağı-* "öfkelenmek, kızmak, karşı gelmek, azarlamak" yanında *kağığan* "öfkeli, hiddetli", *kağımağlık* "öfkelenme, kızma durumu; kızgınlık" şekilleri de kullanılmıştır: "bir ulu pâdişâh var-ımuş heybetlü ve *kağıyub* hışm itdügi kişi kahr idermiş" (M: 5a/29)

DS'de *kakımak* [*kakınmak* 2] eyleminin "öfkelenmek, darılmak, kızmak" anlamlarında kullanıldığı görülür (DS VIII: 2602-2603).

kağır-

kı 'yansıma' sözcüğünden +*gır-* addan eylem yapım ekiyle türetilmiştir. ET'de *kı* "ünlem, nida sözü"; *kıtır-* "bağırmak"; *kıtırıuş-*, *kıtırıuş-*, *kıtırıuş-*, *kıtırıuş-* "bağırışmak" sözcükleri geçmektedir (ETG: 280). DLT'de *kı* "nida 'ya'sı yerine; çağırma edatı", *kıkı* "gürültü", *kık(ı)r-* "yüksek sesle çağırma, bağırma; haykırma", *kıkırıuş-* "çağırışmak, bağırışmak" sözcüklerine yer verilmiştir (DLT IV: 311, 313).

er *kıkırdı* = adam yüksek sesle çağırdı (DLT II: 83-14)

YTS'de *kağır-* biçimi ve türevleri görülür: *kağırdıcı* [*kağırdıcı*] "çağırıcı, seslenici, tellal", *kağırılmak* [*kağırılmak*] çağrılmak, *kağırışmak* [*kağırışmak*] "bağırışmak, haykırışmak", *kağırmak* "çağırma, davet etmek, seslenmek, haykırma", *kağırtmak* "1. Tellal çağırma, nida ettirmek, 2. çağırma, davet ettirmek" (YTS: 136).

YZ'de *kığır*- "seslenmek, bağırarak, çağırarak" (Demirci - Korkmaz, 2008, 356); SN'de *kığır*- / *kığur*- "çağırarak, davet etmek" (Gaddar, 2012, 462); YED'de *kığur*- "çağırarak, davet etmek, okumak, seslenmek, haykırmak" anlamlarında kullanılmıştır (MT: 380).

Kığırdı vezîrini didi aña

Ki ben kaldum işbu şavaşdan taña (SN: 2604)

M'de *kığır*- eyleminin "çağırarak, davet etmek, seslenmek; balgam çıkarmak için öksürmek" anlamlarıyla, *kığırt*- eyleminin "çağırtmak" anlamıyla geçtiği görülmektedir: "kim anda müsülmânlar 'alâmeti ola şaklamak gerek *kığırt*mak gerek issi bulununca eger bulunmazsa issi cānıcnu yoksullara üleşdürmek gerek" (M: 23a / 37)

DS'de *kığırmak* (I) "1. Çağırarak, davet etmek; 2. Koyun ve keçileri çağırarak" anlamlarıyla karşılanmıştır (DS VIII: 2790).

şı-

ETG'de *sı*- "kırmak, yenmek" ve türevi *şın*- "kırılmak, parçalanmak, sınılmak" görülmektedir (ETG: 293). Bu eylem ve türevleri DLT'de ve KB'de de görülür: *sı*- "kırmak, bozmak, ezmek, kırılmak", *şın*- "kırılmak, bozulmak, incinmek", *şınuk* "kırılmış, kırık" (KB: 1228-1229), *sı*- "kırmak; bozmak; yenmek, galebe etmek", *şın*- "kırılmak, bozulmak, incimek", *şınğuk* / *şınuk* "kırık, kırılmış", *şıyu*- "yenmek, bozmak, yarmak" (DLT IV: 510, 515, 517, 520)

ol otunğ *şıdı* = o, odun kırdı (DLT III: 249-2)

YTS'de *sı*- eyleminin "kırmak; bozmak, nakzetmek; yenmek, mağlup etmek, tepelemek" anlamları yanında "aşağı görmek; gereğini yapmamak, bertaraf etmek, reddetmek, hiçe saymak, kabul etmemek; yıkmak, harap etmek" biçiminde yeni anlamlar kazandığı ve farklı türevlerinin ortaya çıktığı görülmektedir (YTS: 186).

YZ'de *sı*- "kırmak, bozmak" (Demirci - Korkmaz, 2008, 382); SN'de "kırmak, parçalamak; bozmak, yenmek; yeminini bozmak" (CD: 633); YED'de *sı*- "kırmak, bozmak, yenmek, bozguna uğramak" (MT: 399) anlamlarında kullanılmıştır.

Sevinüp derisine şıgmaz idi

Şodı 'ahdı vü tevbesini şıdı (SN: 5309)

M'de *şı*- "kırmak, bozmak" eylemi ve *şın*- "kırılmak, bozulmak, zayıf düşmek" türevi geçmektedir. Ayrıca *şın*- eylemi *şına gör*- "zayıf düşürmeyi sürdürmek" biçiminde birleşik eylem olarak kullanılmıştır: "ba'zı peygamber ve veliler kim şan'at işlerlerdi yâ koyun güderlerdi nefslerin şıyup zahmet virmeg-içün" (M: 7-a / 29)

Bugün ölçünlü dilde kullanılmayan *sı-* eyleminin Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir: *sımak* (II) “bozmak (sözü, emri, yemini)”, *sımık* (I) “kırık, çıkık” *sımık* (IV) “kırgın, dargın”, *sımıkçı* [*sımıkçı*] “kırık, çıkık bağlayan kimse”, *sımıkçılık* “kırık ve çıkık kemikleri yerine getirip sarma, bağlama becerisi”, *sımıklamak* “kırık ve çıkıkları sarmak”, *sımıkmak* (II) “zayıflamak, cansızlaşmak”, *sımmak* (I) kırılmak, *sımmak* (II) “2. yenilmek, geri çekilmek”, *sımmak* (VI) “2. Bozulmak” (DS X: 3608, 3611, 3612, 3613).

süci

süci < *süçig* < *sütçig* sözcüğü *süt* sözcüğünden *-çig* addan ad yapım ekiyle türetilmiştir. “Süt gibi, tatlı” anlamlarını karşılar. Hamilton, *-sığ /sig ~ (-ç + -s-) -çig / çig* ekinin “-e benzeyen, gibi” anlamı veren bir ek olduğunu belirtmiştir (Hamilton, 1998, 257). Gabain de ekin “gibi, benzer” anlamı katdığını belirtir ve ekin yapısını +*sı-* ve *-ğ* biçiminde gösterir (ETG: 48). *Süçig* sözcüğü ETG’de *süçig* “tatlı” (ETG: 295); EUTS’de *süçüg* (= *süçig*, *süçük*) “1. Tatlı şarap, 2. Tatlı, lezzetli” (EUTS: 213); DLT’de *süçik* (*süçük*) “tatlı, içilecek şey, şarap” (DLT IV: 547), KB’de *süçig* “tatlı, içilecek şey, şurup” (KB: 1234) biçiminde görülmektedir:

bu er ol telim *süçik* içürgen = bu adamın adeti çok şarap içirmektir (DLT III: 157-11)

YTS’de *süci* [*sücü*, *süçi*], “1. Şarap, 2. içki içme” anlamlarıyla karşılanmıştır. Ayrıca sözcük, deyim olarak kullanılmıştır: *süci* [*sücü*, *süçi*] *başma ur-*, [*süci* [*sücü*, *süçi*] *ur-*] “içki dokunmak” (YTS: 195)

SN’de *süci* “içki, şarap” (CD: 635); YED’de *süçi* “şarap” (MT: 401) biçimleri görülür:

Agu içerse nûş olsun *süçi* içerse hoş olsun

Yûnus ile yoldaş olsun gelsün Allâh'ına giden (YED: 265-5)

M’de *süci* sözcüğü *içki* anlamında kullanılmıştır: “dahı ulu günâh işlenicek süci içmek ve zinâ itmek ve (...) gibi” (M: 4b / 31)

Anadolu ağızlarında *süci*, *sici*, *sücü*, *sünci* sözcükleri “şarap” anlamında kullanılmaktadır (DS X: 3704, 3705).

şuşalık

Sözcük, *susa* (< *su+sa-g*)+*lık* yapısındadır. ETG’de *sūwsālak* (*br*) “susamış, susama” görülür (ETG: 295) Clauson *susalık* sözcüğünü *thirst* “susuzluk” olarak tanımlar. Ayrıca sözcüğün Türkische Turfantexte ve Nehcü’l Feradis’te kayıtlı olduğunu bildirir (Clauson, 1972, 793).

YTS'de *şuşalık, şusalık, susalık [şuşarlık]* sözcüklerinin “susama, susukluk” anlamında kullanıldığı görülmektedir (YTS: 195)

YED'de *susalık* “susuzluk, susama, suya doymamak” sözcüğü geçmektedir (MT: 401):

Denizler olsa bir kadeh *susalıgum* kanmaz benüm

İnildümi yenemezem gözüm yaşı dinmez benüm (YED: 226/1)

M'de *şuşalık* sözcüğü “susuzluk” anlamında kullanılmıştır: “bir kişi yiyecek kırmı toyar *şuşalıgı* şu iccek kınar ‘avratla yatup tırıcak oğul kız haşıl olur” (M: 39a / 30)

DS'de *şuşalık* sözcüğünü tespit edemedik. Ancak TS'te *susak* sözcüğünün halk ağzında “susamış olan, susayan” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir (TS: 1821).

şeş-

EUTS'de sözcük, *säş-* “çözmek, başını açmak” (EUTS: 201) biçiminde görülür. DLT'de *şeş-* / *şiş-* “çözmek” biçiminde geçmektedir. Ayrıca sözcüğün *sesin-* “-at- bağından çözülmek üzere olmak”, *şeşil-* “çözülmek, ayrılmak”, *şeşlin-* “çözülmek, bağından boşanmak”, *şeştür-* / *şeştür-* “çözdürmek”, *şeşü-* “gevşemek, çözüleyazmak”, *şeşük* “çözük, çözülmüş” türevleri de kaydedilmiştir (DLT IV: 507, 508, 557). KB'de *sesiş-* “ayrılmak” türevi geçmektedir (KB: 1227).

er tügün *şeşdi* = adam düğüm çözdü (DLT II: 293-4)

YTS'de *şeş-* / *şiş-* “çözmek” ve *şeşil-* / *şişil-* “çözülmek” türevi yer alır (YTS: 198).

YZ'de *şeş-* / *çiş-* / *şiş-* “çözmek” (Demirci - Korkmaz, 2008, 316, 388); SN'de *şeş-* “çözmek” anlamında (CD: 636); YED'de *şeş-* “çözmek, ayrılmak, başını koparmak” (MT: 403) anlamlarında kullanılmıştır.

Geñezce *şeşer* düğümü uşlı kişi

Güce görse çıkar cāhilüñ dişi (SN: 1198)

M'de *şeş-* “çözmek” anlamında geçer: “ölüyi sinleye koyucaq kefenin *şeşüp* kibleidin (4) yaña yöneldip kımağ gerek” (M: 20b / 3)

DS'de *şeş-* (II) eyleminin “*düğümü çözmek*” anlamında kullanıldığı görülürken (DS III: 1148); *şeş-*, *şiş-* eylemlerinin bu anlamıyla kullanılmadığı, farklı anlamlarda kullanıldığı görülür (DS X: 3764).

şamzur-

tam- eyleminden *-oz-* ve *-ur-* eylemden eylem yapım ekleriyle türetilmiştir. “damlatmak” anlamında ETG’de *tamış-* eylemi (ETG: 296); EUTS’de *tamış-*, *tamuz-* eylemleri (EUTS: 222); DLT’de *tamıt-*, *tamuz-* eylemleri (DLT IV: 568, 569) geçmektedir.

YTS’de *şamzur-* [*damzır-*, *damzur-*, *şamzır-*] “damlatmak” eylemi görülür (YTS: 201).

YZ’de, SN’de, YED’de geçmeyen *şamzur-* “damlatmak” eylemi M’de geçer. “eger şu yolundan nesne şamzursalar varsa içine gecse” (M: 25a / 38)

Anadolu ağızlarında *tamzır-*, *damzır-*, *damzıt-* eylemleri “damla damla akıtmak, damlatmak” anlamında kullanılmaktadır (DS X: 3818). DS’de ayrıca bu sözcüğün *damzır*, *damzırık* “bir damla” gibi türevleri de yer alır (DS IV: 1353).

tütün

Sözcük, *tüt-* eyleminden *-ün+* eylemden ad yapım ekiyle türetilmiştir. EUTS’de *tütün* sözcüğü “1. Mesken sayımında alınan vergi, 2. duman” (EUTS: 260) anlamlarıyla; ETG’de, DLT’de, KB’de “duman” (ETG: 303; DLT IV: 678; KB: 1258) anlamıyla geçmektedir.

ot *tütün* tütetti = ateş duman tütüttü (DLT II: 299-8)

YTS’de *tütün* ve *dütün* biçimi “duman” anlamıyla karşılanmıştır (YTS: 76).

SN’de, YED’de *tütün* [*dütün*] “duman” geçmektedir (CD: 603,642, MT: 362, 408).

Çü odum yana ve *tütünüm* düte

Qarār işbu gönlüm nitesi tuta (SN: 4735)

M’de *tütün* “duman” ve *dütün* “tütün, duman” biçimi geçmektedir: “yağūd burnından ve boğazından içerü toz ve *dütün* veyā siñek gitse” (M: 25b / 17), “kacan gözedecek yirde bulut ya *tütün* yā toz olsa” (M: 24a / 35)

Anadolu ağızlarında *tütün* [*tütü* -2], *duman* anlamında kullanır (DS: 4015, 4016)

yalın

ya- “yanmak” eyleminden *-l-* eylemden eylem yapım eki ve *-(t)n+* eylemden ad yapım ekiyle türetildiği düşünülmektedir (Gülensoy, 2007, 1045). Sözcüğün *ya-* kökünden geldiği karşılaştırma yoluyla da görülebilir: ET. OT. *yak-* (< *ya-k-*) “yakmak”, *yakığ* (< *ya-k-ığ*) “-şişkinlik ve benzeri şeylere yakılan- yakı (yakıcı ilaç olması sebebiyle)”, *yal-* (< *ya-l-*) “yanmak”, *yaldra-* (< *ya-l-dur-a-*) “parlamak”, *yalçık* (*ya-l-çık*) “ay”, *yalngu-* (< *ya-l-ng-u-*) “tutuşmak”, *yan-* (< *ya-n-*) “yanmak”, *yaşın* (< *ya-ş-ın*) “şimşek” ... EUTS’de *yalan* “alev”, *yalın* “alev, parıltı” sözcüğü ve *yalına-* “alevlenmek, yanmak, parlamak”, *yalınla-*

“alevlenmek”, *yalmı*ğ “alevli, parlak” türevleri geçmektedir. ETG'de, DLT'de, KB'de de *yalmı* “alev” sözcüğü görülür (ETG: 308; DLT IV: 735, KB: 1269).

ot *yalmı* = ateş alevi (DLT III: 23-12)

SN'de *yalmı*ñ “alev” sözcüğü geçmektedir (CD: 646).

Kayurmaya kim aç ola yā *yalmı*ñ

Oda şala cān burcalarsa *yalmı*ñ (SN: 2638)

M'de *yalmı*, “alev, od” anlamında kullanılmıştır: “īmānuñ nūrı az kaldı kim benüm yalınımı söyündüre bilgil kim bu ucmağ ehlinüñ ve tamu ehlinüñ lezzetinüñ ve ‘azābınuñ merātibi iñen çoğdur” (M: 3b / 34)

DS'de *yalmı* (I) 1. [yalaz (I)], “alev” anlamında geçmektedir (DS XI: 4541).

yavu

Sözcüğün *yaba* “yaban” sözcüğünden geldiği görüşü ileri sürülmektedir (Gülensoy, 2007, 1090). b sesinin v sesine döndüğü görülür (sab > sav, yabız > yavuz, ebir- > evir- vb). DLT'de *yava* / *yawa* / *yafa* sözcüğü “sıcak, kuytu -yer- anlamında geçmektedir (DLT IV: 760). KB'de *yawa* “heder, boşu boşuna, gereksiz” biçiminde bu sözcüğe rastlanmaktadır (KB: 1274). *yawa kıl-* birleşik eylemi “kaybetmek” anlamında kullanılmıştır:

mini terk bulamaz tilegli sewe / kalı bulsa tutmaz kılur terk *yawa* = seven ve dileyen beni kolay bulamaz / bulsa bile tutamaz ve çabuk *kaybeder* (KB 699)

YTS'de *yava* [*yavu*] “1. Zayi, yitik, kaybolmuş, kayıp. 2. Başiboş gezen, sahipsiz” sözcüğüne ve *yavacı* “sahipsiz, yitik, başiboş havyan emanetçisi”, *yavitmak* “kaybetmek, saklamak” türevlerine yer verilmiştir. Sözcüğün birleşik eylem olarak kullanıldığı da görülür: *yava* [/ *yavı* / *yavu*] *kılın-* [/ *kılun-*] “kaybedilmek, kaybolmak, görünmez olmak”, *yava* [/ *yavı* / *yavu*] *kıl-* [/ *kıl-*] “kaybetmek, yitirmek” (YTS: 238, 239)

SN'de *yavı* / *yavu* “kayıp, zayi, yitik” (Gaddar, 2012, 620): YED'de *yavı kıl-* “kaybetmek, ortadan kaldırmak”, *yavı var-* “kaybolmak” biçimlerinde geçer (MT: 413).

Bilüñ artuğ ola vü bilüñ kavı

Faşıh ola dilüñ niceşe *yavı* (SN: 4642)

M'de *yavu* sözcüğü “kayıp, yitik” anlamlarında kullanılmıştır: “andan ol nesne uğurlansa yā *yavu* varsa ikileyin ol girü kalan mālından şülüşinden çıkarmak gerek bir kişiye kim gendüye hac farzdur” (M: 28a / 31)

DS'de *yava* (II), "sürüden ayrılan hayvan" ; *yava* (III) [*yavı* (II), *yavi* (II), *yavı* (III)], "yitik" anlamında geçmektedir (DS XI: 4203).

yığ-

EUTS'de "engel olmak, alıkoymak" anlamlarında görülmeyen sözcük, DLT'de *yığ-* "yığmak, toplamak; bir şeye engel olmak, alıkoymak" (DLT IV: 779) biçiminde kayıtlıdır. Ayrıca DLT'de sözcüğün "bir şeyden alıkoymak" anlamı taşıyan *yıgtur-* türevi de görülür (DLT IV: 782). KB'de *yığ-* "engel olmak, alıkoymak" ve *yığın-* "kendi kendini engellemek" türevi kullanılmıştır (KB: 1276)

ol meni aşka *yıgdı* = o, beni yemekten alıkoymdu (DLT III: 61-4)

YTS'de *yığ-* "1. menetmek, engel olmak, 2. esirgemek, yoksun bırakmak" eylemi ve *yığıcı* "engel, mani", *yıgıl-* "menedilmek", *yıgıldır-* "çekindirmek, sakındırmak, menetmek", *yıgılın-* [*yıgılın-*, *yıgılın-*] "çekinmek, kaçınmak, nefisini menetmek, sakınmak" türevleri yer almaktadır. (YTS: 243)

Sözcük, SN'de *yığ-* "engellemek, menetmek, yasaklamak" (CD: 650); YED'de *yı-* "menetmek, engel olmak, uzaklaştırmak" biçiminde geçer (MT: 414).

Beni öldi şağıl sen olğıl esen

Yolum *yığmağıl* tatlı dil ile sen (SN: 3904)

M'de *yığ-* eylemi "engel olmak, yoksun bırakmak" anlamlarında kullanılmıştır: "anlaruñ maşşüdları (...) tã'atdan mâni' olan işlerden *yığmağ* ve *yıgrendürmek* âhîret devleti ve pâdişâhlığı ve hağ ta'âlâ hazretinde muğarreb ne-y-ile olur anı bildürmek-idi (M: 2a / 22)

DS'de *yığmak* "dileğini geri çevirmek" sözcüğü geçmektedir (DS XI: 4263). Anadolu ağzlarında *yığ-* "engel olmak" eyleminin *yıgan* "kağnyı dağdan indirirken firenlemek için teker önüne konan çalı", *yıgar* "1. iniş yolda arabanın yavaşlaması için arka tekere takılan zincir, 2. "araba okunun yere değmemesi için ucuna geçirilen düşey kazık" türevleri de kullanılmaktadır (DS XI: 461, 462).

yülü-

yülü- eylemi, *yül-* [~ *yul-* "koparmak, yolmak" (ETG: 313); "1. Yolmak, almak, 2. Pazarlıkla alışveriş etmek" (EUTS: 304)] eyleminden *-ü-* eylemden eylem yapım ekiyle türetilmiştir. EUTS'de *yula-* "almak, koparmak, zorla elde etmek" eylemi ve *yülüğü* ~ *yülüğü*~ *yülüğü* "ustura" sözcükleri geçmektedir (EUTS: 304). İKKP'de "koparmak, yolmak" anlamlarında *yülü* eylemi kullanılmıştır: kuş kuzgun suğar *yulıyur* (İKKP: 27). DLT'de *yülü-* "yülümek, tıraş etmek" eylemi ve *yülüğü* "saç tıraş eden ustura", *yülil-* "yolunmak", *yülit-* [*yülüt-*] "yülütme, tıraş ettirmek" türevleri görülür (DLT IV: 824).

er saç *yülidi* = adam saç yülüdü, tıraş etti (DLT III: 90-12)

YTS'de *yülü-* "tıraş etmek, saç ve sakalı kazımak" eylemi ve *yülüğen* "ustura", *yülük* "tıraşlı, tüysüz", *yülün-* "tıraş edilmek" *yülüt-* [*yülit-*, *ülit-*, *ülüt-*] "tıraş ettirmek" türevleri yer almaktadır (YTS: 254):

SN'de *yüli-* "tıraş etmek" eylemi kullanılmıştır (CD: 653):

Revân gördi ol arada bir kılın

Geyür gök *yülimiş* başınuñ kılın (SN: 4620)

M'de *yülü-* "tıraş etmek, saç ve sakalı kazımak" ve *yülüt-* "tıraş ettirmek, saçını ve sakalını kestirmek" türevi kullanılmıştır: "biri dağı oldur kim saçın *yülütme*ye belki birez ucından kese" (M: 27b / 37)

DS'de *yülü-* [*yüle-* (I)-2, 3; *yüne-*], "1. tıraş etmek, kazımak, 2. yolmak, koparmak (çiçek, meyve vb. için)" anlamlarında geçmektedir. Ayrıca Anadolu ağzlarında *yülüğen* [*yüleği-1*] "1. ustura", *yülük* "sakalsız", *yülün-* "1. tıraş olmak, 2. tüyü dökülmüş olmak", *yülüt-* (I) [*yület-* (II)] "1. tıraş ettirmek, tüylerini yolmak, 2. ormandaki ağaçları iyice budamak" sözcükleri kullanılmaktadır (DS XI: 4330).

SONUÇ

Kutbe'd-dîn İznikî'nin "Mukaddime" adlı eserinde Standart Türkiye Türkçesinde görülmeyen ancak Anadolu ağzlarında yaşayan günümüz için arkaik sayılan sözcüklere rastlanmıştır: arkurı, bayı-, biti, göyni-, kağı-, kığır-, sı-, süci, şuşalık, şeş-, tamzur-, tütün, yalın, yavru, yığ-, yülü-. Mukaddime'deki bu tarz sözcük sayısı daha da arttırılabilir: yancuk "kese", karañu "karanlık", karı- "ihtiyarla-" vb. Mukaddime'de geçen bu sözcükleri Divanü Lûgati't Türk'te, Yusuf u Zeliha, Süheyl ü Nevbahâr, Yunus Emre Divanı gibi Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eserlerde de görmek mümkündür.

Bir eserin söz varlığı, büyük ölçüde döneminin dilini yansıtır. Mukaddime, XIV. yüzyıl Türkçesinin (dilimizin Eski Anadolu Türkçesi döneminin) özelliklerini yansıtmaktadır. Hem Eski Anadolu Türkçesi hem de Eski Türkçe dönemine ait sözcükler içermesi Orta Asya'dan Anadolu'ya getirilen dil ve kültür birikimini göstermektedir. Yeni yazı dili oluşturulurken yazar ve şairlerin dilinin halktan uzak olması düşünülemez. Bu durum, Mukaddime'de yer alan ancak Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmayan, bugün Anadolu ağzlarında kullanılmaya devam eden bu arkaik sözcüklerin o dönemde halk arasında yaygın olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

KISALTMALAR

CD: Cem Dilçin

DS: Derleme Sözlüğü

DLT: Divanü Lûgati't-Türk

EAT: Eski Anadolu Türkçesi

ET: Eski Türkçe

ETG: Eski Türkçenin Grameri

EUTS: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü

İKKP: İyi ve Kötü Kalpli Prens

KB: Kutadgu Bilig

M: Mukaddime

MT: Mutafa Tatçı

OT: Orta Türkçe

SN: Süheyl ü Nevbahâr

TS: Türkçe Sözlük

TT: Türkiye Türkçesi

YED: Yunus Emre Divanı

YZ: Yûsuf u Zelihâ

KAYNAKÇA

Arat, Reşid Rahmeti. *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2005.

Atalay, Besim. *Divanü Lûgat-it-Türk*. 4 cilt. Ankara: TDK Yayınları, 2006.

Clauson, Gerard. *An Etymological Dictionary of pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press, 1972.

Demirci, Ü. Özgür - Korkmaz, Şenol. *Yûsuf u Zelihâ*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2008.

Derleme Sözlüğü. 12 cilt. Ankara: TDK Yayınları, 1982.

Dilçin, Cem. *Mes'ûd bin Ahmed, Süheyl ü Nevbahâr, İnceleme-Metin-Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1991.

Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 1983.

Gabain, A. Von. *Eski Türkçenin Grameri*. çev. Mehmet Akalın. Ankara: TDK Yayınları, 1988.

Gaddar, Zeliha. *Süheyl ü Neobahâr'ın Dilbilgisel Özellikleri ve Dizini*. Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2012.

Gülensoy, Tuncer. *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi I-II*. Ankara: TDK Yayınları, 2007.

Hamilton, James Russell. *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası*. Ankara: Simurg Yayınları, 1998.

Gülsevin, Gürer – Boz, Erdoğan (ed.). *Türkçenin Çağdaş Sorunları*. İstanbul: Divan Yayınevi, 2006.

Tatçı, Mustafa. *Yûnus Emre Divânı*. İstanbul: H Yayınları, 2006.

Üstünova, Kerime. *Kutbe'd-dîn İznikî Mukaddime*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2003.

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Haziran / June 2019, 25 : 137-152

Turizm Sektöründe Özkaynak Kârlılığının Analizi

The Analysis of Return on Equity of Tourism Industry

M. Recep Armutlu

Dr.Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
Assc. Prof., İnönü University, Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of
Business Management,
Malatya, Turkey
mrarmutlu@hotmail.com
orcid.org/0000-0003-3007-3713

H. Yusuf Güngör

Öğr. Gör. Adıyaman Üniversitesi, Kâhta Meslek Yüksekokulu, Turizm İşletmeciliği Bölümü
Lecturer, University of Adıyaman, Kâhta Vocational School, Department of Tourism Management
Adıyaman, Turkey
yusufhay@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6783-1552

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.6741>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 20 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 20 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 137-152

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Turizm Sektöründe Özkaynak Kârlılığının Analizi

Öz: Bu çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören turizm firmalarının 8 yıllık finansal verileri incelenerek özkaynak kârlılıklarının değişimi incelenmiştir. Bu verilerin incelenmesi yoluyla süreç içerisinde sektörün öz kaynak kârlılığını etkileyen olaylar incelenmiş ayrıca öz sermaye kârlılığının gelecekteki trendi tahmin edilmiştir. 2011-2018 finansal dönemlerine ait finansal tablolarından gerekli veriler elde edilmiş ve firmaların bu süreçteki öz kaynak değişimi izlenmiştir. Değerlendirme net kâr marjı, aktif kârlılığı, öz kaynak kârlılığı yıllar itibariyle belirlenerek analiz edilmiştir. Firmalara ait ortalamaların incelenmesi sonucunda öz kaynaklarda çok dramatik değişimler olmadığı, konjonktürel durumların sektörü etkilediği ortaya çıkmıştır. Turizm sektörü konjonktürden yoğun şekilde etkilenmektedir. Ülkedeki siyasi ve güvenlikle ilgili olayların ekonomik yapıyı yoğun şekilde etkilediği görülmüştür. 2016 yılında yaşanan darbe girişiminin firmaların tüm göstergelerine yönelik olumsuz etkisi görülmüştür. Korelasyon analizinde özsermaye kârlılığının aktif devir hızı, özsermaye çarpanı ve faaliyet gelirleriyle güçlü anlamlı bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bırakılan kâr, satış gelirleri, finansal kaldıraç ve faaliyet kaldırıcı ile aralarında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Anatar Kelimeler: turizm sektörü, finansal analiz, Özkaynak kârlılığı,

The Analysis of Return on Equity of Tourism Industry

Abstract: In this study, the change of return of equity of public tourism companies that trading in İstanbul Stock Exchange (BIST) by using 8 years financial data has been examined. Through the examination of these data, the events affecting the return on equity of the sector have been analyzed and the future trend of the equity profitability has been estimated. The financial statements of the financial periods of 2011-2018 were examined and the shareholders' equity changes in this process have been monitored. The evaluation of net profit margin, return on assets, and return on equity was determined by years. As a result of the analysis of the averages of the firms, it has been revealed that there are not very dramatic changes in the resources and some cyclical situations affect the industry. The tourism sector is heavily influenced by all situations. It has been observed that political and security-related situations in the country strongly affect the economic structure. Particularly, the impact of the coup attempt in 2016 had a deep negative impact on all indicators of the firms. In the correlation analysis, it was determined that the return on equity is a strong and significant relationship with the asset turnover rate, equity multiplier and operating income. There is a significant positive relationship between profit, sales revenues, financial leverage and activity leverage.

Keywords: , tourism industry, , financial analysis, profitability of Equity

1. GİRİŞ

Turizm özellikle sanayileşememiş veya sanayisi gelişim gösteren ülkeler için gelir sağlayıcı, dış ticaret açığını azaltıcı, yüksek miktarda istihdam sağlayıcı ve birçok sektörün gelişimine katkıda bulunan bir özelliğe sahip durumda bulunmaktadır. Ülkemiz, coğrafi, tarihi ve kültürel olarak turizme çok elverişli konumdadır. Turizm anklav¹ etkisi azaltılıp yerel halkın yaşantısını, doğayı ve tarihsel ve kültürel varlıkları korumak için gerekli tedbirler alındıktan sonra uzun süre çok yüksek gelirler elde edilebilen ve sürdürülebilir kalkınma sağlayan bir sektör özelliği göstermektedir. Anadolu, çok yoğun bir nüfus kitlesinin ortasında bulunmaktadır. Avrupa, Arap dünyası ve Rusya düşünüldüğünde yaklaşık iki milyar insanın çok kolay ulaşabileceği bir destinasyon konumundadır. Ayrıca bu hedef kitlenin neredeyse tamamının ilgi gösterebileceği kültürel varlıklara sahip konumdadır. Hal böyleyken ülkemiz turizm konusunda kapasitesinin çok altında bir varlık göstermektedir. Sermaye piyasalarına işlem gören firma sayısı çok düşük düzeydedir. Bunda turizm faaliyetlerinin yeterince kurumsallaşamamış olmasının etkisi vardır.

Ülkemiz takvim yılının tümüne uygun turizm faaliyetlerine uygun olduğu halde turizmin tüm yıla yaygınlaştırılması konusunda başarı sağlanamamıştır. Bu mevsimsel farklılıklar firmaların hem para piyasalarından hem de sermaye piyasalarından fon elde etmelerinin önünde bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Fon bulmada karşılaşılan zorluklar hem yüksek çalışma sermayesi gerektiren sektörün turizm faaliyetlerini etkileyen herhangi bir durum karşısında finansal olarak zor duruma düşmesine sebep olabilmektedir. Özellikle ülkemiz gibi jeopolitik olarak riskli bölgede bulunan ve güçlenmesi istenmeyen bir ülkenin turizm sektörü çok kırılgan olabilmektedir. Bu durum birey veya kurumların bu sektöre fon aktarmalarını zorlaştırmaktadır. Yüksek sermaye ile yatırım yapan kurum veya bireyler öz kaynaklarının korunmasını ve artmasının arzulamaktadırlar.

Çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören firmaların 8 finansal yıla ait finansal verilerinden faydalanılarak firmaların öz kaynak kârlılığı analiz edilmiştir. Özellikle kriz dönemlerinden sonra firmalar finansal olarak durumlarını kontrol ederek gerekli önlemleri alma eğiliminde olmaktadır. Öncelikle çalışmada kullanılan model olan DuPont modeli ile ilgili bilgiler verilmiş

¹ Anklav turizm, turizm yazınında, turistlerin tatil sürelerinin tamamını büyük otel veya tatil köylerinde geçirecek şekilde tur programlarında dâhil edilerek, turizmden sağlanan faydanın sadece bu büyük turizm firmalarına sağlanma durumudur. Bu durumda yerel halk ve yerel firmalar turizmin negatif etkilerinden etkilenmekle birlikte turizmin pozitif etkilerinden mahrum kalmaktadırlar.

olup, ulusal ve uluslar arası literatürde konu ile ilgili çalışmalar araştırılmıştır. Son olarak bulgular kısmında firma verilerinden hareketle ROA(Return on Assets/Aktif Kârlılığı), ROE(Return on Equity/Özkaynak kârlılığı), ve ROS(Return on Sales/(Faiz vergi öncesi kâr/Hasılat))'taki değişim, korelasyon analizi ve bunun sonuçları verilmiştir.

1.1. DuPont Analizi

Birey ya da kurumlar sahip oldukları fonların değerini koruma güdüsüne sahiptirler. Özellikle enflasyonist ekonomilerde paranın değeri zamana bağlı olarak yüksek oranda aşınma göstermektedir. Bu durumda paranın zaman içerisinde değerini koruması ihtiyacı doğmaktadır. Bunun sürekli olarak analiz edilmesi gerekmektedir. Her yatırım doğal olarak içerisinde bir risk barındırmaktadır. Turizm yatırımları da yüksek risk barındıran yatırımlardır. Turizme yatırım yapan fon sahipleri öz kaynaklarının riskle orantılı olarak gösterdiği artışı analiz etmek arzusundadırlar. Bu çok çeşitli yöntemlerle yapılabilmektedir. Bunlardan bir tanesi DuPont analizidir. DuPont analizi 1919 yılında E.I. du Pont de Nemours tarafından geliştirilmiştir.

DuPont Analizi 1900'lü yıllarda ortaya atılmış fakat günümüzde özel sektör firmalarının kârlılığını ölçmede kullanılan geçerli bir yöntemdir. DuPont sistemi oranlar arasındaki karşılıklı etkinin analiz edilmesine dayanmaktadır (Akgüç, 2010). DuPont analizinin yaygın ve geçerliliğini koruyan bir yöntem olmasının asıl sebebi kullandığı oranların firmaların başarı düzeylerini göstermekteki başarısıdır (Liesz & Maranville, 2008). İlk kullanımından sonra iki defa revizyona uğramıştır. 1970'li yıllarda DuPont yöntemiyle finansal analizde vurgu ROA'dan ROE'ye geçmiş ve DuPont modeli toplam varlıkların öz kaynaklara oranını içerecek şekilde değiştirilmiştir (Chong, Koo, & Park, 2009). İkinci revizyon beş oran kullanılarak ROE'yi açıklama amacını taşımaktadır. Yıllık verilerden faydalanılarak, yönetsel performans, finansal etkinlik, faaliyet kararları, finansman kararları konusunda da fikirler verecek bir özellik kazandırılmıştır (Doorsamy, 2016). Choi (2007) yaptığı çalışmada sermayeden elde edilen getirilerin ekonomiye olumlu etkilerinin daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmalarda farklı finansal performans ölçütlerinin kullanılmasının bir nedeni de tüm finansal sağlık seviyelerini tanımlayan tek bir yöntemin olmamasıdır. Matematiksel olarak DuPont analizi Faaliyet kâr marjının varlık devir oranı ve kaldıraç oranı kullanılarak öz kaynak kârlılığının tespit edilmesine dayanmaktadır.

DuPont analizi birçok oranın firmanın başarısını ölçmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu analizde kullanılacak oranlar aşağıda verilmiştir.

$$\frac{\text{Faaliyet Kârı}}{\text{Toplam Gelir}} * \frac{\text{Toplam Gelir}}{\text{Toplam Varlıklar}} * \frac{\text{Toplam Varlıklar}}{\text{Öz Kaynak}} = \frac{\text{Faaliyet Kârı}}{\text{Öz kaynak}}$$

2. LİTERATÜR

Arbel, ve diğr. (1977) yaptıkları çalışmada, yaptıkları analizin sermaye varlıkları fiyatlama modelinin kullanılışlılığını desteklediğini temerrüt riskinin oluşması durumunda hisse senedi getirileri üzerinde önemsiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Hagernaman ve Ratchford (1978) yaptıkları çalışmada, özkaynak kârlılığının doğru hesaplanması için makro ekonomik göstergelerin, özellikle faiz oranının doğru ve gerçeğe uygun hesaplanması gerektiğini ortaya atmışlardır. Ayrıca firma yönetiminin görev süresinin de özkaynak kârlılığı üzerinde etkili olduğunu savunmuşlardır.

Cleverley (1982) hastaneler üzerine yaptığı çalışmasında aynı değerlerin incelenmesinin tüm araştırılan firmalar açısından sağlıklı sonuçlar doğurmayacağını, dolayısıyla firmaların özelliklerine göre seçilecek değerlerle uygun modelin kurulması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Soliman (2008) yaptığı çalışmada, DuPont analizinin finansal tablo analizinde kullanışlı bir model oluşu, ayrıca RNOA'nın (return on net assets/net net işletme varlıkları kârlılığı) dâhil olmasının firmanın operasyonel faaliyetlerinin verimliliğini göstermekte olduğunu öne sürmüştür.

Kabakçı (2008) çalışmasında, firmaların finansal hiyerarşi teorisine uygun kaynak kullanımı yaptıkları, fon ihtiyacını öncelikle iç kaynaklardan daha sonra dış kaynaktan kullandıkları sonucuna ulaşmıştır. Firmaların dış kaynak kullanımında öncelikle para piyasasına daha sonra ise sermaye piyasalarına başvurduklarını tespit etmiştir.

Herciu, ve diğr. (2010) yayınladıkları bir kongre bildirisinde, yatırımcılar, elde ettikleri kârları tekrar sermayeye ekleyerek daha yüksek kârlar elde etme amacı gütmektedirler. Çalışmada gerçek anlamda öz kaynak kârlılığını belirlemek için tek bir firmanın değil farklı sermaye dağılım ve büyüklüklerine sahip firmaların karşılaştırılmalı olarak analiz edilmesi gerektiği sonucuna varmışlardır.

Weng ve Ru (2010) yaptıkları çalışmada firma başarısını gösteren göstergelerin başarı sırasıyla, kârlılık, ödeme gücü ve varlıkların etkin kullanımı olarak tespit etmiştir.

Botika (2012) Romanya piyasasında yaptığı çalışmada 2008 yılındaki finansal krizin firmaları olumsuz etkilemesinden sonra firmaların DuPont analizinde daha çok önem verdikleri sonucuna varmıştır.

Ecer ve Günay (2014) yaptıkları çalışmada finansal performans ölçümünde en etkili değişkenin finansal kaldıraç oranı olduğu sonucuna varmışlardır. Genel olarak firmaların etkinliğinin düşük olduğu sonucunu ortaya çıkarmışlardır. Ayrıca firmaların sermaye piyasalarında yer almamaları sebebiyle firma verilerine ulaşmanın mümkün olmadığına değinmişlerdir.

Koşan ve Karadeniz (2014) konaklama ve yiyecek firmaları üzerine DuPont analiz modeli kullanılarak yaptıkları çalışmada, aktif devir hızının etkin satış ve pazarlama stratejileriyle artırılmasıyla birlikte kâr marjlarının genel olarak düşük gerçekleştiği konaklama ve yiyecek hizmeti alt sektöründe aktif kârlılığının da bu bağlamda artabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte her ne kadar yoğun rekabet ortamında zor olsa da daha etkin yönetim stratejileri geliştirilerek ve marka değeri yaratılarak daha yüksek kâr marjıyla çalışılmasının sektörün finansal başarısı açısından önemli olacağı sonucuna varmışlardır.

Fu, ve diğr. (2015) Çin Halk Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren firmaların başarısını test ettikleri çalışmalarında firma başarısında faaliyet gösterdikleri bölgenin etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ekonomik ve sosyal kalkınmanın olduğu bölgelerdeki turizm firmalarının daha başarılı sonuçlar elde ettiklerini saptamışlardır.

Warrad ve Nassar (2017) yaptıkları çalışmada, aktif devir hızının öz kaynak kârlılığı üzerinde önemli etkisi vardır. Net kâr marjı ve finansal kaldıraçın öz kaynak kârlılığına etkisi önemli düzeyde değildir. Ortak olarak Aktif devir hızı, finansal kaldıraç ve net kâr marjının bağımsız değişkenler olarak kullanıldığı analizde öz kaynak kârlılığı üzerinde önemli etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Karadeniz ve Koşan (2017) Hastane hizmetleri sektörüne yönelik yaptıkları çalışmada, Türkiye'de sağlık sektörünün gelişmesi, bu sektörde faaliyet gösteren hastanelerin finansal ve operasyonel açıdan gelişmesi ve etkin bir kâr, kârlılık ve maliyet bağlamında yönetilmesi ile doğrudan ilişkilidir. Bu kuruluşların sürdürülebilir bir şekilde kârlılığa sahip yatırımlara sahip olması

sonucunda ülke genelinde sağlık ekonomisinin de gelişmesi mümkün olabilecektir. Diğer bir ifadeyle hastanelerde etkin yatırım ile finansman kararlarının alınması, finansal performansın varlık yatırımı, bu yatırımların finansmanı ve kârlılık açısından sürekli analiz edilmesi ve bu bağlamda etkin önlemlerin alınması büyük önem arz ettiği sonuçlarına ulaşmışlardır.

Gümüş ve Çıbık (2018) DuPont analizi kullanarak Bist'te işlem gören Gayrimenkul yatırım ortaklığı firmalarına yönelik yaptıkları çalışmada, firmaların her dönem düzenli kâr açıklamalarının firmalarının verimliliğine etki ettiğini ve aktif devir hızının da yine firmaların özkaynak verimliliği ile güçlü bir ilişkisi olduğunu öne sürmüşlerdir.

New York Üniversitesi (2019) tarafından global ölçekte yapılan ve son olarak 5 Ocak 2019 tarihinde güncellenen periyodik bir çalışmada; öz kaynak kârlılığı, havayolu sektöründe % 15.32, tarımda %8.65, yiyecek üretim sektöründe %12.51, konaklama sektöründe %15.63, restaurant firmalarında %38.44, karayolu taşımacılığında %16.79, demiryolu taşımacılığında ise %22.82 olarak gerçekleşmiştir.

Sanalan Bilici (2019) turizm firmaları üzerine yaptığı çalışmada öz sermaye kârlılığının net kâr marjı ile ilişkisinin daha etkin olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Karadeniz ve diğr. (2019) Avrupa borsalarına yönelik yaptıkları çalışmada, hasılat içinde net kârın oranının artması firmaların özkaynak kârlılığını artıracaktır. Kâr marjının düşük olduğu firmalarda yüksek yabancı kaynak kullanımından hareketle bir vergi avantajı sağlansa da firma aşırı faiz yükü altına girebilmekte ve bu da özkaynak kârlılığını negatif yönde etkileyebilmektedir.

Tüm bu çalışmalar ışığında sermaye piyasalarının genişliği, firmaların faaliyet gösterdikleri çevrenin, kârlılık, ödeme yeterliğinin korunması, aktif devir hızı ve finansal kaldıraç oranının firmanın özsermaye kârlılığında yoğun etkisi olduğu ortaya çıkarılmıştır. özkaynak kârlılığı en yüksek çalışma kolu yemek servis eden firmalardır.

3. METOD

Çalışma, turizm firmalarının öz sermayelerinin ne ölçüde etkin kullanıldığını ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda firmaların finansal verileri kullanılarak firmaların öz sermaye kârlılığına etki eden faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca kırılğan bir sektör olan

turizm sektörünün öz kaynak kârlılığına etki eden durumların etki düzeyini ortaya çıkarılmaktadır.

Çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören turizm firmalarının 2011-2018 yılları arasında internet sitelerinden ve denetim firmalarının internet sitelerinden elde edilen veriler MS Office Excel programı kullanılarak sınıflandırılmış ve gerekli olan oranlar yine aynı program kullanılarak hesaplanmıştır. Bu oranlar arasındaki ilişki IBM SPSS programı kullanılarak öz kaynak kârlılığı ile diğer oranlar arasındaki ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 1: Bist'te işlem gören Turizm Firmaları

Avrasya Petrol ve Turizm AŞ
Marmaris Altinyunus
Martı Otel
Metemtur Otelcilik
Tek Turizm
Ütopya Turizm

Tabloya göre Türkiye'de sadece altı firma borsada işlem görmektedir. Bu Türkiye gibi turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu bir ülkede, turizm firmalarının sermaye piyasalarından yeterli düzeyde faydalanmadıkları sonucu görünmektedir.

4. BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın bu bölümünde Borsa İstanbul'da işlem gören turizm firmalarının finansal tablolarından elde edilen veriler ve bu verilerin ortaya koyduğu sonuçlar açıklanarak yorumlanmıştır.

Tablo 2: Bist'te İşlem Gören Firmaların Ortalama Verileri

veriler / yıllar	Net Satışlar (Bin TL)	Net Kâr (Bin TL)	Aktif Toplamı (Bin TL)	Öz sermaye (Bin TL)	Öz sermaye Çarpanı	Aktif Devir Hızı	Net Kâr Marjı (ROS)	ROA (Aktif Devir Hızı* ROS)	ROE (Öz sermaye Kârlılığı)
2011	16325.38	6347.50	97696.00	69977.88	-3.02	0.1156	0.2857	0.4046	0.0341
2012	17790.88	6846.13	109808.13	70143.25	1.61	0.1251	0.3754	0.3332	0.1776
2013	18226.13	4872.00	124190.75	65194.25	-1.49	0.0792	0.2291	0.3456	0.0371
2014	20363.13	6321.25	130142.13	59298.50	0.97	0.0805	0.3202	0.2515	0.0710

2015	19249.13	5863.13	215540.25	117957.13	1.71	0.0559	0.3064	0.1824	0.0648
2016	14697.63	1197.5	205965.13	100108.38	1.31	0.0594	-0.0423	-1.4048	0.0107
2017	16603.50	5654.25	226997.38	85414.50	1.91	0.0611	0.3829	0.1595	0.0642
2018	30066.38	11289.6	412333.88	162897.88	3.57	0.0495	0.3137	0.1577	0.1331

Firmaların ortalama net satışlarını yıllara göre dağılımı incelendiğinde 2015 yılına kadar istikrarlı bir yükselme trendinin olduğu 2015 yılında özellikle haziran-kasım ayları arasında yaşanan terör olayları nedeniyle hafif bir düşüş göstermiştir. 2016 yılında meydana gelen darbe girişimi dolayısıyla çok ciddi bir düşüş göstermiş daha sonra bir toparlanma meydana gelmekle birlikte sınırlı kalmıştır. 2018 yılında ise ciddi bir yükseliş meydana gelmiştir. Bu yükselmenin döviz kurlarının aşırı hareketleri ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Firmaların net kârları yıllara bağlı yükselme gösterirken bazı yıllar konjonktürel bazı hareketlilikler gözlemlenirken, yine 2016 yılında ciddi bir düşüş göstermiştir.

Aktiflerin 2016 yılında bazı olumsuz durumlardan dolayı bir düşüş göstermesinin yanı sıra ivmesini kaybetmekle birlikte büyümeye devam ettiği görülmektedir.

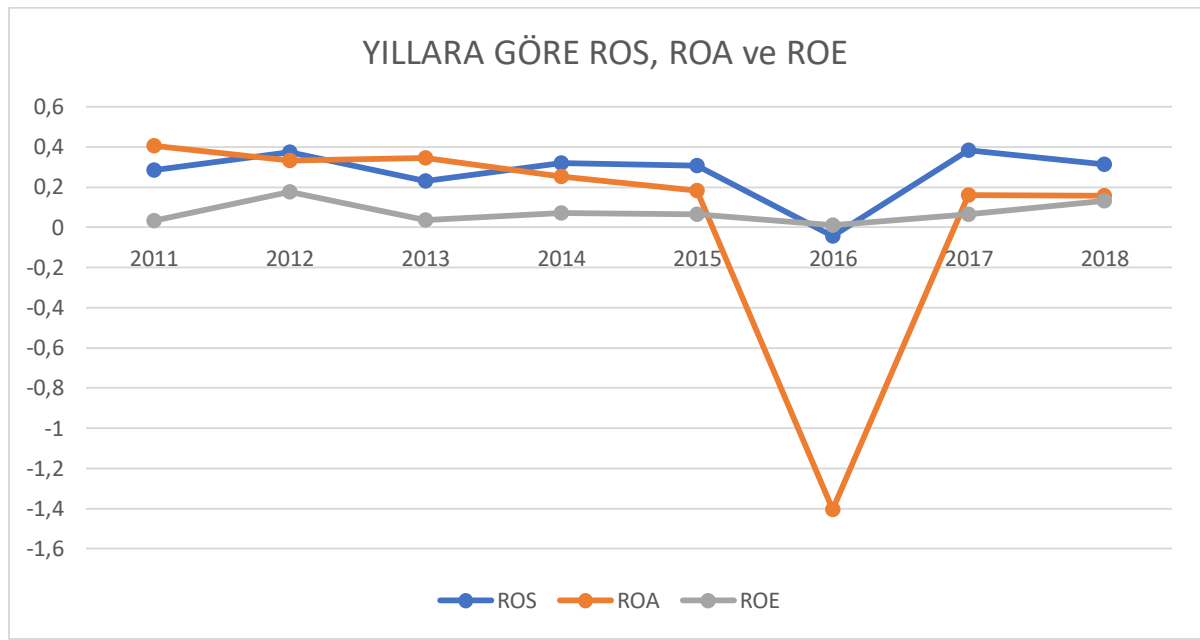
Net kâr marjı yani net kâr/ net satışlar (ROS) oranı bir işletmenin vergiden sonraki kârlılığı ölçmektedir. Bu oran bir birim satıştan ne kadar kâr elde edildiğini belirlemede kullanılır (Aydın, Başar, & Coşkun, 2015). Net kâr marjının yıllara göre çok değişkenlik göstermediği fakat 2013 yılı Mayıs ayında Hatay'da meydana gelen terör saldırısı, 2016 yılında darbe girişiminin sonucu olarak düşük olarak gerçekleştiği düşünülmüştür.

Aktif devir hızı etkinlik ölçümünde kullanılmaktadır. Toplam varlıkların yılda kaç kez döndüğünü yani ne kadar etkin kullanıldığını göstermektedir. Aktif devir hızının 2011 yılından itibaren düşüş eğiliminde olduğu 2016 yılında en düşük seviyesine gerilediği ve negatif olarak gerçekleştiği görülmektedir. Öz sermaye kârlılığı yıllara göre farklı oluşmakla birlikte 2016 yılında en düşük seviyede gerçekleşmiştir.

Öz sermaye çarpanı, toplam varlıkların özkaynaklara oranlanması ile hesaplanmaktadır. Bir işletmenin özkaynak çarpanı ile varlıkların ne kadarının özkaynaklar ile ne kadarının yabancı kaynaklar ile finanse edildiğini, dahası firmanın yabancı kaynak bulabilme durumu hakkında bilgi vermektedir. Özsermaye çarpanının 2011 yılında düşük olarak gerçekleştiği, daha sonraki yıllarda bir artış trendine girdiği görülmüştür. 2011 yılındaki düşüklüğün

sebebi Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen krizin etkilerinin halen ülkemizdeki piyasalarda hissedilmesi nedeniyle olması olasıdır. Daha sonraki yıllardaki yükselme istikrarlı değildir. 2018 yılındaki ani yükseliş firmaların daha ihtiyatlı olmalarının ve kurdaki ani dalgalanmanın sonucu olarak karşımıza çıkmış olabilir.

Özsermaye kârlılığı firmanın özkaynakları ile ürettiği kâra verilen addır. Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren firmaların özkaynak kârlılıkları incelenen tüm yıllar boyunca pozitif olarak gerçekleşmiştir. Darbe kalkışmasının olduğu 2016 yılında ROE değeri en düşük gerçekleşmiştir.

Şekil 1: Yıllara Göre ROS, ROA ve ROE'deki Değişimi Gösteren Grafik

Yıllara göre ROS, ROA ve ROE'yi gösteren grafik incelendiğinde bu değerlerin genel olarak istikrarlı bir eğilimde oldukları fakat 2016 yılında ROA'da yüksek bir düşüş ROS'da nispeten daha düşük bir düşüş görülmektedir. Özkaynak kârlılığının istikrarlı seyrediyor görünmesi firmaların halka açık firmalar olmaları dolayısıyla kârın düşük olduğu durumlarda firma hisse fiyatlarının azalması dolayısıyla ROE ile kârın birlikte değişmesi dolayısıyla fark görünmemektedir. göstermektedir. 2016 yılında ROE değerinin değişmemesi özkaynakların hisse değerinin düşmesi dolayısıyla özkaynaklarda meydana gelen düşüş ile bağlantılı olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3: Özsermaye Kârlılığı Ve Diğer Değişkenler Arasındaki Korelasyon Tablosu

M. Recep Armutlu, H. Yusuf Güngör - Turizm Sektöründe Özkaynak Kârlılığının Analizi

Özsermaye Kârlılığı (ROE)	Aktif Topl.	Topl. Borç	Bırakılan Kâr	Satış Gelirleri	Faaliyet Geliri	Öz kaynak	Çalışma Sermayesi	Finansal Kaldıraç	Faaliyet Kârı	Aktif Devir Hızı	Öz sermaye Çarpanı	Öz sermaye Getirisi
Pearson Correlation	,097	,243*	,268*	,285*	,398**	-,155	-,106	,278*	,295*	,561**	,526**	1
Sig. (Tek kuyruk testi)	,256	,048	,033	,025	,003	,147	,237	,028	,021	,000	,000	
N	48	48	48	48	48	48	48	48	48	48	48	48
**. Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlı (tek kuyruk testi).												
*. Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlı (tek kuyruk testi).												

Özsermaye kârlılığının diğer değişkenlerle ilişkisini gösteren korelasyon tablosu incelendiğinde, özsermaye kârlılığının aktif devir hızı, özsermaye çarpanı ve faaliyet gelirleriyle güçlü anlamlı bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bırakılan kâr, satış gelirleri, finansal kaldıraç ve faaliyet kaldırıcı ile aralarında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır. Özkaynak kârlılığı ile özkaynakların miktarı arasında negatif olmakla beraber çok anlamlı olmayan bir ilişki vardır. Diğer değişkenlerle ilişkisi anlamsız düzeydedir.

Yapılan analizler sonucunda özkaynak kârlılığının genel olarak yatay bir seyirde olacağı beklenmektedir. Turizm firmalarının aktiflerini genel olarak duran varlık sınıfında olan binalar ve araziler oluşturmaktadır. Dolayısıyla giderlerin çoğu sabit gider özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla aktif kârlılığı turizm firmasının kapasiteyi aktif kullanmasına yani doluluk oranını(load factor) artırmasına bağlıdır. Doluluk oranının düşmesi aktif kârlılığının düşmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla doluluk oranının düşmesine sebep olan siyasi karışıklık, terör ve uluslar arası gerginlik gibi durumlar doluluk oranını düşürmekte ve aktif kârlılığını negatif olarak etkilemektedir.

SONUÇ

Özellikle turizm gibi yoğun rekabet koşullarının olduğu bir sektörde, firmaların başarılı olmaları ve başarılarını sürdürebilmeleri çok büyük bir önem kazanmıştır. Turizm sektörü çevresel faktörlerin özellikle olumsuz olarak çok etkilediği bir sektördür. Bu da firmaların en kötü senaryolara hazırlıklı olmalarını gerektirmektedir. Bu nedenle firmaların sürekli olarak

firmaya ait verileri analiz ederek her türlü çevresel faktörün göz önüne alınarak her türlü duruma hazırlıklı olmaları gerekmektedir.

Turizm yatırımları çok yüksek zsermaye yatırımları gerektiren yatırımlardır. Sermaye sahipleri bu yatırımların karılıgnı alma isteğindedirler. Ayrıca turizm firmaları diğer sektörlerden ayrı olarak kapasite artırımı için çok yüksek maliyetlere katlanmak zorundadırlar. Diğer sektörlerde olduğu gibi diğer firmalara fason üretim yaptırılmazlar. Dolayısıyla kapasite artırımı da yine risk içeren bir durum olmaktadır.

Sektör verileri incelenerek Bist'te faaliyet gösteren firmalara ait finansal veriler ile ROS, ROA ve ROE sonuçları analiz edilmiştir. Firmaların genel olarak verilerin istikrarlı şekilde ilerlediği, bazı katastrofik risklerin gerçekleşmesinin firmaların krlarını olumsuz yönde etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak Sanalan Bilici'nin (2019) alışmasındaki veriler incelendiğinde 2016 yılında gerçekleşen darbe girişiminin firma finansal sonuçlarına anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucu saptanmıştır.

Çalışmada kullanılan firmalar özellik olarak farklılık gösteren firmalardır. Büyük holdinglere bağlı olanlar, turizmden farklı sektörlerde faaliyetler gösterenler ile birlikte sadece turizm sektöründe faaliyet gösteren firmalar çalışma kapsamındadır. Dolayısıyla Cleverley'in (1982) alışmasında belirttiği gibi her firma için o firmanın özelliklerine uygun veriler seçilerek analiz edilmelidir.

Sonuç olarak firmaların normal dönemlerde istikrarlı olarak büyüdükleri fakat sektörün özelliği gereği, ülkenin jeopolitik konumundan kaynaklanan olaylardan yoğun şekilde etkilenmektedir. Bu yüzden kırılgan bir sektör olan turizm firmalarının güçlü bir sermaye yapısında sahip olmaları gerekmektedir. Çok zaruri olmadıkça yabancı kaynak kullanmamaları gerekmektedir. Eğer kullanılacaksa bu kaynağın kısa vadeli kaynaklardan karşılanması daha makul olacaktır.

KAYNAKÇA

Akgüç, Öztin. Finansal Yönetim. İstanbul: Avcıol Yayın, 2010.

Avner, Arbel, Richard Kolodny ve Josef Lakonishok. The Relationship Between Risk of Default and Return on Equity: An Empirical Investigation. The Journal of Financial and Quantitative Analysis (1977): 615-625.

Aydın, Nurhan, Mehmet Başar ve Metin Coşkun. Finansal Yönetim. Ankara: Detay Yayıncılık, 2015.

Botika, Marianna. The use of DuPont analysis in abnormal returns evaluation: Empirical study of Romanian market . Procedia - Social and Behavioral Sciences (2012): 1179-1183.

Choi, KW, Park, HJ, Shin, SY, Yang, IS. Analysis of profitability and its affecting factors in restaurant franchise firms. Korean Journal of Food&Cookery (2007): 270-279.

Chong, YK, WI Koo ve SS Park. A study on the correlation between operating performance of food service companies. Korean Journal of Culinary Research (2009): 212-226.

Cleverley, William O. Return on Equity in the Hospital Industry: Requirement or Windfall? Inquiry (1982): 150-159.

Doorsamy, Mishelle. Using DuPont analysis to assess the financial performance of the top 3 JSE listed companies in the food industry. Investment Management and Financial Innovations (2016): 29-44.

Ecer, Fatih ve Fatih Günay. Borsa İstanbul'da İşlem Gören Turizm Şirketlerinin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Ölçülmesi. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi (2014): 35-48.

Fu, Yunxin, Qiong Li ve Haiyan Feng. Study on the Comprehensive Financial Performance and Provincial Difference of Travel Agency Industry of China-Based on Catastrophe Progression Theory and Entropy Method. American Journal of Industrial and Business Management (2015): 66-72.

Gümüş, Umut Tolga ve Erkan Çıbık. Borsa'da işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklığı işletmelerinin birleşik oran analizi (dupont) yöntemiyle performansının ölçülmesi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (2018): 2178-2194.

Hagerman, Robert L. ve Brian T. Ratchford. Some Determinants of Allowed Rates of Return on Equity to Electric Utilities. The Bell Journal of Economics (1978): 46-55.

Herciu, Mihaela, Claudia Ogrean ve Lucian Belascu. A Du Pont Analysis of the 20 Most Profitable Companies in the World. 2010 International Conference on Business and Economics Research. Kuala Lumpur: IACSIT Press, 2010. 45-48.

Kabakçı, Yurdağül. Sermaye Yapısı İle İşletme Performansı Arasındaki İlişki: Gıda Sektöründe bir Uygulama. Ege Akademik Bakış (2008): 167-182.

Karadeniz, Erdinç ve Levent Koşan. Hastane Hizmetleri Sektörünün Aktif ve Özsermaye Karlılık Performansının Analizi: Hastane Hizmetleri Sektör Bilançolarında Bir Araştırma. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi (2017): 37-47.

Karadeniz, Erdinç, ve diğerleri. Otel İşletmelerinde Kârlılığı Etkileyen Değişkenlerin DuPont Analiz Tekniğiyle Ölçülmesi: Avrupa Borsalarında Ekonometrik Bir Analiz. Muhasebe ve Finansman Dergisi- (2019): 21-36.

Koşan, Levent ve Erdinç Karadeniz. Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri Alt Sektörünün Finansal Performansının Dupont Finansal Analiz Sistemi Kullanılarak İncelenmesi. Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/ (2014): 75-89.

Liesz, TJ ve Steven Maranville. Ratio analysis fea-turing the dupont method: an overlooked topic in the finance module of small business management and entrepreneurship courses. Small Business Institute Journal (2008): 17-34.

New York University. Return on Equity. 16 03 2019.

<<http://www.stern.nyu.edu/~adamodar/pc/datasets/indname.xls> >.

Sanalan Bilici, Nilgün. Turizm Sektöründe Özsermaye Kârlılığının Değerlendirilmesi. Muhasebe ve Finansman Dergisi (2019): 41-54.

Soliman, Mark T. The Use of DuPont Analysis by Market Participants. The Accounting Review (2008): 823-853.

Warrad, Lina Hani ve Mahmoud Nassar. Could Profitability, Activity and Use of Equity Finance Increasing DuPont Model of Return on Equity? Jordanian Case. International Review of Management and Marketing (2017): 35-41.

Weng, G.M. ve C. Ru. Comprehensive Assessment on Operation Performance of Listed Tourism Companies Based on Catastrophe Progression Theory. Statistics and Decision (2010): 56-59.

Expanded Summary

In this study, the change of return of equity of public tourism companies that trading in İstanbul Stock Exchange (BIST) by using six year financial data had been examined. Through the examination of these data, the events affecting the return on equity of the sector were analyzed and the future trend of the equity profitability was estimated. The financial statements of the financial periods of 2011-2018 were examined and the shareholders' equity changes in this process were monitored. The evaluation of net profit margin, return on assets, and return on equity was determined by years. As a result of the analysis of the averages of the firms, it has been revealed that there are not very dramatic changes in the resources and some cyclical situations affect the industry. The tourism sector is heavily influenced by all situations. It has been observed that political and security-related situations in the country strongly affect the economic structure. Particularly, the impact of the coup attempt in 2016 had a deep negative impact on all indicators of the firms. In the correlation analysis, it was determined that the return on equity is a strong and significant relationship with the asset turnover rate, equity multiplier and operating income. There is a significant positive relationship between profit, sales revenues, financial leverage and activity leverage.

The ROE(return on equity) tell us the performance of firm. In DuPont model we divide return of equity for better position or understanding. This break is generally referred to DuPont analysis. First, ROE ratio can subsist divided into two ratios that we have discussed_ net profit margin and equity turnover. In this equation net sale multiplied and divided on both side of equation. In this equation we used end year figure slightly than average of beginning and ending year. This equation tell ROE equivalent the equity and profit margin, if an organization want to increase its ROE, so equity is another source for this organization.

Return on equity measures the level of income attributed to shareholders against the investment that shareholders put into the firm. In other words, it measures how efficiently a company is able to generate profits using shareholder's equity, which includes stock offerings and retained earnings.

There are different ways to calculate ROE. The denominator of the equation, total shareholder's equity, can simply be the shareholder's equity at the end of the period, which is found on the balance sheet. Alternatively, the figure used can be the average shareholder's equity, which is calculated by taking the average of the shareholder's equity for the beginning and the end of the fiscal period. It is generally more accurate to use average shareholder's equity for the denominator since the ratio compares an income statement item (which lists data over a period of time) to a balance sheet item (which lists financial data for a point in time).

DuPont model basically tell about the comparisons of return in similar firms or industries through ROE. In this model firm Profit margin describes working efficiency, asset turnover describe utilization of asset and financial leverage describe equity multiplier. We analyze the relationships between one dependent variable (Return on Equity) and three independent variables (Profit margin, Asset turnover and financial leverage) from the help of linear Regression model.

In the study, the data obtained from the websites of the companies that are traded in Borsa İstanbul and the websites of the audit firms between the years 2011-2018 were classified by

the ability of MS Office Excel program and the required ratios were calculated using the same program. The relationship between these ratios was determined by using the IBM SPSS program.

In a sector where there is intense competition conditions such as tourism, it has gained a great importance for companies to be successful and sustain their successes. The tourism sector is a sector which has a negative impact on environmental factors. This requires companies to be prepared for worst-case scenarios. For this reason, companies should continuously analyze the data of the company and be prepared for any situation by considering all kinds of environmental factors.

Tourism industry investments require very high investment capital. The investors are willing to get their money's worth. In addition, tourism companies have to bear high costs for capacity increase separately from other sectors. As in other sectors, they cannot contract subcontracting to other companies. Therefore, capacity increase is also a risky situation.

The sector data were analyzed and the financial data of the companies and ROS, ROA and ROE results were analyzed. It has been concluded that the firms generally have a steady progress in the data and that the occurrence of some catastrophic risks negatively affects the profits of firms.

As a result, the firms have been growing steadily in normal periods, but due to the nature of the sector, they are heavily influenced by the geopolitical situation of the country.

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Haziran / June 2019, 25 : 153-168

**Kapadokya Bölgesi'nde Yapılan Açık Alan Rekreasyon Etkinliklerinin Seyahat
Acentaları Tarafından Değerlendirilmesi**

The Evaluation of the Outdoor Recreation Activities in Cappadocia Region
by Travel Agencies

Sevim KÜL AVAN

Arş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi
Res. Asst., Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Tourism, Department of Recreation
Management
sevim.kul@nevsehir.edu.tr
orcid.org/0000-0003-3103-381X

Evren GÜÇER

Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi
Assoc. Prof., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Tourism, Department of Recreation
Management
evrengucer@gazi.edu.tr
orcid.org/0000-0001-5454-6162

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.6718>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 16 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 20 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 153-168

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Kapadokya Bölgesi'nde Yapılan Açık Alan Rekreasyon Etkinliklerinin Seyahat Acentaları Tarafından Değerlendirilmesi*

Öz: Kapadokya Bölgesi coğrafik yapısı, doğası ve birçok medeniyetleri içinde barındıran tarihi ile ülkemizin en önemli turizm merkezlerinden biridir. Eşsiz özelliklerinin yanında önemli bir açık alan rekreasyonu destinasyonudur. Bölgede birçok rekreatif etkinlik olanağı bulunmasına rağmen birçok ziyaretçi bu olanakların varlığından haberdar değildir. Bu çalışmada Kapadokya'nın özellikle coğrafi özellikleri ve inanç turizmi kapsamında değerlendirilmesinin yanında rekreatif etkinliklerinde bölgede önemli bir yer tuttuğu düşünülerek bölgenin bu kapsamda da değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu hususta çalışmanın hem bölgeye gelmeyi planlayan ziyaretçilere rehber olabilmesi açısından, hem de bölgedeki rekreatif etkinlik pazarlayan işletmeler açısından önemli olacağı düşünülmektedir. Çalışma kapsamında öncelikle Kapadokya Bölgesi'nin merkezi olan Nevşehir hakkında literatür çalışması yapılmıştır. Sonrasında bölgede yapılan açık alan rekreatif etkinliklerin belirlenmesi amacıyla hazırlanan görüşme soruları bölgede faaliyet gösteren A sınıfı seyahat acentalarına yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda bölgenin açık alanlarda yapılan rekreatif etkinlikleri tek tek tanımlanmış, sonrasında bu etkinliklerin bölgedeki yapıma alanları hakkında alan araştırması yapıp bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, Boş zaman, Açık alan rekreasyonu, Seyahat Acentaları, Kapadokya

The Evaluation of the Outdoor Recreation Activities in Cappadocia Region by Travel Agencies

Abstract: Cappadocia Region is one of the most important tourism centers of our country with its geographical structure, nature and many civilizations. Besides its unique features, it is an important outdoor recreation destination. Although there are many recreational opportunities in the region, many visitors are not aware of the opportunities. In this study, it is aimed to evaluate Cappadocia in this context, especially considering its geographical characteristics and belief tourism as well as having an important place in recreational activities in the region. In this regard, it is considered that this study is important both in terms of being able to guide visitors who are planning to come to the region, and in terms of marketing enterprises that have recreational activities in the region. Within scope of the study, firstly literature review about Nevşehir which is the center of Cappadocia Region was carried out. Afterwards, the interview questions prepared to determine the outdoor recreational activities were performed in the region were directed to the A class travel agency operating in the region. Based on the obtained findings of the study, the outdoor recreational activities in the region were defined one by one, then information related to about which fields these activities in the region was performed was given through conducting a field research.

Keywords: Recreation, Leisure time, Outdoor recreation, Travel agency, Cappadocia

* Bu çalışma; "II. International Scientific and Vocational Studies Congress" kongre kitabında özet metin olarak yayınlanmıştır.

GİRİŞ

Özellikle şehirleşmenin çok olduğu bölgelerdeki bireyler, yoğun çalışma hayatının getirdiği stres ve yorgunlukla birlikte kendilerine yeni arayışlar içine girmişlerdir. Günlük rutin hayatı içinde, yaşamlarını devam ettirmek için zorunlu işlerinin gereklerini yerine getirmenin dışında dinlenme ve eğlenme gereksinimi duyar. İşten arta kalan boş zamanlarında fiziksel, ruhsal ve sosyal faydalar sağlamak amacıyla rekreatif etkinliklere yönelirler. İnsanların etkinlik tercihlerini tespit etmek, etkinliklerin pazarlanması ve yapılması planlanan etkinliklerin belirlenmesi açısından önemlidir. Ekonomik olarak daha da gelişmek için gelişmiş ülkeler başta olmak üzere pek çok turizm bölgesi rekreatif hizmet pazarlamasına ilgi göstermeye başlamışlardır.

Peribacaları, kiliseleri, yeraltı şehirleri başta olmak üzere diğer doğal ve kültürel özellikleriyle pek çok turizm çeşitlerine sahip olan Kapadokya Bölgesi rekreatif etkinlik açısından büyük öneme sahiptir. Bunun nedeni bölgenin hem açık hem de kapalı alan rekreatif etkinlikleri için çeşitlilik arz etmesidir. Özellikle bölgede bulunan vadiler, bölgede yapılabilecek birçok açık alan rekreatif etkinliğine imkan sunmaktadır. Bu rekreatif etkinlikleri sunan seyahat acentaları bölgede yapılan bu etkinliklerin çeşitliliği açısından önem arz etmektedir. Bu bakımdan çalışmamızda seyahat acentalarından bölgede yapılan açık alan rekreasyonu etkinlikler hakkındaki görüşleri alınmıştır.

1. Açık Alan Rekreasyonu

Rekreasyon, yenilenme, yeniden yaratılma anlamına gelen "recretio" kelimesinden gelmektedir.¹ İnsanlar, boş zamanlarında buldukları mekândan uzaklaşmak, dinlenmek, hava değişimi yapmak, gezmek, görmek, sağlıklı olmak, heyecan duymak, farklı yaşantılar elde etmek gibi değişik amaçlarla ev dışında veya içinde, açık veya kapalı alanlarda, pasif-aktif şekilde şehir içinde veya kırsal alanda etkinliklere katılmaktadır. Rekreasyon, insanların boş zamanlarında katıldıkları bu etkinlikleri ifade eden bir kavramdır.² Diğer bir tanıma göre ise rekreasyon, kişilerin çalışma ve zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için geçirdikleri zamanın dışında kalan boş zamanlarında, gönüllü katılımlarıyla kendilerini gerçekleştirmek ve günlük yaşamın dertlerinden uzaklaşmak için yaptıkları aktivitelerdir.³ Son zamanlarda yapılan çalışmalar, rekreasyonun önemli kişisel ihtiyaç ve motivasyonları karşılayan bir faaliyet olduğu üzerinde durmaktadır.⁴ Rekreatif etkinlikler birçok farklı açıdan sınıflandırılmıştır. Bu etkinlikler yapıldıkları alanlara göre açık alan rekreasyonu ve kapalı alan rekreasyonu olarak ikiye ayrılır. Kapalı alan (indoor) rekreasyonu, toplumun kullanıma

¹ Suat Karaküçük, *Rekreasyon (Boş zamanları Değerlendirme) Kavram, Kapsam ve Bir Araştırma*, (Ankara: Seren Ofset, 1999), 56.

² Necdet Hacıoğlu v.dğr, *Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi: Örnek Animasyon Uygulamaları* (Ankara: Detay Yayıncılık, 2009) 30.

³ Mutlu Türkmen-Murat Kul-Emine Genç, Murat Sarıkabak, "Konaklama İşletmesi Yöneticilerinin Rekreasyon algı ve Tutumlarının Değerlendirilmesi: Batı Karadeniz Örneği", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages*, 8/8 (Summer,2013): 2141.

⁴ Richard G. Kraus.-Joseph E. Curtis, *Creative Management In Recreation, Parks and Leisure Services*. (Newyork: TheMcGraw-Hill Companies, 2000),3.

ayrılmış kapalı mekânlarda ve evlerde gerçekleştirilen rekreasyonel aktiviteleri kapsamaktadır.⁵

Açık alan rekreasyonu, insanların boş zamanlarında kendi istekleriyle katıldıkları, kaynak olarak doğanın kullanıldığı, tesis olsun veya olmasın organize faaliyetlerin düzenlendiği, yarışma anlayışının olmadığı, insanların birbirleriyle ve çevre ile ilişkisinin önemli olduğu, düzenlenmiş ya da doğal alanlarda yapılan rekreasyon türünü ifade etmektedir.⁶ Başka bir ifade ile açık alan rekreasyonu etkinlikleri; açık alanda gerçekleştirilen her türlü sportif faaliyetler ve oyunlar (kayak, tırmanma, futbol, tenis, basketbol, golf vb.), açık alanda sanatsal etkinlikler (açık hava konserleri, sergiler, resim yapma vb.) düzenlemek veya düzenlenen etkinlikleri izlemek, izcilik, kampçılık, avcılık, piknik, bahçe işleri, doğa incelemesi, doğayı koruma etkinlikleri vb.dir.⁷ Diğer bir ifade de ise; katılımcıların içerisinde doğa yürüyüşü, kampçılık, balıkçılık, kano, kayak, at biniciliği, golf, su kayağı, motor sporları, hava sporları gibi birtakım etkinlikler aracılığıyla doğal çevre ile etkileşime girmeleri olduğu belirtilmiştir.⁸

Hızla gelişen bir sektör olarak karşımıza çıkan açık hava rekreasyonuna olan talep, günden güne artmaktadır. Nüfusun artması, bununla birlikte kentleşme ve sanayileşme ile ortaya çıkan çevre sorunları, insanlar üzerinde olumsuz etki göstermektedir. Bu etkiden uzaklaşmak isteyen bireyler, temiz ve aktif bir ortamda bulunmak istemektedirler.⁹ Bireyleri açık alanlara iten ve açık alan rekreatif etkinliklere katılmaya yönlendiren nedenler vardır. Bireylerin açık alan rekreasyonuna katılım nedenleri; doğa sevgisi, kalabalıktan, rutinden, aileden ve sorumluluktan kaçma, fiziksel aktivite yapma, yaratıcılık, dinlenme, kendini geliştirme ve yeni beceriler edinme, sosyal ilişki kurma, yeni insanlarla tanışma veya onları gözleme, beklenen olası insanlarla ilişki kurma, aile ile birlikte olma, tanıma-tanınma arzusu, başkalarına yardım etme, sosyal sorumluluk, uyarıcı unsurlar veya davetkâr yapı, sosyal güç elde etmek, kendini gerçekleştirme, mücadele ruhu, başkaldırma, başarı arzusu, rekabet (iç ve dış), zaman öldürme ve sıkıntıdan kurtulma ve entelektüel estetik şeklinde sıralamak mümkündür.¹⁰ Halkın boş zamanı değerlendirme alışkanlıkları üzerine yapılan çalışmada katılımcıların %62,9'unun rekreatif faaliyetlerini açık alanlarda gerçekleştirdikleri bunu sırasıyla evde, spor tesislerinde ve diğer (disko, bar, eğlence kulüplerinde ve plajda) yerlerde geçirdikleri belirlenmiştir.¹¹

Açık alan rekreatif etkinliklerinde doğanın kaynak olarak kullanımını temel alarak yapılabilecek temel sınıflandırmaya göre; karada yapılan faaliyetler, suda yapılan faaliyetler,

⁵ Metin Argan, *Rekreasyon Yönetimi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-ofset Tesisleri,2013), 12).

⁶ Ayşe Kalkan, *Açık Alan Rekreasyonu Doğa Sporu Yapan Bireylerin Bu Sporları Yapma Nedenleri: Antalya Örneği* (Yükseklisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi,2002), 11.

⁷ Hacıoğlu v.dğr, *Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi: Örnek Animasyon Uygulamalar*, 37.

⁸ Kathleen A. Cordes -Hilmi M. Ibrahim, *Application in Recreation and Leisure for Today and Future*, (Boston: WCB / McGraw-Hill, 1999), 35.

⁹ Özkan Tütüncü- Zeynep Kuşluvan, "Çevre Sorunlarının Doğada Rekreasyon Faaliyetlerine Duyulan Gereksinimi Artırıcı Etkisi", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 8/1-2 (1997): 10.

¹⁰ Faik, Ardahan, - Tennur Yerlisu Lapa, "Açık Alan Rekreasyonu: Bisiklet Kullanıcıları ve Yürüyüşçülerin Doğa Sporu Yapma Nedenleri ve Elde Ettikleri Faydalar", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8: 1(2010): 1337.

¹¹ İhsan Kurar, - Baltacı, Furkan. "Halkın Boş Zaman Değerlendirme Alışkanlıkları: Alanya Örneği", *International Journal of Science Culture and Sport* (August 2014): 46.

kar ve buzda yapılan faaliyetler ve havada yapılan faaliyetler olarak gruplara ayırarak incelemek kolaylık sağlayacaktır.¹²

2. Rekreasyon ve Turizm

Turizm özellikle dinlendirme, eğlendirme, kendini geliştirme özelliklerinden dolayı rekreatif bir etkinlik olarak değerlendirilmektedir. Turizm ve rekreasyon bireylerin rutin hayatını çeşitlendirip tatmin olma düzeylerini etkilemektedir. Turizmde, tüketicileri seyahat için harekete geçiren değişik motivasyonlar bulunmaktadır. Bunlar; dinlenme, fiziksel ve ruhsal olarak kendini yenileme, her zaman yaşadığı çevreden kısa bir süre için uzaklaşma, tarihi, kültürel bölgeleri ziyaret etme, doğaya yakın olma, eğlence, farklı insanlar ile tanışma, macera arama ve spor gibi nedenlerdir.¹³

Turizmin boş zamanda yapılan bir rekreatif etkinlik olduğu ve turizm içerisinde de ayrıca rekreatif etkinlikler düzenlendiğini söylemek mümkündür. Butler' in ifade ettiği gibi "turizm boş zaman ve süresince yer alan bir şeydir, çünkü turizm aynı zamanda bir seyahat anlamına gelir, bu da turistlerin yararına bir aktivitedir ve bu yüzden mantıken boş zamanın ve rekreasyonun bir parçasıdır".¹⁴ Aşağıda gösterilen Tablo 1' de turizm kapsamında yapılabilecek rekreatif etkinlikler görülmektedir.

Tablo 1. Turizm Kapsamında Yapılabilecek Rekreatif Etkinlikler

Yürüyüş, koşu yapma	Balık tutma	Golf oynama
Bisiklet sürme	Kampçılık	Cimnastik/Aerobik
Konser	Avcılık	Bilgisayar oyunu oynama
Tiyatro	Dağcılık	Yamaç paraşütü uçuşu
Kano,gondol,sandal gezintisi	Safari	Sıcak hava balonu seyahati
Rafting	At/deve binme	Yelkencilik
Dalış	Rafting yapma	Savunma sporları
Tenis	Trekking	Sörf yapma
Yüzme	Kuş ve doğa gözlemciliği	Off-road oto sürme
Buz pateni	Alışveriş yapmak	Müzik dinlemek
Kayak	Kültür gezileri	Kitap okumak
Futbol	Doğa gezileri	Resim yapmak
Voleybol	Eğlence, fuar yerleri ziyareti	Film izleme

¹² Cordes - Ibrahim, Application in Recreation and Leisure for Today and Future, 361.

¹³ Orhan İğöz – Nazmi Kozak, *Turizm Ekonomisi, Turizmin Makro ve Micro Ekonomik Etkileri*. 2. Basım, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2002), 89.

¹⁴ Richard W. Butler, "Understanding Tourism".In: Jackson EL, Burton TL, editors. *Leisure Studies: Propectsfort he Twenty-first Century*, State College PA: Venture Publishing . (Aktaran, Özdemir, A.S., Güçer, E. ve Karaküçük, S. (2016). *Rekreasyon ve Turizm (Rekreasyon Bilimi içinde, Editör Karaküçük, S.)* Ankara: Gazi Kitabevi), 371.

Bowling	Güneşlenme	Kumar oynama
Basketbol	Oryantiring	Fotoğrafçılık
Tenis	Savunma sporları	Uçurtma uçurma
Paintball	Enstrüman çalma	Her türlü oyun

Ziyaretçilerin destinasyonda rekreatif etkinliklere katılımı iki şekildedir. Birincisi rekreatif etkinliklere katılmak amacıyla destinasyonu ziyaret etmeleri ya da ziyaretlerinin yanında destinasyonda bulunan rekreatif etkinliklere katılmaları şeklindedir. Destinasyonların içinde barındırdığı bazı farklı temel turistik çekicilik kaynakları bulunmaktadır. Bu çekicilikler turistik çekicilikler, ziyaretçilerin eğlenmesi, keyif alması ve eğitilmesi amacıyla yönetilen ve kontrol edilen kaynaklar olup, bu kaynaklar tarih ve kültür, sanat faaliyetleri, spor faaliyetleri ve eğlence ve alışveriş olanakları şeklinde özetlenebilmektedir¹⁵.

Turizmde sunulan rekreatif ürün ve hizmetler, destinasyonun pazarlanması açısından önemli bir pazarlama aracıdır. Destinasyonun sahip olduğu rekreatif ürün ve hizmetler destinasyonun tercih edilebilirliğini yükselmekte ve ziyaretçilerin tekrar ziyaret etme isteklerini etkilemektedir. Ayrıca rekreatif ürün ve etkinlikler destinasyonun tanıtılması ve destinasyonun marka imajını güçlendirmesi açısından önemli bir unsurdur. Etkinliklerin işlevlerini aşağıdaki gibi açıklanmıştır.¹⁶

- Destinasyonu pazarlama işlevi; yatırımcıları ve turistleri destinasyona çekmek
- Turizm çekiciliği işlevi; talebi farklı bölgelere ve zamana çekmek, ziyaret sürelerini ve kalış sürelerini arttırmak
- İmaj yaratma işlevi; destinasyon ve diğer çekicilikler için olumlu imaj yaratma ve imajı güçlendirip olumsuz imajı yok etmek
- Destekleyici işlevi; alt yapıyı geliştirmek, destinasyonun yenilenmesini desteklemek, destinasyondaki ticaretin gelişmesine yardımcı olmak
- Teşvik edici işlev; destinasyona ilk ziyareti ya da tekrar ziyaretleri özendirme.

Bir destinasyonun çekim unsurlarını çeşitlendirmek o destinasyonun yeni ve tekrar ziyaretçilerinin sayısını arttırmaktadır.¹⁷ Etkinlikleri bir destinasyonun çekim unsurları arasına dahil etmenin diğer nedenleri rekabetçi pazarda farklılaşabilmek ve rekabet edilebilirliğin artırılmasıdır. Kültürel, sanatsal, sportif etkinlikler modern turizmde, etkinliklerin gerçekleştirildiği bölgeye imaj kazandırmada kullanılan etkin yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir¹⁸

Açık alan rekreasyon faaliyetlerinin kültürel ve turistik unsurların zenginliğiyle çeşitlenmesi ve turizm politikalarının da açık alan rekreasyon faaliyetlerinin gelişmesi için

¹⁵ Gökçe Özdemir, *Destinasyon Pazarlaması* (Ankara: Detay Yayıncılık, 2008), 30.

¹⁶ Donald Getz, *Event Management and Event Tourism* (New York: Cognizant Communication Corporation, 1997), 53.

¹⁷ Gökçe, *Destinasyon Pazarlaması*,44.

¹⁸ Ahmet Tayfun - Emin Arslan, "Festival Turizmi Kapsamında Yerli Turistlerin Ankara Alışveriş Festivali'nden Memnuniyetleri Üzerine Bir Araştırma", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (2013): 192.

2023 Stratejik Turizm Planlaması kapsamında planlanan ekoturizm uygulamaları, açık alan rekreasyonunu geliştirmesi açısından önem arz etmektedir ¹⁹

3. Kapadokya

Peri bacaları ve sıcak hava balonlarıyla bir destinasyon markası yaratan, 1985 yılında "Göreme Doğal ve Tarihi Milli Parkı" olarak UNESCO Dünya Doğal ve Kültürel Miras listesine giren Kapadokya ²⁰doğal yapısı ve kültürel çeşitliliği ile dünyadaki özel yerini almıştır. Nevşehir, Niğde, Aksaray, Kırşehir ve Kayseri illerini kapsayan Kapadokya Bölgesi birçok kişi tarafından Nevşehir ili olarak bilinmektedir. Nevşehir' de yapılan birçok turizm çeşidi olduğu bilinmektedir. İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nün verilerine göre, bölgede 180 adet seyahat acentası, 94 adet bakanlıktan turizm işletmesi belgeli konaklama tesisi, 16 de turizm yatırımı belgeli tesis, 350 adet belediye belgeli konaklama tesisi bulunmaktadır (nevsehir.kulturturizm.gov.tr). 2016 verilerine göre Kapadokya Bölgesi'ndeki bu konaklama tesislerinde 501.769 yabancı, 1.209.807 yerli olmak üzere toplam 1.711.576 ziyaretçi gecelemiştir.²¹

Bölge birçok turizm türünü içinde barındırmaktadır. Bunlar; kültür turizmi, termal turizm, kongre turizmi, dağ ve doğa yürüyüşü, bisiklet turizmi, kamp ve karavan turizmi, atlı doğa yürüyüşü, balonla seyahat, jeep/atv turları, raket turu(hedikle yürüyüş) ve yaban hayatı gibi turizm türleridir .²² Bölgenin doğal güzelliği itibariyle açık alanda yapılan faaliyetlerin sayısı daha fazladır. Açık alanda yapıldığı için açık alan rekreatif etkinlikler olarak değerlendirilen bu faaliyetler ayrıca doğa turizmi olarak da adlandırılmaktadır. Aşağıdaki Tablo 2' de Nevşehir'deki turizm faaliyetleri ve bu faaliyetler için tercih edilen bölgeler gösterilmektedir.

Tablo 2. Doğa Turizmi Faaliyetlerinde Tercih Edilen Bölgeler

Doğa Turizmi Faaliyeti	Bölge
Atlı Doğa Yürüyüşü	Ürgüp-Avanos-Göreme-Ortahisar - İbrahimpaşa
Doğa Yürüyüşü	Göreme Tarihi Milli Parkı (vadilerde)-Uçhisar-Çavuşin
Raketle Kar Yürüyüşleri	Göreme Tarihi Milli Parkı (vadilerde)
Bisiklet Turizmi	Göreme Tarihi Milli Parkı-Avanos-Ürgüp-Ortahisar
Sportif Olta Balıkçılığı	Kızılırmak Nehri – Barajlar – Göletler
Mağara Turizmi	Göreme Tarihi Milli Parkı
Kuş Gözlemciliği	Gülşehir-Kızılırmak-Uçhisar-Bayramhacılı-Ovaçiftlik
Foto Safari	Göreme Tarihi Milli Parkı-Mustafapaşa

¹⁹ Funda Akcan- Nefise Bulgu - Gıyaseddin Demirhan, *Yaşam Tarzı Sporlarında Alt Kültürel Kimliğin İnşası: Türkiye' de Dağcılık Örneği*, TÜBİTAK projesi Proje No: 108K59, Ankara, 2010, 36.

²⁰ UNESCO, About World Heritage?, Erişim Tarihi: 24 Şubat 2018. <http://whc.unesco.org/en/list/357>

²¹ Kültür ve Turizm Bakanlığı, "Nevşehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü" Erişim Tarihi: 24 Şubat.2018 <http://www.nevsehir.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/51402.belediyeden-belgeli-otellerpdf.pdf?0>

²² Kültür ve Turizm Bakanlığı "Nevşehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü", Erişim Tarihi: 1 Kasım 2018 <http://www.nevsehir.kulturturizm.gov.tr/TR,171676/ilimizdeki-turizm-cesitleri.html>

Kamp Karavan	Göreme Tarihi Milli Parkı-Ürgüp-Avanos
Hava Sporları (balon-yamaç paraşütü)	Uçhisar-Göreme-Ürgüp-Çavuşin
Jeep Safari	Göreme Tarihi Milli Parkı
Termal Turizmi	Kozaklı-Mustafapaşa
Festival Turizmi	Ürgüp - Avanos- Hacibektaş
Kongre Turizmi	Ürgüp-Kozaklı-Avanos-Nevşehir
Akarsu Turizmi	Kızılırmak Nehri

Kaynak: Orman ve Su İşleri Bakanlığı²³

Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın verilerine göre toplam ziyaretçilerin Nevşehir'e gelişlerinin ilk beş sebebi ve yüzdeleri; kültürel miras gezileri %40,2, foto safari %20,3, balon turizmi %15,6, doğa gezileri %12,8 ve diğer %11,1 olarak açıklanmıştır.²⁴

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma, açık alan rekreasyonu kapsamında Kapadokya'daki etkinlikleri belirlemek için yapılan tanımlayıcı bir çalışmadır. Çalışma Kapadokya'nın merkezi olarak bilinen Nevşehir ilini kapsamaktadır. Bu çalışmada öncelikle Kapadokya Bölgesi ve açık alan rekreasyonu hakkında literatür çalışması yapılmış olup, sonrasında araştırmacılar tarafından alan araştırması yapılmıştır. Veri toplama aracının belirlenmesi aşamasında, öncelikle beş seyahat acentası ile ön görüşme yapılmış, daha sonra araştırmacılar tarafından bölge alanı da dikkate alınarak çalışmanın kapsamına uygun görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formu seyahat acentalarına göre bölgede yapılan ve yapılabilecek açık alan rekreatif etkinlikleri, etkinliklerde tespit edilen eksiklikler, bölgede yapılabilecek yeni açık alan rekreatif etkinliklerinin belirlenmesine yönelik 7 soru içermektedir. Araştırma örneklemi olarak Nevşehir'de faaliyet gösteren A sınıfı 180 seyahat acentası içerisinde rastgele yöntemiyle 10 seyahat acentası seçilmiştir. Araştırmacılar tarafından 23.11.2017 ile 01.12.2017 tarihleri arasında bölgede faaliyet gösteren A sınıfı 10 seyahat acentası ile yüz yüze görüşme yapılmış olup açık alan rekreatif etkinlikler hakkındaki sorular acenta yetkililerine yöneltilmiştir. Her bir görüşmeciyile yaklaşık bir saat görüşülmüş, cevaplar kalem kağıt tekniğiyle kaydedilmiştir. Görüşme esnasında elde edilen yazılı veri kayıtları, Word belgesi olarak bilgisayar ortamına aktarılarak veri kaybı önlenmiştir. Verilerin analizinde ilk olarak görüşme verileri araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Araştırma kapsamında çalışmaya katılan seyahat acentasına "A" kodu belirlenmiş, çalışmaya katılan seyahat acentaları A1, A2, A3. şeklinde kodlanmıştır. Örnek, A1: Görüşme yapılan seyahat acentası 1 şeklindedir. Elde edilen verilerden temalar oluşturulmuş ve ardından bulgular tanımlanarak çalışma yorumlanmıştır. Ayrıca elde edilen etkinlik verileri yapıma alanlarına göre sınıflandırılmış, çalışmanın bölgeye gelen ziyaretçilere rehber olabilmesi amacıyla, bu etkinliklerin bölgedeki yapıma alanları hakkında da bilgi verilmiştir.

²³ Orman ve Su İşleri Bakanlığı. *Nevşehir Turizminin Çeşitlendirilmesine Yönelik Eko Turizm Eylem Planı 2013-2023*, 8. Bölge Müdürlüğü Nevşehir Şube Müdürlüğü, 2013, 34.

²⁴ Orman ve Su İşleri Bakanlığı, *Nevşehir Turizminin Çeşitlendirilmesine Yönelik Eko Turizm Eylem Planı 2013-2023*, 58.

BULGULAR

Kapadokya açık alan rekreatif etkinliklerin yapılabilmesi için uygun bir bölgedir. Kapadokya Bölgesi'nde karada, havada ve suda yapılabilen etkinlikleri içeren açık alan rekreatif etkinliklerinin tanıtılması ve uygulanması açısından seyahat acentalarının önemli rolü vardır. Bölgede yapılan ve yapılabilecek açık alan rekreatif etkinliklerin belirlenmesine yönelik seyahat acentalarına sorular yöneltilmiştir. Çalışma sonucunda birçok bulgulara rastlanmıştır. Bölgenin açık alan rekreatif etkinlikleri için seyahat acentalarına yöneltilen sorulardan elde edilen bulgular aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3. Seyahat Acentalarına göre Kapadokya Bölgesine Gelen Ziyaretçilerin Katılabilecekleri Açık Alan Rekreasyon Etkinlikleri

Rekreatif Etkinlikler	Seyahat Acentaları									
	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A10
Günlük Bölge Turları	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓
Sıcak Hava Balonu Turu	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
At/Deve Turu	✓	✓	✓		✓		✓	✓	✓	✓
ATV/Jeep Safari	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Trekking			✓					✓		
Bisiklet Turu			✓		✓	✓				
Konser, Şenlik ve Festivaller									✓	
Kano, Gondol, Sürat Botları						✓				
Kampçılık										✓
Fotoğrafçılık								✓		
Oryantring								✓		

Tablo 3'de Kapadokya Bölgesi'nde yapılabilecek rekreasyon etkinlikleri görülmektedir. Seyahat acentalarına göre Kapadokya Bölgesi'nde günlük turlar, sıcak hava balonu turu, at/deve turu, ATV/jeep safari, trekking, bisiklet turu, konser, şenlik ve festivaller, kano, gondol, sürat botları etkinlikleri, kampçılık ve fotoğrafçılık açık alan rekreatif etkinlikleri yapılmaktadır. Acentalar bu aktivitelerden bölgede en çok sıcak hava balonu turu ve ATV/jeep safari aktivitelerinin yapıldığını belirtmişlerdir.

1. KAPADOKYA BÖLGESİNDE FAALİYET GÖSTEREN SEYAHAT ACENTALARINA GÖRE BÖLGEDE YAPILAN AÇIK ALAN REKREATİF ETKİNLİKLER

Kapadokya Bölgesi açık alan rekreatif etkinlik türlerinden birçok çeşidini içinde barındırmaktadır. Bölgede yapılan rekreatif etkinlikler karada yapılan, havada yapılan ve suda yapılan rekreatif etkinlikler olarak sınıflandırılmıştır. Aşağıda Seyahat acentalarına göre bölgede yapılan açık alan rekreatif etkinlikler ve bu etkinliklerin faaliyet alanları açıklanmıştır.

1.1. Karada Yapılan Rekreatif Etkinlikler

Günlük Bölge Turları: Bölgede kırmızı tur ve yeşil tur adıyla iki günlük tur düzenlenmektedir. Kırmızı turda Uçhisar Kalesi, Göreme Açık Hava Müzesi, Üç Güzeller, Devrent Vadisi, Avanos Çanak-Çömlek), Paşabağı, Aşk Vadisi gezilmekte olup, yeşil turda ise Göreme Panorama, Derinkuyu Yeraltı Şehri, Nar Krater Gölü, Ihlara Vadisi, Belisırma Köyü, Selime Manastırı, Yaprahisar Panorama ve Uçhisar Güvercinlik Vadisi görülmektedir.

Doğa Yürüyüşü (Trekking) : Bölgede bir çok vadinin ve onların içinde kiliselerin bulunmasından dolayı trekking, yerel halkın olduğu gibi bölgeye gelen yerli ve yabancı turistlerin katılabilecekleri açık alan etkinliklerden biridir. Hemen hemen her yaş gurubunun katılabileceği bu etkinlik yılın her mevsiminde yapılabilecek az maliyetli bir etkinliktir. Göreme Tarihi Milli Parkı bölgede trekking yapılacak yerlerin başında gelmektedir. Bunun yanında Güvercinlik vadisi, Kızıl çukur vadisi, Zemi vadisi, Bağlıdere (Aşk) vadisi, Zelve, Paşabağı, Gomeda vadisi, Üzengi deresi n çok trekking yapılan bölgeler arasında bulunmaktadır.

At/Deve Safarileri: Kapadokya'da atların geçmişi çok eski tarihe dayanmaktadır. Pers dilindeki anlamı "Güzel Atlar Diyarı" olan Kapadokya'da at safarileri bölgede çok uzun süredir yapılmakta olan etkinliktir. Bunun yanında deve safarileri de bölgede yapılabilecek bir açık alan rekreatif etkinliğidir. Safari yapılan bölgeler özellikle Göreme, Zelve, Paşabağları, Gomeda vadisi, Avanos, Mustafapaşa, Sarıhan, Zemi deresi, Kılıçlar vadisi, Çat vadisi, Devrent vadisidir.

ATV Safari: ATV tek yada iki kişinin binebildiği, çoğunlukla dört tekerlek üzerinde hareket eden benzinle çalışan motora sahip bir taşıttır. Bölgenin hemen hemen bütün alanlarında yapılabilen bu aktivite, ATV rotalarının bulunması sebebiyle daha çok vadilerde yapılmaktadır. ATV safari etkinliği işletmecilerinin yoğun olduğu Göreme bölgesi, bu etkinliğin yapıldığı en önemli bölgedir.

Bisiklet Turu: Bisiklet Kapadokya'da özel bisiklet yollarının bulunmasından dolayı vadiler başta olmak üzere bölgenin çoğu yerinde kullanılabilir. Bisiklet turu bireysel yapıldığı gibi grup olarak da Avanos, Çavuşin, Göreme, Uçhisar, Ortahisar, Ürgüp, Mustafapaşa bisiklet rotası kullanılmaktadır. Diğer güzergah olarak da Kaymaklı, Derinkuyu, Tilkiköy, Başköy, Güzelöz, Şahiefendi, Taşkınpaşa kullanılmaktadır. Bölgede her yıl ulusal ve uluslararası olmak üzere bisiklet turları ve bisiklet festivalleri düzenlenmekte olup, bu etkinlik kapsamında bölgeye her yıl yüzlerce ziyaretçi gelmektedir.

Kampçılık: Bölgede büyük ve küçük ölçekli çok sayıda konaklama işletmesi olmasına rağmen açık alan rekreatif etkinliği olarak kampçılık faaliyetleri de yapılmaktadır. Kampçılık

hizmeti veren işletmelerin bulunduğu ve özel kamp alanlarının olduğu Göreme, bu etkinliği yapmak için en önemli bölgedir.

Konser, Şenlik ve Festivaller: Konser, şenlik ve festivaller önemli açık alan rekreatif etkinlikleri arasındadır. Bölgede küçük çapta konser, şenlik ve festival etkinlikleri düzenlenmekte olduğu gibi, daha geniş kapsamda yapılan organizasyonlarda bulunmaktadır. Nevşehir'in Hacı Bektaş ilçesi, yerli turistlerin inanç turizmi kapsamında en çok ziyaret ettikleri yerlerden biridir. Her yıl geleneksel Hacı Bektaş Veli'yi anma şenliklerine pek çok kişi katılmaktadır. Bunun yanında Ürgüp bağ bozumu şenlikleri ile Cappadox festivali bölgede yapılan en önemli festivaller arasındadır. Bu tür festivaller kapsamında pek çok konser ve eğlence düzenlenmektedir.

Fotoğrafçılık: Özellikle Kapadokya'nın kültürel önemi yanında doğal güzelliklerini görmek için gelen yerli ve yabancı birçok ziyaretçinin sıklıkla yaptığı açık alan etkinliğidir. Bu etkinlik için bölgenin her alanı her mevsim uygundur.

Oryantiring: Bölge uluslararası oryantiring yarışları, bisikletli ve atlı oryantiring yarışları kapsamında yerli ve yabancı sporcuların geldiği önemli bir yerdir. Oryantiring Kapadokya Bölgesi'nde özellikle vadiler olmak üzere her alanda yapılabilecek bir etkinliktir.

1.2. Havada Yapılan Rekreatif Etkinlikler

Sıcak Hava Balonu Seyahati : Nevşehir, Türkiye'nin sıcak hava balonu merkezlerinden biridir. 1700' lü yıllarda ortaya çıkan sıcak hava balonu, bölgenin en önemli turistik ürünüdür. Bölgede hem yerli hem de yabancı turistlerin ilgisini çeken balon yolculuğunu pazarlayan 25 tane sıcak hava balonu şirketi bulunmaktadır.

Havada yapılan rekreatif bir etkinlik olan balon seyahati özel seyahatler dışında çoğunlukla güneşin doğduğu saatlerde gerçekleştirilir ve uçuş süresi bir saattir. Rüzgarın uygun olduğu günlerde Göreme'den havalanan sıcak hava balonları bölgedeki vadiler üzerinde bir saat süreyle uçarlar.

1.3. Suda Yapılan Rekreatif Etkinlikler

Kano, Gondol, Sürat Botları Etkinlikleri: Suda yapılan rekreatif etkinlik sınıfına giren bu aktiviteler Nevşehir sınırları içerisinde geçen ve ülkemizin en uzun ırmağı olan Kızılırmak üzerinde yapılmaktadır. Kano Bozca köyünde yapılmakta uygun olup, Gondol ve sürat botu aktiviteleri ise Avanos ilçesinde yapılmaktadır.

Tablo 4. Kapadokya Bölgesi'ne Gelen Ziyaretçilerin En Fazla Tercih Ettikleri Açık Alan Rekreasyon Etkinlik Durumları

Rekreatif Etkinlikler	Seyahat Acentaları
Sıcak Hava Balonu Turu	A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7, A9, A10
Günlük Turlar	A1, A3, A4, A5, A6, A9

Sevim KÜL AVAN, Evren GÜÇER - Kapadokya Bölgesi'nde Yapılan Açık Alan Rekreasyon Etkinliklerinin Seyahat Acentaları Tarafından Değerlendirilmesi

ATV Safari	A3, A4,A5, A7, A8, A9
At/Deve Turu	A3, A4, A7, A8, A9
Trekking	A8

Tablo 4'de seyahat acentalarına göre bölgeye gelen ziyaretçilerin en fazla tercih ettikleri açık alan rekreatif etkinliği sıcak hava balonu turudur. Ziyaretçilerin daha sonra tercih ettikleri etkinlikler günlük turlar, ATV safari, at/deve turu ve trekkingtir.

Tablo 5. Seyahat Acentalarının Kapadokya Bölgesi'ne gelen Ziyaretçileri Yönlendirdikleri Açık Alan Rekreatif Etkinlik Durumları

Rekreatif Etkinlikler	Seyahat Acentaları
Sıcak Hava Balonu Turu	A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7, A8, A9, A10
Günlük Turlar	A2, A3, A4, A5, A6, A9, A10
ATV Safari	A1, A3, A6, A7, A8
At/Deve Turu	A3
Trekking	A8
Bisiklet turu	A6

Tablo 5' te görüldüğü gibi seyahat acentaları bölgeye gelen ziyaretçileri en çok sıcak hava balonu turuna yönlendirmektedirler. Bunun yanında en çok yönlendirdikleri etkinlikler günlük turlar ve ATV safaridir. Seyahat acentalarının ziyaretçileri en az yönlendirdikleri etkinlikler ise at/deve turu, trekking ve bisiklet turudur.

Tablo 6. Seyahat Acentalarına Göre Kapadokya Bölgesi'ne Gelen Ziyaretçilerin Memnuniyet Durumları

Seyahat Acentalarına Göre Memnuniyet Durumu	F	%	F
Memnun	10	% 100	10
Memnun Değil	0	% 0	

Tablo 6'da görüldüğü gibi seyahat acentaları Kapadokya Bölgesi'ne gelen ziyaretçilerin bölgede yapılan rekreatif etkinliklerden oldukça memnun olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 7. Kapadokya Bölgesi'nde Yapılan Açık Alan Rekreatif Etkinliklerin Eksiklik Durumları

Eksiklikler	Seyahat Acentaları
Festival eksikliği	A1, A2, A3,A6
Yol bozukluğu	A1,A7,A8

Vadilerde ışıklandırma eksikliği	A1,A6,A8
Deve turlarının azlığı	A1, A3
Personelin eğitimsizliği	A2,A7, A8, A10
Otobüs servislerinin eksikliği	A3
Balon uçuşlarının çoğunlukla çok erken saatte yapılması	A2, A8
Belirli yerler dışında günlük tur düzenlenmemesi	A3
Direkt uçuşların azlığı /olmaması	A4,A5,A6,
Güvenlik eksikliği	A4,A6,A7

Tablo 7'de seyahat acentalarına göre Kapadokya Bölgesi'nde yapılan açık alan rekreatif etkinliklerinin eksiklikleri görülmektedir. Acentalara göre rekreatif etkinlik düzenleyen personelin eğitimsizliği ve bölgede çok fazla festival yapılmaması en önemli eksiklikler arasındadır. Bunun yanında bölgeye ulaşmak için direk uçuşların olmaması, bölgedeki güvenlik eksikliği, yol bozukluğu ve vadilerde ışıklandırma eksikliği diğer önemli eksikliklerdendir. Ayrıca deve turlarının azlığı ve balon turlarının çok erken saatte yapılması gibi eksikliklerde acentalar tarafından belirtilen eksiklikler arasındadır.

Tablo 8. Kapadokya Bölgesi'nde Yapılabilecek Yeni Açık Alan Rekreatif Etkinlikler

Öneriler	Seyahat Acentaları
Ulusal ve Uluslararası festivaller yapılabilir	A1,A2,A4,A5,A6,A7,A8,A9, A10
Açık otobüs turları yapılabilir	A2,A3
Sanatsal etkinlikler artırılabilir	A1,A4,A9
Teleferikle gezi yapılabilir	A2,A7
Yamaç paraşütü yapılabilir	A3, A5, A6
Açık hava sineması açılabilir	A2, A4, A5

Tablo 8'de görüldüğü gibi seyahat acentaları bölgede yapılabilecek yeni açık alan rekreatif etkinliği olarak en çok ulusal ve uluslararası festivallerin yapılmasını belirtmişlerdir. Bunun yanında araştırma kapsamındabölgede sanatsal etkinliklerin artırılması, yamaç paraşütü yapılması ve açık hava sineması açılması gibi bulgular elde edilmiştir. Açık otobüs turları yapılabilmesi ve teleferikle gezi yapılabilmesi de diğer bulgular arasındadır.

SONUÇ

Çalışma sonucunda Kapadokya Bölgesi'nde çok sayıda açık alan rekreasyonu etkinliği yapıldığı saptanmıştır. Seyahat acentalarına göre, sıcak hava balonu yolculuğu başta olmak üzere günlük bölge turları ve ATV safari açık alan rekreasyonu olarak bölgede en çok tercih edilen etkinlikler arasındadır. Bu durumda sıcak hava balonunun bölgenin en önemli rekreatif ürünü olduğu sonucu çıkmaktadır. Bölgede faaliyet gösteren sıcak hava balonlarının en çok tercih edilen etkinlik olmasının sebebi, balonun bölgede yarattığı marka imajının göstergesidir. Bununla birlikte sıcak hava balonu yolculuğunun yapılabileceği destinasyonların kısıtlı olması da Kapadokya Bölgesi'nde en çok tercih edilme sebebi olabilir. Bölgede en az tercih edilen rekreatif etkinliğin oryantiring olduğu sonucuna

varılmıştır. Bunun nedeninin de oryantiring sporunun ülkemizde çok fazla bilinmemesinden kaynaklandığı, fakat gelecek yıllarda bölgede yapılan önemli rekreatif etkinlikler arasına gireceği düşünülmektedir.

Bölgede bulunan seyahat acentalarına göre, bölgeye gelen ziyaretçiler katıldıkları açık alan etkinliklerinden memnun olarak bölgeden ayrılmışlardır. Çalışma kapsamında bölgede açık alan rekreatif etkinliklerinin yapılabilmesi aşamasında eksiklikler tespit edilmiştir. Yapılan etkinliklerin eksiklikleri giderilerek bölgenin ziyaretçiler tarafından memnuniyet düzeylerini daha da artırmak hedeflenmelidir. Seyahat acentaları bölgede yapılabilecek yeni açık alan rekreatif etkinlik belirtmişlerdir. Önerilen yeni açık alan rekreatif etkinlikler, hem yerel yönetimler tarafından hem de rekreatif etkinlik düzenleyen işletmeler tarafından değerlendirilmelidir. Bölgede yapılabilecek bu etkinliklerin saptanması hem bölge halkı açısından hem de bölgeye gelecek olan ziyaretçiler açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışma Kapadokya'nın doğal, tarihi ve kültürel özelliklerinin yanında rekreatif etkinlikler içinde uygun ve tercih edilebilir bir bölge olduğunun saptanması açısından önemlidir. Çünkü bölgedeki turizm gelirleri payının bir kısmının da açık alan rekreasyonu hizmetlerinden sağlandığı görülmektedir. Bundan dolayı seyahat acentalarının bölgenin tanıtımı aşamasında bölgede yapılan rekreatif etkinliklere de yer vermeleri gerekmektedir. Kapadokya Bölgesi'nin rekreatif hizmetleri açısından alternatif turizm etkinliği ve ürün çeşitliliği üretme çabasında olan işletmeler için önemli bir alan olduğu görülmektedir. Bu alanların planlanması, mevcut alanların yeniden düzenlenmesi ve sektördeki hızlı gelişmelerin takip edilmesi rekreasyon hizmetlerinin sürdürülebilirliğini artırmakla birlikte hem bölge hem de ülke ekonomisinin güçlenmesinde önemli katkılar sağlayacaktır. Bunun için başta Kültür ve Turizm Bakanlığı olmak üzere, valilik, belediye ve üniversite işbirliği içerisinde rekreasyon alanında uzman kişilerin bölgedeki açık alan rekreatif etkinlikler açısından eksiklikler giderilmesi ve yeni yapılabilecek etkinliklerin planlanması açısından fikirleri alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akcan, Funda- Bulgu, Nefise- Demirhan, Gıyaseddin. *Yaşam Tarzı Sporlarında Alt Kültürel Kimliğin İnşası: Türkiye' de Dağcılık Örneği*, TÜBİTAK projesi Proje No: 108K59, Ankara, 2010.
- Ardahan, Faik- Yerlisu Lapa, Tennur. "Açık Alan Rekreasyonu: Bisiklet Kullanıcıları ve Yürüyüşçülerin Doğa Sporunu Yapma Nedenleri ve Elde Ettikleri Faydalar", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8: 1(2010): 132-1341.
- Argan, Metin. *Rekreasyon Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-ofset Tesisleri, 2013.
- Butler, Richard W. "Understanding Tourism".In: Jackson EL, Burton TL, editors. *Leisure Studies: Propectsfort he Twenty-first Century*, State College PA: Venture Publishing .

- (Aktaran, Özdemir, A.S., Güçer, E. ve Karaküçük, S. (2016). Rekreasyon ve Turizm (Rekreasyon Bilimi içinde, Editör Karaküçük, S.) Ankara: Gazi Kitabevi).
- Cordes, Kathleen A. - Ibrahim, Hilmi M. *Application in Recreation and Leisure for Today and Future*. Second Edition, Boston: WCB / McGraw-Hill, 1999.
- Getz, Donald. *Event Management and Event Tourism*. New York: Cognizant Communication Corporation, 1997.
- Hacıoğlu, Necdet- Gökdeniz, Ayhan - Dinç, Yakup (2009). *Boş Zamanlar ve Rekreasyon Yönetimi: Örnek Animasyon Uygulamaları*. İkinci Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık, 2009.
- Ibrahim, Hilmi M.. - Cordes, Kathleen A. *Outdoor Recreation, Enrichment For a Lifetime*, Second Edition Urbana LLC: Sagamore Publishing, 2002.
- İçöz, Orhan- Kozak, Nazmi. *Turizm Ekonomisi, Turizmin Makro ve Micro Ekonomik Etkileri*. 2. Basım, Ankara: Turhan Kitabevi, 2002.
- Kalkan, A. *Açık Alan Rekreasyonu, Doğa Sporları Yapan Bireylerin Bu Sporları Yapma Nedenleri: Antalya Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2012.
- Karaküçük, Suat. *Rekreasyon (Boş Zamanları Değerlendirme) Kavram, Kapsam ve Bir Araştırma*. İkinci Baskı, Ankara: Seren Ofset, 1997.
- Kraus, Richard G. - Curtis, Joseph E.. *Creative Management In Recreation, Parks and Leisure Services*. Newyork: TheMcGraw-Hill Companies, 2000.
- Kurar, İhsan- Baltacı, Furkan. "Halkın Boş Zaman Değerlendirme Alışkanlıkları: Alanya Örneği", *International Journal of Science Culture and Sport* (August 2014). *Special Issue*:34-52.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı. *Nevşehir Turizminin Çeşitlendirilmesine Yönelik Eko Turizm Eylem Planı 2013-2023*, 8. Bölge Müdürlüğü Nevşehir Şube Müdürlüğü, 2013.
- Özaltın, Oğuzhan- Gül, Atila "Rekreasyon ve Turizm Kapsamında Orientering (Hedef Bulma) Etkinliğinin Önemi ve Ülkemizdeki Durum Analizi" *Turizm ve Mimarlık Sempozyumu Antalya*, bildiriler kitabı içinde 2006: 263-271.
- Özdemir, Gökçe. *Destinasyon Pazarlaması*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2008.
- Tayfun, Ahmet- Arslan, Emin. "Festival Turizmi Kapsamında Yerli Turistlerin Ankara Alışveriş Festivali'nden Memnuniyetleri Üzerine Bir Araştırma", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (2013): 191-206.
- Türkmen Mutlu- Kul Murat- Genç Emine - Sarıkabak Murat "Konaklama İşletmesi Yöneticilerinin Rekreasyon Algı Ve Tutumlarının Değerlendirilmesi: Batı Karadeniz

Bölgesi Örneği', *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/8 Summer (2013): 2139-2152.

Tütüncü, Özkan- Kuşluvan, Zeynep. "Çevre Sorunlarının Doğada Rekreasyon Faaliyetlerine Duyulan Gereksinimi Artırıcı Etkisi", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 8/1-2 (1997): 9-11.

UNESCO. "About World Heritage", erişim : 24 Şubat 2018, <http://whc.unesco.org/en/list/357>

Kültür ve Turizm Bakanlığı. "Nevşehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü". erişim: 1 Kasım 2018. <http://www.nevsehir.kulturturizm.gov.tr/TR,171676/ilimizdeki-turizm-cesitleri.html>

Kültür ve Turizm Bakanlığı. "Nevşehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü". erişim: 2 Şubat 2018. <http://www.nevsehir.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/51402,belediyeden-belgeli-otellerpdf.pdf?0>

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Haziran / June 2019, 25 : 169-189

Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Aktif/Pasif Sigortalı Dengesinin İncelenmesi

An Investigation Of Insured / Pension In Turkish Social Security System

Emel İŞTAR IŞIKLI

Dr. Öğretim Üyesi, Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi,

Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik Bölümü

Asst. Prof., Düzce University, Faculty of Business Administration,

Department of Insurance and Social Security, Düzce, Turkey

emelistar@duzce.edu.tr

orcid.org/ 0000-0003-3439-0871

Ertuğrul EVLİCE

Yüksek Lisans Öğrencisi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik Bölümü

Graduate Student in Department of Insurance and Social Security, Düzce University Institute
of Social Sciences, Düzce, Turkey

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.6714>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 16 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 20 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2019

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 169-189

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Aktif/Pasif Sigortalı Dengesinin İncelenmesi

Öz: Ülkemizde sosyal güvenlik sistemi dağıtım esasına göre işlemektedir. Bu bağlamda aktif sigortalıların yatırdıkları primler ile pasif sigortalıların ihtiyaçlarının finansmanı sağlanmaktadır. Söz konusu sistemin sürekliliğinin sağlanması aktif/pasif dengesini ortaya koymakta ve bu dengenin dikkatle takip edilmesi gerekmektedir. Aktif/pasif dengesi; aktif sigortalı (çalışan) sayısının, pasif sigortalı (emekli) sayısına bölünmesi ile bulunan oran olarak tanımlanmaktadır. Bu hesaba göre çalışan sayısının emekli sayısından fazla olması dengenin lehine olan bir durumdur. Ancak ülkemiz sosyal güvenlik sistemi incelendiğinde, aktif/pasif dengesi önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki OECD ülkelerinde ve Avrupa ülkelerinde 4 ve üzeri olarak değişen aktif/pasif dengesi ülkemizde yaklaşık 2 dolaylarında seyretmektedir. Dengede ki bu düşüklüğün sosyal güvenlik sisteminin finansal açığını da yakından etkilemektedir. Kayıt dışılık, erken emeklilik, emeklilik yaşı gibi faktörler aktif/pasif dengesinin bozulmasına yol açabilmektedir. Bu faktörlerin mercek altına alınması ve karşı tedbirler geliştirilmesi önem arz etmektedir. Yapılan bu çalışma ile aktif/pasif dengesinin önemine değinmek istenilmiştir. Bu bağlamda aktif pasif dengesi, Sosyal Güvenlik Kurumu'nun güncel verileri ışığında tablolar ile açıklanmıştır. Diğer taraftan dengeye müdahil olan faktörler sıralanmış ve dengesinin bozulmasında sebep aktörler irdelenmiştir. Ayrıca dengenin kabul edilebilir seviyeye çıkarılması için var olan politikalar ve uygulamalar belirtilmiştir. Aktif/pasif dengesinin Avrupa standartlarına yükselmesi amacıyla mevcut uygulamalara ek olarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik, Aktif/Pasif Dengesi, Aktif/Pasif Sigortalı Oranı.

An Investigation Of Insured / Pension In Turkish Social Security System

Abstract: In our country, the social security system operates on the basis of distribution. In this context, the premiums invested by the active insured are financed by the needs of the passive insured. Ensuring the continuity of the system in question reveals the asset / liability balance and this balance needs to be followed carefully. Active / passive balance; It is defined as the ratio of the number of active insured (employees) divided by the number of passive insured (retired). According to this calculation, the fact that the number of employees is more than the number of retirees is in favor of the balance. However, when our country's social security system is examined, asset / liability balance is an important problem. In fact, in the OECD countries and European countries, the asset / liability balance, which varies from 4 or more, is around 2 in our country. This decrease in balance also affects the financial deficit of the social security system closely. Factors such as informality, early retirement and retirement age may lead to deterioration of the asset / liability balance. It is important to consider these factors and to develop countermeasures. The aim of this study was to discuss the importance of active / passive balance. In this context, the balance of assets and liabilities is explained in the tables in the light of the current data of the Social Security Institution. On the other hand, the factors involved in the equilibrium are listed and the actors causing the deterioration of the equilibrium are examined. In addition, the existing policies and practices for increasing the equilibrium are stated. In addition to the existing

practices, recommendations have been made in order to increase the asset / liability balance to European standards.

Keywords: Social Security, Asset / Liability Balance, Asset / Passive Insured Ratio.

GİRİŞ

Sosyal güvenlik finansmanında iki ana model bulunmaktadır. Bunlar Beveridge ve Bismark modelleridir. Beveridge modeli vergiye, Bismark ise prime dayalı bir sistemdir (Özmen, 2017: 600). Ülkemiz sosyal güvenlik sistemi Bismark modeli esas alınarak kurulmuştur ve buna göre işlemektedir. Bismark modeli karakteristik olarak dağıtım esasına dayalı bir sistemdir. Bu modele göre primler toplanarak fonlarda biriktirmektedir. Giderler bu fonlardan finanse edilmektedir. Yaşlı veya çalışamayacak nüfusun hayatını ikame ettirmek sosyal güvenliğin ana felsefelerinden biridir. Çalışamayacak pasif nüfus sosyal güvenlik sisteminin giderlerini temsil eder ve fonlardan ayrılan kaynaklar ile hayatını sürdürür. Bu bağlamda fonların bu sürekliliği sağlamak amacıyla gelir ve gider dengesini sağlaması gerekmektedir. Bu denge aktif/pasif dengesi olarak adlandırılmaktadır. Geniş anlamda aktif/pasif dengesi; pasif (sosyal güvenlik sisteminden aylık/gelir alanlar) sigortalı başına düşen aktif (çalışan, sosyal güvenlik sistemine prim ödeyen) sigortalı sayısı şeklinde tanımlanabilir. Gelirleri ve giderleri temsil eden bu denge; ülke ekonomisi, refah seviyesi, sağlanan sosyal güvenliğin etkililiği vb. konular hakkında önemi bilgiler vermektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Aktif nüfus, halen çalışan emekli olmamış sigortalıların yer aldığı grup olarak tanımlanabilmektedir. Sosyal güvenlik kurumuna göre aktif nüfus, kısa ve/veya uzun vadeli sigorta kollarından birine dahil olduğu için adına prim ödenen veya kendi adına prim ödeyen; ayrıca kurumdan herhangi bir gelir veya aylık almayan, sigortalı olarak çalışan kişileri ifade etmektedir (SGK, 2013, s. 2). Pasif nüfus ise aktif nüfusun tam tersi olarak çalışmayan kesimi tanımlamakta kullanılır. Pasif Sigortalı ise, kurumdan aylık ve/veya gelir alan kişiler olarak tanımlanmıştır (SGK, 2013, s. 50). Alper (2015: 6), pasif sigortalıyı “Çalışma hayatının dışında olan ve kendi çalışmasına bağlı olarak sosyal sigorta kurumlarından gelir ve aylık alanlar” şeklinde tanımlamıştır. Sosyal güvenlik kurumlarının finansmanında aktüeryal dengenin bir diğer ifade ile aktif - pasif oranının bozulmasına ve yaşlı bağımlılık oranının yükselmesine yol açan erken emeklilik uygulamaları, tüm dünyada farklı sosyal kesimlerin karşı karşıya geldiği önemli tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Uluslararası standartlara göre 4 çalışanın primlerinin bir emeklinin yükünü karşılaması gerekirken, ülkemizde bu oran 1,6'ya kadar düşmüş durumdadır (Atatanır, 2011, s. 28). Aktif nüfus ile pasif nüfusun, belli oranlar kapsamında birbirine denk olması gerekmektedir. TÜSİAD'a göre; geçmişte çalışmış, günümüzde pasif sigortalı durumunda olan sigortalıların (emeklilerin) sosyal güvenlik giderlerinin, günümüzde çalışıyor olan aktif sigortalılardan elde edilen prim ve katılım gelirleri ile finanse edilmesidir. Bu yöntemle göre; belirli bir zamanda aktif sigortalıların prim gelirleri, aynı zaman için pasif sigortalıların giderlerini (aylık-gelir vd.) karşılamaktadır. Sisteme herhangi bir finansman girişi sağlanmadan bu sürecin tekrar etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda prim ödeyenlerin aylık alanlara oranı olarak ifade edilebilecek aktif pasif oranının belirli bir seviyede bulunması seyretmesi önem arz etmektedir (Korkmaz, 2007).

2. TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA AKTİF-PASİF SİGORTALI DENGESİ

Aktif- pasif dengesi hakkında doğru bir yorum yapabilmek için aktif sigortalı ve pasif sigortalı sayıları dikkatle incelenmelidir. Sosyal Güvenlik Kurumu'nun geriye dönük olarak son 10 yıllık verilerinin incelenmesi aktif pasif dengesinin grafiğini net bir şekilde çizmeye yeterli olacaktır. Tablo 1'deki verilerde Türkiye'deki aktif sigortalı sayısını görülmektedir. Aktif sigortalılar; 'zorunlu sigortalı, çırak, yurt dışı toplulukları, tarımda bir işveren yükümlülüğünde (4/a) çalışan sigortalılar, tarımda kendi menfaatine çalışan (4/b) sigortalılar, muhtarlar, diğer sigortalılar ve stajyer ve kursiyerler' olarak bir sınıflandırmaya gidilmiştir. 2008 yılında 15.041.268 kişi olarak ölçülen toplam aktif sigortalı sayısı 18 yıl sonra 2018 Aralık ayında 22.072.840 olarak ölçülmüştür. 10 yıllık bir süreçte aktif çalışan sigortalı sayısı sürekli artış göstermiştir.

Tablo 1: Türkiye'de Aktif Sigortalıların Yıllara Göre Dağılımı (4a/4b/4c)

YILLAR	AKTİF SİGORTALILAR	Zorunlu	Çırak	Yurt dışı Topluluk	Tarım (4/a)	Tarım (4/b)	Muhtar	Diğer Sigortalılar	Stajyer ve Kursiyerler
2008	15.041.268	12.887.537	249.292	48.401	218.094	1.127.744	14.070	491.166	4.964
2009	15.096.728	13.061.379	321.649	35.930	178.541	1.014.948	15.200	441.907	27.174
2010	16.196.304	14.130.454	349.581	25.778	152.802	1.101.131	14.348	391.499	30.711
2011	17.374.631	15.351.842	298.180	32.867	124.911	1.121.777	12.559	331.017	101.478
2012	18.352.859	16.382.998	306.617	34.600	85.717	1.056.852	11.452	356.340	118.283
2013	18.886.989	17.007.902	320.730	34.987	62.988	928.454	10.524	401.076	120.328
2014	19.821.822	17.949.951	359.948	28.297	46.996	864.468	15.447	409.823	146.892
2015	20.773.227	18.766.853	392.908	29.926	40.615	797.334	14.544	445.366	285.681
2016	21.131.838	18.367.294	1.170.080	24.710	36.125	717.876	13.856	442.552	359.345
2017	22.280.463	19.511.173	368.373	21.592	50.602	705.592	24.624	462.452	1.136.055
2018 Aralık	22.072.840	19.374.552	341.659	22.899	45.384	696.175	23.053	407.996	1.161.122

Kaynak: (SGK, 2019)¹

Aktif sigortalı sayısındaki artış, aynı zamanda ülkede işsizlik oranlarındaki düşüşü izlemekte önemli rol oynamaktadır. Sigortalı sayısındaki artış kayıt dışı istihdamın ve dolayısıyla kayıt dışı ekonominin önüne geçilmeye çalışıldığını göstermektedir. Bunun sonucu olarak giderlerin göz ardı edilmesi kaydıyla GSYH' da bir artış gözlemlenmesi olası bir sonuçtur. Aktif sigortalıların var olduğu bir ülkede elbette pasif sigortalılar da mevcuttur. Pasif sigortalılar, aktif sigortalıların tam tersi olarak sosyal güvenlik sisteminin giderlerindedir. Pasif nüfus, diğer bir tabirle pasif sigortalılar bir ülkede ne kadar çok ise o oranda gider vardır denilebilir. Tablo 2 ile gösterilen değerler son 10 yıldaki pasif sigortalı oranını göstermektedir. Tablo 2 verilerine göre 'Dosya' sütununda gösterilen değerler belirtilen yıldaki pasif sigortalılar için açılan dosya sayısını, 'Kişi' sütunu ile gösterilen değerler ise belirtilen yıldaki pasif sigortalı kişi sayısını göstermektedir. Tablonun sağ tarafında ise kişi sayısı ve dosya sayısı belirli statülere göre sınıflandırılmıştır. Tablo üzerinde verilenlere göre 2008 yılında pasif sigortalı kişi sayısının 8.746.704 kişi olduğu görülmektedir. Bu sayı 2018 yılı Aralık ayında 12.613.151 kişi olarak ölçülmüştür. 10 yılda pasif sigortalı kişi sayısında 3.866.447 kişi artışı gerçekleşmiştir. Buradan yola çıkarak ülkede yaşam kalitesi ve ortalama ömür uzunluğunda artış olduğundan bahsedilebilir. Bu oranlar

¹ http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, Erişim: 17.03.2019.

Emel İŞTAR IŞIKLI, Ertuğrul EVLİCE - Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Aktif/Pasif Sigortalı Dengesinin İncelenmesi

aynı zamanda ülkede pasif sigortalılara ayrılan kaynağın yol haritası olarak nitelendirilebilmektedir. Zira 'Dosya' sütununda gösterilen sayılar sistemden yardım/aylık alan kişileri de göstermektedir. Bu durum sosyal güvenlik sistemi üzerinde ekonomik bir yük olarak nitelendirilebilir.

Tablo 2: Türkiye'de Pasif Sigortalıların Yıllara Göre Dağılımı(4a/4b/4c)

PASİF (Gelir/Aylık Alanlar) SİGORTALILAR	Dosya	Kişi	Yaşlılık	Malullük	Vazife malulü	Ölen Sigortalı (Dosya)	Ölen Sigortalıların Hak sahipleri	İş kazası ve Meslek Hastalığı Sonucu Sürekli İş göremezlik Geliri Alan	İş kazası ve Meslek Sonucu S.İ Ölümlü Geliri (Dosya)	İş kazası ve Meslek Hastalığı Sonucu S.İ Ölümlü Geliri Alan Hak sahibi
2008	8.045.816	8.746.704	5.918.007	103.247	6.401	1.916.271	2.589.132	56.668	45.222	73.249
2009	8.488.866	9.173.780	6.228.816	105.095	6.543	2.044.775	2.701.320	57.422	46.215	74.584
2010	8.820.694	9.518.704	6.473.492	107.346	6.608	2.127.373	2.796.306	58.499	47.376	76.453
2011	9.274.705	10.015.071	6.816.806	109.382	6.711	2.233.921	2.944.768	58.979	48.906	78.425
2012	9.635.806	10.382.732	7.065.881	112.241	6.858	2.340.001	3.057.453	60.657	50.168	79.642
2013	9.893.779	10.595.966	7.284.036	112.320	6.921	2.376.354	3.049.522	61.467	52.681	81.700
2014	10.227.047	10.921.001	7.504.323	116.241	11.536	2.477.900	3.142.384	62.179	54.868	84.338
2015	10.808.165	11.384.263	7.854.890	118.801	11.939	2.700.348	3.247.448	65.477	56.710	85.708
2016	11.054.889	11.755.365	8.121.461	120.923	12.170	2.671.354	3.343.265	70.081	58.900	87.465
2017	11.418.722	12.154.140	8.402.314	123.494	12.934	2.748.356	3.451.929	73.035	58.589	90.434
2018 Aralık	11.867.931	12.613.151	8.729.758	124.936	13.504	2.863.274	3.576.046	75.654	60.805	93.253

Kaynak:(SGK, 2019)²

Tablo 1 ve Tablo 2 'de verilen aktif sigortalı sayıları ve pasif sigortalı sayıları karşılaştırılarak bir denge sağlanması gerekir. Bu denge ekonomik olarak gelir (aktif sigortalılar) – gider (pasif sigortalılar) dengesi şeklinde tanımlanmaktadır. Sosyal güvenlik sistemine göre aktif-pasif dengesi; aktif sigortalı sayısının pasif (Tablo 2'de Dosya olarak gösterilen sayılar) sigortalı sayısına bölünmesi ile elde edilen orandır. Örneğin 2018 Aralık ayında aktif sigortalı sayısı 22.072.840'dır. Aynı yılda pasif sigortalı sayısı ise 11.867.931'dir. $22.072.840/11.867.931=1,859873$ 'tür. Bu sonuca göre aktif / pasif oranı 1,86 olmaktadır. Aktif pasif dengesi, aktif / pasif oranının yüksek olmasıyla doğru orantılıdır. Aktif / pasif oranını teknik olarak tanımlamak gerekirse 1 pasif sigortalının finansal yükünü kaç aktif sigortalının üstlendiğidir. 2018 yılı için bulunan orana göre 1 pasif sigortalının finansal yükü 1,86 aktif sigortalı kişi tarafından karşılanmaktadır. Uluslararası standartlara göre bir pasif sigortalı başına 4 aktif sigortalı düşmesi gerekmektedir. Aşağıda verilen Tablo 3' de toplam bağımlı

²http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, Erişim: 17.03.2019.

Emel İŞTAR IŞIKLI, Ertuğrul EVLİCE - Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Aktif/Pasif Sigortalı Dengesinin İncelenmesi

nüfus ve aktif pasif oranı gösterilmiştir. Verilenlere göre aktif/pasif oranı en yüksek olarak 2017 yılında ölçülmüştür. En düşük oran ise 2018 yılı aralık ayında ölçülmüştür.

Tablo 3: Yıllara Göre Aktif / Pasif Oranı (4a/4b/4c)

Yıllar	Pasif Sigortalılar	Aktif Sigortalılar	Aktif/Pasif Oranı
2008	8.045.816	15.041.268	1,87
2009	8.488.866	15.096.728	1,78
2010	8.820.694	16.196.304	1,84
2011	9.274.705	17.374.631	1,87
2012	9.635.806	18.352.859	1,90
2013	9.893.779	18.886.989	1,91
2014	10.227.047	19.821.822	1,94
2015	10.808.165	20.773.227	1,92
2016	11.054.889	21.131.838	1,91
2017	11.418.722	22.280.463	1,95
2018 Aralık	11.867.931	22.072.840	1,86

Kaynak: (SGK, 2019)³

Tablo 4'te paylaşılan verilere göre 4a'lı sigortalıların (sosyal sigorta kapsamındaki kişiler) aktif / pasif oranı gözlemlenmektedir. 4a'lı sigortalıların oranlarına baktığımızda 2009 yılı (1,96) dışında 2'nin altında bir oran görmemekteyiz. Bu bağlamda 4a'luların aktif / pasif oranlarının toplam sigortalılar aktif/pasif oranının üzerinde olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan 4a'lı sigortalı sayısının, toplam sigortalı sayısının büyük bir kısmına sahip olması ve pasif sigortalı sayısının az olması oranların yüksek çıkmasına sebep olmaktadır.

Tablo 4: Yıllara Göre Aktif / Pasif Oranı(4a)

Yıllar	Aktif Sigortalılar	Pasif Sigortalılar	Aktif/Pasif Oranı
2008	9.574.873	4.645.163	2,06
2009	9.618.438	4.901.236	1,96
2010	10.575.935	5.135.697	2,06
2011	11.547.134	5.382.003	2,15
2012	12.527.337	5.631.532	2,22
2013	13.136.339	5.864.305	2,24
2014	13.967.837	6.112.784	2,29
2015	14.802.222	6.441.029	2,30
2016	15.355.158	6.738.314	2,28
2017	16.369.073	7.023.352	2,33
2018 Aralık	16.054.759	7.321.242	2,19

Kaynak:(SGK, 2019)⁴

Tablo 5 ise 4b (Bağ-Kur kendi nam ve hesabına çalışanlar) aktif/pasif oranlarını göstermektedir. Belirtilen oranlara baktığımızda en yüksek oranın 2008 yılına ait (1,82) olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte bu oranların giderek düştüğü görülmektedir.

Tablo 5: Yıllara Göre Aktif/Pasif Oranı (4b)

³ http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, Erişim: 17.03.2019.

⁴ http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, Erişim: 17.03.2019.

Emel İŞTAR IŞIKLI, Ertuğrul EVLİCE - Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Aktif/Pasif Sigortalı Dengesinin İncelenmesi

Yıllar	Aktif Sigortalılar	Pasif Sigortalılar	Aktif/Pasif Oranı
2008	3.260.719	1.795.064	1,82
2009	3.236.872	1.945.571	1,66
2010	3.337.858	2.002.277	1,67
2011	3.273.297	2.177.195	1,50
2012	3.162.914	2.259.401	1,40
2013	2.927.250	2.249.013	1,30
2014	2.943.837	2.292.768	1,28
2015	2.938.034	2.501.153	1,17
2016	2.794.132	2.402.298	1,16
2017	2.923.994	2.425.481	1,21
2018 Aralık	2.984.780	2.490.409	1,20

Kaynak: (SGK, 2019)⁵

Tablo 6'da 4c (emekli sandığı- kamu çalışanları)'lilerin aktif/pasif oranlarını yıllara göre değişimini görmekteyiz. Yıllara göre aktif/pasif oranları incelendiğinde 4c'lilerin 1,65 ortalamasına sahip olduğunu görmekteyiz. Bu ortalamanın 4a'lılara göre daha düşük olmasının sebebi henüz kamu emeklisinin sosyal sigortalı emeklisine göre daha az sayıda ve 4c sigortalısının da 4a sigortalısı sayısından daha az olması olarak açıklanabilir. Bu durum 4b oranlarının 4a oranlarından düşük olmasının da sebebi olarak gösterilebilmektedir.

Tablo 6: Yıllara Göre Aktif/Pasif Oranı (4c)

Yıllar	Aktif Sigortalılar	Pasif Sigortalılar	Aktif/Pasif Oranı
2008	2.205.676	1.605.589	1,37
2009	2.241.418	1.642.059	1,37
2010	2.282.511	1.682.720	1,36
2011	2.554.200	1.715.507	1,49
2012	2.662.608	1.744.873	1,53
2013	2.823.400	1.780.461	1,59
2014	2.910.148	1.821.495	1,60
2015	3.032.971	1.865.983	1,63
2016	2.982.548	1.913.966	1,56
2017	2.987.396	1.969.889	1,52
2018 Aralık	3.033.301	2.056.280	1,48

Kaynak: (SGK, 2019)⁶

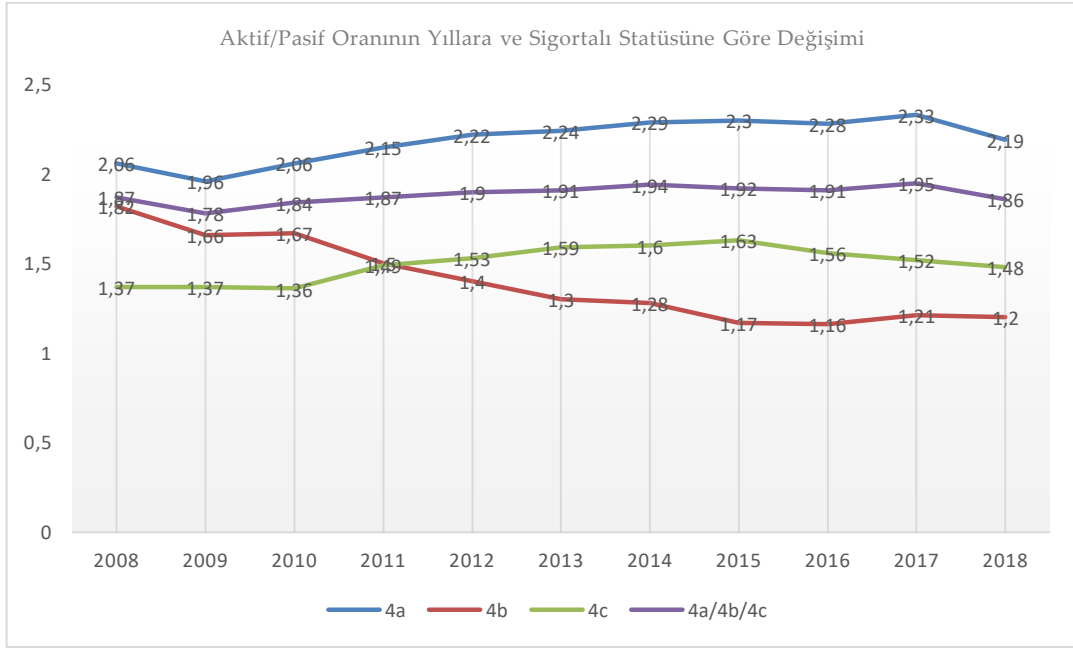
Aşağıdaki Şekil 1'de; 4a, 4b, 4c ve Türkiye geneli aktif / pasif oranları gösterilmiştir. Grafik yukarıda bahsedilen durumu pekiştirilmesi için oluşturulmuştur. Grafikte 4b aktif / pasif oranı yıllara göre düşüş gösterirken 4c aktif/pasif oranı yükselme göstermektedir.

Şekil 1: Aktif/Pasif Oranının Yıllara ve Sigortalı Statüsüne Göre Değişimi

⁵ http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, Erişim: 17.03.2019.

⁶ http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, Erişim: 17.03.2019.

Emel İŞTAR IŞIKLI, Ertuğrul EVLİCE - Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Aktif/Pasif Sigortalı Dengesinin İncelenmesi

Kaynak: (SGK, 2019)-Verilen tablolara dayanarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Dünya’da sosyal güvenlik nedenli reform hareketlerinin finansal yönden en iyi destekçilerinden biri Dünya Bankası’dır. Kurum, özellikle 1994 tarihli Yaşlılık Krizinin Bertaraf Edilmesi raporundan günümüze sosyal güvenlik alanında etkili olmuştur. Kurumun Averting the Old Age Crisis (Yaşlanma Krizinin Bertaraf Edilmesi) isimli raporunda, dünya genelinde en yoğun biçimde uygulanan emeklilik sistemi “Pay as you go” (PAYG) olarak belirtilmiştir. Bu sistemde aktif nüfusun katkıları ile pasif nüfus finanse edilmektedir. Aktif/pasif dengesinin bozulması katlanarak çoğalan kamu harcamaları olarak kendini gösterecektir (Dur, 2014: 5-10). PAYG sisteminde söz konusu yılın giderleri, o yılın gelirleri ile karşılanmaktadır (Arpa & Kolçak, 2017: 658).

Aktif/Pasif sigortalı dengesini sağlayabilmek için dünyada farklı yöntemler uygulanmaktadır. Latin Amerika ve Doğu Avrupa’da sosyal güvenlik sisteminin özelleştirilmesine yönelik çalışmalar başlamıştır (Dur, 2014: 19). Latin Amerika’da sosyal güvenlik sistemindeki dönüşüm özellikle Şili’de 1980’li yılların başında ortaya çıkmıştır. Bolivya ve Meksika 1997’de, El- Salvador 1998’de, Dominik Cumhuriyeti 2006’da kamusal emeklilik sistemlerini kaldırmışlardır. Kosta Rika 2001’de, Arjantin 1994’te ve Uruguay ise 1996’da sosyal güvenlik sistemi özel kesime ve kamu ile birlikte yürütülmeye başlamıştır. Latin Amerika’da özellikle Şili’de özel emeklilik piyasası öyle gelişmiş ki ülkedeki sosyal güvenlik sistemi varlıklarının gayri safi yurt içi hasılaya (GSYİH) oranı 2006 yılında %61 olmuştur (Ulutürk & Dane, 2009: 3). Türkiye’de kamu emeklilik harcamalarının GSYİH’a oranı %6 iken, Meksika’da %1,3’tür (Kolçak & Arpa, 2015). Sosyal güvenlik sistemini özelleştiren ülkelerde fonlama yönteminin kullanılması söz konusudur. Brezilya, Şili, Meksika ve Peru gibi ülkeler bu yöntemi kullanmaktadır (Güneş & Yakar, 2004).

Doğu Avrupa ülkelerinde de özelleştirme uygulamaları hız kazanmıştır. Örneğin Polonya'da üç ayaklı bir emeklilik sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Burada birinci ayak, zorunlu ve devlet tarafından ayrılan fonlardan, ikinci ayak zorunlu ve özel sektörde toplanan fonlardan ve üçüncü ayak ise gönüllü olarak mesleki kuruluşlarca sağlananlardan oluşmaktadır. Böylece devlet sosyal güvenlik sisteminden tamamen çekilmemiştir. Sadece özel sektörün sosyal güvenliğe fonlar aracılığı ile entegre olması sağlanmıştır (Yakar, 2005). İngiltere'de yaşlılık sigortası üç basamaklı bir yapıdadır. Birinci basamakta herkes için genel bir yaşlılık yardımı öngörülmektedir. İkinci basamakta ödenene sigorta primleri karşılığı aylık söz konusudur. Üçüncü basamakta özel sigortalılara ve işletmelere tanınan özel emeklilik imkanı bulunmaktadır. Avrupa genelinde ise kamusal sosyal güvenlik sistemlerinin hakim olduğu, ancak özelleştirme uygulamalarının ise ek sigorta fonksiyonunu üstlenmekte olduğu görülmüştür (Aydın,1998:13).

3. AKTİF-PASİF DENGESİNİ BOZAN DURUMLAR VE SONUÇLARI

Ülkelerin demografik yapıları hakkında en doğru bilgiyi veren kaynaklardan biri de aktif/pasif oranı, diğer bir deyişle aktif-pasif dengesidir. Bu denge kısaca, pasif nüfusun finansal yükünü karşılamak amacıyla pasif sigortalı başına düşen aktif sigortalı sayısı olarak tanımlanabilir. Bu dengenin belli bir düzeyde seyretmesi önem arz etmektedir.

Canbay ve Demir (2013), sosyal güvenlik sistemlerinin refahı açısından aktif-pasif sigortalı dengesinin en az 4 olması gerektiğini aktarmaktadır. Günümüz Avrupa ülkelerinde 4 çalışana 1 emekli, OECD ülkelerinde ise 6 çalışana 1 emekli düşerken, ülkemizde yaklaşık 2 çalışana 1 emekli düşmektedir. Buradan çıkarılacak sonuç; emekli sayısının yüksek olması sebebiyle, çalışan başına düşen emekli sayısı Avrupa ülkelerine göre daha fazladır (Canbay & Demir, 2013, s. 306,307).

Bu durumun sonuçları ele alındığından azımsanmayacak ölçülerde giderlere sebep olduğu ve nihai sonuç olarak sosyal güvenlik sisteminin açık vermesine sebep olduğu görülmektedir. Buradan yola çıkarak aktif/pasif dengesinin bozulmasının sebeplerine ve sonuçlarına odaklanmak, sosyal güvenlik sistemine fayda sağlama hususunda atılacak ilk adımlardan biridir.

Aktif/pasif dengesinin bozulma sebepleri aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

- Kayıt dışı istidamı ve kayıt dışı ekonomi
- İşsizlik
- Erken emeklilik uygulaması
- Emeklilik yaşını düşük olması
- Beklenen ortalama yaşam süresinin uzunluğu
- Pasif sigortalılıkta geçen sürenin uzunluğu

- Yaşam kalitesi ve sağlık alanında yaşanan gelişmeler

Türkiye’de, kayıt dışı istihdamın yaygın bir seyir izlemesi, doğal olarak ilgili sosyal güvenlik kurumunun çok ciddi gelir kaybını beraberinde getirecektir. Buna yüksek işsizlik oranı da eklenince, sosyal güvenlik sistemimizin finansman darboğazının asıl nedeni daha kolay anlaşılacaktır. Belirtilen nedenlerin beraberinde getirdiği diğer önemli bir sonuç ise, aktif/pasif dengesinin bozulmasıdır. Örneğin, 1980 yılında sosyal güvenlik kurumlarının aktif/pasif dengesi 4’ün üzerinde iken, 1999 yılında 2,24’e, 2003 yılında ise 2.03’e düşmüştür. Bağ-Kur’un aktif /pasif dengesinin prim ödeyenler açısından yaklaşık 1 civarında olduğu dikkate alındığında, 2003 yılında üç kurumun aktif/pasif dengesi 1,5 olmaktadır. SSK (4a) Bağ-Kur (4b), ve Emekli Sandığı (4c) 2008 yılında tek çatı altında birleşmiş ve aktif/pasif oranları sırasıyla 2,06-1,82- 1,37 şeklinde gerçekleşmiştir. 2018 Aralık ayında ise 2,19 - 1,2 - 1,48 şeklinde gerçekleşmiştir. Aynı yılda sosyal güvenlik sistemde aktif/pasif oranı 1,86olarak gerçekleşmiştir.

Diğer taraftan kayıt dışı istihdamın diğer yüzü ve sonucu olan kayıt dışı ekonomi, istidam sonucu sisteme giren prim gelirlerinin engellenmesi anlamına gelmektedir. Dolaylı olarak baktığımızda bu durum, pasif sigortalılar için gereken finansal kaynağın zayıflaması anlamına da gelmektedir. Ayrıca bu ekonomik kayıp sosyal güvenlik sisteminin verdiği finansal açıktaki da pay almaktadır.

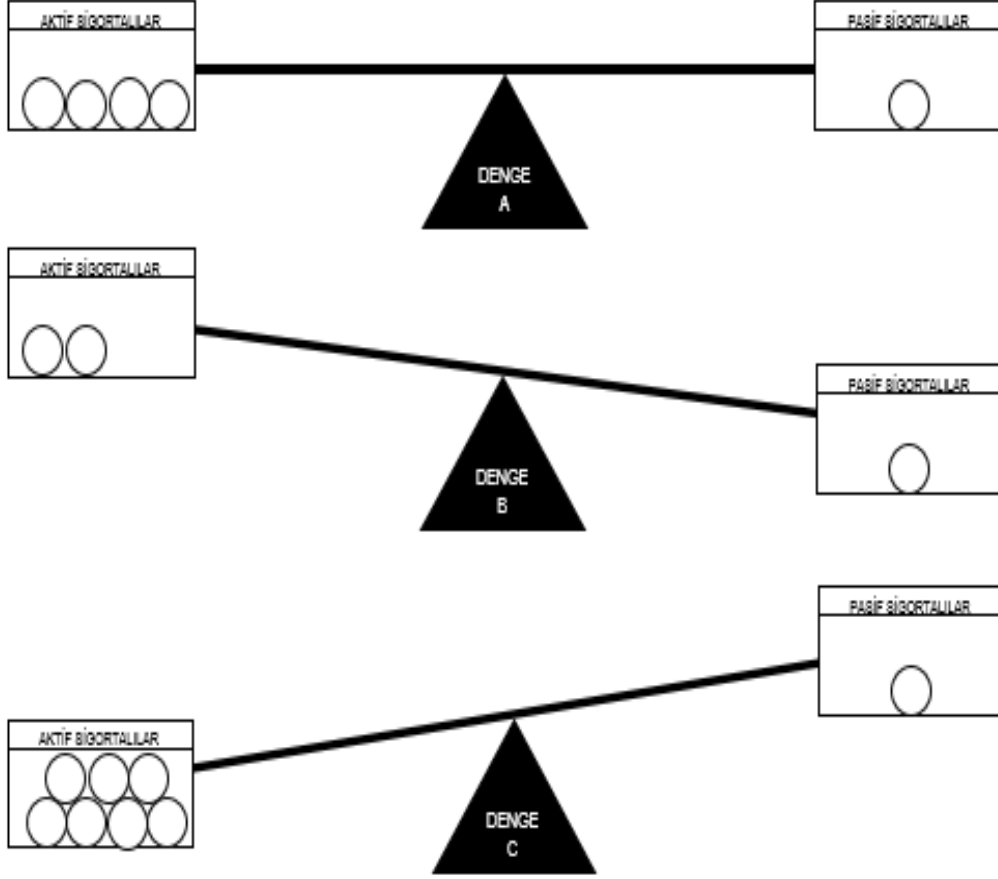
Kayıt dışı çalışmanın verdiği zararın yanında ülkedeki işsizlik seviyesi de aktif/pasif dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmaksızın çalışanların oranı, Şubat 2018 döneminde %32,2 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik seviyesine bakacak olursak; 15 ve üstü yaşlardaki işsiz birey sayısı, Şubat 2018 döneminde 3 milyon 354 bin kişi olarak ölçülmüştür. İşsizlik oranı ise %10,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı %19 olurken, 15-64 yaş grubunda bu oran %10,9 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK).

Aşağıdaki şekilde (Şekil 2) aktif sigortalılar ile isimlendirilen sınıfa; sosyal güvenlik sistemine prim ödeyen tüm çalışanlar dahildir. Kayıt dışı çalışanlar ve işsizler bu sınıfa girmeyen gruptur. Aktif nüfus sayının, pasif nüfus sayısına göre daha ağır basması, dengenin varlığının ispatıdır. Buradan çıkarılacak sonuca göre aktif nüfusa dahil olmayan tüm gruplar aslında dengenin bozulmasına hizmet etmiş olmaktadır.

Şekil 2’de bir sosyal güvenlik sisteminde aktif nüfus ile pasif nüfusun birbirini karşılması resmedilmiştir. Dağıtım esasına dayalı bir sosyal güvenlik sistemi bakımından aktif-pasif dengesinin ideal oranı 7’dir. Kabul edilebilir en düşük değer ise 4’tür (Zunluoğlu, 2014, s. 58). Zunluoğlu’na göre sağlanan aktif pasif dengesi Denge A ile gösterilmiştir. Denge B ile aktif/pasif dengesinin sağlanamadığı diğer bir deyişle dengesizliğin varlığı gösterilmiştir.

Denge C’de ise Canbay ve Demir’e göre AB ülkelerinde ve OECD ülkelerinde bulunan aktif pasif dengesi resmedilmiştir.

Şekil 2: Aktif/Pasif Dengesi

Kaynak: Şekil tarafımızca tasarlamıştır.

Aktif-pasif dengesinin bozuk olmasının en önemli sonucu emeklilik sisteminde çöküşe neden olmasıdır. OECD ülkeleri arasındaki karşılaştırmalara göre, Türkiye en uzun süre emekli maaşı ödeyen ülkeler sıralamasında Lüksemburg’dan sonra ikinci sıradadır. Emeklilik yaşı Fransa 60, İngiltere’de 65, Danimarka ve ABD’de 67’dir. Türkiye’de emeklilik yaşı düşüktür. Bu nedenle emeklilikte geçen süre uzundur (ortalama 27 yıl). Bu süre Avrupa ülkelerine göre çok uzun bir süredir (Zunluoğlu, 2014, s. 61).

Aşağıdaki tabloda (Tablo 9) Sosyal güvenlik sistemine göre hizmet akdine tabi olarak çalışan sigortalıların (4a) kademeli olarak emeklilik yaşları verilmiştir. Beklenen ortalama ömür uzunluğu ile tablodaki yaş hadleri karşılaştırıldığında şu sonuca varılmaktadır.

Tablo 2: 4a'lılar İçin Emeklilik Yaş Ve Prim Şartları (2008 Sonrası Giriş Yapanlar İçin)

İlgili Kanun	Hizmet Akdine Tabi Çalışan 4 (a) Sigortalıları İçin 7200 Prim Ödeme Gün Sayısı Koşulunun Oluştığı Tarih	Tahsis Talep Tarihinde Gerekli En Az		
		Yaş		Prim Ödeme Gün Sayısı
		Kadın	Erkek	
5510	01.05.2008 - 31.12.2035	58	60	7200
	01.01.2036 - 31.12.2037	59	61	7200
	01.01.2038 - 31.12.2039	60	62	7200
	01.01.2040 - 31.12.2041	61	63	7200
	01.01.2042 - 31.12.2043	62	64	7200
	01.01.2044 - 31.12.2045	63	65	7200
	01.01.2046 - 31.12.2047	64	65	7200
	01.01.2048	65	65	7200

Kaynak:(SGK)⁷

Bir ülkede doğum ev ölüm oranları da aktif/pasif oranlarını etkilemektedir. Sağlıklı doğumlarda beklenen yaşam süresi ülkelerin gelişmişliği ile ilgilidir. Ancak beklenen yaşam süresi uzadıkça pasif olarak geçirilen süre artacaktır. Bu da sosyal güvenlik sisteminin üzerindeki finansal yükün artması demektir. 2015-2017 TÜİK verilerine göre ülkemizde ortalama yaşam süresi uzunluğu erkeklerde 78,0, kadınlarda ise 80,8 olarak ölçülmüştür (TÜİK, 2014). İnsanların uzun yaşam sürelerinin yanı sıra emeklilik yaşı da önemlidir. Teknik olarak düşünmek gerekirse 80 yaşlarında ölmesi düşünülen bireyin 50 yaşında emekli olacağı varsayıldığında 30 yıl boyunca finansal olarak bir sosyal güvenlik sisteminden faydalanacaktır.

Sosyal sigorta sisteminin işlemesi için gereken şartlar sebebiyle ve ülkemiz özellikleri de dikkate alınarak yaşlılık aylığından faydalanma süresinin 20 yılı aşmaması önemlidir (Erol, 2014, s. 52).

Sosyal güvenlik sistemi uzun dönemleri ilgilendirdiği için kanunen yapılan sistem değişikliklerinde sigortalının menfaati göz önünde bulundurulmuştur. Örneğin, emeklilik yaşını 38-43 olarak düzenleme hemen yürürlüğe girerek söz konusu yaşlarda emeklilik kazanılmış bir hak olmuştur. Ancak yaş şartının yükseltilmesi konusunda ilerlemeler aynı hızda olmamış, daha ziyade kademeli olarak uygulama yapılmıştır. Emeklilik yaş şartının geçmişte düşük tutulması aktif-pasif dengesi bağlamında önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca primlerin yüksekliği nedeniyle sistem dışı kalmak, prim

⁷http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/emekli/yaslilik_ayligi, Erişim: 17.03.2019.

Emel İŞTAR IŞIKLI, Ertuğrul EVLİCE - Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Aktif/Pasif Sigortalı Dengesinin İncelenmesi

ödemeyen grupların prim borçlarının affedilmesi sigortalılığı zorlaştırmaktadır (Uğur & Kanyılmaz, 2008, s. 27).

Tablo 3: Sosyal Güvenlik Kurumunun Gelir ve Gider Dengesi

Yıllar	Gelirler				Artış Oranı (%)	Giderler	Artış Oranı (%)	Açık	Toplam Gelirlerin Toplam Giderleri Karşılama Oranı(%)
	Prim Gelirleri	Devlet Katkısı	Diğer Gelirler (Diğer Gelirler+Primsiz ödemeler)	Toplam					
2003	21.178.426		6.738.113	27.916.539	39,5	41.336.077	47,7	-13.419.538	67,5
2004	27.423.790		7.265.458	34.689.248	24,3	50.621.622	22,5	-15.932.374	68,5
2005	30.882.405		10.367.033	41.249.438	18,9	59.941.373	18,4	-18.691.935	68,8
2006	41.619.875		12.211.011	53.830.886	30,5	71.867.475	19,9	-18.036.589	74,9
2007	44.051.735		12.823.153	56.874.888	5,7	81.915.401	14,0	-25.040.513	69,4
2008	54.546.453	1.718.521	10.992.510	67.257.484	18,3	93.159.462	13,7	-25.901.978	72,2
2009	54.579.182	10.879.293	12.614.312	78.072.788	16,1	106.775.443	14,6	-28.702.655	73,1
2010	66.912.858	15.170.035	13.190.291	95.273.183	22,0	121.997.301	14,3	-26.724.118	78,1
2011	89.560.568	21.176.053	13.743.319	124.479.940	30,7	140.715.252	15,3	-16.235.312	88,5
2012	99.359.243	23.537.149	20.032.113	142.928.505	14,8	160.223.453	13,9	-17.294.948	89,2
2013	118.728.578	27.471.369	16.813.608	163.013.555	14,1	182.688.916	14,0	-19.675.361	89,2
2014	135.238.559	30.512.184	18.578.189	184.328.932	13,1	204.400.437	11,9	-20.071.505	90,2
2015	159.480.052	37.526.042	23.096.254	220.102.348	19,4	231.545.969	13,3	-11.443.621	95,1
2016	184.445.994	46.457.369	24.976.820	255.880.183	16,3	276.535.786	19,4	-20.655.602	92,5
2017	208.064.459	51.767.064	28.728.319	288.559.843	12,8	312.734.591	13,1	-24.174.748	92,3
2018	255.619.125	57.560.198	56.031.926	369.211.250	27,9	384.961.895	23,1	-15.750.645	95,9

Kaynak:(SGK)⁸

Yukarıdaki tabloda (Tablo 8) Sosyal güvenlik kurumunun diğer bir deyişle sosyal güvenlik sisteminin gelir ve giderlerini görmekteyiz. Tabloya göre 2003 yılından bu yana sosyal güvenlik sistemi açık vermektedir. Tablodaki yıllara göre en çok açık -28.702.655 ₺ ile

⁸ http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, Erişim: 01.05.2019.

Emel İŞTAR IŞIKLI, Ertuğrul EVLİCE - Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Aktif/Pasif Sigortalı Dengesinin İncelenmesi

2009 yılında verilmiştir. En az açık ise -11.443.621 ₺ ile 2015 yılında gerçekleşmiştir. 2018 yılı Aralık ayında ise verilen finansal açık -15.750.645 ₺ şeklinde gerçekleşmiştir. Verilen bu değerlere bakarak pasif sigortalılara harcanan tutarların giderler sütununda yer aldığını söyleyebiliriz. Erken yaşta emekli olan bir bireyin uzun süreler boyunca sistemden aylık/gelir alması, zaten az olan gelirler karşısında gider TL tutarında şişmeye sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra kayıt dışı istihdam ve dolayısıyla kayıt dışı ekonominin mali katkıları gelirler sütunundaki değerlere dahil olması gerekirken, sisteme hiç dahil olmamaktadır. Nihai sonuç olarak sosyal güvenlik sisteminin açıkları daha da artmaktadır.

Diğer taraftan Tablo 9'da yer alan emekli aylığı ödemeleri ve sağlık harcamaları hakkında sosyal güvenlik sisteminin giderlerini temsil etmektedir. Finansman açıklarına da temel teşkil eden bu harcamalar konusunda her yıl artarak ilerlediğini söyleyebiliriz. 2003 yılında toplam 25.174.200 ₺ olan aylık tutarı 2018 yılında 245.105.705₺ olmuştur. Aradaki artış miktarı ekonomik büyümenin de kanıtı olarak nitelendirilebilir.

Tablo 4: Sosyal Güvenlik Emekli Aylıkları ve Sağlık Harcamaları

Yıllar	Devlet Katkısı Hariç Prim Gelirleri	Değişim Oranı (%)	Emekli Aylığı Ödemeleri				Sağlık Ödemeleri	Toplam Ödeme	Prım Gelirlerinin Emekli Aylıklarını ve Sağlık Ödemelerini Karşılama Oranı (%)
			4/a	4/b	4/c	TOPLAM			
2003	21.178.426	42,9	13.676.400	3.725.300	7.772.500	25.174.200	10.661.718	35.835.918	59,1
2004	27.423.790	29,5	16.555.700	4.679.000	9.426.000	30.660.700	13.150.129	43.810.829	62,6
2005	30.882.405	12,6	21.944.000	5.526.100	11.067.000	38.537.100	13.607.884	52.144.984	59,2
2006	41.619.875	34,8	24.978.000	7.003.855	13.094.000	45.075.855	17.666.674	62.742.529	66,3
2007	44.051.735	5,8	29.410.421	8.101.755	14.799.552	52.311.728	19.983.275	72.295.003	60,9
2008	54.546.453	23,8	33.507.897	9.099.326	16.529.316	59.136.539	25.345.913	84.482.452	64,6
2009	54.579.182	0,1	38.800.036	11.330.535	18.473.401	68.603.972	28.810.684	97.414.657	56,0
2010	66.912.858	22,6	45.455.425	13.337.123	20.164.951	78.957.499	32.508.883	111.466.382	60,0
2011	89.560.568	33,8	53.380.121	15.929.064	22.306.194	91.615.378	36.500.378	128.115.756	69,9

Emel İŞTAR IŞIKLI, Ertuğrul EVLİCE - Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Aktif/Pasif Sigortalı Dengesinin İncelenmesi

2012	99.359.243	10,9	61.536.617	18.427.247	25.329.935	105.293.799	44.110.561	149.404.360	66,5
2013	118.728.578	19,5	71.427.291	20.066.957	27.667.413	119.161.662	49.888.693	169.050.355	70,2
2014	135.238.559	13,9	80.386.245	22.004.314	32.000.955	134.391.514	54.551.175	188.942.688	71,6
2015	159.480.052	17,9	91.265.232	25.491.997	35.233.173	151.990.402	59.355.576	211.345.978	75,5
2016	184.445.994	15,7	111.384.685	31.415.134	42.357.749	185.157.568	67.992.868	253.150.436	72,9
2017	208.064.459	12,8	126.813.696	34.530.842	48.201.116	209.545.653	77.632.066	287.177.719	72,5
2018	255.619.125	22,9	149.006.657	39.173.915	56.925.133	245.105.705	91.512.240	336.617.945	75,9

Kaynak:(SGK)⁹

Sağlık harcamalarındaki artış; yaşam kalitesinde artışa sebep olmakla birlikte ölüm oranlarında da azalışa neden olmuştur. 1992 yılındaki yaş sınırı ve erken emeklilik uygulamaları sosyal güvenlik sisteminin kanayan yaralarından biridir. Erken emekliliğin popüler bir hal alması sosyal güvenliği ekonomik bakımdan zora sokmaktadır (Zunluoğlu, 2014, s. 61)

4. AKTİF/PASİF DENGESİNİ SAĞLAMAYA YÖNELİK MEVCUT UYGULAMALAR

Aktif/pasif dengesinin bozulmasına neden olan faktörler üzerinde yapılan çalışmalar dengenin sağlanması için atılan ilk adımlardır. Bir önceki bölümde de yer verilen bazı uygulamalar il aktif/pasif dengesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bunlara örnek vermek gerekirse ilk olarak emeklilik yaşının yükseltilmesinden bahsedilebilir. 2008 yılında sosyal güvenlik sistemine getirilen reform ile emeklilik yaşında kademeli artışa gidilmiştir.

2008-2035 yılları arasında sigorta primi ödemeye başlayan 4a'lı kadın sigortalı ,58 yaşında emekli olacaktır (bkz. Tablo 7). 1 Ocak 2048 tarihi itibarıyla ise ilk defa sigortalı olan kadın sigortalı, emeklilik yaşı bakımından erkeklerle eşitlenerek 65 yaşında emekli olacaktır. Aktif/pasif dengesi bağlamında incelendiğinde yaş hadlerinin yükseltilmesi, kişilerin aktif nüfus içerisinde daha fazla süre geçirmesi sağlanmış olacaktır. Bu olguya tersinden bakmak gerekirse; kişilerin pasif nüfus içerisinde daha az zaman geçirmesidir. Kayıt dışı istihdam aktif nüfusta yer alması gerekirken kayıtsız olarak çalışanları tanımlamaktadır. Kayıt dışı istihdam ve bu kayıt dışılığın sonucu olarak kayıt dışı ekonomi konusunda başta Sosyal Güvenlik Kurumu olmak çeşitli kamu kurumlarınca çalışmalar yapılmaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından alınan bazı önlemler aşağıda sıralanmıştır (SGK)¹⁰.

1. Ücretlerin bankalara yatırılması zorunluluğu getirilmiştir.10'un üzerinde işçi çalıştıran işyerlerinde ücretlerin bankalar vasıtasıyla ödenmesi öngörülmüştür.

⁹ http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, Erişim: 01.05.2019.

¹⁰ http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/kayitDisi/kayitdisi_istihdam/yapilan_calismalar, Erişim: 01.05.2019.

2. Kendi nam ve hesabına çalışanların (tarım da dahil) sigortalılıklarının bildiriminin, faaliyetleri ile ilgili kayıt ve tescilleri yapılan vergi dairesi ve meslek kuruluşlarınca yapılması zorunluluğu getirilmiştir.
3. Kayıt dışı istihdam konusunda yapılan denetimlerde caydırıcılık sağlaması için uygulanan idari para cezaları artırılmıştır.
4. Esnek çalışanların kayıt altına alınması için düzenlemeler yapılmıştır.
5. İsteğe bağlı sigortaya müracaat ve devam şartları kolaylaştırılarak, daha fazla kişinin kayıt altına alınması, bunların genel sağlık sigortası kapsamına alınmaları ve dolayısıyla sisteme dahil edilmeleri, dolayısıyla kayıt dışı istihdamın önlenmesi amaçlanmıştır.
6. Tarımsal faaliyetlerde bulunanların sisteme dahil edilmesine yönelik olarak, sigortalılık için prime esas kazançları ve ödeyecekleri prim miktarlarının 15 yıla yayılacak şekilde kademeli olarak artırılması öngörülerek, daha fazla kişinin sisteme dahil edilmesi öngörülmüş ve bunların genel sağlık sigortası kapsamına alınmaları da sağlanarak sigortalılıkları özendirilmiştir.
7. Bankalar, kamu kurum ve kuruluşlarınca işlem yapılan kişilerin sigortalılık bakımından tescilli olup olmadığını kontrol etme yükümlülüğü getirilmiştir.

Ayrıca kayıtlı istihdamın teşviki konusunda KİTUP I ve KİTUP II Projeleri gerçekleştirilmiştir. Bu projeler Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir (KİDEP). Diğer taraftan İl Sosyal Güvenlik Müdürlüklerine KADİM (Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele) Servisleri açılmıştır. Kayıt dışı ekonomi boyutunda geliştirilen politikalara bakacak olursak, ülkemizdeki çoğu kurum ve kuruluşu ilgilendiren çalışmalar olduğunu görmekteyiz. Gelir İdaresi Başkanlığı'nın 2015 yılı Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planında belirlenen politikalar aşağıdaki tabloda (Tablo 10) yer almaktadır.

Tablo 5: Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planında Belirlenen Politikalar-GİB

Sayı	Bileşen	Politika
1.	<i>Kayıt dışı ekonominin boyutunun belirlenmesi ve ekonomi üzerindeki etkilerinin analizi</i>	<i>Kayıt dışılığın boyutunun gelir ve istihdam yönüyle araştırılması</i>
2.	<i>Gönüllü uyumun teşvik edilmesi ve uyum seviyesinin yükseltilmesi</i>	<i>Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu artırıcı uygulama ve sistemlerin geliştirilmesi</i>
3.	<i>Denetim kapasitesinin güçlendirilmesi ve ilgili mevzuatın gözden geçirilmesi</i>	<i>Kayıt dışılıkla mücadelede denetimlerin daha nitelikli hale getirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması</i>
4.	<i>Eğitici ve kapsayıcı yöntemlerle toplumun tüm kesimlerinde farkındalığın artırılması</i>	<i>Toplumun ilgili tüm kesimlerinin bilinçlendirilerek kayıt dışılıkla mücadeleye aktif katılımlarının sağlanması</i>
5.	<i>Kurumlar arası veri paylaşımının geliştirilmesi ve uygulamada ortaya çıkan sorunların giderilmesi</i>	<i>Kayıt dışılıkla mücadeleye katkı sağlayacak verilerin ilgili kurumlar arasında etkin paylaşımının sağlanmasına ilişkin sistem ve alt yapının oluşturulması</i>

Kaynak:(Gelir İdaresi Başkanlığı-GİB, 2015)¹¹

Tabloda yer alan politikaların uygulanması hususunda; Hazine Müsteşarlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB), -Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), gibi birçok kurum ve kuruluşa görev düşmektedir.

İstihdam sağlandığı halde iş gücüne kayıtlı olmayanların yanında istihdama hiç dahil olamayan çalışma yaşında bulunan gruplar da vardır. Diğer bir tanıma göre; çalışmakta olmayan son 3 ay içerisinde iş arama yollarından birini deneyen ve 15 gün içerisinde iş başı yapabilecek durumda olan çalışma çağındaki kişilere işsiz denilmektedir (TÜİK). İşsizlik bir ülkede aktif/pasif dengesini olumsuz olarak etkileyen etkenlerden biridir. Ülkemizde işsizlik konusunda geliştirilen bazı politikalar aşağıda sıralanmıştır.

- Kamu Çalışma Programları
- İş Arama Yardımları ve İstihdam Hizmetleri
- Mesleki ve Yeniden Mesleki Eğitim Programları
- Bağımsız Çalışma Programları
- Sübvansiyonlu İstihdam Programları
- İşsizlere Sağlanan Ödeme Desteği
- İş ve Meslek Danışmanlığı ve Özel İstihdam Büroları

Sosyal güvenlik kurumu ise işsizlik konusunda istihdam yaratmaya yönelik teşvikler, işsizlik sigortası yardımları ve sosyal yardım ödemeleri yapmaktadır (Demirhan, 2015).

¹¹ <https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/beyannamerehberi/2015kayitdisi.pdf>, Erişim: 01.05.2019.

SONUÇ

Aktif/pasif dengesi kabaca, bir emeklinin ölünceye kadar yaşamını ikame ettirebilmesi için gereken finansal yükü karşılamak için emekli başına düşen çalışan birey sayısı olarak tanımlanabilmektedir. Aktif/pasif dengesi bir ülkenin demografik yapısını gözler önüne seren önemli bir faktördür. Öyle ki aktif/pasif dengesine bakarak, ülkedeki yaşlı nüfus hakkında bilgi edinilebilir. Bunun yanında üretime katılan aktif nüfus ve aktif nüfusun getirisi olarak ekonomik durum hakkında tahminlerde bulunulabilir. Aktif/pasif dengesi en genel anlamda gelişmişlikle doğru orantılıdır. Bir ülkenin ekonomik gelişim ve büyüme yolunda aktif/pasif dengesini yükseltmesi temel hedeflerinden biri olmalıdır.

Ülkemizde aktif/pasif dengesi 2018 yılı Aralık ayında 1,86 olarak ölçülmüştür. Bu oranın Avrupa Birliği ülkelerinde 4, OECD üyesi ülkelerde ise 6 olduğu düşünüldüğünde dengenin çok düşük olduğunu görülmektedir. Dengenin Avrupa standartlarına ulaşabilmesi için gerekli önlemlerin alınması önem arz etmektedir.

Kayıt dışı çalışma ve kayıt dışılığın sonucu olan ekonomik kayıp aktif/pasif dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bununla birlikte işsizlik seviyesi, emeklilik yaşı, gelişen yaşam kalitesi ve ömür uzunluğundaki artış dengenin düşmesine sebep olmaktadır. Konuyla ilgili olarak ülkemizde çeşitli kurum ve kuruluşlarca politikalar oluşturulmakta ve uygulanmaktadır.

Aktif/pasif dengesinin optimum seviyeye çekilebilmesi amacıyla bazı var olan uygulamalara ek olarak bazı önerilerde bulunulabilir. Mahiroğulları (2017: 560) çalışmasında aktif/pasif dengesinin bozulmasına sebep olan kayıt dışı istihdam üzerine çeşitli önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler; işyeri denetiminin etkinleştirilmesi, çalışanların ve işverenlerin bilinçlendirilmesi, ücret dışı işgücü maliyetlerinin azaltılması, işletmelerin ölçek büyütmelemlerinin teşviki ve rekabet gücünün artırılması ve devletten sosyal yardım alan ailelerin çalışma çağı yaşındaki fertlerinden birine iş verilmesidir.

Ayrıca aktif/pasif dengesine olumlu yönde etkisi olacak şu adımlar da atılabilir.

- Sosyal güvenlik sisteminin finansal anlamda verdiği açığın boyutunun küçültülmesi yolunda adımlar çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmalar sosyal güvenlik prim borçlarının tahsilatı hususunda etkili yöntemlerin kullanılması şeklinde olabilir. Örneğin; prim borçlarının yapılandırılması sağlanarak borçlunun borcunu daha düzenli ve kısa sürede ödemesi sağlanabilir.
- Sosyal güvenlik aflarının sık sık çıkarılması aktif/pasif dengesinde düşüşe sebep olmaktadır. Sosyal güvenlik aflarının çıkarılması ertelenebilir.
- Kayıt dışı istihdam konusunda AR-GE yatırımları artırılabilir.
- Özel hayat sigortaları için teşvikler yapılabilir.

- İstihdama yönelik teşvikler artırılabilir.
- Cezaların caydırıcılığı artırılabilir.
- Emeklilikte yaş şartının Avrupa düzeyine çekilmesi
- Mevzuatta kalıcı değişiklikler yapılması

Ülkemizde aktif/pasif dengesinin düşük olması bu dengenin her zaman düşük olacağı anlamına gelmemektedir. Sürekli olarak büyüyen ve gelişen ülkemizde gelecek 30 yıl içerisinde aktif/pasif dengesinin Avrupa standartlarına yükselmesi olası bir sonuçtur.

KAYNAKÇA

- Acar, İ. A., & Kitapçı, İ. "Sosyal Güvenliğin Demografik Boyutu: Türkiye'deki Emeklilik Sistemindeki Değişim". *Maliye Dergisi* 154 (2008): 77-98.
- Alper, Y. "Sosyal Güvenlik Reformu ve Finansmanla İlgili Beklentiler". *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 1(1) (2011, 6): 7-47.
- Alper, Y. "Sosyal Güvenlik Reformu (2008-2016): Kapsamla İlgili Gelişmeler". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. S. 68 (2015): 1-23.
- Arpa, A.T. & Kolçak, M. "Türkiye ve OECD Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Harcamaları". *Anemon Muş Alparıslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (3) (2017): 651-677.
- Atatanır, H. Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Finansman Krizinin Aşılması Noktasında İzlenen Politikalar. Sosyal Güvenlik Uzmanlık Tezi. Ankara: SGK. (2011)
- Aydın, U. "Sosyal Güvenlikte Özelleştirme Sebepler Ve Uygulamalar", *Çimento İşveren Dergisi*, 12 (5) (1998): 4-15.
- Bulut, H. G. Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansman Sorunları: Tahsilat Sisteminin Değerlendirilmesi. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri A. B. D. Yüksek Lisans Tezi: Kırklareli, 2018.
- Canbay, T., & Demir, M. "Türkiye' de Sosyal Güvenlik Açıkları ve Sosyal Güvenlik Ahlakı". *Yönetim ve Ekonomi*, 20(2) (2013): 303-35.
- Demirhan, O. İşsizlikle Mücadelede Sosyal Güvenlik Uygulamaları: Türkiye Örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi: İzmir, 2015.
- Dur, V. "Dünya Bankasının Ulusal Sosyal Güvenlik Reformlarına Etkisi". *Sosyal Güvence Dergisi*, S. 6 (2014): 5-27.
- Erol, S. I. "Türkiye' de Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları Ve Sosyal Güvenlik Ahlakı". *Kamu-İş*, 13(3) (2014): 37-70.
- Gelir İdaresi Başkanlığı-GİB. (2015). 2015 yılı Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planı. Ankara: GİB.
<https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/beyannamerehberi/2015kayitdisi.pdf>, Erişim: 01.05.2019.

- Gümüş, E. "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi: Mevcut Durum, Sorunlar ve Öneriler." *SETA Analiz Dergisi* (24) (2010): 4-21.
- Güneş, İ. & Yakar, S. "Sosyal Sigorta Finansman Yöntemleri ve Türkiye'de Sosyal Sigorta Kurumlarının Finansman Yöntemlerinin Değerlendirilmesi". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2) (2004): 127-142.
- Güvercin, C. H. "Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi". *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57 (2) (2004): 89-95.
- KİDEP. (tarih yok). *Kayıt Dışı İstihdam Nedir?* 3 17, 2019 tarihinde Kidep-Kayıt İstidamın Desteklenmesi Projesi: <http://.kidep.net/kayit-disi-istihdam-nedir/> adresinden alındı.
- Kolçak, M. & Arpa, A. T. Türkiye Ve Oecd Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Harcamaları, EconWorld2015, 18-20 August, 2015; IRES, Torino, Italy: 2015 https://torino2015.econworld.org/assets/kolcak_arpa.pdf, Erişim: 24.05.2019.
- Korkmaz, S. Türkiye'de Sosyal Güvenlik Finansman Açıkları Ve Sosyal Güvenlik Kurumunun Bu Açıklar Üzerindeki Olası Etkileri. Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi: Ankara, 2007.
- Mahiroğulları, A. "Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam ve Önlemeye Yönelik Stratejiler". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2) (2017): 547-565.
- Özmen, Z. "Avrupa'da Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı: Farklı Refah Devletleri Üzerine Bir İnceleme", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2) (2017): 600-620.
- SGK. Sosyal Güvenlik Terimleri. Ankara (2013, 5). http://www.sgk.gov.tr/yayinlar/14_sgk_terimler_kitabi.pdf, Erişim: 01.05.2019.
- SGK. Aylık İstatistikler. (2019) http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, Erişim: 17.03.2019.
- SGK. 4/a Hizmet Akdi ile Çalışanlar. http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/emekli/yaslilik_ayligi, Erişim: 17.03.2019.
- SGK. Aylık İstatistik Bilgileri/ 2018 Aralık Mali Tablolar. http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, Erişim: 01.05.2019.
- SGK-Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Portalı. (tarih yok). *Kayıt Dışı İstihdam*. Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Portalı: http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/kayitDisi/kayitdisi_istihdam/yapilan_calismalar, Erişim: 01.05.2019.
- TÜİK. HAYAT TABLOLARI 2013-2017. Türkiye İstatistik Kurumu. (2014)
- TÜİK. *Hanehalkı İşgücü Araştırması Mikro Veri Seti 2013*. 3 17, 2019 tarihinde TÜİK--Türkiye İstatistik Kurumu:

Emel İŞTAR IŞIKLI, Ertuğrul EVLİCE - Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Aktif/Pasif Sigortalı Dengesinin İncelenmesi

http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/Hia_2013/turkce/metaveri/tanim/index.html
adresinden alındı

Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK). *İş Gücü İstatistikleri Şubat 2018*. Haber Bülteni.
www.tuik.gov.tr adresinden alındı

Uğur, S., & Kanyılmaz, E. Ekonomi Gündemi-Sosyal Güven(siz)lik Reformu Üzerine.
Yönetim Bilimleri Dergisi, 6(1) (2008): 25-28.

Ulutürk, S. & Dane, K. "Sosyal Güvenliğin Dönüşümü: Latin Amerika ve Türkiye". *11. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, Türkiye Sosyal Bilimler Derneği, 9-11 Aralık 2009, Ankara: 1-14.

Yakar, S. "Polonya Emeklilik Sisteminde Dönüşüm. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (2) (2005): 449-464.

Zunluoğlu, A. Sosyal Güvenlik Reformu Bağlamında Sosyal Güvenlik Kurumu'nun Yönetimine, Yapısına Ve Aktüeryal Duruma Yönelik Değerlendirmeler. Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi: Ankara, 2014.

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Haziran / June 2019, 25 : 190-215

Eğitim Örgütleri Açısından Duygusal Emeğin Önemi

Importance of Emotion Labor for Educational Organizations

Kısmet DELİVELİ

Öğr. Gör. Dr. Muđla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakóltesi

Dr., Muğla Sıtkı Kocman University, Faculty of Education

dkismet@mu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3035-7505>

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.3227>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 29 Nisan / April 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 22 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 190-215

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Eğitim Örgütleri Açısından Duygusal Emegin Önemi¹

Öz: Bu çalışmanın amacı, duygusal emek teorisinin eğitim örgütleri açısından önemini ortaya koymaktır. Eğitim örgütleri öğrenci iletişim ve etkileşiminin en yoğun düzeyde yaşandığı dolayısıyla duyguların en çok devreye girdiği eğitim ortamlarından birisidir. Bu iletişim ve etkileşim ortamında öğrencilere rol model olacak tutum ve davranışlara sahip olması gereken öğretmenlerin kimi zaman duygularını yönetebilmesi, değiştirebilmesi ya da baskılayabilmesi gerekmektedir. Çünkü yönetsel açıdan, öğretmenlerin gerektiğinde gerçekte hissettikleri duygulardan uzaklaşarak olumsuz duygularını baskılayabilmeleri, olumlu duygularını daha çok gösterebilmeleri, özellikle içten duygular sergileyerek duygusal emek gösteriminde bulunmaları beklenmektedir. Bu açıdan sağlıklı bir örgüt iklimi ve değerlere dayalı güçlü bir örgüt kültürüne sahip olması gereken eğitim örgütlerinde, duygusal emek davranışları ortaya koyabilen, duygularını düzenleyebilen ve örgütsel hedeflerle uyumlu olacak şekilde duygularını değiştirebilen öğretmenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun nedeni öğrencilere sunulan eğitim hizmetinin niteliğinin geliştirilmek istenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim örgütleri, öğretmen, duygu, duygusal emek.

Importance of Emotion Labor for Educational Organizations

Abstract: The aim of this study is to demonstrate the importance of the theory of emotional labor for educational organizations. Educational organizations are among the education settings where communication and interaction with students are experienced at the highest level. That is why emotions take action the most in such settings. Teachers, who are supposed to adopt the behaviors and approaches that would make them role models for students in such a setting of communication and interaction, are required to manage, control and suppress their emotions from time to time. Because, for the sake of management, they

¹ Bu çalışma 28.12.2018 tarihinde tamamladığımız “öğretim elemanlarının duygusal emek davranışları ile örgütsel bağlılık algı düzeyleri arasındaki ilişki” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. This article is extracted from my doctorate thesis dissertation entitled “The relationship between the lecturers’ emotional labour behaviors and their organizational commitment levels”, PhD Dissertation, Department of Educational Administration, Planning ve Economics, Adnan Menderes University, Aydın/Turkey, 2018).

are supposed to abstain from their actual emotions so they suppress their negative feelings when needed, demonstrate a more positive state of feeling, and do labor emotionally especially by adopting sincere emotions in their behaviors. For the reason stated above, in the education organizations that are supposed to run under a healthy organizational climate and based on concrete organizational culture, such teachers as the ones that demonstrate behaviors of emotional labor, manage their feelings and change their feelings in line with the organizational objectives are needed. This is because of the intention that the quality in the education service offered for students is improved.

Key words: Educational organizations, teacher, emotion, emotion labor.

GİRİŞ

Eğitim temelde bir iletişim etkinliğidir. Eğitim örgütlerinin girdisi ve çıktısı insan olduğu göz önünde bulundurulacak ve özellikle öğretmenlerin, sözlü ya da sözsüz eylemlerinin öğrenci davranışlarını etkilediği düşünülecek olursa, eğitim örgütlerinde öğretmenin iletişim becerilerinin ne kadar önemli olduğu çok daha iyi anlaşılabilir.

Çağdaş eğitim anlayışına göre, öğretmenlerin öğretimin kalitesini arttırabilmek ve etkili bir sınıf yönetimi oluşturabilmek için öğrencileri etkileyen sosyal ve çevresel faktörleri bilmekle kalmayıp, öğretim hizmetinin niteliğini arttırabilmek için öğrencilerle sağlıklı iletişim ve etkileşim içerisinde olmaları beklenmektedir (Balci, 2014, Sarpkaya, 2005, Sünbül, 2007). Bu bağlamda öğrencilerin başarılı olabilmelerini sağlayacak destekleyici bir sınıf ortamının hazırlanması yanında, öğrencileri güdüleyici sözler kullanması, bunu yaparken de örgütsel hedeflerle uyumlu davranışlar göstermesi istenmektedir. Öğretmenin sevgi, saygı, hoşgörü ve güvene dayalı tutum ve davranışlar içinde olmasının güdülenme düzeylerini arttırabileceği düşünülmekte, öğretmenin örgütsel hedeflerle uyumlu sözel ve sözel olmayan davranışlarıyla model olması yoluyla ise öğrencilerin başarılı, mutlu, girişken, kendisiyle barışık, empati becerileri gelişmiş, etkili iletişim kurabilen bireyler olarak yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Bu açıdan güdüleyici ve olumlu iletişim becerilerine sahip öğretmen profili incelenirken, öğretmenin duygusal emek davranışlarının da incelenmesi gerekli görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, duygusal emek teorisinin eğitim örgütleri açısından önemini ortaya koymaktır. Bu amaç için ilk olarak duygusal emek yaklaşımları ele alınacaktır. İkinci olarak duygusal emek konusunda yapılan araştırma sonuçları değerlendirildikten sonra, hizmet sektöründe duygusal emegin önemine dikkat çekilecektir. Son olarak ise eğitim örgütlerinde yapılan çalışmalar değerlendirilip, duygusal emegin eğitim hizmetinin niteliğinin geliştirilmesine etkileri ve önemi vurgulanacaktır.

1. DUYGUSAL EMEK YAKLAŞIMLARI

Amerikalı Sosyolog Arlie Hochschild, 'Duygusal Emek (emotional labor)' kavramını, ilk kez 1983 senesinde yayınladığı "Yönetilen Kalp: İnsan Duygularının Ticarileştirilmesi" kitabında ele alarak, sosyoloji biliminin bulgularından hareketle duygusal emek kavramını kavramsallaştırmaya çalışmış ve örgütsel davranış bilimine kazandırmıştır. Hochschild (1983) bir hava yolu şirketinde hizmet sunumu sırasında hosteslerin gözlenebilir duygusal davranış örüntülerini incelerken, işlerinin parçası olduğu için yönetimin personelden farklı duygu gösteriminde bulunmalarının beklendiğini ifade etmiştir. Personelin, hizmetin sunumu sırasında dışarıdan gözlemlenebilecek şekilde yüz ve beden hareketleriyle (jest ve mimikler) duygularını yansıtmaya çabalarını duygusal emek olarak tanımlayan Hochschild (1983), gözlemleri sonucunda hosteslerin "yüzeysel ve derinden rol yapma" olmak üzere iki yol kullandıklarına dikkat çekmiştir. "Yüzeysel davranışı"(surface action) duyguyu içselleştirmeden sadece verilen tepkinin ayarlanması olarak ele alırken, yüzeysel oyunculuğun duygulardan daha çok davranış ifadelerini içerdiğini ve bu davranış ifadelerine sözlü ve sözsüz (ses tonu, yüz ifadesi gibi) sunumların eşlik ettiğini belirtmiştir. "Derinlemesine düşünerek davranmada"(deep action) çalışanın hissettiği duyguyu gözden geçirip, göstermekle yükümlü olduğu duyguyu bizzat yaşamaya çalıştığını, dolayısıyla derin oyunculuğun da kişinin kendisinden beklenen ve istenen duyguyu hissetmesi ya da gerçekten deneyimlemiş gibi davranmaya çalışması şeklinde açıklanabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca duygusal emegin, fiziksel ve zihinsel emek gibi emek gücünün bir parçası olduğunu savunmuştur (1983:7). Kendisinden sonra gelen araştırmacılardan, Ashforth ve Humphrey (1993) Morris ve Feldman (1996), Grandey (1999) ve Kruml ve Geddes (2000),

Hochschild'in görüşlerinden (1983) yola çıkarak çalışanların duygusal emek gösterimlerini incelemişlerdir.

Hochschild'den farklı olarak Ashforth ve Humphrey (1993), duyguların kendisine değil davranışa odaklanarak, duygusal emeği uygun davranışın sergilenmesi şeklinde tanımlamıştır. Duygusal emeği *yüzeysel ve derinlemesine davranış* olarak sınırlandırmayı doğru bulmayan Ashforth ve Humphrey (1993), Hochschild'in bahsettiği boyutlar dışında duygusal emeğin, '*samimi davranış (doğal duygulanım)*' boyutu olduğuna dikkat çekmişlerdir. Ashforth ve Humphrey (1993: 94) çalışanların kendilerinden beklenen davranışı kendiliğinden ve herhangi bir çaba harcamadan da gösterebileceğine dikkat çekerek, gözlenebilir bu davranış biçimini *samimi duyguların (genuine emotion)* gösterilmesi olarak tanımlamışlardır.

Morris ve Feldman (1996: 986-988) duygusal emeğin daha karmaşık bir kavram olduğuna dikkat çekerek, '1- beklenen duyguların gösterimindeki *sıklık*, 2- bu duyguların gösterim kurallarına olan *dikkat*, 3- gösterilmesi gereken duygularda *çeşitlilik*, 4- örgütün istediği ile bireyin hissetmediği duygunun ürettiği *ahensizlik*' olmak üzere dört boyutta incelemişlerdir. Buna göre sıklık boyutunda, sosyal çevreyi tanırken, kişiler duygularını biçimlendirmektedirler. Dikkat boyutunda çalışanlar işveren tarafından istenen ve beklenen duygulara göstermek için dikkat göstermekte ve çaba harcamaktadır. Üçüncü aşamada ise, çalışanların farklı duyguların farklı şekilde sergilenmesi beklenmekte, hizmeti sunan çalışan sunulan hizmetin bir parçası haline gelmekte, dolayısıyla duygusal emeğin bir değişim değeri olduğundan duygusal emek meta haline gelmektedir. Son süreçte ise duyguların ne zaman ve ne şekilde sunulacağına ilişkin kurallar ortaya çıkmaktadır (Morris ve Feldman, 1996: 987; Güngör, 2009:170).

Grandey (1999) ise daha önceki yaklaşımları birleştirerek psikoloji biliminin de bulgularından hareketle önerdiği modelde, ilk kez *duygu düzenlemesi* kavramını kullanmıştır. Grandey (2000) daha önceki çalışmalardan yola çıkarak duygusal emeğin derin ve yüzeysel davranış düzeylerinin esasen '*duyguların düzenlenmesi*' amacıyla kullanıldığını ifade etmiştir. Bilişsel psikologların bireyin yeni bilgiye ulaşırken kullandıkları 'denge' kavramını, duygusal emeğe uyarlayan araştırmacı, duygusal davranış gösterimlerinin nasıl geliştiğini

açıklamaya çalışmış ve duygu düzenlemesini kişinin herhangi bir uyarana karşılaştığında duygularını kontrol etmesi ve duygusal dengesini sağlayarak duruma uygun tepkiler geliştirmesi olarak tanımlamıştır. Duygu düzenlemesinin ise, kişinin duygularını nerede ve nasıl yansıtmaya gerektiği konusundaki bireysel anlayışlarına dayalı olarak yaptığı duygusal ayarlamaları içeren bir süreçte geliştiğini ifade etmiştir (Grandey, 2000: 95-97). Grandey (1999) duygusal emeğin bir süreç olarak görüldüğü takdirde, süreçteki her adımın detaylı analiziyle çalışanların örgütsel ve bireysel sonuçlarını olumlu hale getirmenin mümkün olacağını ileri sürmüştür. Geliştirdiği modelde, durumsal (sıklık, süre, gösterim kuralları vb.), bireysel (cinsiyet, duygusal zeka vb.) ve örgütsel faktörlere (yönetici ve iş arkadaşı desteği, özerklik vb.) bağlı olarak duygu düzenleme sürecini incelemiştir. Modelin öncellerindeki etkileşim beklentileri *süre, sıklık ve çeşitlilik* aynı zamanda Morris ve Feldman'ın modelindeki değişkenlerdir.

Kruml ve Geddes (2000), duygusal emeği yüzeysel davranış (surface acting), derin davranış (deep acting) ve hakiki-samimi davranış (genuine acting) olmak üzere üç boyutta incelemiştir. Çalışanların hissetmeleri gereken veya en azından işleriyle ilgili etkileşimlerde belirli duyguları yansıtmak gerektiği zaman ortaya koydukları davranışları duygusal emek olarak tanımlamışlardır. Kruml ve Geddes'e göre, yüzeysel davranışlar gösteren çalışanlar kendi gerçek duygularından farklı olarak, kendilerinden beklenen duygu ifadelerini dışsal duygusal gösterimlerinde (örneğin mimikle, ses tonu ile ya da beden dili ile) değişiklik yaparak göstermektedir. Derin davranış sergilerken, istenilen ifadeleri verebilmek için fiziksel (dışsal) görünüşlerini değiştirmeden (hayal güçlerini de kullanarak daha önce yaşamış oldukları güzel deneyimleri, anıları hatırlayarak) içsel duygularını değiştirmeye çabalamaktadır. Hakiki (samimi) davranışta ise hissedilen duygular ile gösterilmesi istenilen duygular birbirine uygun olduğundan, kişi herhangi bir davranış değişikliği yapmadan, doğal bir biçimde duygusal davranışlar sergilemektedir (Kruml ve Geddes, 2000: 15). Görüldüğü gibi Kruml ve Geddes'in (2000) "yüzeysel ve derin" davranış boyutlarına yönelik açıklamaları Hochschild'ın (1983) yaklaşımındaki açıklamalar gibidir. Kruml ve Geddes'in (2000) üçüncü bir boyut olarak gösterdikleri "hakiki davranış" ise, Ashforth ve Humphrey'in (1993) çalışanların, kendilerinden beklenen davranışı kendiliğinden, isteyerek ve herhangi bir çaba harcamadan da gösterebileceklerine işaret

ettikleri “samimi davranış” boyutuyla ilgili açıklamalara benzemektedir. Bununla birlikte Kruml ve Geddes bireyin “duygusal uyumsuzluk” olarak nitelendirilebilecek davranışlar sergileyebileceklerini tespit etmişlerdir. Buna göre samimi davranış duygulanım derecesinin fazla olduğu durumlarda daha fazla duygusal uyumsuzluk görülebileceğini, daha az olduğu durumlarda duygusal uyumsuzluğun daha az olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Derin davranış boyutunda ise, gerçekte hissedilen ve hizmet ilişkisinde müşterilere gösterilmesi istenilen davranışlar arasındaki farklılıktan kaynaklanan duygu değişimini “duygusal çaba” olarak nitelendirmişlerdir (Kruml ve Geddes, 2000: 19-21).

Chu ve Murrmann (2006), Hochschild’in (1983), Ashforth ve Humphrey (1993) ile Kruml ve Geddes (2000) görüşlerinden yola çıkarak, hizmet sektöründe yaptıkları araştırmalarında, kendi kültürlerinde çalışanların “duygusal çaba ve duygusal çelişki” boyutlarına özgü davranışlar sergilediklerini tespit etmişlerdir. Kültürel bakış açısının çalışanların duygusal emek gösterimlerini nasıl sunmaları gerektiği konusunda belirleyici bir rol oynadığını ifade eden Chu ve Murrmann çalışmalarında iki boyutlu davranışlar sergilediklerini belirtse de, kendi kültürlerinde tespit edemediklerini ifade ettikleri üçüncü boyuta özgü davranışların farklı kültürlerde görülebileceğine işaret etmişlerdir (Chu ve Murrmann 2006: 1182-1187). Kırıl ise (2016), Chu ve Murrmann’ın (2006) yaptığı bu araştırmadan yola çıkarak Türkiye örneğinde okul yöneticilerinin duygusal emek düzeylerini incelediği araştırmasında, eğitimcilerin “yüzeysel rol yapma davranışı, derinden rol yapma davranışı ve samimi davranış” olmak üzere üç tür davranış sergilediklerini tespit etmiştir. İletişim, sağlık, eğitim gibi hizmet sektörleri açısından duygusal emegin önemine dikkat çeken Kırıl’ın (2016), gerçekte hissedilmeyen duyguların zorunluluktan dolayı hissediyormuş gibi sergilenmesini yüzeysel rol yapma davranışı; hissedilmesi gereken duygunun derinlemesine düşünerek gerçekten yaşıyormuşçasına gösterilmesini derinden rol yapma davranışı olarak ele almıştır. Diğer boyutlardan farklı olarak hiçbir çaba sarf etmeden eğitimcilerin doğal duygularını sergilemesi durumunu samimi davranış olarak tanımlamıştır (Kırıl, 2016: 73-81).

2. DUYGUSAL EMEGIN HİZMET SEKTÖRLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Günümüzde, işgücünün önemli bir kısmı özellikle gelişmiş ülkelerde hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. Hizmet sürecinde nasıl etkileşim ve iletişim kurulduğu hizmetin kalitesini etkilediğinden; hizmet sektöründe çalışanların sürece, sadece fiziksel ve zihinsel emeklerini değil, duygusal emeklerini de katmaları beklenmektedir. Hizmet sektöründe hizmetin sunumunda duyguların da devreye girmesi önemsendiğinden, çalışanların iletişim yeteneklerini yansıttığı düşünülen duygusal çabalar yönetim örgütlerinin başarılarını ve verimliliklerini arttırması bakımından önemli görülmektedir. Duygusal emegın iş yaşamına etkileri olabileceği düşüncesi ise duygusal emegın özellikle 'turizm, ulaşım, sağlık, eğitim' gibi hizmet sektörlerinde araştırılmasına neden olmaktadır. Nitekim literatür incelendiğinde duygusal emek teorisinin yönetim alanında araştırmacıların ilgilendiği teorilerden biri haline geldiği görülmektedir. Farklı sektörlerde yaptıkları çalışmalarda duygusal emegın, örgüt ya da birey açısından olumlu ve olumsuz etkilerinin ortaya konulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Hochschild (1983), Rafelli ve Sutton (1987), Wharton (1993), Morris ve Feldman (1996), Grandey (1999), Brotheridge ve Grandey (2002), Chu (2002), Gosserand (2003), Chu ve Murmann (2006), Lirio (2007), Robbins ve Coulter (2007), Wong ve Wang (2009), Diefendorff, Morehart ve Gabriel (2010), Chen, Sun, Lam, Hu, Huo, Jian An, (2012), Lam ve Chen (2012), Moon, Hur, ve Jun (2013) bu araştırmacıardan bazılarıdır.

Duygusal emegın doğasını ve boyutlarını ortaya koymak için; duygusal emegın nicel yöntemlerle çalışılması ve duygusal emegın ilgili değişkenlerle sistematik bir biçimde ölçülmesi gerektiğini düşünen araştırmacıların (Adelman, 1995, Ashforth ve Humphrey, 1995, Morris ve Feldman, 1996, Wharton, 1993) ulaştıkları sonuçların duygusal emegın iş yaşamına etkileri konusunda aydınlatıcı olduğu anlaşılmaktadır. Duygusal emegın boyutlarını ortaya koymaya çalışan bazı araştırmacıların da (Morris ve Feldman, 1996, Kruml ve Geddes, 2000, Brotheridge ve Grandey, 2002, Brotheridge ve Lee, 2003, Glomb ve Tews, 2004, Diefendorff ,Croyle ve Grosserand 2005), geliştirdikleri ölçeklerle duygusal emegın daha fazla çalışılmasına katkıda buldukları görülmektedir. Bu nedenle ölçek geliştirme çalışmaları yanında nicel yöntemlerle duygusal emek süreci ve boyutlarını araştıran araştırmacıların sayısı her geçen gün artmaktadır. Van Manen ve Kunda (1989), Rafaeli ve Sutton, (1991), Ashforth ve Humphrey (1993), Morris ve Feldman (1996), Nias,

1996, Martin, Knopoff ve Beckman, 1998, Brotheridge ve Lee (1998), Zapf, Vogt, Seifert, Mertini ve Isic (1999), Schaubroeck ve Jones (2000), Brotheridge ve Grandey (2002), Pisanti, Gaglardi ve Razzino ve Bertini (2003), Emmanuel ve Harris, (2004), Hastings, 2004, Mann ve Cowborn (2005), Diefendorff vd., (2005), Chu ve Murrmann (2006), Diefendorff ve Croyle (2008), Gardner, Fischer ve Hunt (2009), Wong ve Wang (2009), Dahling ve Perez (2010), Darcy, (2010), Chu, Baker ve Murrmann, (2012), Pagán (2012) bu araştırmacıardan bazılarıdır.

İçinde bulunduğumuz postmodern dönemde hizmet sektörünün gelişmesiyle birlikte artan rekabetin, hizmet alıcısını örgütlerin odağı haline getirdiğı, yönetim örgütlerinin müşteriye sunulan hizmetin niteliğinin nasıl olması gerektiğı konusuna odaklanmasına neden olduğundan, çalışanların duygusal deneyimleri ve ne tip duygusal stratejiler kullandıklarının ortaya konulması, örgütsel açıdan açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde hizmet sektörünün diğer sektörlere göre büyümesi, dolayısıyla rekabetin de artmasıyla, hizmet kalitesini artıracak düşüncesinden hareketle, yönetim örgütlerinin çalıştırdıkları personelin duygularını yönetebilmesi beklentisi içine girdikleri görülmektedir (Chau, Dahling, Levy ve Diefendorff, 2009: 1151). Dolayısıyla hem sunulan hizmetin kalitesini artıran bir unsur olarak görülmesi, hem de karı artıran ve getirisi olan bir emek türü olarak ele alınması, hizmet sektöründe çalışanlardan daha fazla duygusal emek talep edilmesine yol açmıştır (Chu ve Murrmann, 2006: 1181). Bu konuda Rafelli ve Sutton (1987: 30) duygusal emek sergileyen iş görenlerin, müşterilere karşı olumlu davranışlarda bulunmasının müşterinin hizmetten memnun kalmasına yol açabileceğini ve bu durumun da örgüte ekonomik fayda sağladığını belirtmişlerdir. Bu durum özel sektör için, daha fazla para kazanmak anlamına geldiğinin göstergesidir. Dolayısıyla duygusal emegın özel sektör açısından örgütsel yarar anlamında daha çok ekonomik getirisine odaklanıldığı söylenebilir.

3. EĞİTİM ÖRGÜTLERİ AÇISINDAN DUYGUSAL EMEĞİN ÖNEMİ

Hangi kademe olursa olsun eğitimcilerden, daha anlayışlı, sabırlı davranmaları ve duygularını içtenlikle gösterebilmeleri istendiğinden, duygusal emek diğer hizmetlerinde olduğu kadar eğitim kurumları açısından da önemlidir. Ancak eğitim hizmeti bir kamu hizmeti olduğundan duygusal emegın doğrudan ekonomik getirisinden ziyade, sosyal

açından bireylere ve örgütsel açıdan kurum kültürüne katkısını ölçmek gerekmektedir. Nitekim araştırmacıların gerek yurt içinde yaptıkları araştırmalarında (Çukur, 2009, Basım ve Beğenirbaş, 2012, Beğenirbaş, Meydan ve Savaş, 2012, Basım, Beğenirbaş ve Yalçın, 2013, Çoruk, 2014, Gülova, Palamutçuoğlu ve Palamutçuoğlu, 2013, Kıral, 2016) ve gerekse yurt dışında yaptıkları araştırmalarında (Grandey, 1999, Wong ve Law, 2002, Downey 2005, Dawsen, 2007, Leung, 2008, Zhang ve Zhu, 2008, Tucher, 2011, Kinman, Wray, Strange 2011, Noor ve Zauniddin, 2011, Mahoney, Buboltz ve Buckner, 2011, Yin, 2012, Yin, Lee ve Zhang, 2013, Yin, 2015, Yougmi, 2016, Lee, 2017) duygusal emeğin eğitim örgütleri açısından önemini ortaya koyarken, ekonomik getirisinden çok kurumsal anlamda örgüte ve dolayısıyla iletişim süreçlerine katkısını anlamaya çalıştıkları görülmektedir.

1999-2016 tarihleri arasında yurt dışında yapılan bazı çalışmalara bakıldığında “duygusal zeka, iş performansı, iş doyumunu, örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti, tükenmişlik, sosyal destek” gibi değişkenlerle duygusal emeğin ilişkisinin incelendiği ve boyutlar bazında değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. İlk olarak Grandey (1999), duygusal emeğin öncellerini ve sonuçlarını incelemek üzere üniversitede çalışan yönetici asistanlarıyla yaptığı çalışmada, yüzeysel rol yapma davranışının tükenmişliği pozitif yönde etkilediğini, iş doyumunu ise negatif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Samimi davranışın ise tam tersi olarak tükenmişliği negatif yönde etkilediğini, iş doyumunu pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Wong ve Law (2002), liderlerin ve takipçilerinin duygusal zeka ile emek düzeylerinin onların iş çıktılarına (iş performansı, iş doyumunu, örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti) etkilerini incelemek amacıyla üniversite yönetici ve çalışanlarıyla yaptığı araştırmasında, çalışanların iş doyumunu ile duygusal zekaları, yöneticilerin duygusal zekaları ile yöneticilerin duygusal emek düzeyleri arasında pozitif ilişkiler olduğu tespit etmiştir. Zhang ve Zhu (2008), duygusal emeğin, tükenmişlik ve iş doyumuna etkisini ortaya koymak amacıyla yaptıkları çalışmada, yüzeysel davranışların, öğretmenlerin tükenmişlik ve iş doyumlarını olumsuz etkilediği buna karşılık derin davranış ve doğal davranışların pozitif etkileri olduğunu saptamıştır. Kinman vd., (2011), duygusal emek, tükenmişlik, iş doyumunu ve sosyal destek’ arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yaptıkları çalışmalarında, duygusal emek ve kişisel başarı arasında ve duygusal emek ile tüm sonuçlar arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca deneyimli öğretmenlerin daha

yüksek düzeyde duygusal emek davranışları gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Mahoney vd., (2011), öğretim elemanlarıyla yaptıkları çalışma sonucunda duygusal emeğin çalışanların bağlılık düzeylerini olumlu etkilediğini ortaya koymuştur. Yin (2012), ilk ve orta dereceli okullarda çalışan öğretmenlerle yaptıkları araştırmalarında, derinden rol yapma ve doğal duygular boyutları ile iş doyumunu arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yin vd., (2013), öğretmenlerin duygusal zekalarının iş doyumunu ve duygusal emek davranışlarını (derin davranış ve doğal davranış) olumlu etkilediğini ortaya koymuşlardır. Youngmi (2016), ortaokul öğretmenlerinin duygusal emek, duygusal uyum ve tükenmişlik düzeylerini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmasında, Güney Koreli öğretmenlerin yüksek düzeyde duygusal emek sergiledikleri fakat düşük düzeyde duygusal uyum sergilediklerini ve duygusal uyumluluğun kişisel başarıyı artırdığını tespit etmiştir.

Özellikle Türkiye’de yapılan araştırmalar incelendiğinde araştırmacıların “iş doyumunu, vatandaşlık, kişilik özellikleri, işe bağlılık, amir desteği, işten ayrılma niyeti, tükenmişlik, mesleki profesyonellik, yönetsel destek algısı” gibi değişkenlerle duygusal emeğin ilişkisini kurarken boyutlar bazında değerlendirmeler yaptıkları anlaşılmaktadır. Örneğin, Kaya (2009), özel okulda görev yapan öğretmenlerin duygusal emek davranışını algılama biçimleri ile iş doyumları ve iş stresleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında, öğretmenlerin duygusal emek davranışları ve dışsal doyum arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Duygusal kontrol ile genel iş doyumunu ve dışsal doyum arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır. Savaş (2012), ilköğretim okul müdürlerinin duygusal zeka ve duygusal emek yeterliklerinin, öğretmenlerin iş doyumunu düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmasında, okul müdürlerinin duygusal zeka ve duygusal emek yeterliklerinin, öğretmenlerin iş doyumunu düzeylerine olumlu etkilerinin olduğunu belirlemiştir. Bu bulguya dayanarak, duygusal zeka düzeyi yüksek müdürlerle çalışan öğretmenlerin iş doyumlarının daha yüksek olduğunu ileri sürmüştür. Beğenirbaş ve Meydan (2012), duygusal emeğin, örgütsel vatandaşlık davranışlarıyla ilişkisini ortaya koymak amacıyla yaptıkları çalışmalarında, öğretmenlerin duygusal emeklerinin, örgütsel vatandaşlık düzeyleri üzerinde önemli etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Özellikle yüzeysel rol yapan öğretmenlerin, örgütsel vatandaşlık düzeylerinin düşük, duygularını doğal olarak yaşayabilenlerin ise örgütsel vatandaşlık düzeylerinin yüksek

olduğunu tespit etmişlerdir. Beğenirbaş ve Yalçın (2012), kişilik özelliklerinin, hizmet sektörü çalışanlarında aranan duygusal emek gösterimlerine etkilerini saptamak üzere kamuda çalışan öğretmenlerle yürüttükleri çalışmalarında, beş faktör kişilik özelliklerinin duygusal emeği anlamlı olarak açıkladığı tespit etmişlerdir. Araştırma sonucunda nörotiklik ile yüzeysel rol yapma, öz disiplin ile derinden rol yapma, uyumluluk ve gelişime açıklık ile de doğal duygu gösterimleri arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğunu saptamışlardır. Basım vd., (2013), öğretmenlerin kişilik özelliklerinin, duygusal tükenme düzeylerine etkisini ve bu etkide onların göstermiş oldukları duygusal emek davranışlarının aracılık rolünü belirlemeye çalıştıkları araştırmalarında, genel olarak kişiliğin duygusal emeğe etkisi olduğunu, duygusal emeğin de tüm alt boyutlarının duygusal tükenme üzerinde etkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Gülova vd., (2013), çalışanların duygusal emek davranışlarının işe bağlılık üzerindeki etkisini incelemek ve bu ilişkiye amir desteğinin ne yönde katkı yaptığını tespit etmek amacıyla gerçekleştirdikleri araştırmalarında, duygusal emeğin “yüzeysel, derin davranış ve samimi davranış” boyutlarıyla işe bağlılık arasında pozitif ilişkiler olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca amir desteği arttıkça duygusal emek boyutları ile bağlılık arasındaki ilişkilerin daha fazla güçlendiğini tespit etmişlerdir.

Bazı araştırmacılar da duygusal emek teorisini araştırırken, farklı sektörlerde kullanılan, duygusal emek ölçeklerini Türkçe'ye uyarlayarak, duygusal emeğin eğitim örgütlerinde daha fazla araştırılmasına hizmet etmişlerdir. Duygusal emek öncü çalışmalarından biri, Çukur'un (2009) duygusal emek ölçeği uyarlama çalışmasıdır. Diğer hizmet sektörlerinden farklı olarak eğitim örgütlerinde öğretmenlerin meslekleri gereği ilişki kurdukları farklı kişilerle (öğrenci, çalışma arkadaşları ve idareci) duygusal düzenleme süreçlerine odaklanan bu çalışma doğrudan bir mesleğe (öğretmenlik mesleği) dönük duygusal emeği ölçmesi bakımından önemlidir. Bir çalışmada ise Basım ve Beğenirbaş (2012), Diefendorff vd., (2005) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlamasını yaparak “yüzeysel rol yapma, derin rol yapma ve doğal duygular” olmak üzere üç boyutlu bir yapı elde etmişlerdir. Araştırma sonucunda, duygusal emeğin derinden rol yapma ve doğal duygular boyutlarıyla tükenmişlik boyutlarından kişisel başarı hissi azalması boyutu arasında negatif bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Çoruk (2014), Grandey'in (1999), Brotheridge ve Lee'nin (1998) çalışmasından yararlanarak geliştirdiği “Duygusal Emek

Ölçeği'ni" Türkçe'ye uyarlayarak, yükseköğretim kurumlarında görev yapan idari personelin duygusal emek düzeylerini ortaya çıkarmayı amaçladığı çalışmada, idari personelin daha çok samimi davranış benimsediklerini, yüzeysel davranış boyutunu daha az benimsediklerini ifade etmiştir.

Söz konusu araştırma sonuçları incelendiğinde, eğitimcilerin (yönetici ve öğretmenler) duygusal emek düzeyleri, okul ortamında sosyalleşme deneyimleri yaşayan öğrencilere sundukları hizmetin niteliği hakkında bir fikir verdiği görülmektedir. Bu nedenle yönetsel açıdan eğitim örgütlerinde çalışanların duygusal emek gösterimlerini ne düzeyde gösterdiklerinin bilinmesi yararlı olabilir. Çünkü eğitimcilerin duygusal emek düzeylerinden en çok samimi ve derinden rol yapma davranışları sergiliyor olmaları ve daha az yüzeysel davranışlar göstermeleri hizmet alıcısının memnuniyetini artıracığı için, örgüt verimliliğine olumlu etkileri olabilir. Konunun daha iyi anlaşılması için aşağıda Kıral'ın (2016) araştırmasında kullandığı kavramlar kullanılarak duygusal emegin boyutlar yönünden değerlendirilmesi yapılmıştır.

3.1. Yüzeysel Rol Yapma Davranışı

Yüzeysel davranış düzeyinde çalışan, gerçekte öyle hissetmediği halde, gerçek duygularını baskılayarak, "mış gibi" davranmaktadır. Genellikle hizmet sektöründe çalışanlardan olumlu duygu gösterimlerinde bulunmaları zorunlu olarak beklendiğinden, yüzeysel duygu gösteriminde çalışanlar örgüt tarafından istenen duyguları yansıtmaktadır. Bunun nedeni müşteri memnuniyetinin sağlanmak istenmesidir. Bu amaca hizmet etmek için, hizmet sektöründe çalışanların tipik olarak genellikle sahte gülümsemeler sergilemeleri yüzeysel davranışa güzel bir örnektir (Cheung ve Tang, 2009: 75-76). Eğitim örgütlerinde de çalışanların yüzeysel davranışlar sergiledikleri bilinmektedir, hatta kimi durumda bu tür davranışlar sergilenmesi yararlı dahi olabilir. Örneğin, bir öğretmenin beden dilini etkin bir biçimde kullanması, öğrencilerle olumlu iletişim kurması için çok önemlidir. Ayrıca öğretmenin, beden dilini etkin kullanması, söylediklerini destekleyecek şekilde, jest ve mimikler kullanması ve bunu ses tonuna yansıtması, öğrencileri öğrenmeye güdüleyebilir. Ters durumda öğretmenin/öğretim elemanın dalgın, huzursuz, mutsuz tavırları öğrencileri rahatsız edebilir. Öğretmenin kaşlarını çatması ve sinirli tavırları, öğrenciler üzerinde

olumsuz etkiler bırakabilir. Bu nedenle pozitif bir enerji yayabilmek için, o gün morali bozuk dahi olsa, öğretmen/öğretim elemanının olumsuz duygularını baskılaması, mutlu ve güler yüzlü bir ifade takınması ve bunu ses tonuna yansıtması gerekir. Çünkü öğretmenin güler yüzlü tavırları öğrencileri de duygu durumlarını etkileyerek, derse katılımlarını sağlayabilir. Dolayısıyla öğretmenin duygu durumlarını sınıf ortamında olumlu yansıtmaya çalışması sınıf iklimini etkileyebilir. Bununla birlikte öğretmenin sürekli olarak yüzeysel davranışlar göstermesi belirli bir süre sonunda öğrencilere sahte gelebilir. Servis sektörüyle karşılaştırıldığında (örneğin bir restoranda ya da otelde hizmet sunumu sırasında) belirli bir süre içinde bulunduğu ortamda müşteri çalışanın “gülümseme, neşeli ve içten” tavırlarını hoş karşılayabilir. Ancak diğer sektörlerinden farklı olarak öğrenci-öğretmen iletişimi daha uzun süreli etkileşimi gerektirdiğinden, öğretmenlerin duygu gösterimlerinin daha inandırıcı olması gerekir. Bu açıdan öğretmenlerin sadece yüzeysel rol yapma davranışları değil, empatik bakış açısı kazanabilmek için derinden rol yapma davranış gösterebilme becerisi göstermeleri/öğrenmeleri önemlidir.

3.2. Derinden Rol Yapma

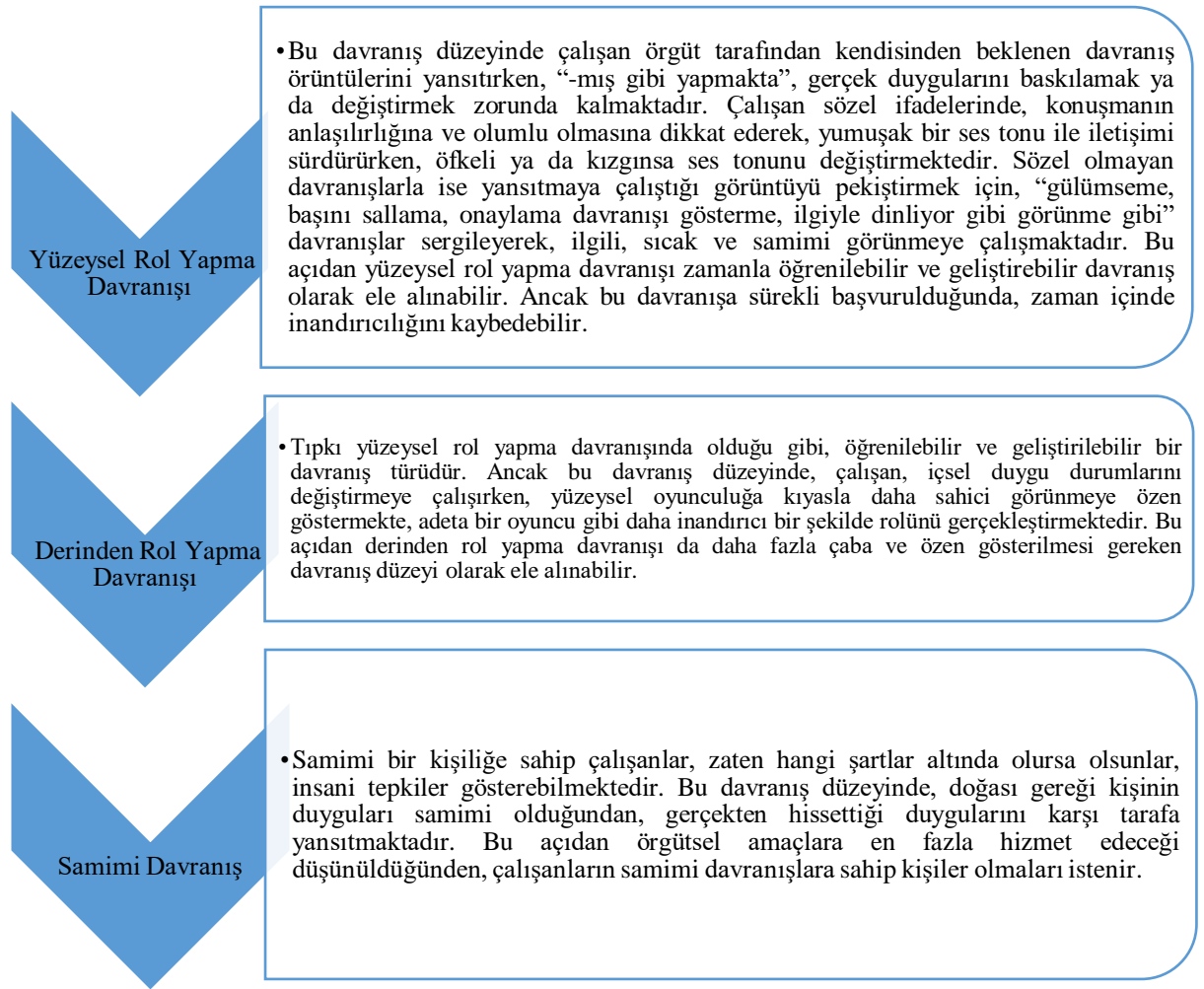
Bu davranış türünde çalışanlar, örgütsel beklentileri karşılamak için içsel duygusal durumunu değiştirmektedir (Hochschild, 1983: 33). Birçok meslekte, olumlu duyguların gösterilmesine yönelik genel bir beklenti olduğundan, derinden davranış genellikle olumlu duyguların sergilenmesini gerektirmektedir (Diefendorff vd., 2005:340). Derinden rol yapma davranışı içsel duygu ve düşüncelerin de kontrol altına alınması istenen davranışları içerirken, yüzeysel davranışta sadece dışa vurulan duygular kontrol edilmektedir (Chang, 2011: 22). Bu açıdan öğretmenlerin derinden rol yapma davranışını sergilerken, yüzeysel davranışa göre daha inandırıcı olabilmek için daha fazla çaba göstermeleri beklenir. Hangi kademe çalışırsa çalışsın öğrencilerle kurduğu ilişkide, öğrencilerin davranışı olumsuz olsa dahi, öğretmenlerin öğrencilerini sevdiğini, değer verdiğini hissettirmesi önemlidir. Bu nedenle sınıfta disiplin problemleri olduğunda ya da öğrenciler dersi dağıtan davranışlar sergilediğinde, öğretmen öğrencilerle göz teması kurup, öğrencilerin dikkatlerini çekebilmesi ve suçlayıcı ya da yargılayıcı bir dil kullanmadan, rahatsızlık veren durumları ortadan kaldırabilmeyi başarabilmelidir. Öğretmenlerin öğrenciye rehberlik hizmetleri sunarken,

olumsuz duygu durumunu kontrol altına almaya çalışması, öğrenciyle göz kontağını kurarken, onu ilgiyle dinlemeye çalışması iletişimi olumlu etkileyebileceği bilinmelidir. Bu süreçte öğrenciye “seninle ilgileniyorum, seni dinliyorum, sana değer veriyorum” mesajını duygu durumunu düzenleyerek vermeye çalışması öğrenciyi olumlu davranışlara özendirme bakımından gereklidir. Böylece öğretmeni model alan öğrenci de etkin bir dinleyici olmaya, empati kurmaya ve iletişim süreçlerinde olumsuz duygularını baskılamayı öğrenebilir. Bu nedenle öğretmenlerin yüzeysel davranışlardan daha çok derinden rol yapma davranışlarını öğrenmeleri önerilir.

3.3. Samimi Davranış

Çalışanlar hizmeti sunarken, göstermesi gereken duyguyu gerçekten hissederek davrandığı durumlar da olabilmektedir. Bu davranış tipi samimi davranış boyutudur. Samimi davranış boyutunda, çalışanlar örgütün kendisinden beklediği davranıştan ziyade, olağan şartlar içinde verilecek ya da gösterilecek insani davranışı sergilemektedirler. Bu süreçte çalışanın rol yapmaya gereksinimi yoktur (Ashforth ve Humprey, 1993: 33-94). Bu nedenle, kişi tam da öyle hissettiği ve içinden geldiği gibi davrandığı için, diğer insanlarla iletişim sürecinde ortaya koyduğu davranışlar samimi algılanmaktadır. Bu tür davranışlarında çalışan hiç tanımadığı ve hizmet ettiği insanların sorunlarını dinlerken dahi samimi ve içten davranmaktadır. Örneğin; bir öğretmen, ders etkinliği sırasında öğrenciyi ilgiyle dinlerken, öğrencinin eksiklerini ve yanlışlarını düzelterek dönüt verirken; sözel ifadelerinde olduğu kadar, duygusal anlamda samimi davranışlar içinde bulunabilir. Esasen iletişim sürecini sağlıklı hale getirmeyi ve öğrencinin motivasyonunu da artırmayı hedefleyen bu öğretmen tutumu, öğrenciye öğretmenin samimi tutum ve duygular içinde olduğunu hissettirebilir. Kaldı ki eğitim örgütlerinde, öğretmenlerin samimi davranışlar içinde olması beklenir.

Şekil. 1. Duygusal Emek Boyutları

Görüldüğü gibi derin davranış boyutunda kişinin iç dünyasına, yüzeysel davranış boyutunda ise kişinin dışa dönük eylemlerine odaklanılmaktadır (Ashforth ve Humphrey, 1993: 93). Yüzeysel davranmada bireyler gerçek hislerini değiştirmedikleri halde, duygu gösterimlerini kontrol ederek davranışlarını beklentilere uyumlu hale getirmektedir. Oysaki derin davranış türünde, kişi hissettiği duygularla kendisinden beklenen davranışların

gerektirdiği duyguyu dengelemeye çalışmaktadır (van Gelderen, Konjin ve Bakker, 2011: 163). Böylece derin davranışta çalışanlar içsel kanaatleriyle uygun duygu durumlarını yansıtmak için özel bir çaba göstermektedir. Samimi davranışın ortaya konulmasında ise gerçek duygunun dışı vurumu söz konusudur. Bu anlamda çalışan örgütsel açıdan beklenen duyguyu gerçekten hissetmektedir (Chu ve Murmann, 2006: 1182). Bu açıdan samimi davranış sergileyebilen çalışanlar, içlerinden geldiği gibi yani rol yapmadan duygularını yansıtırken, örgütsel açıdan da beklenen/istenen daha insancıl tepkileri ortaya koymaktadır. O halde 'sağlık, turizm' gibi hizmet sektörlerinde olduğu gibi, eğitim sektöründe de sunulan hizmetin niteliğinin geliştirilebilmesi için çalışanların daha çok samimi, sonra sırası ile derinden rol yapma ve yüzeysel rol davranış düzeyinde duygusal davranış örüntüleri sergilemeleri beklenebilir. Bu bağlamda, örgütsel verimliliğin artırılması için, samimi ve derinden rol yapma davranışı sergileyebilen öğretmenlerin eğitim örgütlerine kazandırılmasına özen gösterilmesi önerilebilir. Samimi ve derinden rol yapma düzeyleri yüksek kişilerin tercih edilirken 'kişilik testleri, portfolyo inceleme, insani yardım kuruluşlarına üyelik durumu, sosyal anlamda gönüllü eğitim çalışmalarına katılım durumu' incelenebilir. Göreve başladıktan sonra ise hizmet içi eğitimler sırasında da 'drama, örnek olay vb.' gibi uygulamalar yapılarak öğretmenlerin samimi ve derinden rol yapma davranışlarının artırılması yararlı olabilir. Ayrıca farklı kademelerde yapılan araştırma sonuçlarına bakılarak öğretmenlerin ne tür duygusal emek davranışlar gösterdikleri değerlendirilerek, sonuçlar okul geliştirme amaçlı yapılacak uygulamalarda ya da etkinliklerin tasarlanmasında kullanılabilir. Öğretmenlerin örgütsel beklentilerle uyumlu davranışlar geliştirmeleri sağlayabilmek amacıyla planlanma süreçlerinde kararlar alınırken sonuçlar yol gösterici olabilir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Eğitim örgütlerinde yapılan neredeyse bütün işlem ve eylemler, iletişim etkinliğidir ve duyguların yönetilmesini gerektirmektedir. Tıpkı diğer hizmet sektörlerinde olduğu gibi, eğitim örgütlerinde de çalışanlardan işlerini yapmaları yanında doğru davranışlar sergileyerek nezaket içeren tutum ve davranışlar göstermeleri beklenmekte ve hangi kademe olursa olsun, eğitimcilerin neşeli, sakin ve sıcak davranışlar sergilemesi istenmektedir. Bununla birlikte diğer hizmet sektörlerinden farklı olarak, eğitim örgütlerinde hizmet alıcısı-

hizmet veren ilişkisinde, eğitim hizmeti sunan eğitimciler ortaya koydukları tutum ve davranışlarla hizmet alıcısı öğrencilerine rol model olmaktadır. Bu bakımdan öğrencilerin duygusal emek düzeylerinin öğrenilmesine yönelik öğrenme yaşantıları edinmelerinde de eğitimcilerin önemli rolü olduğu söylenebilir. Dolaylı etkiler göz önünde bulundurulduğunda; öğrencilerin iletişim etkinliklerinde duygusal emek davranışları gösteriyor olmaları da hem iletişimi başarılı bir şekilde sürdürmelerine ve hem de istendik tutum ve davranışlar göstermelerine neden olabilir. Bu açıdan eğitimcilerin sahip oldukları duygusal emek davranışlarıyla öğrencilerin tutumlarını da etkileyebilecekleri söylenebilir.

Bu araştırma sonucunda duygusal emeğin, gerek yurt içi ve gerekse yurt dışında yaptıkları çalışmalarında araştırmacıların ilgilendikleri konulardan biri olduğu ve eğitimcilerin duygusal emek düzeylerinin hem bireysel hem de örgütsel açıdan önemli etkileri olduğu sonucuna ulaştıkları anlaşılmıştır. Boyutlar yönünden değerlendirmeler yapıldığında, tıpkı diğer hizmet sektörlerinde olduğu gibi eğitim örgütleri açısından da çalışanların önem sırasına göre 'samimi davranış, derinden rol yapma ve yüzeysel' düzeyinde davranış örüntüleri sergilemelerinin öğretim hizmetinin niteliğini artırılması bakımından önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca dayanarak, samimi ve derinden rol yapma davranışları sergileyebilen öğretmenlerin eğitim örgütlerine kazandırılmasına özen gösterilmesi önerilirken, 'kişilik testleri, portfolyo inceleme, insani yardım kuruluşlarına üyelik durumu, sosyal anlamda gönüllü eğitim çalışmalarına katılım durumu' incelenebileceğine dikkat çekilmiştir. Göreve başladıktan sonra ise 'drama, örnek olay vb.' gibi uygulamalarla öğretmenlerin samimi ve derinden rol yapma davranışlarının artırılması yönünde hizmet içi eğitim seminerlerinin yapılmasının yararlı olacağına vurgu yapılmıştır. Farklı kademelerde yapılan araştırma sonuçlarına bakılarak ise öğretmenlerin duygusal emek düzeylerinin anlaşılabilir, okul geliştirme amaçlı faaliyetler yürütülürken mevcut durumun değerlendirilmesinde kullanabileceği önerilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin örgütsel beklentilerle uyumlu davranışlar geliştirmeleri sağlayabilmek amacıyla planlanma süreçlerine yönelik kararlar alınırken de tasarlanacak etkinliklerin neler olabileceğinin kestirilmesi anlamında sonuçların yol gösterici olabileceğine dikkat çekilmiştir.

KAYNAKÇA

- Adelmann, P.K. (1995). Emotional labor as a potential source of job stress., S.L. Sauter, & L.R. Murphy. (Eds), *Organizational risk factors for job stress in* (371-381) (First edition). Washington. American Psychological Association.
- Ashforth, B.,& Humphrey, R. (1993). Emotionallabor in service roles: The influence of identity. *Academy of Management Review*,18(1), 88-115.
- Ashforth, B.,& Humphrey, R. (1995). Emotion in the Workplace: A Reappraisal. *Human Relations*, 48(2), 97-125. 19.01.2017 <https://doi.org/10.1177/001872679504800201>.
- Balcı, A. (2014). *Etkili okul, okul geliştirme kuram uygulama ve araştırma* (7. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Basım, H. N., ve Beğenirbaş, M. (2012). Çalışma yaşamında duygusal emek: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,19(1), 77-90.
- Basım, H. N., Beğenirbaş, M., ve Yalçın, R. C. (2013). Öğretmenlerde kişilik özelliklerinin duygusal tükenmeye etkisi: Duygusal emegin aracılık rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*,13(3), 1488-1496.
- Beğenirbaş, M., ve Meydan, C. H. (2012). Duygusal emegin örgütsel vatandaşlık davranışıyla ilişkisi: Öğretmenler üzerinde bir araştırma. *İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,4(3), 1-24.
- Beğenirbaş, M., ve Yalçın, R. C. (2012). Öğretmenlerin kişilik özelliklerinin duygusal emek gösterimlerine etkileri. *Çağ University Journal of Social Sciences*, 9(1), 47-66.
- Beğenirbaş, M., ve Meydan, C. H. (2013). Öğretmenlerde kişilik özelliklerinin duygusal tükenmeye etkisi: Duygusal emegin aracılık rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Educational Sciences: Theory & Practice*,13(3), 1477-1496.
- Brotheridge, C.M.,& Lee, R., (1998, August). On the dimensionality of emotional labor: Development and validation of an emotional labor scale. *Paper Presented at the First Conference on Emotions in Organizational Life*. San Diego, CA, 74-91.

- Brotheridge, C. M., & Grandey, A. A. (2002). Emotional labor and burnout: Comparing two perspectives of people work. *Journal of Vocational Behaviour*, 60(1), 17-39.
- Brotheridge, C.M., & Lee, R. T. (2003). Development and validation of the emotional labor scale. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 76(3), 365-379.
- Chang, H. Y. (2011). *Restaurant service providers' emotional labor: The antecedents and effectson employees' intention to leave*. Unpublished Doctoral Dissertation, Purdue University, WestLafayette, Indiana.
- Chau, S. L., Dahling J. J., Levy P. E., & Diefendorff J. M. (2009). A predictive study of emotional labor and turnover. *Journal of Organizational Behavior*, 30(8), 1151-1163.
- Chen, Z.X., Sun,H., Lam,W., Hu,Q., Huo, Y., & Jian A.Z. (2012). Chinese hotel employees in the smiling masks: Roles of job satisfaction, burnout, and supervisory support in relationships between emotional labor and performance. *The International Journal of Human Resource Management*, 23(4), 826-845.
- Cheung, F. Y. L., & Tang, C. S. K. (2009). The influence of emotional intelligence and affectivity on emotional labor strategies at work. *Journal of Individual Differences*, 30(2), 75-86.
- Chu, K.H.L.(2002). *The effects of emotional labor on employee work outcomes*. Unpublished Doctoral Dissertation, Polytechnic Institute and State University, Virginia.<https://vtechworks.lib.vt.edu/bitstream/handle/10919/28164/Chuetd.pdf?sequence>
- Chu, K. H.L., & Murrmann, S. K. (2006). Development and validation of the hospitality emotional labor scale. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 27(6), 1181-1191.
- Çoruk, A. (2014).Yükseköğretim Kurumlarında Görev Yapan İdari Personelin Duygusal Emek Davranışları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 79-94.
- Çukur, C. Ş. (2009). Öğretmenlerde Duygusal İşçilik Ölçeği Geliştirme: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(2), 527-574.

- Dahling, J.J., & Perez, L.A. (2010). Olderworker, differentactor? Linking age and emotional labor strategies. *Personality and Individual Differences, 48*(5), 574-578.
- Darcy, S. (2010). Inherent Complexity: Disability, Accessible Tourism and Accommodation in Formation Preferences. *Tourism Management, 31*(6), 816-826.
- Dawson, C.L. (2007). *The relationship between the emotional intelligence and emotional labor*. Unpublished Master Thesis, Angelo State University, Texas.
- Diefendorff, J. M., Croyle M. H., & Grosserand, R. H. (2005). The dimensionality and antecedents of emotional labor straregies. *Journal of Vocational Behavior, 66*, 339-357.
- Diefendorff, J. M., & Croyle, M. H. (2008). Antecedes of emotional display rule commitment. *Human Performance, 21*(3), 310- 332.
- Diefendorff, J.M., Morehart, J., & Gabriel, A. (2010). The influence of power and solidarity on emotional display rules at work. *Motiv Emot, 34*(2), 120-132.
- Downey, J.A. (2005). *The influence of emotion on perceptions of job satisfaction among community college administrators in Virginia*. Unpublished Doctoral Dissertation, University of Virginia, Virginia.
- Emmanuel O., & Harris, L.C. (2004). Work intensification and emotional labour among UK University lecturer: An exploratory study. *Organization Studies, 25* (7), 1185-1203.
- Gardner, W. L., Fischer, D., & Hunt, J.G. (2009). The leadership quarterly, emotional labor and leadership. *A threat to authenticity, 20*, 466-482.
- Glomb, T. M., & Tews, M. J. (2004). Emotional labor: A conceptualization and scale development. *Journal of Vocational Behavior, 64*(1), 1-23.
- Gosserand, R. H. (2003). *An examination of individual and organizational factors related to emotional labor*. Unpublished Doctoral Dissertation, Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College, Louisiana.

- Grandey, A. A. (1999). *The effects of emotional labor: Employee attitudes, stress and performance*. Unpublished Doctoral Dissertation, Colorado State University, Fort Collins.
- Grandey, A. A. (2000). Emotion Regulation in the Workplace: A New Way To Conceptualize Emotional Labor. *Journal of Occupational Health Psycholog*, 5(1), 95-110.
- Gülova, A. A., Palamutçuoğlu B. T., ve Palamutçuoğlu , A. T. (2013). Duygusal emekle işe bağlılık arasındaki ilişkide amir desteğinin rolü: Üniversitede öğrenci işleri personeline yönelik bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,28(2), 41-74.
- Hastings, W.(2004). Emotions And The Practicum: The Cooperating Teachers Perspectives. *Teachers And Teaching: Theory and Practice*,10(2),135-148.
- Hochschild, A.R. (1983). *The Managed Heart: The Commercialization of Human Feeling*. California: University of California Press.
- Kaya, E. (2009). *Özel okul öğretmenlerinin duygusal emek davranışını algılama biçimleri ile iş doyumları ve iş stresleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kıral, E. (2016a). Psychometric Properties of the Emotional Labor Scale in a Turkish Sample of School Administrators. *Eurasian Journal of Educational Research*,63, 71-88.
- Kıral, E., ve Kaçar, O. (2016). The relationship between teachers' school commitment and school culture. *International Education Studies*, 9(12), 90-108.
- Kinman, G., Wray, S., & Strange, C. (2011). Emotional labour, burnout and job satisfaction in UK teachers: the role of workplace social support. *Educational Psychology*,31(7) 843-856.
- Kruml, S. M.,& Geddes, D. (2000). Exploring the dimensions of emotional labor: The heart of Hochschild's work. *Management Communication Quarterly*,14(8), 8-49.

- Lam, W. & Chen, Z. (2012). When I Put on My Service Mask: Determinants and Outcomes of Emotional Labor among Hotel Service Providers According to Affective Event Theory. *International Journal of Hospitality Management*, 31, 3-11.
- Leung, G.A. (2008). *Examining the relationship of emotional labor with an ability-based conceptualization of emotional intelligence*. Unpublished Master Thesis, University of Akron, Ohio.
- Lirio, P. (2007). Exploring Career-Life Success And Family Social Support of Successful Women In Canada, Argentina And Mexico. *Career Development International*, 12(1), 28-50.
- Mahoney, K., Buboltz, W., Buckner, J., & Doverspike, D. (2011). Emotional labor in American professors. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16(4), 406-423.
- Mann, S. & Cowburn, J. (2005). Emotional labour and stress within mental health nursing. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 12(2), 154-162.
- Martin, J., Knopoff, K., & Beckman, C. (1998). An alternative to bureaucratic impersonality and emotional labor: Bounded emotionality at the body shop. *Administrative Science Quarterly*, 43(2), 429-469.
- Moon, W. T., Hur, W. & Jun, J.(2013). The role of perceived organizational support on emotional labor in the airline industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 25(1), 105-123.
- Morris, J. A., & Feldman, D. C. (1996a). The dimensions, antecedents, and consequences of emotional labor. *Academy of management review*, 21(4), 986-1010.
- Morris, A. J., & Feldman, D. C. (1996b). The impact of emotional dissonance on psychological well-being: The importance of role internalisation as a mediating variable. *Management Research News*, 19 (8), 19-28.
- Nias, J. (1996). Thinking About Feeling: The Emotions in Teaching. *Cambridge Journal of Education*, 26(3), 293-306.

- Noor, N. M., & Zainuddin, M. (2011). Emotional labor and burnout among female teachers: Work-family conflict as mediator. *Asian Journal of Social Psychology*, 14(4), 283-293.
- Pagán, R. (2012). Time Allocation in Tourism for People with Disabilities. *Annals of Tourism Research*, 39(3), 1514-1537.
- Pisanti, R., Gagliardi, M. P., Razzino, S., & Bertini, M. (2003). Occupational stress and wellness among Italian secondary school teachers. *Psychology and Health*, 18, 523-536.
- Rafaeli, A., & Sutton, R. I. (1987). Expression of emotions as part of the work role. *Academy of Management Review*, 12, 23-37.
- Rafaeli, A., & R. I. Sutton (1991). Emotional contrast strategies as means of social influence: Lessons from criminal interrogators and bill collectors. *Academy of Management Journal*, 34, 749-775.
- Robbins, S.P. & Coulter, M. (2007). *Management* (Ninth edition). London: Prentice-Hall.
- Sarpkaya, R. (2005). Bir Meslek Olarak Öğretmenlik. (Editörler: Musa Gürsel ve Muhsin Hesapçioğlu), *Öğretmenlik Mesleğine Giriş içinde*, Konya: Eğitim Kitabevi.
- Savaş, A. C. (2012). *İlköğretim okul müdürlerinin duygusal zeka ve duygusal emek yeterliliklerinin öğretmenlerin iş doyumuna etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, GaziAntep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Schaubroeck, J. & J. R. Jones. (2000). Antecedents of workplace emotional labor dimensions and moderators of their effects on physical symptoms. *Journal of Organizational Behavior*, 21, (163-183).
- Sünbül, A. M. (2007). "Otokratik Öğretmenlere Karşı İnsancıl Öğretmenler", (Editör: Ali Murat Sünbül), *Eğitim, Gelişim ve Değişim 1 içinde* (160-168) Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.

- Tucker, E.D. (2011). *An experimental and causal study of the effects of training on service employees' emotional labor and well-being*. Unpublished Master Thesis, Oklahoma State University, Oklahoma.
- Van Maanen, J.,& G. Kunda (1989). Research in Organizational Behavior. L.L. Cummings, L.L.,& Staw, B.M., (Eds), *Real feelings: Emotional expression and organizational culture* in (43-103). (First Edition)Greenwich, CT:JAI Press.
- Wharton, A. S. (1993). The Affective Consequences of Service Work Managing Emotions on the Job. *Work and Occupations*,20(2), 205-232.
- Wong, C.S.,& Law, K.S. (2002). The effect of leaders' and followers' emotional intelligence on performance and attitudes: An exploratory study. *The Leadership Quarterly*,13(3),243-274.
- Wong, J.-Y., &Wang, C.H. (2009). Emotional labor of the tour leaders: An exploratory study. *Tourism Management*,30, 249-259.
- Yin, H. (2012). Adaptation and Validation of the Teacher Emotional Labour Strategy Ccale in China. *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*,32(4), 451-465.
- Yin, H. (2015). The Effect Of Teachers' Emotional Labour On Teaching Satisfaction: Moderation of Emotional Intelligence. *Teachers and Teaching*, 21(7), 789-810.
- Yin, H. B., Lee, J. C. K., & Zhang, Z. H. (2013). Exploring the relationship among teachers' emotional intelligence, emotional labor strategies and teaching satisfaction. *Teaching and Teacher Education*,35, 137-145.
- Youngmi, K. (2016). *Emotional Labour and Burnout Among Public Middle School Teachers in South Korea*. Master Thesis in Education, University of Jyvaskyla, Department of Education.

Zapf, D., Vogt, C., Seifert, C., Mertini, H., & Isic, A. (1999). Emotion work as a source of stress: Theconcept and development of an instrument. *European Journal of Work and Organisational Psychology*, 8, 371-400.

Zhang, Q.,& W. Zhu, (2008). Exploring emotion in teaching: Emotional labor, Burnout, and satisfaction in Chinese higher education. *Communication Education*, 57(1), 105-122.

Anadolu Uygarlıklarının Kültürel Aidiyet Hissindeki Yeri ve Uygarlık Tarihi Dersinin Önemi

About the place of Ancient Age Civilizations in Anatolia in the Sense of Cultural Identity and Importance of the History of Civilization Lesson

Evren Şar İşbilen

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi,
Temel Eğitim Bölümü
Assist. Prof. Dr., İstanbul University- Cerrahpaşa, Faculty of Education,
Department of Basic Education
İstanbul, Turkey
evrensar@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4384-6519

Derya Çığır Dikyol

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi,
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Assist. Prof. Dr., İstanbul University- Cerrahpaşa, Faculty of Education,
Department of Turkish and Social Sciences Education
İstanbul, Turkey
deryadikyol@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9366-3011

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.23272>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 30 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 23 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 216-232

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Anadolu Uygarlıklarının Kültürel Aidiyet Hissindeki Yeri ve Uygarlık Tarihi Dersinin Önemi

Öz: Arkeoloji bilimiyle yaşadıkları coğrafyaya ait geçmiş kültürler hakkında daha fazla bilgiye sahip olan günümüz toplumları, bu kültürel mirasa sahip çıkarak ne kadar kadim bir kültürün parçası olduklarını 'kanıtlamış' ve bunu diğer toplumlar üzerinde bir üstünlük ve gelişmişlik algısı yaratmak için kullanmışlardır. Arkeoloji ve eskiçağ tarihi geçmişte ve günümüzde pek çok devlet olmuş ya da olamamış toplum tarafından siyasi amaçla kullanılmaya devam etmektedir. Yaşadıkları coğrafyada geçmiş kültürlere ait fazla bir birikime sahip olmayan toplumlar uzak coğrafyalarda kendi kültürel kimliklerini ararlarken Anadolu, antik çağ uygarlıklarının büyük bir çoğunluğuna ev sahipliği yapmıştır. Ancak acaba ülkemiz Türklük ve İslamiyet kapsamı dışında kalan geçmiş uygarlıkların mirasını toplumsal bazda gerçekten sahiplenmeyi başarabilmiş midir? Bu çalışmada amacımız Uygarlık Tarihi dersini henüz almamış İ.Ü.C. Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi öğretmen adaylarından seçilen örneklem üzerinden bu sorunun cevabını aramak ve Uygarlık Tarihi dersinin olası faydaları ve tarih eğitimindeki yeri üzerine bir tartışma açmaktır. Nicel araştırma yöntemiyle yapılan bu çalışmada öğretmen adaylarının eskiçağ uygarlıklarına ilişkin aidiyet hisleri ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve bu bağlamda geleceğin öğretmenlerinin yaşadıkları toprakların kültürel kimliğinin farkındalığına ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Araştırmanın sonucundaysa öğretmen adaylarının büyük bir çoğunluğunun Eskiçağ Uygarlıklarını kendi kültürel mirasları olarak görmedikleri anlaşılmıştır. Bu sebeple zengin kültürel mirasının farkında öğretmenler yetiştirmek için Eğitim Fakültelerinde Uygarlık Tarihi derslerinin ne derece önemli olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen yetiştirme, tarih eğitimi, Anadolu Antik Çağ uygarlıkları, kültürel aidiyet, uygarlık tarihi.

About the place of Ancient Age Civilizations in Anatolia in the Sense of Cultural Identity and Importance of the History of Civilization Lesson

Abstract: By owning the cultural heritage of the geographical region they live in, modern societies are trying to create a perception of superiority and development over other societies, thereby proving that they are the part of a very old culture.

Today, the Ancient Age History has continued to be used for political purposes by many states or not identified- state societies While the societies that do not have much accumulation of past cultures in their geographical region are searching for their cultural

identity in remote geographical areas, Anatolia has been home to a great majority of ancient civilizations.

But has the Republic of Turkey, which includes Anatolian region, succeeded using this cultural richness while describing itself? In this study, we aimed to search for an answer of this question by using a sample selected from the teacher candidates of İstanbul University Cerrahpaşa. The data were analysed quantitatively and attempts were made to reveal university students' sense of belonging to ancient civilizations. As a result of the research, it has emerged that a large majority of teacher candidates did not consider ancient civilizations as their cultural heritage. For this reason, it became clear how important the lessons of History of Civilization to educate the teachers who would become aware of their rich and universal cultural heritage.

Keywords: Teacher training, history education, Anatolia, Ancient Age Civilizations, Cultural Identity, history of civilization

GİRİŞ

Tarih eğitimi ve toplumsal kimlik inşası arasındaki sıkı ilişki, gerek tarih eğitiminin amaçlarında yer alan 'kimlik' vurgusundan (Pamuk, 2017: 259) gerekse dünya çapında hemen tüm ulusların tarihi, propaganda ve kimliklendirme için kullanılmış olmasından açıkça anlaşılabilir. (Bkz. Öztürk, 2007: 21 vd.). Bu durumun paralelinde, tarih biliminin bir alt dalı olan Eskiçağ Tarihi ve ayrıca geçmişi birinci elden kanıtlarla sunan arkeoloji biliminin önem kazanması ve kimlik inşası konusunda önemli bir yer edinmesi şaşırtıcı değildir. Kimlik inşasında tarih öğretiminin yeri bütün devletler için tarih boyunca yukarıda söylenenlerin paralelinde oldukça önemli olmuştur (Ortaylı, 2011: 11). Bu sebeple tarih öğretimi çoğu zaman bir ideoloji aktarımı aracı olarak görülmüş ve bilimsellikten yani gerçeğe ulaşma amacından uzaklaştırılmıştır. Bu bağlamda Uygarlık Tarihi dersinin eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarına evrensel değerler olan kültürel farklılıklar, zaman ve değişim olgusu, kültürel miras bilinci, geçmişi bir bütün olarak analitik bir bakış açısıyla değerlendirebilme yetisi kazandıracığı beklenmektedir. Bu sayede gelecek kuşakların yetişmesinde önemli role sahip olacak olan öğretmen adayları hem kendi kimliğinin bilincinde ve bununla gurur duyan hem de farklı kültürlere hoşgörüyü bakabile, bu

farklılıkların kültürel zenginlik olduğunu bilen ve kültür aktarımında bulunabilecek bir toplum oluşturulmasında öncü olabileceklerdir.

Benzer şekilde arkeoloji biliminin gelişim evresinde modern toplumlar, gerek coğrafi gerekse kültürel anlamda farklı ve eski toplumla tanışmıştır. Bu süreci takiben eski çağ tarihi ve arkeolojinin özellikle ulus devletlerin ortaya çıkışı ile oldukça popülerlik kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda ilk aklımıza gelen büyük devletlere baktığımızda bile açıkça görebileceğimiz üzere, kendi köklerini mutlaka bir Antik Çağ uygarlığına dayandırdıkları ve bu tarihsel köke sahip çıkmak suretiyle kültürel kimliklerini yapılandırdıkları aşikardır. Hemen tüm Avrupa devletleri kendilerini Yunan Uygarlığı'nın mirasçısı gibi görmektedirler. İran, Perslerin torunu olmakla övünmekte, İslam ülkesi olan Mısır'ın halkı ise dilleri Arapça olduğu halde Araplaşmayı reddederek Eski Mısır halkının torunu olmayı sürdürdüklerini iddia etmektedirler. Benzer örnekler çoğaltılabilir. Bu durumda insanoğlunun kendi kimliğini mümkün olduğunca eski ve köklü bir halka ya da uygarlığa bağlama isteği, gerek politik olarak, gerekse sosyal olarak ülkenin bir arada kalabilmesi ve birlikte hareket edilebilmesi için gereken birleştirici ve kuvvetli unsurlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kültürel sahiplenmenin en güzel ve belki de abartılı örneği muhtemelen Yunan uygarlığı örneğidir. Evrimcilik kuramının etkilerini 'Avrupa Merkezci' tarih anlayışı (Alkan, 2011: 34) olarak niteleyebileceğimiz tarih yazımında izlemek mümkündür. Bu kurama göre bugünkü batı uygarlığı temellerini tarihsel süreçte en üst uygarlık olarak kabul ettiği Yunan Uygarlığı'nda görmektedir. Oysa bugün Yunan Uygarlığı'nın temelinde Mezopotamya ve Mısır etkilerinin varlığı gözle görülür derecede ortadadır (Bernal, 2016). Buna karşın halen Yunan mucizesi miti geçerliliğini yitirmemiştir.

Ancak bahsi geçen bu itici güç ile birlikte, tarih araştırmalarının ve özellikle de 19. yüzyılda arkeoloji biliminin gelişiminin hız kazanması özellikle Avrupalı araştırmacıların köklerini uzak coğrafyalarda aramasına sebep olmuştur. Zira Avrupalılar kendilerini Yunan ve Roma'nın torunu olarak görseler de (Kecskemeti, 1998: 39 vd.), müzelerini doldurmaya yetecek sayıda Yunan ve Roma eseri bulmakta zorlanmışlardır (Yılmaz, 2015: 25). Bu durumun en çarpıcı örneklerinden biri olan Metropolitan Müzesi hakkında "Hiçten

yaratılması gerekmişti.” sözünün müzenin tarihini kaleme alan Preyer tarafından sarf edilmiş olması dikkat çekicidir (Çelik, 2016: 37).

Bugün baktığımızda, İsveç, Norveç ve Danimarka gibi Kuzey Avrupa’da yer alan ve aslında Yunan toplumu ile ırksal ve coğrafi bağ olasılığının oldukça düşük olduğu ülkelerde bile Yunan ve onun mirasçısı olan Roma’ya bir sahip çıkışın izleri gerek okul müfredatlarında, gerekse Yunan ve Roma eserleri ile doldurulmuş müzelerde (bkz. Yılmaz, 2015; Sönmez, 2014) kolaylıkla sürülebilmektedir.

Yine milliyetçilik akımının büyük hız kazandığı 19. yüzyılda özellikle Slav halkları, Alman ve İtalyanlar’ın tarih eğitimi ve tarihe verilen önemi doruk noktaya ulaştırdıkları görülmektedir (Tosh, 1984: 3). Tarih eğitiminin siyasi etkilerinin günümüzdeki yansımalarına örnek olarak, Makedonya Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan ettikten sonra (1991), halk Slav asıllı olmasına (merkez Makedonya bölgesi Yunanistan sınırlarında bulunmaktadır ve bu sebeple Yunanistan ile ülkenin isim hakkı için siyasi krize girmişlerdir) rağmen bayraklarına Herodotos’un antik Makedonya’nın simgesi olduğunu söylediği Makedon yıldızını koymaları ve benzer şekilde Yunan Hükümeti’nin British Museum’da bulunan Atina Parthenon’una ait kabartmaları Yunanistan’ın ulusal kimliğinin bir parçası olduğunu söyleyerek İngiliz hükümetinden tehdit yoluyla geri istemesi sayılabilir (Erdoğu, 2008).

Kaldı ki, kültürel-organik bağ olsun olmasın bir devlet kendi coğrafyasında var olmuş toplumların ve kültürlerin hamisi konumundadır ve bu himaye sadece dünya tarihine ve gelecek nesillere karşı yüklenen bir sorumluluk değil, aynı zamanda, başta turizm olmak üzere pek çok gelir sağlayıcı unsuru da beraberinde getiren bir çeşit talih kuşudur. Ancak acaba ülkemiz Türklük ve İslamiyet kapsamı dışında kalan geçmiş uygarlıkların mirasını toplumsal bazda gerçekten sahiplenmeyi başarabilmiş midir? Zira başta da belirttiğimiz gibi köklerini uzak coğrafyalarda aramak zorunda kalan diğer toplumların aksine, Anadolu tarihsel ve arkeolojik açıdan belki de dünya üzerindeki, çeşitlilik açısından en zengin toprak parçasıdır. Zira topraklarımız, arkeolojik açıdan Avrupa ve Önasya tarihinin bütün evrelerini yaşamış ve Batı ve Doğu uygarlıklarının tüm kültür öğelerini bünyesinde barındıran tek ülkedir ve Türkler de, bu zengin mirasa sahip coğrafyanın tek

mirasçılarındırlar. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin Anadolu'nun tarihi mirasına topyekûn sahip çıkması onu insanlığa olduğu kadar kendine de mal etmesi yani kültürel kimliği olarak benimsemesi, koruması, araştırması ve bunu kültür politikasının ana ilkesi haline getirmesi doğaldır (Özdoğan, 2011). Çünkü ülkenin tarihine bu tür bir bilinçle sahip çıkma, sadece kültür ve bilim toplumu olmanın bir gereği olmayıp, aynı zamanda üzerinde yaşanan toprağa yurt gözüyle bakmanın da bir gereğidir

(Çevrimiçi:https://www.academia.edu/1091190/Kültürel_Miras_ve_Algılanması_Sorunu).

Bu durumun önemine haiz olan Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren bu bilinçle Türk Tarih Kurumu'nu kurmuş ve sadece Türk tarihi çalışmalarının değil, yaşadığımız coğrafyadaki tüm tarihi uygarlıkları kapsayacak bilimsel çalışmaların da alt yapısını oluşturmuştur. Üniversitelerde Sümeroloji kürsüsünün kurulması, yurt dışından bilim insanlarının ülkeye davet edilmesi, yurt dışına konuyla ilgili çalışacak öğrencilerin gönderilmesi, onlarca müze açılması, tarih kitaplarını bizzat yazması, Tarih kongrelerinin düzenlenmesi bunlardan bazılarıdır (bkz. Tekin, 2001). Ancak günümüzde eski çağ uygarlıklarına toplumsal ve kültürel bazda verilen önemin bir ölçüde zayıfladığı, eğitim müfredatlarından Anadolu tarihine ilişkin konuların yıldıan yıla azalmakta olmasından yapılabılır bir çıkarımdır.

Özetle diyebiliriz ki; bir ulus ya da bir halk varlığının kadimliğini ve gücünü ispatlayabilmek için çoğunlukla eski bir uygarlığa sahip çıkmak durumundadır ve bu uygarlık ne kadar yaşlı olursa ona sahip çıkan devlet de onun kadar güçlü ve köklü görünecektir. Bu anlayışın çıktığı dönemden günümüze, aradan geçen uzun zamana ve farklılaşan dünya politik ve siyasi dengelerine rağmen, bahsi geçen gelenek çok fazla değişime uğramadan varlığını sürdürmüştür. Bu nedenle, arkeoloji ve eski çağ tarihi halen siyasi arenada oldukça popüler bir yere sahiptir ve politik tartışmaların göbeğinde önemli bir yer işgal etmektedir.

Bahsi geçen konular hâlihazırda üniversitelerde "Uygarlık Tarihi" dersi başlığı altında verilmekte, insanlığın ortak kültürel mirasının farkında olmak, evrensel kültürel değerlerin bilincine varmak, insanlık tarihi içerisinde kendi coğrafi ve kültürel köklerinin konumunu ve önemini anlamak ve bu sayede politik, sosyal, kültürel ve ekonomik

gelişmelere yer vererek bilimin, teknolojinin, sanatın birbirleriyle olan etkilerinin, yansımalarının çözümlenmesine katkı sağlamak gibi pek çok birleşeni içeren ve evrensel bir bakış açısı kazandırmaya yol açan önemli alanlardan biridir. Bunlar kuşkusuz bir öğretilerde bulunması gereken vasıflar arasındadır. Ancak son dönemde yapılan toplantı ve çalıştaylarda bu dersin eğitim fakültelerinde çok da gerekli olmadığına dair görüşler belirtilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda eskiçağ uygarlıklarına ilişkin aidiyet durumları ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve bu durumun öğretmen adaylarının mesleki hayatlarında olası yansımalarına dair bir tartışma başlatmak hedeflenmiştir.

1. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının eskiçağ kültürlerine ilişkin aidiyet hislerini tespit etmek ve Uygarlık Tarihi dersinin faydaları ve tarih eğitimindeki yeri üzerine bir tartışma başlatmaktır.

Nicel araştırma metodu ile gerçekleştirilen bu çalışma, tarama modelinde tasarlanmıştır. Soruların etkililiğini ortaya çıkarabilmek için ise Türkiye'nin her bölgesinden gelen yapısı nedeniyle varyansı geniş olan İ.Ü. öğrencileri seçilmiş ve öğrencilerin eskiçağ kültürlerine ilişkin farkındalıkları ve bilgi düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın örneklemini İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi öğrencileri arasında henüz Uygarlık Tarihi dersini almamış olan, rastgele örneklem metodu ile seçilmiş 101 öğretmen adayı oluşturmaktadır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından öğretmen adaylarının kültürel aidiyet hislerini tespit etmek için geliştirilen anket kullanılmıştır. Anket, çoktan seçmeli, evet-hayır, açık uçlu soru tiplerini içeren 7 sorudan oluşmaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler analiz edilirken tanımlayıcı istatistikler (yüzde ve frekans) ve çapraz tablo tekniğinden yararlanılmıştır. Bulgular nitelikli, insanlığın ortak kültürel mirasının farkında, evrensel kültürel değerlerin bilincinde, öğretmen

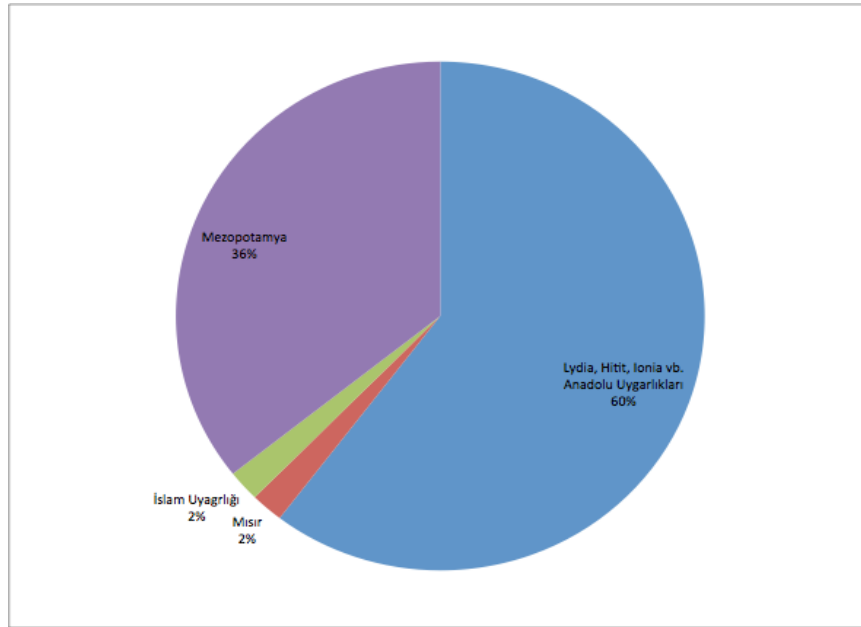
yetiştirilmesine ve tarihe ilişkin konuların öğretiminde daha yeterli öğretmenlerin yetiştirilmesi bağlamında tartışılmıştır.

2. BULGULAR

Önceden de belirtmiş olduğumuz üzere, öğretmen adayı olarak üniversitede eğitim gören gençlerin fikirlerini almak suretiyle, özellikle eğitilmiş bir kitle örneklem olarak seçilip uygulama gerçekleştirilmiştir. Soru formunun ilk sorusu, “Kendinizi en çok bilgi sahibi hissettiğiniz Anadolu Antik Çağ uygarlığı hangisidir?” şeklindedir.

Tablo 1

Kendinizi En Çok Bilgi Sahibi Hissettiğiniz Anadolu Antik Çağ Uygarlığı Hangisidir Sorusuna Verilen Cevapların Yüzdelerle Dağılım Tablosu:

İlginçtir ki öğretmen adaylarının 61 tanesi İonia, Lydia ve Hitit benzeri Anadolu Uygarlıkları'ndan birini isim olarak verirken 2 öğrenci Mısır, 2 öğrenci Türk-İslam

uygarlıkları, 36 öğrenci ise Sümer başta olmak üzere Mezopotamya Uygarlıkları'nı en çok bilgi sahibi oldukları Anadolu Antik Çağ Uygarlığı kapsamında hatalı bir şekilde belirtmişlerdir. Anadolu Antik Çağ Uygarlıkları'ndan birini cevap olarak doğru bir şekilde verenler %60'lık bir dilimi oluşturmaktadır. Ayrıca Mezopotamya Uygarlıkları'na karşı bir ilgi ve bilginin varlığı dikkat çekicidir.

2. Soru olan "Bilgi sahibi hissettiğiniz uygarlığa ait mekânlarda bulunduğunuzda aşağıdakilerden hangisini hissediyorsunuz?" ile 3. soru olan "Kendinizi bu uygarlığa ait mirasın koruyucusu ya da mirasçısı gibi görüyor musunuz?" sorularının yanıtları çapraz tablo yöntemiyle incelenmiştir.

Tablo 2

"Bilgi Sahibi Hissettiğiniz Uygarlığa Ait Mekânlarda Bulduğunuzda Aşağıdakilerden Hangisini Hissediyorsunuz?" ve "Kendinizi Bu Uygarlığa Ait Mirasın Koruyucusu ya da Mirasçısı Gibi Görüyor musunuz?" Sorularının Yanıtlarının Çapraz Tablo Analizi:

S2. Kendinizi en çok bilgi sahibi hissettiğiniz uygarlığa ait mekanlarda bulunduğunuzda aşağıdakilerden hangisini/lerini hissediyorsunuz?	S3. Kendinizi bu uygarlığa ait mirasın koruyucusu ya da mirasçısı gibi görüyor musunuz?			
	Evet		Hayır	
	Count	Row N %	Count	Row N %
Zaman yolculuğu hissine kapılıyorum ve kendimi o kültürün bir parçası gibi hissediyorum	9	75,0%	3	25,0%
Bahsi geçen uygarlığa hayranlığım daha da artıyor	9	90,0%	1	10,0%
Aidiyet hissimin kuvvetlendiğini hissediyorum	3	75,0%	1	25,0%
Gezme hoşuma gitmesine rağmen aidiyet hissetmiyorum	3	30,0%	7	70,0%
Herhangi bir şey hissetmiyorum	0	0,0%	1	100,0%
Böyle bir mekânda bulunmadım	29	41,4%	41	58,6%

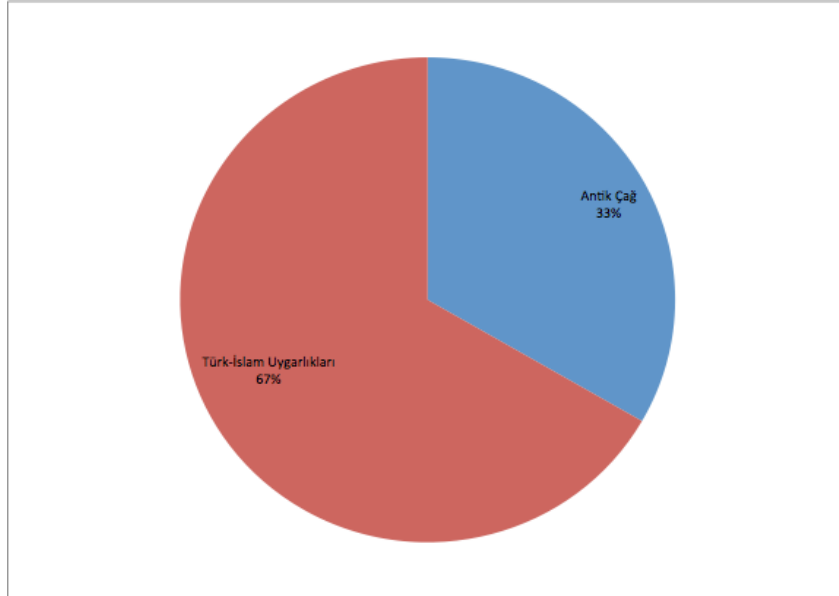
Görüldüğü gibi bilgi sahibi oldukları uygarlığa ait mekânlarda bulduklarında 'zaman yolculuğu hissine kapılıyorum' diyenler aynı zamanda kendilerini o kültürün mirasçısı ve koruyucusu olarak görmektedirler (%75). Benzer şekilde, 'Bahsi geçen uygarlığa hayranlığım daha da artıyor' cevabını verenler (%90) ve 'Aidiyet hissimin kuvvetlendiğini hissediyorum' (%75) diyenler de yine kendilerini o kültürün mirasçısı ve koruyucusu olarak tanımlamaktadırlar. Bu verilerden hareketle tarihi mekânla bağ kurabilen kişilerin uygarlıklara karşı aidiyet hissinin daha kuvvetli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu mekânları

görmemiş olduğunu ifade eden kişilerin ise kendilerini o uygarlığın mirasçısı olarak görmediklerini (%58,6 oranında) söyleyebiliriz.

1. soruda, öğretmen adaylarına kendilerini en çok bilgi sahibi hissettikleri Anadolu Antik Çağ Uygarlığı'nın adı sorulmuştu. 5. soruda ise direkt olarak uygarlık ismi sormak yerine öğrencilerden kendilerini ait hissettikleri uygarlık grubunu işaretlemeleri istendi ve 'Antik Çağ Uygarlıkları' ve 'Türk-İslam Uygarlıkları' olmak üzere işaretleyebilecekleri iki seçenek sunuldu. Soruyu cevaplayan 63 kişiden 21'i 'Antik Çağ Uygarlıkları'nı işaretlerken, 42 kişinin yani tam iki katının 'Türk-İslam Uygarlıkları' şikkını işaretlediği görülmektedir.

Tablo 3

Kendinizi Ait Hissettiğiniz Uygarlık Grubu Hangisidir Sorusuna Verilen Cevapların Yüzdelerik Dağılımı:

Ortaya çıkan tablonun nedenini netleştirebilmek için bu sorunun cevabı ile 6. sorunun (Neden kendinizi bu uygarlığa ait hissediyorsunuz?) sonuçları çapraz tablo yöntemiyle karşılaştırılmıştır.

Tablo 4

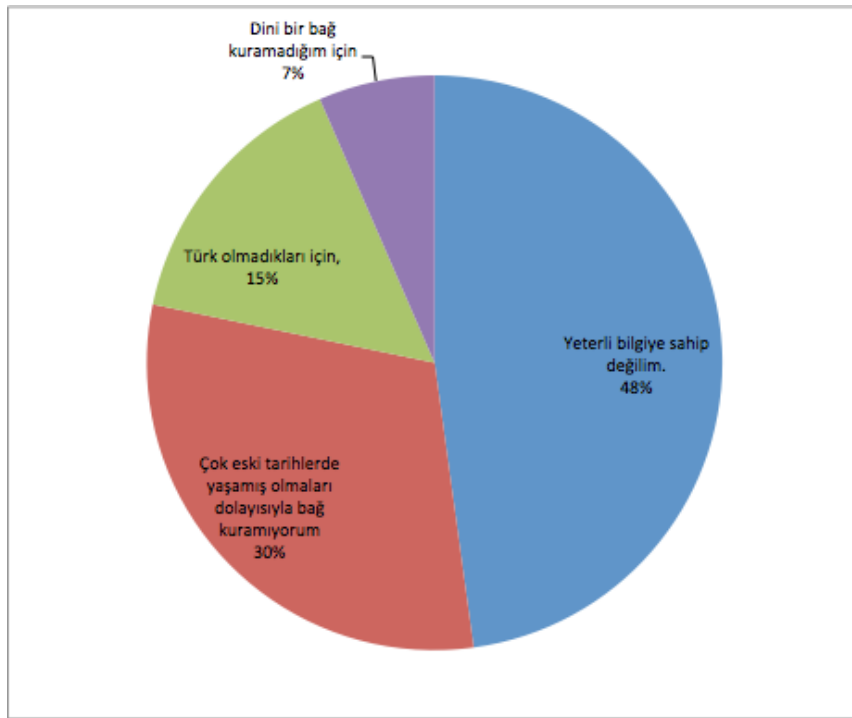
“Kendinizi Ait Hissettiğiniz Uygarlık Grubu Hangisidir” Sorusuna Verilen Cevaplar ile Neden Kendinizi Bu Uygarlığa Ait Hissediyorsunuz” Sorularının Yanıtlarının Çapraz Tablo Analizi:

S6. Neden kendinizi bu uygarlığa ait hissediyorsunuz?	S5. Kendinizi aşağıdaki Uygarlık gruplarından hangisinin mirasçısı olarak görüyorsunuz?			
	Antik Çağ Uygarlıkları		Türk ve İslam uygarlıkları	
	Count	Row N %	Count	Row N %
Köklerimin buradan geldiğini düşünüyorum	8	19,5%	33	80,5%
Okulda en çok bu uygarlık hakkında dersler aldım ve kendimi yakın hissediyorum	5	55,6%	4	44,4%
Bu uygarlığa ait film, belgesel vb. şeyleri izleyerek aidiyet duygusu geliştirdim	3	42,9%	4	57,1%
Okuduğum kitaplar, dergiler vb. nedeniyle	3	60,0%	2	40,0%
Diğer	3	100,0%	0	0,0%

Sonuç olarak, köklerini Antik Çağ Uygarlıkları'na bağladıkları için kendilerini bu uygarlığa ait olarak görenlerin oranı %19.5 iken, köklerini Türk ve İslam uygarlıklarına bağlayanlardan, kendilerini bu uygarlıklara ait olarak görenlerin oranı ise %80.5 tir. Kökler nedeniyle kendini bir uygarlık grubuna yakın hissedenenlerin sayısının, verilen cevaplarda en yüksek katılım oranına sahip olan seçenek olduğu görülmektedir (Toplamda 41 kişi). Diğer yandan okulda alınan dersler, belgesel ve filmler ile kitaplar nedeniyle yakın hissetme seçeneğini işaretleyen kişi sayısı toplamda 24'tür ve sonuçlar şu şekildedir; Antik Çağ Uygarlıkları'na karşı aidiyet hissedenden 22 kişiden 5'i aldığı dersler nedeniyle, 3'ü izlediği film ve belgeseller nedeniyle, 3'ü okuduğu kitap vb. nedeniyle 3 kişi ise diğer sebeplerle aidiyet geliştirdiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde İslam Uygarlıkları'na karşı aidiyet hissedenden 43 kişiden sadece 4 tanesi aldığı dersler nedeniyle, 4'ü izlediği film ve belgeseller nedeniyle, 2'si okuduğu kitap vb. nedeniyle bu uygarlık grubuna aidiyet geliştirdiğini ifade etmiştir. Bu sonuçlardan hareketle, üzerinde yaşadığımız toprakların zengin kültürel mirasına ilişkin yeterli bilginin öncelikle tarih dersleri, medya ve yazılı basın yoluyla yeni kuşaklara aktarılamadığını söylemek mümkündür.

7. soruda öğrencilere “Kendinizi Antik Çağ Uygarlıkları'ndan hiç birine yakın hissetmiyorsanız kendinizi Antik Çağ Uygarlıkları'na ait hissetmiyor olarak **tanımlamamanızın** sebebini ya da sebeplerini işaretleyiniz.” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruyu cevaplayan toplam 48

öğrencinin 22 tanesi antik uygarlıklara ait yeterli bilgiye sahip değilim şikkını işaretlemişlerdir. Diğer en büyük cevap grubu ise 14 kişi ile 'Çok eski tarihlerde yaşamış olmaları dolayısıyla bağ kuramıyorum' olmuştur. 7 kişi Türk olmadıkları için, 3 kişi ise dini bir bağ kuramadığı için kendini bu uygarlıklara ait hissetmediği belirtmiştir. Bu sonuçlardan hareketle bilgi sahibi olmanın bir uygarlığa kendini ait hissetmekle paralel artış gösterdiği söylenebilir. Bu da bize yaşadığımız coğrafyanın geçmiş kültürlerini gelecek kuşaklara aktarmada daha titiz davranmamız gerektiğini hatırlatmaktadır.

SONUÇ

S. Şahin'in de belirttiği gibi bugün Anadolu'da yaşayan halk kitlelerinin özünde biraz Hitit, biraz Phryg, biraz Kelt, Hellen, Pers, İskit, Kimmer, Selçuk, Osmanlı v.s.'lik vardır ve bu kültürler arasında kaynaşma kusursuz ve tarih boyunca olduğu gibi Anadolu'ya özgüdür. Kısacası Anadolu Türklüğü'nün kendine özgü yapılanması ve kimliği, son bin yıl içinde yaşadığımız bu coğrafyada şekillenmiştir (Tarhan, 1995) ve kültürel olarak diğer tüm

İslam ülkelerinden daha farklı bir dokuya sahiptir. Yani tarihten devralınan sadece Osmanlı, Selçuklu değil, tümüyle Anadolu mirasıdır. Bunu Anadolu'nun halk türkülerinde, yemeklerinde, inançlarında, dilinde hatta halılarında da görmek mümkündür.

Ancak bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan en temel sonuçlardan biri şudur ki; genç kuşaklarımız kültürümüzün derinliklerine kadar işlemiş Antik Çağ Uygarlıkları'na dair yeterli bilgi birikimine sahip değildirler. Zira evren olarak seçilen öğretmen adayları grubu daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, üniversite öğrencilerinden yani liseyi bitirip üniversiteyi kazanmış ve burada okumakta olan, bu nedenle de nüfusun çok büyük bir oranından eğitim açısından yukarıda sayılabilecek bir kitleden oluşmaktadır. Ancak ilk soruya verilen cevaptan anlaşıldığı kadarıyla, henüz Anadolu'daki uygarlıklar ile Afrika ve Mezopotamya'daki uygarlıkları ya da Türk-İslam Uygarlıkları ile Antik Çağ Uygarlıkları'nı ayırmakta güçlük çekmektedirler (Herhangi bir eski çağ uygarlığının adını verenler grubun %60'ını oluşturmaktadır). Halbuki Anadolu mirası gerek tarih öğretimini sevdirmek, gerekse kültürel kimlik oluşturmada önemli bir zenginliktir. Burada en önemli payın eğitimcilerle düştüğü açıktır. Eski çağ eğitiminin gerek ders kitaplarındaki yerinin artırılması gerekse eğitimciler tarafından daha fazla üzerinde durularak sevdirmesi, başta da belirttiğimiz gibi yurdumuzun her köşesinde varolan ve içinde yaşadığımız bu kültürel miras ile tarih bilincine sahip, kültürel kimliğini yaşadığı toprakların geçmişiyle kucaklayan kendine güvenen, zenginliğinin farkında bir toplum olma yolunda emin adımlarla ilerlememizi mümkün kılacaktır.

Çalışmanın bir diğer dikkat çekici sonucu ise, bilgi sahibi oldukları uygarlığa ait mekânlarda bulduklarında 'zaman yolculuğu hissine kapılıyorum' diyen öğrencilerin büyük bir oranının aynı zamanda kendilerini o kültürün mirasçısı ve koruyucusu olarak görmeleridir (%75). Benzer şekilde, 'Bahsi geçen uygarlığa hayranlığım daha da artıyor.' cevabını verenler (%90) ve 'Aidiyet hissimin kuvvetlendiğini hissediyorum.' (%75) diyenler de yine kendilerini o kültürün mirasçısı ve koruyucusu olarak tanımlamaktadırlar. Bu verilerden hareketle tarihi mekânla bağ kurabilen kişilerin tarihe karşı aidiyet hissini daha kuvvetli olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca tarihi mekânların geçmişe ait tanıklar oldukları düşünülürse, ihtişamları ve etkileyicilikleri ile hayranlık uyandırdıkları ölçüde aidiyet hissini desteklediği söylenebilir. Bu mekânları görmemiş olduğunu ifade eden kişilerin ise,

kendilerini o uygarlığın mirasçısı olarak görmediklerini (%58,6 oranında) söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu noktada tarihi mekânların tarih öğretiminde materyal olarak görülerek kullanılmasının gerekliliğinin öneminden (Şahan 2005, 488) de bahsetmek gerekmektedir.

5. soruda direkt olarak uygarlık ismi sormak yerine öğrencilerden kendilerini ait hissettikleri uygarlık grubunu işaretlemeleri istenmiş ve 'Antik Çağ Uygarlıkları' ve 'Türk-İslam Uygarlıkları' olmak üzere işaretleyebilecekleri iki seçenek sunulmuştur. Buna göre soruyu cevaplayan kişilerin %67'sinin 'Türk-İslam Uygarlıkları' cevabını, %33'ünün ise 'Antik Çağ Uygarlıkları' cevabını verdiği görülmektedir. Ortaya çıkan tablo şaşırtıcı olmamakla beraber bu cevabın nedenini netleştirebilmek için 5. ve 6. sorunun '(Neden kendinizi bu uygarlığa ait hissediyorsunuz?)' cevapları çapraz tablo yöntemiyle karşılaştırılmıştır. Buna göre; Antik Çağ Uygarlıkları'na karşı aidiyet hisseden 22 kişiden 5'i, aldığı dersler nedeniyle, 3'ü izlediği film ve belgeseller nedeniyle, 3'ü okuduğu kitap vb. nedeniyle 3 kişi ise diğer sebeplerle aidiyet geliştirdiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde İslam Uygarlıkları'na karşı aidiyet hisseden 43 kişiden sadece 4 tanesi aldığı dersler nedeniyle, 4'ü izlediği film ve belgeseller nedeniyle, 2'si okuduğu kitap vb. nedeniyle bu uygarlık grubuna aidiyet geliştirdiğini ifade etmiştir. Bu tablo bize özellikle köklerin kişinin yaşadığı topraklarda yeşeren uygarlıklarla bağ kurmada 1. derecede etkili olduğunu ancak Antik Çağ Uygarlıkları'nın köklerle ilişkilendirilmeyerek dışarıda bırakıldığını göstermektedir. Yani yukarıda bahsi geçen Avrupa ülkelerinin aksine, politik olarak eskiçağ tarihi ve arkeoloji konularının kültürel olarak benimsenmediğinin göstergelerinden biri olarak yorumlanabilir. Keza sonuçlara toplu olarak bakıldığında dersler, kitaplar ve filmlerin Antik Çağ Uygarlıkları'na karşı aidiyet hisseden 22 kişiden (8 kişi belirtildiği gibi kökler seçeneğini işaretlemiştir) 14'ünün üzerinde aidiyet geliştirmede etkili olduğu, yine Türk-İslam uygarlıklarına karşı aidiyet hisseden 43 kişiden ise 10 kişide etkili olduğu görülmektedir. Bu da yine eğitim müfredatlarının gözden geçirilmesi ve yeterli bilgilendirmenin yapılması durumunda Türk-İslam Uygarlıkları'na olan ilginin Antik Çağ Uygarlıkları'nı da kapsar hale getirilebileceğine işaret etmektedir.

Ayrıca antik uygarlıklar hakkında dersler aldığını, yani bilgi sahibi olduğunu söyleyen %55.6 oranındaki öğrenci bize şunu göstermektedir; müfredatlarda Anadolu'nun bu zengin mirasına dair yeterli bilgi etkili şekilde (müzeler, sanal müze, sanal gerçeklik, kısacası

somutlaştırarak ve deneyim kazandırarak) verildiğinde bu uygarlıkların toplum tarafından sahiplenilmesi çok daha kolaylaşabilecektir.

7. soruda öğrencilere “Kendinizi Antik Çağ Uygarlıkları’na ait hissediyor olarak **tanımlamamanızın** sebebini ya da sebeplerini işaretleyiniz.” sorusu yöneltilmiş ve cevap olarak 48 öğrencinin 22 tanesi antik uygarlıklara ait yeterli bilgiye sahip değilim şıkkını işaretlemişlerdir. Diğer en büyük cevap grubu ise 14 kişi ile ‘Çok eski tarihlerde yaşamış olmaları dolayısıyla bağ kuramıyorum’ olmuştur. 7 kişi Türk olmadıkları için, 3 kişi ise dini bir bağ kuramadığı için kendini bu uygarlıkların mirasçı olarak görmediğini belirtmiştir. Bu tablo da yine kültür politikalarının yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğine vurgu yapar niteliktedir. Ayrıca bu soruda en çok işaretlenen ‘çok eski tarihlerde yaşamış olmaları’ gerekçesi yine tarih öğretmenlerini yakından ilgilendiren bir yanıt olarak dikkati çekmektedir. Keza bahsi geçen dönem aslında çok daha masalsi ve bu yönüyle Hollywood sinemasında da oldukça cazip ve sıklıkla işlenen konular arasında yer almaktadır (Wyke, 2013). Hal böyleyken ve dünya sinemasında ve dünya edebiyatında bu kadar popüler ve renkli bir konu olarak karşımıza çıkmakta iken, acaba neden öğrencilerimiz bu konuların uzak ve dolayısıyla da bilinemez ve sıkıcı olduğunu düşünmektedirler? Kısacası tarihsel kimlik ve eğitim politikalarında Eskiçağ tarihinin yeri sorununun yanı sıra, eskiçağ tarihinin genç kuşaklara aktarımı ile ilgili bir problem olduğu sonucuna varmak da olasıdır. Keza bu durum aslında bir önceki yanıtın yani ‘yeterli bilgiye sahip olmama’ yanıtının bir uzantısı gibi algılanmaya da oldukça uygun görünmektedir. Bu noktada ilköğretim seviyesinden itibaren tarih öğretiminde kullanılabilecek konuları yukarıda da belirttiğimiz gibi mitolojik hikâyeler ve öğrencilerin dikkatini çekebilecek kısa filmler (Öztaş 2008: 543 vd.) ve gezilerle (Çetin 2002: 60) süslemek suretiyle yaşadığımız coğrafyaya ilişkin kültür bilincini kazandırmak mümkün olabilir. Burada tarih öğreticilerine büyük bir iş düşmekte olduğu aşikârdır.

Sonsöz olarak diyebiliriz ki; İnsanlığın ortak kültürel mirasının farkında olmak, evrensel kültürel değerlerin bilincine varmak, insanlık tarihi içerisinde kendi coğrafi ve kültürel köklerinin konumunu ve önemini anlamak, günümüz dünyasında ideal vatandaş tanımının özellikleri arasındadır. Bu bağlamda, üniversitelerin bazı bölümlerinin programlarında yer alan Uygarlık Tarihi dersleri, bahsi geçen özellikleri kazandırma

konusunda olmazsa olmaz derslerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dersin sağladığı geniş ve evrensel dünya görüşünün özellikle öğretmen adaylarına kazandırılması, tarihini bilen, yaşadığı coğrafyanın kültürel zenginliğinin farkında olan, bu zenginliği koruma bilincine sahip gelecek nesillerin yetişmesinde önemli bir unsurdur (Aydeniz, 2009) ve bu sayede, hem kendi kimliğine sahip hem de farklı kültürlerle hoşgörülle bakabilen ve bu farklılıkların kültürel zenginlik olduğunu bilen bir toplum yaratmamız mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Alkan, N. *Efsaneden Aydınlanmacı Geleneğe Tarih Düşüncesi*. Tarih Nasıl Yazılır. (Ed. a. Şimşek). 21-39. İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2011.
- Aydeniz, N. E., Kent Arkeolojisi Kavramının Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye'deki Yansımaları. *Journal of Yaşar University*, 4(16), 2501-2524, 2009.
- Bernal, M. (Ed.), *Black Athena: Afroasiatic roots of classical civilization; Volume III: The linguistic evidence*. Rutgers University Press, 2006.
- Çelik, Z., *Asar-ı Atika*. Küy Yay. İstanbul, 2016.
- Çetin, Y., Çağdaş eğitimde müze eğitiminin rolü ve önemi. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (8). 57- 61, 2002.
- Erdoğu, B. *Arkeoloji/Teori/politika*. Okyanus Yay. İstanbul, 2008.
- Hall, S., & Du Gay, P. (Eds.), *Questions of Cultural Identity: SAGE Publications*. Sage, 1996.
- Kecskemeti, C., *Arşivler ve Ortak bir Avrupa Mirası*. Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü bir Yaklaşım Doğru. 35-46, 1998.
- Ortaylı, İ., *Tarihimiz ve Biz*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011
- Özdoğan, M., *Arkeolojinin politikası ve politik bir araç olarak arkeoloji*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006.

Evren Şar İŞBİLEN, Derya Çığır DİKYOL - Anadolu Uygarlıklarının Kültürel Aidiyet Hissindeki Yeri ve Uygarlık Tarihi Dersinin Önemi

Özdoğan, M., Türkiye Cumhuriyeti ve Arkeoloji: Siyasi Yönlendirmeler-Çelişkiler ve Gelişim

Süreci. *Bilanço: 1923–1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi*, 193-204,1998.

Öztürk, Y., *Tarih ve Kimlik*. Akademik İncelemeler Dergisi 1-25, 2007.

Öztaş, S., Tarih öğretimi ve filmler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 543-556, 2008.

Pamuk, A., *Tarih Öğretimi ve Kimlik Çalışmaları*. Türkiye'de Tarih Eğitimi Araştırmaları El Kitabı. İstanbul, 2017.

Sönmez A., *Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Kaçakçılığı Truva Örneği*. İstanbul, 2014.

Şahan, M., Müze ve eğitim. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(4), 487-501, 2005.

Tarhan, T., Tarih Yazımında Arkeolojinin Önemi, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul, 1995.

Tekin, N. T., Anahatlarıyla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi. *Çantay Kitabevi, İstanbul*, 2001.

Tosh, J., *Tarihin Peşinde*. Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul, 1984.

Yılmaz Y., *Anadolu'nun Gözyaşları*. İstanbul, 2015.

Wyke, M., *Projecting the Past: Ancient Rome, Cinema and History*. Routledge, 2013.

(Çevrimiçi: https://www.academia.edu/1091190/Kültürel_Miras_ve_Algılanması_Sorunu)

Tarih Öğretiminde Yeni Bir Kavram: Sanal Tarihsel Mekân

A New Notion in the History Education: Virtual Historical Places

Derya Çığır Dikyol

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi,
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi

Assist. Prof. Dr., İstanbul University- Cerrahpaşa, Faculty of Education,
Department of Turkish and Social Sciences Education

İstanbul, Turkey

deryadikyol@gmail.com

orcid.org/0000-0001-9366-3011

Evren Şar İşbilen

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi,
Temel Eğitim Bölümü

Assist. Prof. Dr., İstanbul University- Cerrahpaşa, Faculty of Education,
Department of Basic Education

İstanbul, Turkey

evrensar@gmail.com

orcid.org/0000-0003-4384-6519

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.6734>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 19 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 23 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 233-248

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Tarih Öğretiminde Yeni Bir Kavram: Sanal Tarihsel Mekân

Öz: Bu çalışmada tarih öğretiminde önemli bir unsur olan tarihi mekân kavramının, günümüz teknolojiyle sanal tarihi mekânlara dönüşmesinin eğitimde kullanımına ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Tarih bilimi için zamandan sonra olmazsa olmaz ikinci bir kavram olan mekân kavramı bilgisayar teknolojisi ile dönüşüm geçirerek fiziksel mekândan ziyade sanal mekân kavramının öne çıkmasını sağlamıştır. Sanal gerçeklik (Virtual Reality/VR) ve arttırılmıŐ gerçeklik (Augmented Reality/AR) gibi teknolojik gelişimler zaman ve mekân kavramlarının sanala dönüşümüne ve bu teknolojilerin eğitimde kullanılmasına yönelik yeni fikirler ve uygulamalar geliştirilmesine sebebiyet vermektedirler. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesiyle gerçekleştirilmiş olan bu çalışma ile Z kuşağına tarih konularının öğretiminde sanal tarihsel mekânları kullanmanın artıları ve eksileri üzerinde durulmakta ve teknolojinin imkânlarını eğitimde bilinçli bir şekilde kullanmanın gerekliliği ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Eğitimi; Sosyal Bilgiler Eğitimi; Sanal Gerçeklik; Sanal Tarihsel Mekân; Eğitim Teknolojisi

A New Notion in the History Education: Virtual Historical Places

Abstract: In this study, an evaluation is made according to the use in education of transformation of the concept of 'historical place' which is an important element in history education, into 'virtual historical place' concept with today's technology. The concept of 'place' which is a secondary concept for the science of history has transformed by computer technology and thus, has made the concept of virtual space more prominent than physical space concept. Technological developments, such as virtual reality and augmented reality, lead to the development of new ideas and applications for the virtual transformation of time and space concepts and their use in the education. With this study, which is done through a qualitative research method with document examination, focuses on the advantages and disadvantages of using virtual historical places in the teaching of history subjects to the Z-generation and it is tried to put forward the necessity of using the possibilities of technology consciously in education.

Keywords: History Education; Social Science Education; Virtual Reality; Virtual Historical Place; Technology in Education

GİRİŞ

Toplumun değişiminde etkileri büyük olan eğitim ve teknoloji birbirleriyle sürekli etkileşim halinde bulunurlar. Günümüzde teknolojinin hızlı değişimi eğitim alanının da bu hıza ayak uydurmasını zorunlu kılmaktadır (Heinecke vd., 2001: 97; Watson, 2001: 252; Wang, & Hannafin, 2005: 7). Öyle ki eğitim kurumları, günlük hayatlarında bilgisayar, cep telefonu, internet, siber ortamlarda oynanan pek çok oyun ve sanal gerçeklik teknolojisine aşına olan bir öğrenci kesimiyle yani dijital kuşak olarak anılan Z kuŐađı ile karşı karşıyadır

(Prensky, 2001: 1; Aksoy, 2003: 11). Bu sebeple teknolojik ürünlerin eğitim alanında da kullanımı giderek daha önemli ve belki de zorunlu hale gelmektedir (Somyürek, 2014: 65). Bu teknolojik uygulamalardan son dönemde en dikkat çekici olanlar sanal gerçeklik (VR) ve Artırılmış Gerçeklik (AR) teknolojileridir.

Önceleri mekân tanımı kesin, sabit, değişmez, tanımlı ve zamansız olarak yapıyorken artık değişken, akışkan bir hale gelmiştir ve bu sebeple mekânı tam olarak tanımlamak pek olası değildir. Mekân kavramı bilindiği gibi 20. Yüzyılın başlarında Einstein'ın görecelik kuramı ile değişime uğramıştır. Einstein görecelik kuramıyla mekânın zamandan bağımsız olamayacağını ortaya koymuştur. Einstein, "ayrı ayrı zaman, mekân yoktur, "mekân-zaman" sürekliliği vardır" diyerek zaman ve mekân birlikteliğini açıklamıştır (Kieferle, 2000: 205). Bu sebeple mekân kavramının 3 boyuttan çıkarak zamanın da eklenmesiyle 4 boyutta düşünülmesi gerektiği kabul edilmiştir. İnsan algısı olmadan var olamayan mekânın değişebilir yani esnek olduğu algısı böylece pek çok alanda (mimarlık, mühendislik vb.) kendini hissettirmiştir.

Sanal kelimesinin sözlükteki karşılığı ise şöyledir: "Sıfat; gerçekte var olmayıp zihinde tasarlanan, mevhum, farazi, tahmini olan şey." (TDK Sözlük, Çevrimiçi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts). Sanal kelimesinin ayrıca düşsel "düş yoluyla beliren görüntü; karşılığında bir gerçeklik bulunmayan görüsel tasarım" (TDK Sözlük, Çevrimiçi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts) ve imgesel kelimeleri ile bağlantılı olduğu da söylenebilir. Bilgisayar teknolojisinin gelişimiyle birlikte önem kazanan sanal kavramı genelde bilgisayarla birlikte düşünülse de, esasen sanal kelimesi çok geniş bir anlama sahiptir. Düşlerde, okunan kitaplarda tasvir edilen mekânların her okuyucunun zihninde farklı bir şekilde canlandırılması gibi unsurlar bunlara örnek olarak verilebilir. Hayal kurmak, düşünmek de esasen sanal mekânlar yaratmaktır. Çocukların kurdukları oyunlarda -miş gibi yaptıkları pek çok unsurun yine sanal mekân ve zamanları içinde barındırdığı bir gerçektir. Fiziksel mekânla sanal mekân arasındaki en büyük fark zamansal yapılarındadır. Sanal mekân, zamansal ve mekânsal olarak kendi akışına ve bizzat kendi anlamına sahiptir. Gerçek zamanın dönüşümsüz, tek yönlü ve durdurulamaz yapısına karşın, sanal mekânın zamanı geçişli olduğu gibi çift yönlü ve durdurulabilir olarak tanımlanır (Ak, 2006: 26).

Popper, dünyayı birbiriyle bağlantılı üç ayrı dünyanın birleşimi olarak açıklamaktadır (İyigüngör, 2015: 49 vd.). Ona göre birinci dünya, maddelerin fiziksel dünyasıdır. Bu dünya, insanlar, hayvanlar ve bitkiler gibi canlı varlıkları ve taşlar, yıldızlar, enerji gibi cansız varlıkları kapsamaktadır. İkinci dünyayı ise zihinsel ya da psikolojik dünya olarak adlandırır. İkinci dünya bilinci, hisleri, alguları, kararları yani psikolojik süreçleri ve kişisel deneyimleri içerir. Popper'a göre üçüncü dünya ise insan zihninin ürünlerinin dünyasıdır. Diller, masallar, mitler, bilişsel varsayımlar, teoriler, şarkılar, resimler, mimari ve mühendislik yapılar, heykeller bu dünyanın kapsamındadırlar. Bu bağlamda birçok nesne hem birinci dünyaya hem de üçüncü dünyaya ait olabilir (Popper, 1979: 74). Popper'ın bu tanımlamalarından hareketle tarihsel mekânların da hem birinci hem de üçüncü dünyaya ait oldukları açıktır. Tarihsel mekânlar yapılmış oldukları zamanın, ait oldukları uygarlığın ve yapının mimarının zihinsel ürünleri iken aynı zamanda cisimleşmiş halleriyle birinci dünyaya aittirler. Bu bağlamda sanal tarihsel mekân uygulamalarını belki de dördüncü dünya olarak tanımlamak gerekebilir. Yani, üçüncü dünyaya ait olan zihinsel ürünlerin cisimleşmiş hallerinin, eldeki verilerle (arkeolojik, epigrafik, antik kaynaklar,

seyahatnameler, eski çizimler vb.) yeniden gerçeğine uygun bir Şekilde tasarlanarak yaratılmıŐ olan halleri (sanal tarihsel mekânlar) artık dördüncü dünyaya ait olarak tanımlanabilirler.

Siber alanda sanal tarihsel mekânların kabaca iki grup altında toplanması mümkündür. Bunlardan ilki var olan mekânın güncel halinin özel yöntemlerle 360 derece olarak fotoğraflanmasıyla siber ortama aktarılan müdahalesiz (izim ya da canlandırma içermeyen) halidir. İkinci grupta ise fiziksel dünyada varlığını sürdüren ya da yok olmaya yüz tutmuŐ ancak yapıldığı zamana ait bilgiler barındıran yani üçüncü dünyaya ait mekânların siber ortamda yeniden canlandırılması söz konusudur. Bu yeniden canlandırma gerçek mekânın kendi zamanındaki durumuyla birebir aynı olamayabilir. Geçmişte mekânın ve çevresinin durumuna dair bilgilerden yola çıkılarak çizimleri yapılmış yani bu çizimleri yapan kişilerin hayal gücünü de içinde barındıran mekânlar olarak tanımlanabilirler. Sanal gerçeklik uygulamalarıyla yaratılmıŐ üç boyutlu bu mekânlar, kullanılan VR gözlükleri gibi araçlarla kullanıcıların gerçek dünyanın devre dışı kaldığına ikna edilmesi ve görüntünün yanı sıra ses, hareket gibi başka duylardan da yararlanarak gerçekmiŐ hissi yaŐatır. Sanal gerçeklik yaygın olarak gerçek hayatta var olan ya da olmayan yerlerin en az 3 boyutlu olarak bilgisayar ile yeniden oluşturulması ve gerçeklik deneyimi sunması için kullanılmaktadır (Burdea ve Coiffet, 1994: 12 vd.). Bu teknolojiyle VR gözlükler kullanılarak örgü modelleme, fotogrametri ve doku oluşturma gibi teknolojiler kullanılarak tarihi mekânların yeniden oluşturulmuş temsillerini yani sanal tarihsel mekânları deneyimlemek mümkün olduğu gibi (evrimii: <http://www.cbsnews.com/news/virtual-reality-recreates-roman-ancient-sites-domus-aurea-emperor-nero-palace/>) mekânda yeniden sanal olarak oluşturulmuş nesnelere de ayrıntılı bir Şekilde inceleyebilme imkanı da mevcuttur (evrimii: <https://www.provada.nl/future/#/trend/lithodomos-vr-brings-back-ancient-worlds>).

Bilgisayarda gerçekleştirilen simülasyonlar ve sanal gerçeklik teknolojileriyle insan duyları yanılıtır (Akpınar, 1999: 38). Sanal gerçeklik fiziksel dünyanın bloke edilmesine ve etkileşime olanak verir. Böylece insan sanal mekâna dalmıŐ olur. Myron Krueger, sanal gerçekliği insan hareketlerine tepki veren, bilgisayar tarafından yaratılmıŐ görüntülerle dolu alternatif bir dünya olarak tanımlamıştır. “Sanal gerçeklik” çeliŐen iki kavramın birleşimi gibi görünse de, gerçekte olmayanın taklit edilmeye ya da gereklenmeye çalıŐılmasıdır (Krueger, 1985:146). Brooks’un da tanımındaki gibi sanal gerçeklik, bilgisayar teknolojisiyle yaratılmıŐ bir yapay çevrenin, yine bu teknolojiyle kullanıcıya gerçekmiŐ gibi yaŐatılması deneyimidir (Brooks, 1999: 16). Sanal gerçekliğin ilk örneği, ilk kez Amerika Birleşik Devletleri Hava Kuvvetleri’nde uçuş simülasyonu için geliŐtirilmıŐ bir donanımdır (Heim, 1993: 22). Günümüzde sanal gerçeklik uygulamalarının yapıldığı çok farklı alanlar mevcuttur; araç simülasyonları, eğlence, araç tasarımı, mimari tasarım, eğitim, ilaç-psikiyatrik tedavi, mikroskobik cerrahi (<http://www.cs.unc.edu/~brooks/WhatsReal.pdf>) gibi. Tarih eğitiminde kullanılması ise ilgili literatür tarandığında daha çok yenidir denilebilir. (evrimii:<http://www.classvr.com/school-curriculum-content-subjects/historical-times-lessons/>; <http://www.bbc.co.uk/guides/z9gmqty>).

Benzer Şekilde son yıllarda eğitim, güvenlik, arama-kurtarma ve ürün tanıtımı gibi konularda hızla yaygınlaşmaya başlayan artırılmış gerçeklik teknolojisi de, yine tarihi sanal mekânların yaratımında ve tarih eğitimine entegrasyonunda kullanılabilecek önemli bir uygulama alanıdır (Oruç v.d., 2017: 113 vd.). Artırılmış gerçeklik temel olarak verilmek istenen mesajın, görsel ve işitsel yöntemlerle 3D olarak görselleŐtirilmesi suretiyle sanal ve

gerçek dünyanın birleŐtirilmesi prensibinde yeni bir dünya inŐasını mümkün kılmaktadır (Uğur, 2014: 145). Bu da eğitimin mühendislik, tıp, endüstri mühendisliği vb. çeşitli dallarında kullanımında popüler olmaya başlayan bu teknolojinin tarih konulu derslerde de verimli bir Şekilde uygulanabileceğini akla getirmektedir. Zira artırılmış gerçeklik yoluyla öğrencilerin cep telefonlarından tarih kitapları üzerinde yer alan fotoğrafları tarayarak, bahsi geçen resimde yer alan tarihi mekânları inşa edildiği tarihteki Şekliyle tümlenerek giydirilmiŐ halini ya da bir savaş alanının fotoğrafını simülasyonla askerlerin hareket halinde olduğu savaş anının canlandırılmasını izleme Őansına eriŐebileceklerdir. (Benzer bir uygulama örneği için bkz: Çevrimiçi: <https://www.youtube.com/watch?v=dsq9jPJ1RYg>). Özellikle artırılmış gerçeklik teknolojisi, gözlük gibi insanı tamamen gerçek dünyadan soyutlamadan, hemen her ortama uyarlanabilir ve kullanılabilir olma özelliğiyle sadece derslerde değil eğitsel ders dışı etkinlikler için de öğretmenlere kolaylık sağlayabilecek bir teknolojidir.

1. TARİH KONULARININ ÖĞRETİMİNDE TARİHSEL MEKÂN KULLANIMINA BİR ALTERNATİF OLARAK SANAL TARİHSEL MEKÂN

Tarih konularının öğretimiyle ilgili uzun yıllardır ölkemizde ve dünyada birçok tartışma ve çalışma yapılmıştır. Bu araŐtırmalarda tarih konularının öğretiminde, kronoloji ve tarihsel olguların katı bir biçimde öğretilmek istenmesi, ders kitaplarının sıkıcı olması, araştırmaya ve düŐünmeye sevk etmeyen, ezbere dayalı bir anlayışın hâkim olmasının olumsuzlukları üzerinde bir konsensüs sağlanmış gibidir (Safran, 1993: 36; Tekeli, 1998: 32 vd.; Tekeli, 2000: 8 vd.; Parmaksızoğlu, 1984: 13- 14; Yarema, 2002: 389 vd.; Vella, 2001: 3-5; Gökkaya ve Yeşilbursa, 2009: 483 vd.). Bu sebeple eğitimciler ve tarihçiler tarih öğretiminde yeni yaklaşımlar, yeni metot ve teknikler uygulamaya çalışmaktadırlar. Okul dışı tarih öğretimi kapsamında tarihi yerlerin/mekânların önemi büyüktür (Boland, 1993: 3). İlköğretimden yükseköğretime kadar eğitim sisteminin her kademesinde uygulanabilir bir yöntemdir. Özellikle somut öğrenmeye ihtiyaç duyulan ilköğretim aşamasında yer alan öğrencilere, bu yöntemin uygulanmasının oldukça önemli olduğu görölmektedir. Sosyal bilgiler gibi derslerin amacına ve doğasına yaraŐır bir öğretim yöntemi olarak tarih konularının iŐleniŐinde özellikle uygulanması önerilmektedir (Öner, 2015: 96).

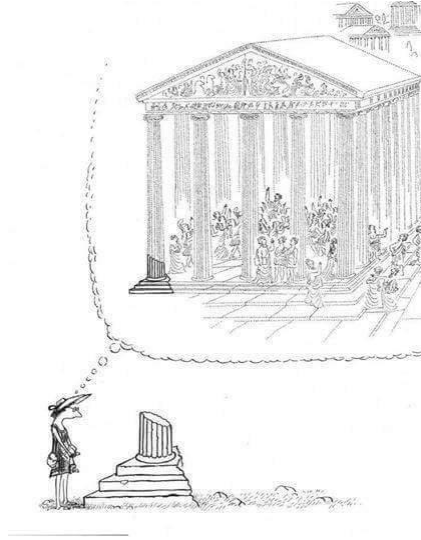
Bilindiği gibi tarih öğretiminde kullanılabilecek etkili unsurlardan biri tarihsel mekânlardır. Tarihsel mekân geçmiŐten gelen binalar, açık alanda yer alan tarihi mekânlar ve taŐınabilir kalıntlardan oluşmaktadır. İnsanlık tarihinin hikayesinin geçtiği tarihsel mekân, bugün bize kaldığı kadarıyla var olandır. Bu tür tarihi yapılar ya da bir Şekilde insanla etkileşime girmiş coğrafi alanlar, tarih öğretimim somutlaŐmasında ve kalıcı olmasında önemli unsurlardır. Tarihi mekânların tarih öğretiminde kullanılmasının yararları pek çok araştırma tarafından kanıtlanmıŐtır (Safran ve Ata 2006: 53, Gökkaya ve Yeşilbursa, 2009: 487 vd., Yeşilbursa, 2008: 213 vd., Yılmaz ve Şeker, 2011: 24 vd.). Tarihsel mekân aynı zamanda bir bilgi mekânıdır. Kendi bilgisinin yanı sıra mekânla etkileşime giren insanın bilgisine, mekânın çevresinin bilgisine, zamanın (hem geçmiş, hem Őimdiki zaman) bilgisine ve küresel bilgiye de sahiptir. Tarihsel mekânlarla ilgili algının bilgi dışında başka unsurlar

da barındırdığı yapılan çalışmalar da ortaya çıkmaktadır (Aktekin, 2008: 110). Tarihi mekân algısında kültürel değerler, inançlar, dünya görüşü, kişisel zevkler (Öztürk, 2010: 91) ve nerede yaşadığımız, nerede doğduğumuz gibi duygusal etkenler de önemlidir. Ancak bunlardan başka tarihi mekânın sahip olduğu bilgiden istifade edebilmek için mekânın tarihini bilmek yanında, günümüze kalabilmiş kalınlardan geçmişi inşa etme düş yetisine de sahip olmak gerekir.

Eğitim öğretim şartları içerisinde her alana geziler düzenlemek, tüm sınıfın yakın ya da uzak bir tarihi mekâna ya da müzeye gitmesi uygulamada çok mümkün olamamakta, bu da bir takım sorunları beraberinde getirmektedir. Hem öğrencilerin güvenliği, hem bürokratik ve ekonomik koşulların öğretmenlerin her zaman istediği şekilde bir araya gelememesi de, bu tür etkinliklerin yapılmasının önünde engel oluşturmaktadır. Bu tür etkinliklerin yapılmasının zor olduğuna ilişkin öğretmen görüşlerine yer veren pek çok araştırma bulunmaktadır (Çengelci, 2013: 1823 vd.; Avcı ve Öner, 2015:125, tablo. 6; Çepni ve Aydın, 2015: 323). Öner (2015) de çalışmasında okul dışı etkinliklerin yeterince gerçekleştirilmemesinde yasal prosedürler, müfredat konularının yoğunluğundan dolayı, idarecilerin ve öğretmenlerin isteksizliğiyle öğretmenlerin uygulama boyutundaki eksiklikleri başlıca nedenleri oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca tarihi mekânlara her türlü imkân oluşturulduktan sonra yapılan geziler özellikle ülkemizde öğretmenlerin tarihi mekânlara ilişkin bilgilerinin sınırlılıkları (Öner, 2015: 89) ya da uzmanların sayıca yetersizlikleri ve öğretmenlerle işbirliği kapsamında yaşanan sıkıntılar, sınıfların kalabalık oluşu ve bu tür gezilerin genelde sınıfça değil okul olarak yani daha kalabalık gruplarla yapılıyor olmasından kaynaklı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte tarihi mekânlarda ve müzelerde geçirilen zamanın kısıtlı olması başka bir problemdir (Kale, 2010: 197). Aktekin'in müze uzmanlarının bu konudaki görüşlerine yer verdiği çalışmasında yer alan bir uzmanın ifadesi durumu açıkça ortaya koymaktadır : *“Bugün birçok okul müzeleri ziyaret eder Türkiye’de, ama yaklaşık 10 dakikalık bir tur sonucunda herhangi sağlıklı bir sonuç almadan müzeden ayrılırlar. Bu müze gezmeleri onlara hiç bir şey kazandırmaz. Belki sadece o gün müzeye gittiklerini bilirler. Yöntem yanlıştır, yapılan gezi yanlıştır. Öğretmenlerin bilgileri eksiktir. Dolayısıyla öğrencinin kazanımı tamamıyla eksik kalmaktadır. (Uzman C)”* (Aktekin, 2008: 107). Tarihsel mekânların yılda bir kez ziyaret edilmesi elbette önemlidir ancak söz konusu durum mekânı ve orada bulunan nesnelere öğretim materyali olarak kullanma imkanını oldukça sınırlandırmaktadır. Pek tabii öğrencilerin gerçek mekânlarla etkileşime girmesi orada bizzat bulunması tarih öğretiminde yeri değiştirilemez derecede önemlidir (Yılmaz ve Egüz, 2015: 1640). Ancak yukarıda bahsi geçen sebepler ve daha pek çok farklı sebeple bu imkanlar zengin kültürel mirasa sahip topraklarda yaşıyor olmamıza rağmen, değerlendirilememekte ya da değerlendirildiği durumlarda eksik kalmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen eksikliklere ilave olarak tarihi mekânların günümüze orijinal biçimleriyle kalmamış oldukları da söylenebilir. Yani antik bir kentten geriye kalanlar eski görkemlerinden çok şey yitirmiş olan binalardır. Bunun dışında söz konusu alanların pek çoğu turizme açılmış mekânlardır ve genel olarak gündelik yaşamın içinde olan yani işlevlerini koruyan mekânlar değillerdir. Burada tarihi mekân ziyaretlerinde bugüne kadar üzerinde fazla durulmamış bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Belki bir arkeolog ya da bir mimar ve mühendis gibi işin uzmanları kalınlara baktıklarında o eserin eski görüntüsünü hayal edebilecek bilgi seviyesinde olabilirler ama çoğu insan için bunlar sadece

taş yıgınları olarak kalmaktadır. Bunun sebebi olarak mekân algısı gösterilebilir (Öztürk, 2011: 43). Tarihsel mekânı algılamada önemli unsurlardan biri, mekânın yapılmış ve kullanılmış olduğu dönemlere ilişkin bilgidir. Bu farklılıkların da tarihsel mekânın tarih öğretiminde kullanımına ilişkin beklenen kazanımların elde edilmesinin önünde engel oluşturduğu söylenebilir.. Kısacası yukarıda da belirtildiği gibi, tarihi mekânın sahip olduğu bilgiden yararlanabilmek ve günümüze ulaŐmıŐ kalıntılarından geçmişi yeniden inşa edebilmek için düş yetisine de sahip olmak gerekmektedir (Res. 1).

Resim 1: Sempe'nin konuya ilişkin karikatürü

Bu durumda denilebilir ki, tarihsel mekânlara ulaşma imkânı olmayanlara günümüz teknolojisinden faydalanarak bu mekânları görme ve hatta bu mekânların gerçek zamanlarına Şahit olma imkânı vermek büyük önem taşımaktadır. Bu da Őimdilik sanal gerçeklik, arttırılmıŐ gerçeklik gibi teknolojik uygulamalarla mümkündür. Bu tür teknolojik uygulamaların eğitim amacıyla kullanılması önemlidir (Özdemir, 2017: 611). Özellikle tarih eğitimi denilince konunun uzmanları ve uygulamanın kullanılacağı yaş grubuna uygun Şekilde hazırlanmasını da denetleyecek teknolojik ayaktaki uzmanlar eşliğinde hazırlanacak bu tür programların tarih öğretiminde çok farklı sonuçlar ortaya çıkaracağı muhakkaktır. Ayrıca yapılan çalışmalarla ülkemizdeki gençlerin ortalama 2.5 saatlik bir zaman dilimini denetimsizce ve birçok zararlı etkiye açık Şekilde bilgisayar oyunları başında tüketiyor olmalarından (Şar, 2012: 778) yola çıkarak, bu durumun sadece müfredatla sınırlı kalmayıp denetimli eğitsel oyunlara adapte edilerek çocukların bu konuya ayırdıkları zamanın eğitsel bir mecraya kaydırılması sağlanabilir görülmektedir. Gerekli teknolojik alt yapının oluşturulması ile eğitimde sanal tarihi mekânların kullanılması, öğrencilerin tarihi olayların geçtiği mekânları somut bir Şekilde hatta o zaman dilimindeki haliyle görebilme imkânını sunacaktır. Böylece çok değil on yıl önce sınıfa getirilmesi mümkün olmayan tarihsel evre (Demircioğlu, 2014: 139) öğrencilerin gözlerinin önünde canlanarak tarih dersi ilgi çekici (Klopper & Squire, 2008: 203 vd.; Sumadio & Rambli, 2010: 462.), öğrenmesi keyifli bir hale gelecek bugünkü sıkıcı ve ezberlenmesi gereken soyut bilgi yığını algısından (Dori & Belcher, 2005: 187 vd.; Kaufmann, Schmalstieg & Wagner, 2000: 264) kurtarılacaktır.

Siber alanda sanal tarihsel mekânların tarih öğretiminde kullanılması, her ne kadar gerçek olmasa da gerçeklik algısı oluşturacağı ve mekânın kendi zaman dilimi içerisine girmesine imkân sunacağı için öğrencilerin mekân algısını arttıracaktır. Hoogstad mekânı, içindeki yaşam ve harekete bağlı olarak elde edilen algılarla var olan bir yer olarak tanımlar ve mekânı anlayabilmek için içinde yaşamak yani hareket etmek gerektiğini aktarır. Ching mekânın, zaman ve mekânın içinde hareket yardımıyla algılandığını belirterek hareketin önemi üzerinde durmuŐtur (Ching, 1995). Mekân içinde hareket edildikçe mekânın sınırları, içindeki nesnelere, ışık gibi özelliklerinin algılanması farklı açılardan farklı şekilde olur. Sanal teknolojiler kullanıcılara hareket imkânı tanıdığı ve mekânın içinde gezinme, oradaki nesnelere yakından bakma vb. imkanlara sahip oldukları için öğrencilerin mekânı sanal da olsa deneyimlemeleri mümkün olacaktır. Artık internet üzerinde öğretmenlerin rahatlıkla bulup ücretsiz kullanabileceği 360 derece çekimleri yapılmış dünya üzerinde mevcut tarihi yapılara ait videolar bulunmaktadır (çevrimiçi: <http://activehistory.ca/2017/02/the-presence-of-the-past-the-possibilities-of-virtual-reality-for-history/>). Bu tarz videoların özellikle yurt dışında öğretmenler tarafından sınıflarda kullanıldığına ve deneyimlerin paylaşıldığına ilişkin de, yine internet üzerinde siteler ve öğretmen görüşlerine ulaşmak mümkündür (çevrimiçi: <https://www.weareteachers.com/virtual-reality-classroom/>). Ayrıca eğitimde kullanılmak üzere geliştirilecek bu tür uygulamaların tarihçilerin, eğitimcilerin ve pedagogların katkılarıyla oluşturulması durumunda, bunlar popüler oyun vb. uygulamaların hatalarının ve zararlı etkilerinin en aza indirilmesini sağlayacaktır.

Tarihi mekânlara ya da müzelere sadece gezi amacıyla götürülen öğrencilerde herhangi bir değişimin olmasının pek mümkün olmaması gibi (Demircioğlu, 2014: 133 vd.), tarih öğretiminde sanal tarihsel mekânın tek başına kullanılması da bir anlam ifade etmeyecektir. Tarihsel dönem ve o dönemin koşullarına ilişkin öğrencilere çeşitli yöntem ve teknikler kullanılarak bilgi verilmesi, tarihsel kanıtların değerlendirilmesi, çalışma yaprağı gibi etkinlikler ve uygulamalar içinde dersin öğretimine ilişkin geliştirilebilecek bir takım oyunlar, bulmacalar vb. yine önem arz etmektedirler (Yeager ve Foster, 2001: 16). Bu yöntem ve teknikler yardımıyla planlı olarak sanal tarihsel mekânların tarih öğretiminde kullanımıyla öğrencilerin empatik bakış açısı geliştirme, problem çözebilme ve analitik düşünebilme, sağlıklı gözlem yapabilme, geçmişle günümüz arasında bağ kurabilme, tarihi mekânların anlam ve önemini anlayabilme, konuları görselleŐtirdiėi için daha kolay anlaşılmasını sağlama (Kaufmann & Schmalstieg, 2003; Shelton, & Hedley, 2002), değişimin nasıl bir süreçte meydana geldiğini görebilme, kapsayıcı ve tutarlı düşünme becerileri kazanabilme, tarihle ilgili temel kavramları öğrenebilme, yaratıcılıklarını geliştirme, kanıtları değerlendirebilme gibi davranış değişiklikleri sağlamanın yanında teknolojik gelişmelerin ve hayal gücünün sınırsızlığı konusunda da yeni bir bakış açısı elde etmelerinde yardımcı olacaktır. Son günlerde özellikle İngiltere gibi ülkelerde tarih öğretiminde VR teknolojisi kullanılarak öğrencilerin empati becerileri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Empati, geçmiş anlamada önemli bir role sahiptir ve tarihsel araştırmanın önemli bir bölümünü oluşturur (Yeager ve Foster, 2001: 16). Geçmiş zihnimizde yapılandırmak için tarihsel imgelem ve düşün gücümüzü kullanarak empati yaparız (Özbaş, 2012: 122). VR teknolojisinin kullanımı tam da bu açıdan yani empati kurmak açısından da önemlidir. Demircioğlu günümüzden çok eski zamanlarda yaşanmış olan olaylar, yaşamış kişiler ve toplumlar hakkında bilgi sahibi olmak dışında onlarla empati kurabilmek ve yaşanan olayların sebeplerini anlayabilmek için bu tür etkinliklerin önemini belirtmektedir (Demircioğlu, 2014:139). Bunlar dışında sanal tarihsel mekân kullanımının zamansal anlamda öğretmenlere oldukça önemli bir katkı

sağlayacağı tartıŐılmaz bir gerçektir. Ayrıca tarihi mekân ve müze ziyaretleri sırasında ilgili konu dışında kalan alanlar ve ortamlar öğrencilerin dikkatlerinin dağılmasına sebep olabileceken bu teknolojik uygulamalarla öğretmenler konuyla ilgili olan alan ve nesnelere daha iyi odaklanabilirler. Bu da planlanan hedeflere daha kısa zamanda ulaşma imkânı sağlayacaktır.

2. SANAL TARİHSEL MEKANIN TARİH ÖĞRETİMİNDE KULLANILMASININ YOL AÇABİLECEĞİ BAZI OLUMSUZLUKLAR VE BUNLARA KARŞI ALINABİLECEK ÖNLEMLER

Siber alanda sanal tarihi mekân uygulamalarının yukarıda sayılan faydaları yanında bir takım olumsuzluklara da sebep olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu noktada dünyada ve Türkiye’de 2017 yılında We Are Social tarafından yayınlanmış olan Digital-in internet ve medya kullanımı raporlarından alınan veriler ışığında bu teknolojilerin eğitim alanında kullanılmasının önemi daha da belirgin hale gelmektedir.

Digital-in raporuna göre; 2017 yılında dünya nüfusunun %50’si aktif olarak internet kullanmakta, %37’si sosyal medya araçlarını kullanmaktadır ve son bir yılda dünya çapında internet kullanım oranında %10’luk, sosyal medya kullanım oranında ise %21’lik bir büyüme kaydedilmiştir. Ülkemizde ise internet kullanımı nüfusun %60’ı oranındadır ve yıllık büyüme oranı %4’tür. Sosyal medya kullanımı ise yine 2017 yılında %60 oranındadır ve yıllık artışın %14 olduğu ve sosyal medya üzerinde ortalama olarak 1 günde geçirilen sürenin 3 saat olduğu izlenmektedir (Çevrimiçi: <https://www.slideshare.net/wearesocialsg/digital-in-2017-global-overview>). Raporun sonuçlarından anlaşılacağı üzere Siber alanda zaman geçiren kişilerin sayısı ve burada geçirilen zaman yıldan yıla büyük artış göstermektedir. Dolayısıyla çocukların internet kullanımı yaygınlaştıkça, internetin sağladığı olanaklardan yararlanma fırsatı artmaktaysa da istenmeyen risklere maruz kalma olasılığı da buna paralel olarak yükselmektedir. (Karakuş, vd., 2014: 232). İnternetin bu yaygın kullanımına koşut olarak açıktır ki, çocukların internet üzerinde en çok ilgisini çeken uygulamaların başını sosyal medyayla birlikte interaktif oyunlar gelmektedir. Keza VR/Sanal gerçeklik uygulamaları ve gözlükleri de gençlerin hayatına bilgisayar oyunlarının bir parçası olarak girmiştir. Benzer şekilde Artırılmış Gerçeklik (AR) teknolojisinin de gençlerin hayatına özellikle son yıllarda müthiş bir popülerite kazanan Pokemon-Go ve benzerleri gibi Artırılmış Gerçeklik teknolojisi içeren oyun örnekleri üzerinden ve eğitsellikten epey uzak bir şekilde, eğlence amaçlı olarak dahil olmuş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak başta da belirttiğimiz üzere yapılan çalışmalar, internet - konum tabanlı çalışan ve sanal/artırılmış gerçeklik uygulamaları içeren oyunların bağımlılık ve dikkat eksikliği yaratma başta olmak üzere, depresyon, şiddete meyil yaratma ve siber zorbalık gibi zararları üzerine odaklanmaktaysa da (Anderson and Bushman, 2001: 355; Bartholow and Anderson, 2002:284; Gentile, Lynch, Linder and Walsh, 2004:6 vd.) bu durumun tersine çevrilebileceği ya da en azından var olan durumun yönetilebileceği de açıktır (Kavaklı, Akça, Thorne, 2004: 41 vd.).

Sanal tarihsel mekânlar elbette öğrencilerin hayal güçlerini geliştirebileceği gibi tam tersine de sebebiyet verebilir. Her Şeyi hazır olarak önünde bulacak olan öğrencilerin kendi hayal güçlerini kullanarak yapıları ya da olayları zihinlerinde canlandırmaları dolayısıyla düşünmeleri ve yaratıcılıkları önünde sanal gerçeklik uygulamaları engel oluşturabilir. Bu biraz okuduğunuz kitabın filmini izlemek, ya da filmi izledikten sonra kitabı okumak gibi düşünülebilir. Film izledikten sonra kitap okumak elbette bizim düşüncelerimizi sınırlandıracak farklı mekânlar, karakterlerin dış görünüşleri gibi okuyucunun hayal gücüne kalmıŐ ayrıntıları kısıtlayacaktır. Kitap ve film örneğinde olduğu gibi sanal gerçeklik uygulamaları kullanılmadan önce yine tarihsel olayların hikâye edilerek anlatımı, varsa mitolojik öykülerden faydalanmak, edebi eserleri kullanmak gibi hayal gücünü destekleyecek, öğrencilerin kendi sanal mekânlarını öncelikle kendi zihinlerinde oluŐturmalarını sağlayan araçların kullanımına devam etmek önem taşımaktadır.

Ayrıca tarih konularının öğretilmesinin amaçlarından biri olan tarihi mekânların ve nesnelere korunması bilincinin artırılması noktasında (Paykoç ve Baykal, 2000: 110) sanal tarihsel mekân kullanımının yeterli olacağını söylemek pek doğru olmaz. Gerçeklik unsurunun bulunmayıŐı mekânla duygusal bağ kurma bağlamında eksik kalacağından gerçek mekân kullanımının yaratacağı bu kazanım sađlanamamıŐ olacaktır. Bunlar dışında müze ve tarihi mekân ziyaretlerinde öğrencilerin akranlarıyla yaŐayacakları deneyimler, çeşitli grup aktiviteleri vb. (Özsoy, 1969: 45) uygulamalar yine eksik kalacaktır. Bilindiği gibi akran öğretimi, iŐbirlikçi öğrenim, paylaŐım, başkalarına saygı gösterme gibi öğrencilerin kişisel gelişimlerinde önemli olan kazanımlar yine sanal tarihi mekânların kullanımında pek mümkün görünmemektedir. Tüm bu olumsuzlukların önüne geçebilmek için uygulama yapılmadan önce planlamanın iyi yapılması oldukça önemlidir.

Bunlar dışında tarihsel mekânların tarih konularının öğretiminde kullanılmasının faydalarından biri olan gerçekte kurgu arasındaki farkı algılama noktasında yine sanal tarihsel mekânların kullanımının bir takım sıkıntılar doğurabileceği düşünülebilir. Bu sebeple bu tür sanal uygulamaların kullanımında öğrencilerin yaşı gibi etkenlerin göz önünde bulundurulması ve pedagoğların gözetiminde uygulamaların geliştirilerek öğrencilere kullandırılması daha uygun olacaktır. Bu sebeple sanal tarihi mekânların, gerçek tarihi mekânlara zamansal ve lojistik olarak ulaŐımın imkânsız olduğu durumlarda kullanılması önemli hale gelmektedir.

SONUÇ

Günümüzde medya ve internet gerek kamusal yaşamın gerekse kişisel aktivitelerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Zira internet, kullanıcıların kolay ve hızlı bir Şekilde bilgi ve görüşlerini paylaŐtukları ve herkesle kolayca iletişim kurabildikleri bir ortam sağlamaktadır. Hal böyleyken hızla değişen ve gelişen teknolojik bir çağın içine doğmuş olan ve ustalıkla bu teknolojilere adapte olma yetisiyle büyüyen *Dijital nesil ya da Z kuŐađı* olarak adlandırılan günümüz gençliğinin farklılaşan beklentilerine cevap vermede, mevcut öğretim programlarının ve öğretim yöntemlerinin yetersiz kaldığı söylenebilir. Ayrıca sosyal medya ve tümüyle internet kullanımı konusunda kontrol sağlamanın oldukça zor olduğu ve özellikle çocuklar ve gençler üzerinde siber zorbalık ve bağımlılık başta olmak üzere, pek

çok kötü etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Ancak kaçınılmaz biçimde bu teknolojilerle kuşatılmış vaziyette olduğumuz ve çocukları bu teknolojilerden uzak yetiştiremeyeceğimiz de ortadadır. Yapılan çalışmalar Türkiye’de çocukların interneti en fazla eğitsel kaynak aramak, oyun oynamak ve sohbet etmek için kullandıklarını raporlamaktadırlar ve yine yapılan çalışmalarda günümüzde internet kullanımının 10 yaş altındaki çocuklarda %48.5 olduğu görülmektedir. Buradan hareketle yaşamın bir parçası olan internet ve medya kullanımını çocuklardan uzak tutmak yerine, çağın bu gerekliliği ile barışarak olabildiğince faydalanmak ve bizlerden çok farklı ve hızlı bir dünyaya doğan çocukları, olabilecek en zararsız şekilde medya kullanımına entegre ederek doğru şekilde yönlendirmek ve bu bağlamda öğretim programlarını/ortamlarını teknoloji kullanımına imkân sağlayacak şekilde yeniden düzenlemek büyük önem taşımaktadır.

Bu noktada Sanal Gerçeklik (VR) ve Artırılmış Gerçeklik (AR) teknolojilerinin ders programlarına ve müfredatlara uygun şekilde adapte edilmesi gerekmektedir. Böylece boş zamanlarının çoğunu internet, sosyal medya ve bilgisayar oyunlarıyla geçirmekte olan gençlerin seveceği eğitsel oyunların tasarlanması ve çocukların adeta vazgeçilmezi haline gelmiş olan akıllı telefon ve tabletlerden ulaşılabilen oyunların eğitsel içeriklerle yeniden yapılandırılarak pek çok ders için yardımcı bir kaynak haline getirilmesi çocukların teknoloji ile geçirdikleri zamanın kontrol altına alınması ve bu imkânların eğitim amaçlı kullanılabilmesini sağlayacaktır.

Sonuç olarak sanal gerçeklik uygulamaları sayesinde sınıflarımızı birer zaman makinasına dönüŐtürmemiz ya da tarihsel çevreyi sınıfa getirmemiz mümkün olacaktır. Böylece sanal tarihsel mekânlar aracılığıyla, geçmişte orada gerçekleşmiş önemli olaylara öğrencilerin şahit olabilmesini olanaklı kılmamız, sanal gerçeklik teknolojisiyle tarih derslerini eğlenceli ve kalıcı öğrenim sunulacak derslere dönüŐtürmemiz sağlanmış olacaktır. Güncellikten kopuk olarak algılanan tarih öğretimi teknoloji araçları işe koşulduğunda farklı bir algıya yol açabilecek ve tarih dersleri ilgi çekici ve merak uyandırıcı hale gelecektir. Ayrıca sanal tarihsel mekânın sınıfa getirilebilme olanağıyla öğretmenlerin sıklıkla tarihi yerleri ziyarete engel olarak gördükleri pek çok sorun ortadan kalkacak ve gerekli gördükleri noktada teknolojik imkânları kullanarak öğrencilerine tarihin içerisine girme ve böylece yaşayarak öğrenme deneyimi sağlayabileceklerdir. Elbette bu tür uygulamaların kullanılmasının öncesinde ve sonrasında bir takım etkinliklerle dersin çok daha etkili işlenmesi gerekmektedir. Sadece VR gözlükler ya da farklı araçlarla öğrencilerin sanal tarihsel mekânları görmeleri ve deneyimlemeleri yeterli değildir. Tıpkı tarihsel mekân ve müze ziyaretlerinde olduğu gibi çeşitli etkinlikler ve yöntemlerin bu uygulamalarla kullanılması ve öğretmenin bu konularda yetkin olması gerekliliği ortadan kalkmamıştır. İyi bir planlamayla teknolojik imkânların kullanılması, uygulama öncesi amaçların ve hedeflerin iyi belirlenmesi, öğretimi yapılan üniteyle uyuşup uyuşmadığının tespitinin önceden yapılması gereklidir.

Yapılandırmacı yaklaşım, öğrenmeyi gerçek yaşamla ilişkili deneyimler edinmek ve bu deneyimlerden anlam çıkartmak olarak tanımlamaktadır (Hannafin ve Hooper, 1993: 97). Öğrencilere yetenek ve beklentilerine uygun öğrenme fırsatları sunmak ve çağımızda ihtiyaç duyulan niteliklerle donatılmış insan gücü yetiştirmek ancak eğitim sistemi içerisindeki teknoloji temelli bir yapıyla mümkündür. Bu sebeple özellikle tarih gibi soyut ve ezbere dayalı olarak görülen derslerde, öğretim ortamının işlevselliğinin artırılması gerekmektedir ve bu sanal gerçeklik teknolojileriyle mümkündür. Bu konuda önemli bir potansiyele sahip

olan sanal gerçeklik uygulamalarının öğretim ortamlarına entegre edilmesi ve yaygınlaştırılması faydalı olacaktır. Ayrıca, sanal gerçeklik uygulamalarının eğitim ortamlarında kullanılmasını içeren deneysel çalışmalardan elde edilecek veriler de oldukça önemlidir. Bu veriler, bir yandan eğitimcilerin bu teknolojiyi derslerine entegre etmesi için gerekli bilgileri sağlarken, diğer taraftan ileriki çalışmalara ışık tutacaktır. Ayrıca sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik teknolojilerinin eğitimde kullanımında karşılaşılabilecek zorluklar ve ortaya çıkartabileceği olumsuzluklara odaklanan çalışmaların yapılması da alana katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ak, E., Bilgisayar Teknolojisi EŞliğinde Mekan Kavramının Dönüşümü. (İstanbul Teknik Üniversitesi- Y. Lisans Tezi), 2006.
- Akpınar, Y., Bilgisayar Destekli Öğretim ve Uygulamalar. Ankara: Anı Yayıncılık, 1999.
- Aktekin, S., Müze Uzmanlarının Okulların Eğitim Amaçlı Müze Ziyaretlerine İlişkin Görüşleri. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 9, Sayı 2, 103-111, 2008.
- Anderson, C. ve Bushman, B., Effects of Violent Video Games on Aggressive Behavior, Aggressive Cognition, Aggressive Affect, Physiological Arousal, and Prosocial Behavior: A Meta- Analytic Review of the Scientific Literature. Psychological Science, 12, 5, 353-359, 2001.
- Avcı, C. ve Öner, G., Tarihi Mekânlar İle Sosyal Bilgiler Öğretimi: Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüş ve Önerileri. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(USBES Özel Sayısı I), 108-133, 2015.
- Bartholow, B.D. ve Anderson, C., Effects of Violent Video Games on Aggressive Behavior: Potential Sex Differences. Journal of Experimental Social Psychology, 38, 3, 283-290, 2002.
- Boland, B. M., Where did history happen? CRM: Teaching With Historic Places, 16(2). 1–4. (<https://www.nps.gov/subjects/teachingwithhistoricplaces/upload/CRM-VOL-16-NO-2-1993.pdf>), 1993.
- Brooks, F. P., "What's Real About Virtual Reality?" IEEE Computer Graphics and Applications, 19, 6: 16-27, 1999.

- Burdea, G.C. ve Coiffet, P., *Virtual Reality Technology*, John Wiley, New York, 1994.
- Civelek Oruç ,M. Yıldırım, İ.M., İmamoğlu, Ö., Demirel, G. , Bilgin, M.B., *Sanal Gerçeklik Uygulamalarının Müzelere Yansımaları: Ayasofya ve Louvre Müzelerinin KarşılaŐtırmalı bir Analizi*, Eurasian Conference on Language&Socail Sciences Bildiriler Kitabı. (22-24 Mayıs 2017).
- Çengelci, T., *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf dışı öğrenmeye ilişkin görüşleri*, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13(3), 1823-1841, 2013.
- Çepni, O.; Aydın, F., *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Dışı Okul Ortamlarına İlişkin Görüşleri*, The Journal of Academic Social Science Studies. 39. 317-335, 2015.
- Digital-in Raporu:
<https://www.slideshare.net/wearesocialsg/digital-in-2017-global-overview> adresinden 28.01.2018 tarihinde alınmıştır.
- Dori, Y., ve Belcher, J., *Learning electromagnetism with visualization and active learning*. Editör J. Gilbert, *Models and modeling in science education* (pp. 187-216). New York, NY: Springer, 2005.
- Gentile, D.A., Lynch, P. J., Linder, J.R. ve Walsh, D.A., *The effects of Violent Video Game Habits on Adolescent Hostility, Aggressive Behaviors, and School Performance*. *Journal of Adolescence*, 27, 1, 5-22, 2004.
- Gökkaya A. KürŐat ve C. C. Yeşilbursa, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihi Yerlerin Kullanımının Akademik Başarıya Etkisi*. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 7/2, 483-506, 2009.
- Hannafin, M. J. ve Hooper, S. R., *Learning principles*. M. Fleming & W. H. Levie, *Instructional message design: Principles from the behavioral and cognitive sciences* (2nd ed.). Englewood Cliffs, NJ: Educational Technology Publications, 1993.
- Heim, M, *The Metaphysics of Virtual Reality*, Oxford University Press, New York, 1993.
- Heinecke, W. F. ve Milman, N. B., Washington, L. A., ve Blasi, L., *New directions in the evaluation of the effectiveness of educational technology*. *Computers in the Schools*, 18(2-3), 97-110, 2002.
- İyigüngör, V., *Karl Popper ve Jürgen Habermas'ın üç dünya teorileri üzerine bir değerlendirme*. *Marmara İletişim Dergisi / Marmara Journal of Communication*. 2015 1 / 23. 49-59 , 2015.
- Kale, Y., *Tarih Öğretiminde Müzeler ve Tarihi Mekânlar*. *Tarih Nasıl Öğretilir?* Ed. M. Safran. 195-209. *Yeni İnsan: İstanbul*, 2010.

- Karakuş, T. ve ağıltay, K., KaŐıkıcı, D., Kurşun, E., & Ogan, C., Tũrkiye ve Avrupa'daki çocukların internet alışkanlıkları ve güvenli internet kullanımı. Eğitim ve Bilim, 39(171), 230-243, 2014.
- Kavaklı, M., Akça B. ve Thorne, J., The Role of Computer Games in the Education of History. Muğla Őniversitesi SBE Dergisi, 13, 41-53, 2004.
- Kaufmann, H., ve Schmalstieg, D., Mathematics and geometry education with collaborative augmented reality, Computers & Graphics, 27(3), 339-345, 2003.
- Kaufmann, H., Schmalstieg, D. ve Wagner, M., Construct3D: a virtual reality application for mathematics and geometry education. Education and Information Technologies, 5(4), 263-276, 2000.
- Kieferle, J.B., Virtual Space - New Tasks for Architects, 2000.
(<http://cumincad.scix.net/data/works/att/d64b.content.pdf> adresinden 12.12.2017 tarihinde alınmıştır.)
- Klopfers, E., ve Squire, K., Environmental detectives: The development of an augmented reality platform for environmental simulations. Education Technology Research and Development, 56(2), 203-228, 2008.
- Krueger, M. W., "Videoplace": A Report from the Artificial Reality Laboratory." Leonardo 18(3), 145-151, 1985.
- Öner, G., Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin 'Okul Dışı Tarih Öğretimi 'ne İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. Tũrk Tarih Eğitimi Dergisi.4 (1), 89-121, 2015.
- Özbaş, B. ., Tarih Öğretiminde Gerçek Nesnelerin Kullanımı. Tarih Öğretiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı. Ed. İ. H. Demircioğlu, İ. Turan. Pegem: İstanbul, 2012.
- Özdemir, M., ArttırılmıŐ Gerçeklik Teknolojisi ile Öğrenmeye Yönelik Deneysel alıŐmalar. Mersin Őniversitesi Eğitim Fakũltesi Dergisi, 13/2, 609-632, 2016.
- Özsoy, Y. , Eğitimde Grupla alıŐma ve Grupla alıŐma Teknikleri. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1969.
- Őztũrk, M., Mekâm algılama becerisi. M. Safran (Ed.). Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri. 83-94. İstanbul: Yeni İnsan, 2010.
- Parmaksızoğlu, I. Tarihi ve dersini sevdirmek. Öğretmen Dũnyası Dergisi, 49, 13-14, 1984.
- Paykoç ,F. ve Baykal, S., Mũze Pedagojisi: Kũltũr, İletişim ve Aktif Öğrenme Ortamı Olarak Mũzelerin Etkinliğine İlişkin bir alıŐma. 3. Uluslararası Tarih Kongresi, Tarih yazımı

- ve Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: KüreselleŐme ve YerelleŐme, Yayına hazırlayan Zeynel Abidin Bayrak, 102-113. İstanbul, 2000.
- Popper, K. R., Objective Knowledge. (Oxford: Oxford University Press), 1979.
- Popper, K. R., Unended Quest. (London: Fontana/Collins), 1980.
- Popper, K. R. , Daha İyi Bir Dünya Arayışı. Çev: İlknur Aka. (İstanbul: YKY), 2001.
- Prensky, M., Digital Natives, Digital Immigrants Part 1. On the Horizon, 9(5), 1-6, 2001.
- Safran, M., "Değişik Öğrenim Basamaklarında Tarih Dersine İlişkin Tutumlar Üzerine Bir Araştırma", Eğitim Dergisi, Sayı: 4, Ankara. 35-40, 1993.
- Safran, M. ve Ata, B., Okul dışı tarih öğretimi. Tarih Eğitimi Makale ve Bildiriler. Ankara: Gazi Kitabevi, 2006.
- Şar İŞbilen E., İnan Kaya G. "Educational Use of Games: A Mobile Serious Game For History Education", The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences, vol.23, 1000-1007, 2017.
- Şar İŞbilen E., "The role of history-themed non-educational computer games on primary school children' (at grades 6th, 7th and 8th) perceptions of history", INTE, Prague, Çek Cum., 5-7 Haziran 2012, 776-78, 2012.
- Shelton, B. E., ve Hedley, N. R., Using augmented reality for teaching earth-sun relationships to undergraduate geography students. Augmented Reality Toolkit, The IEEE International Workshop. 8 vd, 2002.
- Somyürek, S., Öğrenme Sürecinde Z KuŐaęının Dikkatini Çekme: ArttırılmıŐ Gerçeklik. Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama. Cilt.4. Sayı. 1. 63-81, 2014.
- Sumadio, D.D., ve Rambli, D.R.A. (2010). Preliminary evaluation on user acceptance of the augmented reality use for education Second international conference on computer engineering and applications, Vol. 2 (461–465). IEEE.
- TDK Sözlük (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts. adresinden 02.01.2018 tarihinde alınmıştır.)
- Tekeli, İ., Tarih Bilinci ve Gençlik, KarŐılaŐtırmalı Avrupa ve Türkiye Araştırması, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- Tekeli, I. İlköğretim okulları ve liselerde tarih eğitimi. Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması Atölye 1. Ankara: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. 8-40, 2000.
- Uğur, İ. , ArttırılmıŐ Gerçeklik Uygulamalarının Reklam Beğeni Düzeyindeki Rolü. E Journal of New World Science Academy. 9-4, 145-156, 2014.

Wang, F., ve Hannafin, M. J., Design-based research and technology-enhanced learning environments. *Educational Technology Research and Development*. 53(4), 5- 23, 2005.

Watson, D. M., Pedagogy before technology: Re-thinking the relationship between ICT and teaching. *Education and Information technologies*. 6(4), 251-266, 2001.

Vella, Y., Yaratıcı tarih öğretimi. Çev. Bahri Ata. *Milli Eğitim Dergisi*. Sayı: 150, 3-5, 2001.

Yarema, A. E., A decade of debate: improving content and interest in history education. *The History Teacher*, 35 (3). 389-399, 2002.

Yeager; Foster, *Historical Empathy and Perspective Taking in the Social Studies*. Oxford, 2001.

Yeşilbursa C. C., Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihi Terlerin Kullanımı. *Tübar XXIII*, 209-225.

Yılmaz, A.; Ergüz, Ő., Tarih ve Sosyal Bilgiler Adaylarının Tarih Öğretiminde Müzenin Önemi Hakkındaki Tecrübe ve Düşünceleri. *Turkish Studies*. 10 (11). 637-1650, 2015.

Yılmaz, K. ve Şeker, M., İlköğretim öğrencilerinin müze gezilerine ve müzelerin sosyal bilgiler öğretiminde kullanılmasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 1(3), 21-39, 2011.

RESİMLER

Resim 1: Jean Jacques Sempe'ye ait karikatür.

<https://i.pinimg.com/736x/9e/1f/e1/9e1fe1dba9b2a4fecdeef854f3ab6503--imagination-drawing-jean-jacques-sempé.jpg>

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Haziran / June 2019, 25 : 249-261

Pertev Mehmed Sa'îd Paşa'nın Mevlevîlikle İlgili Manzum Tarihleri

The Chronicles Written In Verse By Pertev Mehmed Sa'îd Pasha About Mevleviyeh

Ali Yörür

Öğr. Gör, Kastamonu Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölümü
Lecturer, Kastamonu University, Department of Turkish Language

Kastamonu/Turkey

ali.yorur@hotmail.com

orcid.org/0000-0003-1434-2995

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.23252>

Makale Türü / ArticleTypes: Araştırma Makalesi / ResearchArticle

Geliş Tarihi / Received: 30 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 23 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / PubDateSeason: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 249-261

Copyright © Publishedby Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of SocialSciences.

Allrightsreserved. www.toplumbilimleri.com

Pertev Mehmed Sa'îd Paşa'nın Mevlevîlikle İlgili Manzum Tarihleri

Öz: Pertev Mehmed Sa'îd Paşa, 1785'te Darıca'da dünyaya geldi. II. Mahmud döneminde devletin farklı kademelerinde görev almış önemli bir devlet adamıdır. II. Mahmud'un ona sevgi ve saygı göstermesi sebebiyle çevresinde kıskançlıklar oluştu ve entrikalarla görevinden azledilerek Edirne'ye sürgüne gönderildi. Edirne valisi tarafından konağına davet edilerek boğduruldu. Pertev Mehmed Sa'îd Paşa'nın bilinen tek eseri Dîvân'ıdır. Pertev Mehmed Sa'îd Paşa Divânı'nda gazel, kaside, şarkı vb. nazım şekillerinin yanında Divân'ın yarısını oluşturan 120 adet manzum tarih bulunmaktadır. Şehzade doğumu, tayin, cami, çeşme, dergâh, tekke yapımı ve tamiri gibi birçok konuda manzumeler yazmıştır. Bu manzumeler, II. Mahmud döneminin siyasî ve sosyo-kültürel olaylarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu makalede, Pertev Mehmed Sa'îd Paşa'nın Dîvânı'nda bulunan Mevlevîlikle ilgili manzum tarihlerin transkripsiyonlu metni verilip incelemesi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Pertev Mehmed Sa'îd Paşa, Mevlevîlik, Manzum Tarihler.

The Chronicles Written In Verse By Pertev Mehmed Sa'îd Pasha About Mevleviyeh

Abstract: Pertev Mehmed Sa'îd Pasha was born in 1785 in Darıca. He was an important statesman who was assigned to different positions in the period of Mahmud II. As Mahmud II loved and respected to him, there were people who got jealous with him and he was dismissed from his duty and sent into Edirne as a result of the plots. The Governor of Edirne called him to his mansion and had him choked there. The only known work of Pertev Mehmed Sa'îd Pasha is his Dîvân. There are 120 chronicles written in verse, constituting half of the Divân, as well as several types of verse such as ghazals, eulogies, and songs etc. He wrote verses about many subjects like the births of the sultans' sons, appointment, mosque, fountain, dervish lodge, islamic monastery construction and renovation. These verses are important in terms of demonstrating the political and socio-cultural events of the period of Mahmud II. In this study, the texts of the chronicles written in verse about the mevleviyeh in the Dîvân of Pertev Mehmed Sa'îd Pasha with transcription were presented and reviewed.

Keywords: Pertev Mehmed Said Pasha, Mevleviyeh, PoemDates.

1. PERTEV MEHMED SA'İD PAŞA

Pertev Mehmed Sa'îd Paşa, dönemin koca İmam ismiyle meşhur İbrahim Efendi'nin oğludur. H. 1270/M. 1785'te Darıca'da doğdu. Küçük yaşta babasını kaybetti. Sıbyan mektebini bitirdi ve Ataullah Efendi'den icazet aldı. Ona *Pertev* mahlasını veren Hacı Ahmed'in yardımıyla H. 1219/M. 1804'te ruûs kalemine girdi. Oradan dîvân kalemine ve sadâretmektubî odasına yükseldi. Bu arada Reîsülküttâb Gâlib Efendi'nin dikkatini çekerek himayesine girdi. Pertev Efendi, sonra âmedîliğe (H. 1236/M. 1820), beylikçiliğe (H. 1240/1824) ve reisülküttaplığa (H. 1242/M. 1827) yükseldi. 1830'da siyasi nedenlerle

görevinden azledildiyse de Mısır'daki başarısı sebebiyle sadaret kethüdalığına atandı. H. 1251/M. 1836'da sadaret kethüdalığı, Umur-ı mülkiye Nezareti'ne çevrilince vezaret ve müşirlik rütbesiyle Umur-ı Mülkiye nâzırı oldu. Ahmed Hulusi Paşa'nın Hariciye nâzırlığına tayin edilmesiyle kendisine "paşa" unvanı verildi. II. Mahmud nezdindeki konumu ve nüfuzu sebebiyle halk arasında "tuğsuz padişah" diye anılmaya başlandı. Muhalifleri ve kendisini çekemeyen kişiler tarafından iftiralara uğradı. Bu muhaliflerin başında gelen Akif Paşa *Tabsıra* isimli eserini Pertev Paşa'yı gözden düşürmek için yazmıştır. Devletin yaşadığı sıkıntılarının sorumlusu olarak gösterilen iddialar üzerine II. Mahmud tarafından H. 1253/M. 1837'de görevinden azledilerek Edirne'ye sürgüne gönderildi. Akif Paşa başta olmak üzere düşmanları Pertev Paşa'nın ortadan kaldırılması için çok girişimlerde bulundular. Edirne valisi Emin Paşa tarafından konağına davet edilerek boğduruldu (H. 1253/M. 1837). Hastalığı nedeniyle öldüğü ilan edildi ve Edirne'de Seyyid Celeleddin Türbesi¹'nin yanına defnedildi (Findley, 2007:C. 34, 234; İnal, 1988:C. 3, 1313; Akbayar, 1996: C. 4, 1333; Selçuk 2013).

Lebîb Efendi onun ölümüne şu tarih manzumesini yazmıştır:

Ebedî vatana sefer eyledi Pertev Paşa
Eyleye cây-gehin cennet-i a'lâ Mevlâ

Buna da kalmadı encâm bıraktı gitdi
Bu güzer-gâh-ı fenâ işbu vefâsız dünyâ

Eyleyüp rûhuna Allâhü Te'âlâ rahmet
İde gülşen-i behiştî ona dâ'im me'vâ

Okuyup geçme hemân sakla nîk târihin
Okı bir fâtiha da rûhuna eyle ihdâ

Reşha-i rahmet olup noktalı târihi ana

Beyt-i firdevs ola menzil-i Pertev Paşa H. 1253/M. 1837

Pertev Mehmed Sa'îd Paşa'nın bilinen tek eseri Dîvân'ıdır. Edirne'de sürgünde iken *Kuru Kafa* adında yaşadıklarını yazdığı küçük bir eserden bahsedilse de böyle bir eseri bulunamamıştır. Dîvân'ın yazma nüshası şu an elimizde mevcut değildir. Dîvân'ı ölümünden üç yıl sonra İstanbul'da basıldı (H. 1256/M. 1840). Pertev Mehmed Sa'îd Paşa Dîvânı üzerine tarafımızdan tespit edilen hatalı bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır². Pertev

¹Seyyid Celeleddin Türbesi günümüzde mevcut değildir. Pertev Mehmed Sa'îd Paşa'nın mezarı da İstanbul Yolu üzerindeki Nazır Çeşme Mezarlığı'ndadır.

²Ali Yörür, Pertev Mehmed Sa'îd Paşa'nın Dîvânı Üzerine. TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 42, 2019.

Mehmed Sa'îd Paşa Divânı'nda gazel, kıta, şarkı gibi nazım şekillerinin yanında çok sayıda tarih manzumesi bulunmaktadır. Bu tarih manzumeleri özellikle II. Mahmud döneminin siyasî ve sosyo-kültürel olaylarını yansıtmaları bakımından önemlidir.

2. PERTEV MEHMED SA'İD PAŞA'NIN MEVLEVÎLİKLE İLGİLİ MANZUM TARİHLERİ

2.1 Manzum Tarihlerin Yazılış Sebepleri

Pertev Mehmed Sa'îd Paşa'nın Mevlevîlikle ilgili manzum tarihlerinin yazılış sebeplerini daha iyi anlatabilmek amacıyla tablo halinde sıraladık:

Tablo 1:

Satır No	Manzum Tarihlerin Yazılış Sebebi	Yazılış Tarihi
1	Sikke Giyme	1236/1821-2
2	Kasım Paşa Mevlevîhanesinin Tamiri	1250/1834-5
3	Kasım Paşa Mevlevîhanesinin Tamiri	1250/1834-5
4	Kasım Paşa Mevlevîhanesi'nin Tamiri	1250/1834-5
5	Kasım Paşa Mevlevîhanesinin Tamiri	1250/1834-5
6	Kasım Paşa Mevlevîhanesinin Tamirine Zîver ile Müşterek Manzume	1250/1834-5
7	Galata Mevlevîhanesinin Tamiri	1250/1834-5
8	Üsküdar Mevlevîhanesinin Tamiri	1250/1834-5
9	Mevlânâ Dergâhına Levha Asılması	1251/1835-6
10	Mevlânâ Dergâhının Tamiri	1251/1835-6

2.2. Manzum Tarihlerin Beyit Sayıları

Tablo 2:

Manzum Tarihlerin Beyit	Kullanım Sıklıkları
-------------------------	---------------------

Sayıları	
1 Beyitten Oluşanlar	3
4 Beyitten Oluşanlar	1
5 Beyitten Oluşanlar	1
7 Beyitten Oluşanlar	1
8 Beyitten Oluşanlar	1
9 Beyitten Oluşanlar	1
18 Beyitten Oluşanlar	1
22 Beyitten Oluşanlar (Zîver İle Müşterek)	1

3. MANZUM TARİHLERİN METNİ

Tārīḥ-i Berā-yı Pūşiden-i Sikke

1. Bir seher ki berķ vururdu 'āleme envār-ı feyż
Vech-i pāk-i ḥazret-i pīr kamer-i tenvīrden
2. Bendesı *Pertev* apısında durup özler idi
Sikke-i iḥsānını gencīne-i tebşīrden
3. Ḥamdülilāḥ kondı bir devlet külahı başına
Vaşfı bālādır hümā-veş-i lāne-i ta'birden
4. Kem-i yār olmakda hem-adr-i nüḥās olunmada ben
Sikkemiz var fark olunmaz pūte-i iksīrden
5. tusa tāc-ı iftiḥār üzere sezā tārīḥini
Sikke giydi sa'd ola *Pertev* nebāb-ı pīrden

Sene H. 1236/M. 1821

Tārīḥ-i Berā-yı Mevlevī-ḥāne-i asım Paşa

1. Penāḥ-ı dīn ü devlet ḥazreti sulṭānMaḥmūd ḥān

- Sezâdır hırz-ı cân itse cihân ol zıll-i Mevlâyı
2. Göñülden bendedir bâ y u gedâ ol kuṭb-ı devrâna
'Adâlet merkezinde bir tutar ednâ vü a'lâyı
3. Zevâyâ-yı cihân ma'mûre-i ihsânı ez-cümle
Ḥarâb olmuşken âbâd itdi bu dergâh-ı vâlâyı
4. Olurlar sâkinânı maḥv u şaḥv 'aşk ile hem-dem
Bulurlarsa Mevlâda tevellâyı tesellâyı
5. Değişmez külâh-ı fakrı tâc-ı faḥr-ı der-dûze
Virürler hırka-i peşmîneye şevb-i mütellâyı
6. Dönüp mîḥ-ı semâ'ı kuṭb iderler ḥalka-i zikre
Nevâ-yı nây ile demsâz iderler lâ-vâlâyı
7. Fürûg-ı şevket-i bânîsi olsun bugün efzûn
İde şems-i felek tâ ki münevver zîr ü bâlâyı
8. Görünce ben de *Pertev* tarḥ-ı zîbâsın bu dergâhıñ
İki târiḥ ile tezyîn kıldım levḥ-i emlâyı
9. Buyurdi şâh-ı şıdk âgâh memnûn-ı rûḥ-ı melâyı
Ne zîbâ yaptı Maḥmûd ḥân bu dergâh-ı mu'allâyı

Sene H. 1250/M. 1834

Diger

Bu nev dergâhı ḥakkâ yaptı Maḥmûd ḥân-ı dil-âgâh
Bu dergâh-ı laṭîfi pek Mübeccel yaptı Maḥmûd ḥân

Diger

Mevlevî-ḥâne-i Kâsım Paşa oldu nev-tarzda zî-bende binâ

Diger

Bu dergâh-ı laṭîfi yaptı Maḥmûd ḥân ne zîbâ

Tārîh-i Berâ-yı Maḥfil-i Hümâyün Der-Mevlevî-hâne-i Kâsım Paşa Müşterek Be-Zîver

1. Z: FÜRÛĞ-endâz-ı şevket ḥazret-i sultân Maḥmûd ḥân
P: Cemâl-i tâbnâkı 'âleme mihr-i ziyâ-baḥşâ
2. Z: Bulur ḥürşîd-i iclâliyle revnaḳ tâli'-i 'âlem
P: Olur envâr-ı iḳbâliyle rûşen dîde-i dünyâ
3. Z: Ğubâr-ı âsitânı kuḥl-ı çeşm-i 'âlem oldukça
P: Görürler mişli yok bir pâdişâhdır ol melek-sîmâ
4. Z: Mücellâdır yüzünden herkese âyîne-i âmâl
P: Göründi sâyesinde şâhid-i maḳşûd-ı ser-tâ-pâ
5. Z: Ḥafî şanma celîdir cilve-i tevfiḳ-i re'yinde
P: Celî şanma ḥafîdir sîretinde ḥikmet-i ma'nâ
6. Z: Berâ-yı dîn ü devlet oldığıçün evvel ü âḥir
P: Olur zâhirde de bâtında da her kârı müstesnâ
7. Z: İşâbetle kerâmet şâhideyn-i 'âdileyndir
P: Cihânda eylese şâhib-ḳırânlık ḥükmini da'vâ
8. Z: Şerî'atle ḥaḳîḳat sırrını teve''üm bilen añlar
P: İderse şûret ü ma'nâyâ dâ'ir nükteler îmâ
9. Z: Te'âlallâh muḥâli ger-murâd itse olur mümkün
P: Degil illâ budur te'yîd sırr-ı ḳudret-i Mevlâ
10. Z: Hüveydâ yaptığı âşâr-ı mu'ciz-kârdan el-ḥaḳḳ
P: Cihâna gelmedi hiç böyle bir şâh-ı himem-pîrâ

11. Z: Bu kudret-i maḥz te'sîr-i kerâmetdir ki itmişdir
P: Nigâh-ı nîm-i ḳahrı büsbütün bâḫılları imḫâ
12. Z: Mü'eyyedir müceddidlikde her an istese eyler
P: Bir ednâ himmet ile nice âsâr-ı bülend iḫyâ
13. Z: İder devrânını taḫsîn rûz u şeb meh u ḫürşîd
P: Be-nevbet devriderler âsitânın pâsbân-âsâ
14. Z: Zemîn ü âsmân ehli du'â-güyı senâ-ḫ'ânı
P: O şâhin-şâha varsa yâver olmuş Şems ü Mevlânâ
15. Z: Yapıp ez-cümle bu dergâh-ı vâlâyı metânetle
P: Du'â-güyâna me'vâ eyledi ḫısn-ı ḫaşîn-âsâ
16. Z: Reşânetle idüp her ḫücre-i pâkîzesin ma'mûr
P: Yıkılmaz yapıdı beyt-i ḳalbini 'âşıklarıñ aşlâ
17. Z: Gelip ba'zen ziyâret itmege âyîn-i pîrânı
P: İdüp gâhî şî'âr-ı ḫab'-ı dervîşâneyi icrâ
18. Z: Bu dergehde her ehl-i dergehiñ gönünde yer yapıdı
P: Yapıp bu maḫfil-i vâlâyı hemçün ḳubbe-i ḫazrâ
19. Z: Ne maḫfil nev-maḳâm şâh-ı maḫmûdu'ş-şiyemdir kim
P: Temâşası olur sükkân-ı 'arş u ferşe reşk-efzâ
20. Z: Ne maḫfil sâye-gâh-ı şâh-ı tûbâ ḳâmet olduḳca
P: İder cây-ı simâ'-ı 'âşîḳânı cennet-i a'lâ
21. Z: O şâhiñ çâkeri Zîver mücevher söyledi târîḫ
P: Ḳulı Pertev görüp târîḫ-i şânî eyledi imlâ

22. Z: Hümâ-yı şevkete nev-âşiyândır maḥfil-i ra'nâ
P: Olur her kaşr-ı Maḥmūd ḥân reşk-i lâne-i 'ankâ
Sene H. 1250/M. 1834

Tārîḥ-i Berâ-yı Mevlevî-ḥâne-i Ğalaṭa

1. Sultân ibnü's-sultân Maḥmūd ḥân-ı zi-şân
Ḳuṭb-ı zamân-ı devrân şâhinşeh-i yegâne
2. 'Adliyle 'âlem âbâd luṭfiyla kevn dil-şâd
'Ahdinde âh u feryâd ḥâşş oldu muṭribâne
3. Vîrân idi bu dergâh âbâd kıldı ol şâh
Döndi çü ḳalb-i âgâh her ḥücreci cinâna
4. Sükkânı Mevlevîler merdân-ı ma'nevîler
Maṭbaḥda münzevîler bakmazlar aş u nâna
5. Hem-dem o şâha ḥâlâ sırr-ı cenâb-ı Mevlâ
Maḳşûd o sırr-ı vâlâ nây u nevâ bahâne
6. Olsun o nûr-peyker âfâka sâye-güster
Mânend-i şems-i Enver virsün ziyâ cihâna
7. *Pertev* bu ḥüsn bünyân târîḥ-i tâmaşâyân
Âbâd-ı ḳuṭb-ı devrân dil-cüsemâ'-ḥâne
Sene H. 1250/M. 1835

Tārîḥ-i Berâ-yı Mevlevî-ḥâne-i Üsküdâr

1. Şehinşâh-ı mü'eyyed ḥazret-i sultân Maḥmūd ḥân
Ḥaḳḳ itmiş zâtını ḳuṭb-ı ser-âmed devr-i imkâna
2. Hemîşe pîşesi iḥyâ-yı dîn ü devlet ü dünyâ
Ne câmi'ler ne dergehler ne yerler yaptı şâhâne

3. Ez-ân cümle bu zîbâ hânkâhı eyledi ma'mûr
Dil-i 'âşık gibi çokdan berü olmuşdı vîrâne
4. Mişâl-i sâbit ü seyyârelerdir bunda 'âşıklar
Dönerler ki tururlar baş egüp bir şems-i tâbâna
5. O şemsiñ şevkidir çün zerre ser-gerdân iden yoğsa
Nigâh u iltifât itmezler ansız çarh-ı gerdâna
6. Semâ' u zevk oldukça bu dergâh-ı vâlâda
Şafâyı her dem ihsân eyle yâ Rabb şâh-ı devrâna
7. Müşîr-i hâşşî Ahmed Fevzî Paşa oldu me'mûr
Ne devlet mazhar olmak böyle devlet böyle ihsâna
8. Biri cevherden a'lâ digeri mümtâz u müstesnâ
İki târih yazdım ben de *Pertev* müstemendâne

Sene H. 1250/M. 1835

Târîh-i Levha-i İsm-i Şerîf Hazret-i Mevlânâ

1. Degil mi levh-i mücellâsı reşk-i şems-i felek
Aşıldı tāk-ı mu'allâya ism-i hazret-i Pîr
2. Medâr-ı şevk ü tarabdır semâ'-ı 'uşşâka
Recezdır 'âşık-ı Mevlâya ism-i hazret-i Pîr
3. Muvaffak eyledi kilik-i Yesârî-zâdeyi Hakk
Medd-i ders oldu o melâya ism-i hazret-i Pîr
4. Donansa cevher-i târih ile sezâ Pertev
Yazıldı cedvel-i a'lâya ism-i hazret-i Pîr

Sene H. 1251/M. 1836

Tārīh-i Dergāh-ı Şerīf-i Hāzret-i Mevlānā

1. Budur dergāh-ı Mevlāna Celāle'd-dīn-i ve'd-dünyā
Bu dergeh ka'be-i cān u cināndır cümle 'uşşāka
2. Bu meşhed nūrdan deryā o hāzret-i dūrre-i beyzā
Hābābı kûbbe-i hādrā disem haml itmez aġrāka
3. Bunuñ her evc-i pāki avuç verir şems-i hāķīkatden
Mecāzī her biri ma'nīde tāk-ı çārḥ-ı bī-sibāka
4. Elezzdir ney-şekerden çöp-i maṭbah çilekeş cāna
Mūraccāh zevk-i hıdmet yanlarında başka ezvāka
5. İderler sikke ber-ser-sikke-i zer gerden istiġnā
Olup bī-ġill u ġışş iksīr-i haşş pūte-i fāka
6. Girift-i 'aşk olurlar baş keserler tavk-ı teslīme
Ezelden beste gelmişler vişāk-ı 'ahd ü mīsāka
7. Yanarlar şem'-i cānāna cihān ü cān bir yana
Dönerler hemçü-pervāne verirler varın iḥrāka
8. Gehī āzād olup ġamdan geçüp fikr-i dū-'ālemden
Rebāb u nāyı eylerler bedel-i takyīd ü iṭlāka
9. Bunuñla şehri-i Konya faḥr ider Īrān u Tūrāna
Bu bıķ'a kible-ġāh-ı ārzūdur bunca 'uşşāka
10. Mūrūr-ı vaķt ile hācet olup ta'mire bu ḥayrı
Müyesser kıldı Hāķķ şāhinşeh-i pākīze-aḥlāka
11. Zihī şāhib-kerem kuṭb-ı himem sultān Maḥmūd ḥān

- Odur şems-i ziyâ-bağış-ı 'inâyet cümle âfâka
12. Dil-i âgâhı mâ'il bi't-tab' hayr u müberrâta
Mübârek tab'ı muḳbil 'adl ü dâd u raḥm-ı eşfâka
13. Kâlemler münḥaşır aḥkâm-ı 'adli neşr ü taḥrîre
Ḥazâ'in sū-be-sū meşḡül 'atâsın bezl ü infâka
14. Cemâl-i şevketi tenvîr-i sırr-ı sūre-i ve's-şems
Cebîn-i tal'atı teşbih-i rüşen şubḥ-ı berrâka
15. Muvaffâk olduḡı bî-şübhedir her kâr u bârında
İder her emrini tefvîz zîrâ Rabb-i Ḥallâka
16. O şâh-ı mu'ciz-âyîniñ nevâ-yı feyzidir her dem
İden bu nây-ı kilki böyle mazḥar-ı sırr-ı inṯâka
17. İki târiḥe mülhem oldu *Pertev* maṯla'-ı dilden
Sezâdır beñzedilse ferḳadeyn-i şems-i işrâka
18. Yapıldı dergeh-i münlâ budur çün ka'be 'uşşâka
Ṭavâfa gel du'â it yapıdın sultân-ı âfâka

Sene H. 1251/M. 1836

SONUÇ

Pertev Mehmed Sa'îd Paşa, önemli görevlerde bulunmuş devlet adamı ve iyi bir şairdir. Tek eseri olan Dîvân'ının yazma nüshası şu an elimizde yoktur. Dîvân, H. 1256/M. 1840'ta İstanbul'da basılmıştır. Dîvân'da döneminin siyasî ve sosyo-kültürel özelliklerini yansıtan ve Dîvân'ın yarısını oluşturan 120 manzum tarih tespit edilmiştir. Bu manzumelerden Mevlevîlikle ilgili 10 adet manzumenin transkripsiyonlu metnini inceleme ile birlikte verilmiştir. Pertev Mehmed Sa'îd Paşa, Kasım Paşa Mevlevîhanesi, Galata Mevlevîhanesi ve Üsküdar Mevlevîhanesi'nin tamirlerine, Mevlânâ Dergâhı'nın yenilenmesine ve sikke giymesine manzum tarihler yazmıştır. Onun kaleme aldığı manzume Hattat Yesârîzade Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılıp Konya Mevlânâ Dergâhı'nda Gümüş Kapı'nın üzerine asılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akbayar, Nuri. Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmânî. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1996.
- Devellioğlu, Ferit. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat. Ankara: Aydın Kitabevi, 2004.
- Findley, Carter Vaughn. Pertev Mehmed Said Paşa. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. Son Asır Türk Şairleri. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988.
- Kurnaz, Cemal-Tatcı, Mustafa. Tuhfe-İ Nâilî Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Pertev Paşa. Dîvân. 1840.
- Selçuk, Bahir. Pertev Paşa, Seyyid Mehmed Said. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, 2013.
- <Http://Www.Turkedebiyat isimlersozlugu.Com/İndex.Php?Sayfa=Detay&Detay=179>
- Şemseddin Sâmî. Kâmûs-ı Türkî. Dersââdet, 1317.
- Yörür, Ali. Pertev Mehmed Sa'îd Paşa'nın Dîvânı Üzerine. TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 42, 2019.

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Haziran / June 2019, 25 : 262-277

Çetin Öner'in Romanındaki Toplumsal Hafıza Mekanları: "Dağlara Yazılıdır" Örneği

The Social Memory Spaces Of Çetin Öner's Novel: The Example Of The "Mountains Were Written"

Hamit YÜKSEL

Doktorant, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rus Dili Edebiyatı Anabilim Dalı
Ph.D. student, Erciyes University, Institute of Social Sciences, Department of Russian Language and
Literature Kayseri, Turkey

nezeriko@gmail.com

orcid.org/0000-0001-9442-8873

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.23263>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 31 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 23 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 262-277

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Çetin Öner'in Romanındaki Toplumsal Hafıza Mekanları: "Dağlara Yazılıdır" Örneği

Öz: Bu çalışma Çerkes yazar Çetin Öner'in *Dağlara Yazılıdır*-1984 adlı romanının, Fransız tarihçi Pierre Nora'nın geliştirdiği *hafıza mekânı* kavramı açısından incelenmesini amaçlamaktadır. Osmanlıdan günümüze Çerkes yazarlar, Çerkesleri konu edinen eserler yazmışlardır. Dolayısıyla bahse konu roman *Yakın Dönem Çerkes Edebiyatı*'nın Cumhuriyet Dönemi Türkçe yazılmış bir örneği niteliğindedir. Çalışmada *Dağlara Yazılıdır* romanı üzerinde ilişkişel türden bir tarama yapılmış ve betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. İnceleme sonucu romanda geleneksel ritüeller ile atlar, koku, kocakarı ilaçları, mızıka, saç kesme makinası, sürgün, savaş, ölüm, din, imam, mitoloji gibi hafıza mekanları bulunmuştur. Romanda yer alan bu hafıza mekanları, Çerkeslerin anavatanlarından uzakta sürdürdükleri yaşamlarında varolma, ayakta kalma çabası içerisinde tutundukları önemli hafıza mekanlarıdır. Romanda Çerkeslerin anavatan *HeKy* (Хэky) yaşamı, Çerkeslerin Sürgünü, sürgün sonrası *Hehes* (Хэхэс) yaşamı, Rus-Kafkas Savaşları, Çerkeslerin Osmanlı'ya gelmelerinden sonra karşılaştıkları güçlükler, Seferberlik, Kurtuluş Savaşı, Ermeni Komitacılar ve Çukurova yaşamının güçlüğü bir çocuğun gözünden anlatılmaktadır. Eserin Çerkes kültürünün, geleneğe dayalı yaşam pratiklerinin, Çerkeslerin geçmişinin genç nesillere aktarılmasında ve değerler öğretiminde kullanılabileceği tarafımızdan değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Çerkesler, Kaberdey, Sürgün, Hafıza Mekanı, Çetin Öner.

The Social Memory Spaces Of Çetin Öner's Novel: The Example Of The "Mountains Were Written"

Abstract: This study aims to examine the novelist Çetin Öner's *Mountains were Written* -1984, in terms of the concept of memory space developed by French historian Pierre Nora. From the Ottoman to the present, Circassian writers have written works on the Circassians. Therefore, this novel is an example of the Circassian Literature in the Republican Period written in Turkish. In the study, a relational type survey was conducted on the novel *Mountains were Written* and analyzed with descriptive analysis method. As a result of the study, traditional rituals, horses, smell, crabs, harmonica, hair cutting machine, exile, war, death, religion, imam, mythology, such as memory spaces were found. These memory spaces in the novel are important places of memory where Circassians maintain their lives in their lives away from their homeland. In the novel, the homeland of *HeKy* (Хэky) life, the exile of the Circassians, the life of *Hehes* (Хэхэс), the Russian-Caucasian wars, the difficulties of the Circassians after the arrival of the Ottomans, the mobilization, the War of Independence, the

Armenian Committee and the difficulties of the life of Cukurova are explained from the eyes of a child. It has been evaluated by us that the Circassian culture, tradition-based life practices, Circassians' past can be used in the transfer of young generations and teaching values.

Keywords: Literature, Circassians, Kabarda, Exile, Memory space, Çetin Öner.

GİRİŞ

Yüzellibeş yıl önce tehcir, soykırım ve sürgüne tabi tutularak Heky (Хэку¹)lerinden zorla çıkarılan Çerkeslerin, Hehes (Хэхэс)²te sürdürdükleri varolma, hayatta kalma, süreğenliğini sağlama çabalarının bir parçası olarak Çerkesce önemli bir enstrümandır. Çerkeslerin kendi miras dillerinde (*heritage language*) yani Çerkesce edebiyat ürünleri yazma imkanları olmasa da kalplerinde taşıdıkları *Adıgelik*³ ve *Adıge olma*⁴ sevdası onları bildikleri dillerde de olsa Adıge tarihi, sürgün, soykırım ve Adıge toplumsal yaşam biçimleri üzerine yazmaya itmiştir. Bu bağlamda Gogul Çetin Öner Genç Türkiye Cumhuriyeti yazarlarından olması yanında Yakın Dönem Çerkes Edebiyatı'nda ilk örneklerinden sayılabilir. Çetin Öner'in kaleme aldığı "Dağlara Yazılıdır-1984" adlı romanı, aslında bir sözlü tarih anlatısının köy yaşamı özelinde hehes olmanın verdiği duyguyla bir çocuğun gözünde ele alınmasından ibarettir.

Çalışmamızda Çetin Öner'in Dağlara Yazılıdır eserinin seçilmesinin sebebi; Çetin Öner'in Kafkasyalı bir belleğinin olması ve bahse konu romanında bunu hem bireysel hemde toplumsal bellek olarak kullanmasıdır. Çetin Öner'in romanındaki anlatısında içerisinden geldiği Çerkes gelenek ve hehes yaşam biçimini içselleştirdiğini görmekteyiz. Böylelikle edebiyat yoluyla toplumsal belleğin oluşumu ile güçlenmesine katkı sağladığıda söylenebilir.

1. ÇETİN ÖNER'İN HAYATI VE ESERLERİ

Yazar, oyuncu, yönetmen ve yapımcı Çetin Öner; 1943'te Sarız/Kayseri'de *Kaberdey*⁵ bir ailede doğdu. Çocukluğu Binboğa yakınlarında Cukurova'da geçti. Üniversite eğitimini Ankara'da tamamladı.1963'te profesyonel olarak tiyatroya başladı ve 40'tan fazla oyunda görev aldı.Tiyatro oyunculuğunun yanısıra tiyatro eserleri de yazdı.14 ayrı STK yada dernekte görev aldı, yöneticilik yaptı. Gazetecilik, TRT'de prodüktörlük, dizi ve belgesel

¹ Хэку: Çerkesya. Çerkeslerin anavatanı.

² Хэхэс: Çerkesya dışında yaşayan Çerkesler.Иногородний;пришелец: bölgenin yerlisi olmayan yeni gelen.

³ Adıgelik:Çerkeslik. Adıge: Çerkesler kendilerini "Adıge" olarak adlandırırlar.

⁴ Adıge olma:Çerkes olma.

⁵ Oniki Çerkes boyundan biri.

yapımcılığı ile bir çok dizide de oyunculuk yaptı. Bir çok dergi ve gazetede sanat yazıları kaleme aldı. Şiir, çocuk kitapları roman ve araştırma kitapları yayınladı. Sanatla içiçe bir ömür geçiren Çetin Öner 2016 yılında İstanbul'da hayata gözlerini yumdu. Yüreğindeki Çerkes çocuğu ömrünce taşıyan Ğogul Çetin Öner hep çocukları yazmıştır. Çocuklara seslenmiştir. Çocukların dünyasında gezinmiştir eserlerinde.

Bu sebeple Çetin Öner'in eserleri olarak; biri şiir, üçüde masal kitabı olmak üzere onbir çocuk kitabı ve bir romanı ile bir de inceleme kitabı bulunmaktadır. Çocuk kitapları; Gülibik-1975, Mavi Kuşu Gören Var mı-1977, Binboğadan Gelen Çocuk-1979, Portakal-1991, Kargalar Kara Değildi-1991, Kömürcü Çocuk-1995, Çevre ve Çocuk-2001ve Piyango-2008'dur. Şiir kitabı olan Dünyanın Bütün Kedileri-2005'te basılmıştır. Masal kitapları ise Denizin İki Yakasından Masallar-Kara Kar-2005, Keloğlan-2005 ve Kalem-2005'dir. Bunlardan başka Dağlara Yazılıdır-1984 romanı ile Şu Bizim Çerkesler-2000'de araştırma/inceleme eseri olarak bulunmaktadır.

Çetin Öner ilk öyküsü "Keklik"i 1972'de kaleme aldı. İlk kitabı "Gülibik 1978'de Almancaya çevrilerek beş kez Almanya'da basıldı. Bununla da kalınmayarak Türk-Alman ortak yapımı olarak filme alındı. "Gülibik", 1984 yılında ulusal ve uluslararası bir çok ödül kazandı. Bu ödülleri arasında CIFEJ (Berlin), 2000 Film Arasında En İyi 10 Çocuk Filmi (ABD), En İyi Çocuk Filmi (Yugoslavya, İspanya), En İyi Çeviri (İtalya) sayılabilir. Dağlara Yazılıdır romanı ise 1995 İsveç Hümanist Enternasyonal Ödülü'nü aldı. Çetin Öner ayrıca En İyi Yardımcı Oyuncu dalında Altın Portakal ödülünüde 2003 yılında kazandı.

2. TOPLUMSAL HAFIZA VE EDEBİYAT: TEORİK YAKLAŞIM

İnsanın dünyadaki macerasını betimleyerek edebiyat ortaya koyar (Kavcar, 1999: 2). Dahası edebiyat basitçe var olduğundan toplumsal faydası vardır. Estetik ve amprik yapıların ilişkilerindeki sınırları korur. Bizlerin bu gerçeklikle aramızda bir mesafe bırakmamızı, onu kiritik etme ve gerektiğinde değıştirme imkanına ulaştırır (Jusdanis, 2010: 96).

Bir edebiyat türü olan romanda modern zamanların hafızasıdır ve hayattan aldığı, kendi mantığıyla kurar ve kurgular, bir yapı oluşturur. Roman hayatı anlatmaz, onu yeniden yorumlar. Bütün romanlar tarihin bir parçası oldukları halde, kahramanlarını içinde doğdukları topraktan çıkarırlar (Plisnier, 2003: 103). Diğer taraftan roman, ayağı yerde, nesnel bir şekilde insan hayatını günlük yaşamla içiçe bir şekilde ele alma çabasında olan tarih gibi bir yazı türüdür (Foster 2001: 21).

Toplumsal hafıza, bireylerin kendilerinin deneyimlemedikleri ancak kültürel yapıntılardan öğrendikleri geçmiş bilgisinden oluşur. Bu oluşum içerisinde bireysel hafıza

hem sosyal olarak dolayımınır hemde kültürel formların meydana getirdiği sosyal dolayımılama üzerinden inşa edilir (Schudson, 1997: 348). Dahası toplumsal hafıza, aynı anda yaşanan geçmiş üzerinden birey tarafından inşa edilmez, Çünkü ortada sadece geçmişe ait bilginin ortaklığı vardır. Dolayısıyla geçmiş bilgisi paylaşımı arttıkça toplumsal belleğin gücü artar (Atik ve Erdoğan, 2014: 3).

Aidiyet bilinci toplumsal bellek tarafından oluşturulur. Dahası ortak tarih ve kültürel değerlerin nesilden nesile taşınmasında yine toplumsal bellek söz konusudur. Fransız tarihçi Pierre Nora bu durumu hafıza mekanı kavramıyla tespit eder. Nora'ya göre; İnsanların iradesiyle ya da zamanın işleyişiyle herhangi bir topluluğun ortak hafıza malına ait simgesel öge haline getirdiği maddi ya da fikri düzendeki her anlamlı birim hafıza mekanıdır (Nora, 2006: 171). Bu hafıza mekanlarının tarih yazımsal, etnografik, psikolojik ve siyasi boyutu vardır (Nora, 2006: 10). Biz bu çalışmamızda romanda geçen toplumsal hafıza mekanlarının etnografik ve psikolojik boyutları üzerinde duracağız. Hafıza mekanları hatırladığımız şeyler değil, hafızanın mayalandığı-vatan gibi yerlerdir. Diğer yandan geleneğin bizzat kendisi değil onun laboratuvarıdır (Nora, 2006: 12,17,18). Dolayısıyla Çetin Öner romanında, çocukluğundaki Çerkes köyü yaşam pratiklerine/geleneklerine yer vermiştir. Anlatısında Kafkasya'yı da toplumsal hafıza mekanı olarak nitelmiştir.

3. ROMANDA GEÇEN HAFIZA MEKANLARI

Çerkeslerin Osmanlıya sürülerek yerleşmelerinde Çerkesya'daki hafızayı yeniden inşa vardır. Öyleki; iskan yerleri olarak Kafkasya'yı hatırlatacak coğrafik özelliklerin varolduğu yerleri bulmaya özen göstermişlerdir. Dağlara Yazılıdır romanı betimsel analiz yöntemiyle, ilişkişel türden bir tarama ile incelendiğinde bir çok hafıza mekanına rastlanmasına rağmen biz 13 başlık altında toplamayı uygun bulduk. Ayrıca Yazarın anlatısındaki akıcılığı bozmamak için hafıza mekanlarının geçtiği bölümleri alıntılarken cömert davranmak zorunda kalınmıştır. Romanda geçen hafıza mekanları olarak; geleneksel ritüeller; büyüğe saygı, kız kaçırma, kaşen, misafir ağırlama, atlar, koku, koca karı ilaçları, mızık, saç kesme makinası, sürgün, savaş, ölüm, din, imam, mitoloji ve kadın ile sünnet, gibi hafıza mekanları bulunmuştur.

3.1. Geleneksel ritüeller; büyüğe saygı, kız kaçırma, kaşen, misafir ağırlama

Kız kaçırma, halen Çerkeslerde varolan bir gelenektir ve kızın ailesi sevdiği kızı rızasıyla vermek istemezse, bazen kız isteyerek, bazende cebren kaçırılır. Daha çok kaşen olanlar birbirlerine kaçarlar. Kaşenlik bir tür kız ile erkeğin hayat yoldaşı olma gayesiyle

habze(хабзе⁶) kapsamında belirli kurallar içerisinde iletişimde bulunmasıdır. Yazar Ninesinin kaçma hikayesi ile bunu örneklemektedir.

"Kaçıracaktı beni. Sözleşmiştik (Öner: 27). Damış kaşerini gecenin karanlığında siyah atına bindirip kaçırmış (Öner: 28).

Çerkeslerde misafir ve ona karşı yürütülen ritüeller pratik yaşamda önemli yer tutar. Romanda yazarın (Nefo'nun) Ninesi tarafından misafiri çağırarak için yollanmasına yer verilir. Çünkü misafir Tanrı konuğudur. Çerkeslerde sofrada adabının önemli bir yeri vardır ve büyüklerin kontrolündedir

"Kimin evine indi peki?" "Şureylerin." "Niye bize çağırmadın Tanrı konuğunu?" ... "Koş hadi, doğru bize getir onu." Böyleydi ninem. ... "Bize buyurmazmısınız? Dedim (Öner:75). Annem akşama *Baste* ile *Şıps*⁷ pişirdi ... Demirci idi misafir -adının Nasran olduğunu söylemişti. Babam: "Evimize onur verdiniz Nasran Usta," dedi. "Asıl biz onurlandık," diye karşılık verdi adam (Öner: 77).

Sofraya bir misafir oturacağı zaman belirli ritüeller vardır. Aynı şekilde bu ritüelle ev sahibeside gelin ve yetişkin kızlarda katılırlar.

Herkes ayağa kalkıp karşıladı onu. Damış doğrulup yer verdi (Öner: 93). Birer ikişer oturduk sofraya. Başkonuk Damış Dede olduğundan onu bekledik başlaması için. Ablam ayakta bekliyordu. Ninem su eksildikçe su, hudır eksildikçe hudır istedi ondan(Öner:94). Gelenekti bu; bir yaşlı konuşurken ne söze girilir, ne soru yöneltilir, ne odadan çıkılır, ne konuşulurdu (Öner: 91).

3.2. Atlar

Romanda atlar gerçek ve mitolojik yönüyle ele alınmaktadır. Atlara ayrıca kutsallık atfedilerek Çerkeslere neden atlı(Şuu) dendiğini ve Şuw'un Çerkeslere at sağlaması açıklanmakta.

Biz kutsal attan türedik. Çerkeslerin kutsal atı Şı önderimiz. ... (Öner: 35). Günlerden bir gün, süt beyazı bir atın üstünde çıktı geldi adam. Atını okşadılar, çizmelerini sevdiler, sırtını sıvazladılar, yeryüzünün tüm iyiliklerini dilediler ona. Ve ona o günden sonra *Şuw* dediler"(Öner: 36). "Yurduna dönen Şuw, dağlılara yaban atları yakalamasını belletti. (Öner: 38). "Haftalarca sonra her dağlının ardında üç-beş at, yurtlarına döndüler. Kutsal At Şı'nın onuruna şölenler düzenlediler, yediler, içtiler, eğlendiler. Yeni doğan çocuklara atlarının

⁶ Habze (хабзе): Çerkes yaşam ve davranış kodlarını içeren gelenek ve görenekler.

⁷ Baste : bulgurun pilav halinden önce yoğularak pelte haline getirilmesi. Şıps, haşlanmış tavuğa özel hazırlanan sos.

adını verdiler. "Masallara bile sığmayan Kafdağı'nı aştılar o atlarla. Atla bir oldular, atlaştılar. ... (Öner: 39).

Çerkesler çocuklarını küçük yaşta atla tanıştırdılar. Ata binmeyi öğretirlerdi. Çocuğun atla duygusal bağ kurmasını sağlayan ritüeller uygulanırdı. Romanda Nefo'nun ilk ata binme deneyimi Çerkeslerin atla olan yakınlığı ile ona yüklediği anlamla birlikte ele alınmakta.

Nefo ata ilk bindirildiğinde at onu yere attı. Damış Dede'si: "Attan düşen çocuk hemen ata bindirilmezse asla birdaha ata binemez. At korktuğunu anlarsa birdaha üstünde tutmaz. Atın üzerinde duramayan bir Kabartey'de bir halta yaramaz. Üzerine yapış, kulağına güzel şeyler söyle. Çünkü atlar Çerkesce konuşur (Öner: 24). Biz Kabartey'lere bir yamçı bir kamçı yeter. Süslenmek atlarımıza ve kadınlarımıza yakışır, bize gerekmez" der Nefo'nun babası. (Öner: 26).

Çerkesler için tarihsel anlamda ve geleneksel yapıda "At çalmak" bir yiğitlik ve başarı ögesi olarak sayılagelmiştir. Bu anlayışın. Osmanlıda ve akabindeki Cumhuriyet yaşamının ilk çeyreğine kadar sürdüğüne ilişkin anlatılara sözlü tarih çalışmalarında rastlanmaktadır. Çetin Öner romanında bu konuyu Damış Dede karakteriyle ele almıştır. Damış Dede'de at ve ona olan sevgi tutkunun ötesinde yaşam biçimidir. O atlarla özdeşleşmiş olup her fırsatta atlara sahip olmaktadır. Öyleki yaşamıda atlar için ve yine onlarla birlikte son bulacaktır.

Damış Dede bu atı ovada konaklayan Çar'ın askeri Ruslardan çalmıştı (Öner: 29). "Ben at hırsız değilim. Ben atı seviyorum; sevdalıyım ata ben. Güzel bir at, güzel bir kadın gibi onu en iyi sevmesini bilen helal hakkıdır der Afganlar. Ama bizler atı sevmeyiz; atız biz, atın kendisiyiz. ... Darı tohumu üstüne yemin ederim ki atsız yaşayamam ben." "Ama Damış Dede, helal hakkımdır diye onun bunun atını çalmak doğru mu? ... Kürdü, Avşarı, Türkmeni bir avuç arpayı çok görmüşler o güzelim atlara. Koyvermişler dağlara. "Adımızı at hırsızına çıkardı tek başına. "İki taşın arasında dağlayıveriyor sağrısını atların. Benim mührüm var üstlerinde, diye tutturuyor. Jandarmaya karşı cıkıyor." "Atlar da koyun gibi ardı sıra geliyorlar onun. (Öner: 105-106).

Nefo'nun baba sevgisi atla özdeşleşmiş halde. Babasının atına binebilmek çevresindeki rol model büyükleri gibi olma imkanı da sunmaktadır. Dahası hem yazarın olmak istediği tay aslında babasının alını akıtmalı atı olmaktadır. Nefo'ya Kutsal At Şı onun Çerkes kimliğini nasıl inşa edeceğini, geleceğini nasıl şekillendireceğini belirtmekte. Çerkesler için At düşmanın dahi olsa değerlidir anlamlıdır. Savaş meydanında sahipsiz bırakılmaz.

Babası atını çok sever ama Nefo'yu sevdiğini söylemezdi. (Öner: 26). Babası tarladan dönüp ona atını suvarmaya götürmesi için vermesi, ... yol boyu kadın ve kızların gelenek gereği durup geçmelerini beklemeleri. Çeşmenin başındakiler açılıp yer verecekler. Bir Çerkes Atlısı gibi atında dikleşecek bir Haje Dade, bir Damış, bir Muharbey, bir Dudu'yum bende (Öner: 34). "Şu saçlarının güzelliğine bak oğlumun. Bir tay yelesi sanki. Sen benim yiğit oğlumsun Kızıl yelesi tayımsın benim. Kabartay bir taysın." (Öner: 39). Ben tayım ve kişnemek istiyorum dedim. Nenem: "taylar gece kişnemez. Çünkü Çarın askerlerine binicisinin yerini belli eder. (Önder: 43). Rüyamda Kutsal At Şı'yı görürdüm, bana şöyle derdi: gümüş renkli yelesi ile gözlerini bana dikmiş konuşurdu: "Sen bir taysın. Bir Kabartay'sın sen. Büyüyünce kızıl/doru bir at olacaksın. Hiçbir at geçemeyecek seni. Kartal gibi uçacak, fırtına gibi eseceksin. Nal seslerin yankılanacak dağlarda. Türküler yakılacak üstüne. Sen bir taysın. Bir Kabartaysın." (Öner: 44). Kaçıyor Fransız, atını, silahını bırakıp. Bizimkiler alışkın (Öner:96). Hemen yakalıyorlar atları. Her birinin yedeğinde üç beş at, çıkıp geliyorlar savaş alanından. Bağlıyorlar atları birbirlerine. Kimseye vermiyorlar (Öner: 97).

3.3. Koku

Koku, Nefo'nun gözleri görmeyen Ninesinin en önemli meziyetidir. Zira herşeyi sesi ve kokusuyla tanımakta. Koku alma özelliği, ninesi için çok önemlidir. Zira onu kaşenin kaçırabilmesini sağlamıştır. Ninesinin koku alma hassasiyeti Nefo'ya da geçmiştir. Anlatısında Nenesinin, köyün, dağların, Bılız'ın, köydeki diğer insanların durumları ile fiziksel görünüşlerinin yanında onları betimlerken bir diğer unsur olarak kokularını da eklemektedir.

"Dedenden geçti bu huy bana," derdi (Öner: 27). Çünkü Damış kaşenini gecenin karanlığında bir sürü uyuyan kızın arasından kokusundan tanıyarak seçmiş ve siyah atına bindirip kaçırmış, Ardından "haydi bakalım Besleney'ler yetişinde alın bakalım kızınızı elimden diye bağırmıştır (Öner: 28). Nenesi yörede(türküye) başlardı, zira onu kokusundan tanıdı onca kızın arasından dedesi (Öner: 29). Nenesinin sandığı, onun elma, dut Kurusu, üzüm, sabun kokan hazinesiydi (Öner: 45).

Ninesinin gözleri görmesede gönül gözü açıktır ve onunla görebilmekte, hissedebilmektedir de.

"Görüyorsun nine, görüyorsun sen!". "Ne sandın ya... Görüyorum elbette. Görmek için göz gerekmez bana. Burnumla görüyorum, ellerimle, parmaklarımla, kulaklarımla... Yalanı dolanı, yanlış çirkini de görür yüreğim benim. Bunları görmek içinse göz gerekmez... Bir de sevdiklerimi görürüm ben. Dokunarak, koklayarak, öperek... İşte böyle." "Kına gibi kokuyor saçların... Çillerin kekik gibi kokuyor. Tenin yeni doğmuş bir tay gibi. Gözlerin, o kömür karası gözlerin taze mısır ekmeği gibi kokuyor." Ninem kesilmiş süt gibi, taze peynir, kurutulmuş et gibi kokuyor. Elleri elma kokuyor, göğsu yeşil sabun. Soluğu nane kokuyor

(Öner: 108). Nine," diyor. "Kocaman bir kurt gördüm yolda gelirken." Ninem dik dik bakıyor yüzüne. "Sus!" diyor. "Yalan kokuyorsun." (Öner: 108).

Koku, aynı zamanda Bılız'dan başlayarak Nefo'nun köyündeki insanların, ev ve odaların psiko-sosyal tanımlayıcı özelliğidir.

Bılız yoksulluk, Bılız taze kesilmiş ot, Bılız katran kokardı (Öner:17). Bılız. yoksulluk, çavdar ekmeği, bulgur kokardı. Tütün kokardı oğurtusu, sesi korku kokardı (Öner: 50)." Dode'nin evi mısır ve süt kokar (Öner: 35). Dode'nin soluğu sarımsak kokuyordu (Öner: 36). "Tüm ova mısır ekmeği kokusuna durdu (Öner: 52). Oda tütün, sahtiyan ve çay kokuyordu (Öner: 127).

3.4. Koca karı ilaçları

Tabiattan toplanan faydalı bitki, kök ve otlar tüm toplumların doğal tedavi imkan ve araçlarından biridir. Çerkeslerde de kocakarı ilaçları ile kimi rahatsızlıkların tedavi yöntemleri vardır. Çerkes ninelerin tedavi etme şekilleri ve yetenekleri nesilden nesile aktarılan asırlardır süregelen alternatif tıp sayılabilecek önemli tedavi yaklaşımlarını da içermektedir.

Boğazım şişmişti. Başım ağrıyordu. Wownane, şap, karabiber, karanfili, bir topak şekerle karıştırıp dibekte dövdü. Kağıttan bir külaha doldurup boğazıma üfledi. Sonra önüne diz çöküp oturttu beni. Elinde bir parça iple bir kömür parçası vardı. İpi başımın çevresine sarıp ölçtü. İkiye katlayıp yeniden ölçtü. İpin şakağıma gelen ucunu, kömürle çizdi. İpi inceleyip, "Kafatasın oynamış yerinden. Şimdi düzeltirim," dedi. Kafamın üstüne küçük bir yastık yerleştirdi. "Dik dur," dedi, durdum. Kafamın büyüklüğünde (Öner: 35). Kocaman kara bir taş getirdi Dode. Yastığın üstüne yerleştirdi. Wownane taşı sağa sola çevirerek başımın üstünde oynattı. Dode, bir tas sabunlu su getirdi. Wownane, elini bu sabunlu suyla ıslatarak, uzun süre alnımı, şakaklarımı boynumu ovdu. Dualar okuyor. Wownane, "senin bileğin de incinmiş oğlum. Dode! Dodeee! Şu tayının ayağına bir baksana kızım. Kuru üzüm ez, ısıt, ayağına sar!" (Öner: 36).

3.5. Mızık

Toplumlar için müzik ve müzik enstrümanları, onların psiko-sosyal ilişkilerinde ve kültürel yaşamlarında önemli yer tutan kolektif hafıza araçlarıdır. Günümüzde dünyanın hemen her yerinde yaşan Çerkeslerin kullandığı kolektif bellek taşıyan enstrümanlardan biri de mızıkadır. Mızık Çerkeslerin müzik aleti olduğu kadar, insanların duygu, düşünce ve hezeyanlarına tercüman olan atın kuyruk telinden bile yapabildikleri yaşamlarını kuşatan dünyayı renklendiren bir çok çeşidi olan bir müzik aracıdır. Dilin aktarımının yazılı halde

mümkün olmadığı dönemlerde ğıbz⁸, yored⁹ ve mızıkta üçlüsü dilin kullanımı ve genç nesillere taşınmasında önemli bir araç olması yanın da hehes Çerkeslerin en önemli hafıza mekanlarından biri de olmuştur. Her Çerkes gencinin, özellikle kızların mızıkta çalması yada mızıkta eşliğinde düğünde ortaya çıkararak oynayabilmek aynı zamanda o gencin ulaşmak isteyebileceği en belirgin yeteneği olduğu kadar kendini gösterme imkanıdır.

Anlattığı anların vesikalarıyla doluydu: gümüş saatler, takılar, sırmalı giysiler, işlemeli yazmalar, altından gümüşten avadanlıklar, şeker, çay kutuları ve bir mızıkta (Öner: 45). "Düğününde çalacağım, söz!" der atlatırdı. Bir gün o kadar yalvardım ki, dayanamadı. "Kapa," dedi, "şu kapıyı. Sürgüle arkasını." Mızıkayı kabından özenle çıkarıp kucağına aldı. Öyle kaldı bir süre. Bir kediyi okşar gibi okşadı tuşlarını. Birden calmaya başladı. Daldı gitti gözleri uzaklara. Parmakları kanatlanmıştı sanki. Kambur beli doğrudu, başı dikleşti, soluğu sıklaştı. Dalga dalga yayıldı mızıkta sesi köye. Yaşlısı, genci, cocuğu pencereye üşüştüler. Başladığı gibi birden kesiverdi çalışını. Mızıkayı yine özenle kabına yerleştirip, "Yürü!" dedi. "Yürü bacaksız arsız. Ahlat değil miydi istediğin senin? Rezil ettin beni ele güne bu yaştan sonra. Gelinlik kızlar gibi mızıkta çaldırdın" (Öner: 46). Mızıkta sesine durdu tüm Binboğa etekleri (Öner: 52).

3.6. Saç kesme makinası

Anadolu insanının saç kesimi çocukluğundan başlayarak okulla tanışmasıyla sürüp giden, büyük önem kazanan bir hafıza mekanlarından biridir. Yazar romanında köydeki saç kesme makinasının Nefo, Mamu, Mami ve Naho'nun görünüşlerini değiştirmesinin yanında onun köye getirilişiyile bir milada dönüştüğünü de belirtmektedir.

Aygıtın tıkırtıları kesildiğinde cız etti yüreğim. Birden elimi başıma götürüp yokladım. Kırpılmış saçlar avucuma battı. Hatış; kırpılmış bir keçiye benzedin, dedi gülerek. Oysa içim kan ağlıyordu (Öner: 59). "Day!" dedim. "Daaay! Yelelerim, yelelerim Day ninem..." (Öner: 61). Adı "Hatış Usta"ya çıktı. Ustalığını kanıtlayan şey, saç kesme aygıtını söküp temizleyip yeniden çalışır duruma getirebilmesinden kaynaklanıyordu. "Ah canım, halis Solingen bu! German malı!" Köye giren ilk makineydi aygıt. "Hatış'ın makinesinin geldiği yıldı..." ya da "Makinenin gelmesinden üç yıl sonraki kıtlık, kuraklık..." gibi tümcelerle tarih düşülürdü bir olaya (Öner: 56).

3.7. Sürgün

Sürgün kelime anlamıyla bir yerde yaşayan birey yada topluluğun işledikleri bir fiil sonrası o fiile karşılık ceza babında başka bir yere gönderilmeleridir. Ancak Çerkesler için sürgün bu anlamda gerçekleşmemiştir. Çerkeslerin 1864'te Çerkesya'dan sürgün edilmeleri; yıllar süren savaş sonrası yapılan soykırım akabinde sağ kalanlarında zorla yerlerinden

⁸ Ağıt

⁹ Şarkı, türkü.

çıkarılarak, uygun olmayan koşullarda Osmanlıya sürülmelerini içermektedir. Yazar, romanında Çerkeslerin Kafkasya/ Çerkesya'dan sürgün edilmelerini Ninesinden, sürgün sonrası Osmanlı'ya Binboğa'lara iskan edilmelerini ise Bılız'ın dilinden anlatır.

"Kafkasya'dan Osmanlı yurduna kadar kurutulmuş et yiyerek gelebildik biz. Eti olmayanlar açlıktan telef olup gittiler,"(Öner: 48). "Bir gün... Belki yüz yıl, belki bin yıl önce bir gün çıkıp geldiler Binboğalar'a. Birden geldiler. Çevrelerine toplaşıp bakiştık onlara. Arabalarına asıldık, ellerine dokunduk, çizmelerini okşadık(Öner: 51). "Oğul vermiş arı sürüsü gibi daldılar eteklerine dağın.(Öner: 52). Mısıra kestiler tüm tarlaları, yemyeşil mısıra. Nohuta, mercimeğe, arpaya kestiler Dört nal koşan atların toynak seslerine durdu. Silah seslerine, kurşun seslerine durdu. Abazalar bu yana, sizinkiler bu yana, Çecenler öte yana sürdüler atlarını..."(Öner: 52). Çarın askerleri kim? diye soruyorum. "Düşmanlarımız. Bizi evlerimizden, yurdumuzdan, Çerkesya'dan kovanlar"(Önder: 43).

3.8. Savaş

Tüm toplumlardan farklı olarak Çerkeslerin tarihsel kaderinde savaş hep yer almıştır. Romanda Kafkasya/Çerkesya'da yaşanan anıları ile sürgünle sonuçlanan Rus -Kafkas Savaşlarını Ninesinin anlatılarından dile getirmekte. Savaş Çerkesleri Osmanlı'da da peşlerini bırakmamıştır. Bılız'ın anlatılarında Osmanlı'ya geldikten sonra, Seferberlik, 1. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve iç isyanlar izleğinde yaşananları ele almaktadır.

"Ne eşkiya taktılar, ne kıtlık, ne savaş... Düğüne gider gibi dövüşe gittiler. Binboğalar, Toroslar asker kaçağından, Ermeni komitacısından geçilmezken, bunlar, aha bu deli Çerkesler, kendi ayakları, kendi istekleriyle gittiler savaşa... Çala oynaya, türkü söyleye, ağıt yaka gittiler... Çoğu da geri dönmediler. ..." (Öner: 52). "Siz ne bilirsiniz açlığı, savaşı, yokluğu, yoksulluğu... (Öner: 48).

"Otuz üç yıl savaş, yenil... Kovul ata yurdundan, baba ocağından... Ah Seteney, ah bilge kadın, kalk da gör şu halimizi. Rus'a yenik düşüp, Osmanlı'ya el bağlayıp boyun bükten şu dağlıların suratına tükür! Tükür kocamışların ak sakallarına... Tükür kendini yiğit sanan, bu karınca belli, eğri yay bacaklı gençlerin alınlarına... Niye yollara düştük de, taaa buralara, Binboğalar'a sığındık? Utancımızdan. Yenilginin utancından gizleniyoruz şu iki dağın arasına (Öner: 86-87). Çara yenik düştük, yedi yıl tutsak kaldık Rusya'da. Geldik Enver'e uyduk. Bir-iki yıl da öyle geçti. Ardından Kemal Paşa geldi dediler. Hadi onun da hatırı kalmasın dedik, beş yıl da öyle geçti (Öner: 92). Antep'te dövüşüyor bu Damış gibi deli Çerkesler. Fransızın bir bölüğünü de tepeliyorlar (Öner: 96).

3.9. Ölüm

Çetin Öner romanında ölümü estetik halde, mitolojik boyutta sunmaktadır. Ölüm bir yok oluş olarak değil, yüreklerde taşınan ideaların nihai sonucu, bir başka formda yeniden

üretilmesi şeklinde ele alınmaktadır. Nefo, Damış Dede ile Day Ninesinin ölümlerini gerçeküstü mif boyutuyla ele almaktadır. Damış Dede'sinin at sevgisi onu yarı at-yarı insana çevirmiştir ve sırtında da Day Ninesi vardır.

Gece yarısı evden çıkıp fırtınada seslerini duyduğu yıldı atların peşine giden Damış'ı günlerce aradılar dağları, koyakları köylüler. Damış'ın ne ölüsünü ne dirisini bulabildiler (Öner:124). Çoban Husin Damış Dede'yi bulmuştu dağda. Köylüler bir çukura birikmiş kemikleri, kürek kürek çuvala dolduruyorlardı (Öner: 129). Atların kemikleriyle Damış'ın kemiklerini ayırt edemedik, "Kemikleri karışmış birbirlerine (Öner:130). "Ninem nerde?" dedim. "Nineni sakladık," dedi. Annem. Ninemin sandığının anahtarını asmıştı kuşağına. Donup kaldım. Yoksa? "Bitti!" diye bağırdım. Kapıyı açıp dışarıya fırladım. Yanımda koşan Damış Dede'yi gördüm birden. Yarısı at, yarısı insandı. Ninem sırtına binmişti. Yıldı atları sökün ettiler, kır, dorusu, alıyla. Hep birlikte gökkuşağına doğru seğırttik dörtnala. ... Ve ben o zamanlar kendimi rahvan bir tay sanıyordum (Öner:142).

3.10. Din

Din olgusu romanda iki farklı boyutta ele alınmıştır. Bunlar; Çerkeslerin çok Tanrılı dönemlerindeki habzeleri ile oydaşmış halde yaşayageldikleri ile müslümanlaştıktan sonra hehesteki resmi formda varolması gerektir. Romanda din olgusu bu ikisi arasındaki geçişler eşliğinde ele alınmaktadır. Nefo sadece Çerkeslerin değil, çevredeki diğer etnik gurupların: Kürtlerin, Avşarların ve Yörüklerinde kendilerine özgü gelenekleriyle oydaşmış oldukları birer Tanrı kültü taşıdıklarını belirtmektedir.

Koca Tanrı Tha, kar tulumunun ağzını açtı," derlerdi. Köylülerimizin Kafkasya'dan birlikte getirdikleri Tanrı Tha, çevresine dizdiği tulumlara, Kar, Fırtına ve Karanlığı doldurur, beklerdi. Tanrı Tha, Binboğa eteklerine köylülerimizce getirilmiş konuk bir tanrıydı. Kürtlerin, Avşarların, Yörüklerin de kendi tanrıları vardı. Ama bizim köylüler cuma gunleri Allah'a Arapca, öteki günler kendi tanrıları Tha'ya Çerkesce yakarırlardı(Öner:89-90).

3.11. İmam

Hehes yaşamında Samsun yöresi hariç¹⁰, Sivas, Kayseri ve Çukurova civarında yerleşen Çerkesler için imam (Yefendi¹¹) onların kendileri olarak varolmalarında/kalmalarında, dil, gelenek, görenek ve kültürel davranış kodlarının genç nesillere sözlü aktarımında önemli yer tutmuştur. Çerkesler için Nefo'nun çocukluğunda köylerde kendi imkanlarıyla temin ettikleri imamlar görev yapmaktaydı. Bu imamlar imamlık yetkinliklerinden çok köylüler üzerindeki saygınlıklarıyla da ön planda idiler.

¹⁰ Sürgün sonrası Samsun ve civarında 400'e yakın Çerkes köyü kurulur. Of dan gelen imamların "Siz Moskof dilini konuşuyorsunuz. Bu keşere dili konuşarak Allah'ın gazabını bu köye çekmeyin!" telkinleri ile bir iki nesil sonrasında Çerkesce yörede unutulur ve yok edilmiş olur (Aksoy, 2018:176).

¹¹ Çerkes geleneği ile oydaşmış dinsel yaşam pratiklerini icra edebilen Çerkes imamlara verilen ad.

"Köyün imamıydı Haje. İncecik sesiyle bir ezan okurduki yüreğine işlerdi dinleyenlerin. Ezan vakti yaklaştıkca ne köpekler havlar, ne atlar kışner, ne koyunlar meleşirdi" (Öner: 91). "Köyün imamı Haje Dade Arapca başladığı cuma konuşmasını Türkçe sürdürür, Çerkesce bitirirdi" (Öner: 89-90).

3.12. Mitoloji, destanlar ve kadın

Romanda en geniş yer verilen hafıza mekanlarından biride mitoloji ve destanlardır. Romanda daha çok Çerkes Nart destanlarında yer alan kadın karakterler yer almaktadırlar. Destansı anlatılar içerisinde Çerkeslerin anaerkil dönemdeki savaşçı kızların göğüslerinin dağlanması Tameris karakterinde sunulmakta. Osmanlı'ya sürgünle Binboğalara iskan edilmesinin verdiği utanca Day Ninenin yaşadığı iç hesaplaşma içeren duyguları ile yer verilmekte. Diğer taraftan Nart'ların kızı Seteney'den bahsedilerek O'nun Nart'ların çobanı ile diyalogu, Sosriko'nun dünyaya gelmesinde yaşadıkları, Tlepş'in yardımları anlatılmakta. Ayrıca bir diğer mitolojik karakter olarak Nart Pharmat' da konu edilmektedir.

"Babası Kabartay, anası İskit'ti. Adı... "Tameris'ti." "Eline uz bir kızdı Tameris. Baste yapmasını, pilav pişirmesini, Maksime¹² ve Kundepsu¹³ mayalamasını, ok atmasını, ata binip kılıç sallamasını da becerirdi. Tameris silahlarını kuşanır, dağ keçisi avlardı O zamanlar Kafkas ülkesi kadınlardan sorulurdu (Öner:62). Kadınlar egemendi ulusa. ... Göğsü vurulacak kızların saçları taranmış, örülmüş çiçek gibi süslenmişlerdi. Tören gereği sağ göğüsleri dağlanacaktı ok atmalarına engel olmasın diye.". ... Tören bitince Gök Tanrı'ya bir at kurban edildi. Yer Tanrı'ya, Ateş Tanrı'ya, tüm tanrılara yakarıldı(Öner:63). Kendimizi Koca Tanrı Tha'nın Küçük Oğlu gibi gerdirdik Binboğa dağlarına. ... Bir tek uyurken unutuyoruz yenilgimizi. ... (Öner: 86). Ah Seteney, ah bilge kadın, kalk da gör şu halimizi. Kıçı yamalı gödelek Rus'a yenik düşüp, Osmanlı'ya el bağlayıp boyun bükken şu dağlıların suratına tükür! Öner:86-87)."İnsan topuğundan ya da diz kapağından yaralandımı . bitmiş demektir. Canımız topuğumuzdadır bizim. Seteney'in torunlarıyız biz." (Öner: 99).

"Adı Seteney'di. Güzeldi, bilgeydi, gençti. Dereye çamaşır yıkamaya indi. Nartların sığırtmacı (çobanı) onu görünce çarpıldı. Gözleri kamaştı güzelliğinden. ... Onun ilgisizliğine kızan çoban, yayını gerip salladı oku. Ok geldi, geldi, geldi Seteney'in oturduğu taşta saplandı kaldı. Al götür otaşı bırakma orta yerde. Ben o oka sevgimi buladım. Seteney sığırtmacı kırmadı, aldı götürdü taşı da. ... "Günler geçti aylar geçti, dokuz ay, sekiz gün bekledi Seteney. Dokuzuncu gün taş, dokunulamayacak kadar ısındı. Ey koca tanrı Tha! Gün erişti artık . Ya taş kendiliğinden çatlırsa? ... Bir tanık gerek bana bir tanık (Öner: 100-101). "Taşı eteğine sarıp Tlepş'in işliğinin yolunu tuttu. "Kocaman bir çekiçle vurdu, taş yarılıverdi orta yerinden. "Ve içinden, kor gibi alev alev yanan bir çocuk çıktı. Kocaman bir

¹² Çerkeslere özgü alkolsüz bir içecek.

¹³ Ekşi süt ve yoğurttan yapılan bir içecek

maşa ile topuğundan yakaladı bebeği, suya daldırdı. ... Çocuk çelikleşti. Ne ki maşanın tuttuğu diz kapağı, et kemik olarak kaldı. "Seteney kulağına eğilip kutsadı onu. "Sosruko! Sosruko! Sosruko!" dedi. "Tlepş, babası, Seteney de anası oldu çocuğun. ... (Öner: 102-103). Yıntz'ları Nart Pharmat'ın verdiği ateşle yendik. Ama Pharmat'ı da bulamamacasına yitirdik ateş yüzünden. Bu da acı yanı ateşin... Nart Phamart olmasa insanlık, kılıç, kalkan, kama, tırmık, dirgen, çapa, kazma, kürek, çekiç olmazdı. ... Öner: 110).

3.13. Sünnet

Çerkeslerde sünnet olmak, 18.asırda Çerkesya'da müslümanlığın yaygınlaşmasıyla başlamıştır denilebilir. Osmanlı'ya gelmelerinden sonra sünnet ritüeli kültürlenme sonucu hakim kültürdeki formuyla benimsenmiştir.Yazar romanında Mami Naho, Mamu ve Nefo'nun sünnet edilmelerini örneklemektedir.

Birden bir davul sesi geldi. Ardından zurnanın o ince tekdüze sesi katıldı ona. ... Bir kez bir Avşar düğününde görmüştüm bu çalgıları. Ne işi vardı bu çalgıcıların Mısırbeylerin damında?(Öner: 65). Mamu, geri çekilmek isteyince kısıvrak yakalandı ama. Çırpınıp elinden kurtulmaya çalıştı. Beceremeyince bağırmağa başladı bana: "Nefooo! Kaç buradan, kaç! Çükünü kesecekler Nefooo!" (Öner: 65). Uyandığımda iş işten geçmişti. Davulcuyla zurnacının karşısındaydım. Birden davul / zurna çalmaya başladı. Bağırıyordum ama sesim duyulmuyordu. Bir parıltı gördüm sünnetçinin elinde; bir usturaydı bu. İncecik bir sızı duydum apışaramda. Hepsi o kadar! .. Mamu ile yan yana serildi yatağımız. (Öner: 68).

Çerkesya'daki mevcut anlayış; her ne kadar Hehes Adıgeler kendi miras dillerini kaybetmiş olsalarda Adıgeliklerini korumuşlar ve bildikleri dillerde Adıgelerle ilgili eserler meydana getirmişlerdir (Tımj 2004: 3) şeklindedir. Ancak Çetin Öner'in kendi anadilini kaybetmiş olduğu söylenemez. Zira bu eserinde zaman zaman kullandığı Çerkesce cümleler vardır.

"Bılız gıdohaaa! Bılız gıdohaaa!"(Bılız geliyor, Bılız geliyor) Fırlar cıkardım evden, "Tene? Tene?"(Nerde? Nerde?) diye bağırarak Naho'ya doğru koşardım (Öner: 16). Naho saymaya başladı: "Zı... du... şı... (Bir...iki...üç) (Öner: 20). Koşup cevresini aldılar adamın; 'Ohus apşi!"(Hoş geldin) dediler (Öner: 36). "Nane!"(Nene) "Duğuj?"(Kurt) diyorum (Öner: 42). Mami, yanıma gelip usulca çekiyor kolumu: "Sit jier yee?"(Ne diyor bu)"Wered."(Şarkı) Naho, gözü Bılız'da, bize doğru eğilip, "Wered jiakım he! Yueplka, mağ thamışker. Ğıbze jier, Ğıbze..." (Şarkı söylemiyor yahu! Baksana garibim ağlıyor. Ağıt okuyor, ağıt) diyor (Öner: 53). "Mır sit?"(Bu ne?) "At." "Mır?"(Bu?) "Elma." "Mır?"(Bu?) "Kuş." (Öner: 70-71). "Dadeee"(Dede) "Het aar?"(Kim o?) "Sera dade, Nefo." (Benim Dede. Nefo). (Öner: 92).

Romanda Çerkesler ile Avşarlar arasında gelişen karşılıklı kültürlenme sonucunda yiyecekler, damak tadı gibi örneklerde karşılıklı "ötekileştirme" cümlelerine de zaman zaman rastlanmaktadır.

"Otlamaya çıkmış Avşarlar" dediler. Çocuklar çiriş topladılar dağdan. Ninesi Nefo'yu göndermedi. "Yaprağını sokmam eve ben deli Avşarlar gibi ot yemem" dedi (Öner: 22).

Varsa yoksa Avşarlar gibi bir ot bellemişsiniz, otlanıp duruyorsunuz dağda bayırda. Buraların otu da bir boka yarasa bari. Ne yaraya merhem olur, ne mideye aş." (Öner: 48). Bılız şöyle dedi: "Ve onlar için, 'Saçları sarı, giydikleri deri, yedikleri darı' dedik (Öner: 52).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Adıge yazarlar nerede yaşıyor yada hangi dilde yazıyor olsalarda, mutlak şekilde sözlü tarih etkisinde kalırlar (Tımj 2004: 4). Bu tespiti incelediğimiz Çetin Öner'in kaleme aldığı Dağlara Yazılı'dır romanında da gördük. Yazarın bahse konu romanı da ninesinin çocukluğunda kendisine anlattıkları sözlü tarih üzerine kuruludur. Dolayısıyla Çerkes kültür ve geleneğinin aktarılmasında süreğenliğinin sağlanmasında yukarıda ele alınan hafıza mekanlarını içeren sözlü tarih materyallerinin edebiyata taşınmış örneklerinin çok önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz. Günümüzde bize geçmişimizi anlatabilecek toplumsal hafızaya sahip büyüklerimizin, ne yazık ki giderek azalmakta olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla halen ulaşabildiklerimizin anlatılarının kayıt altına alınması, yazın hayatına taşınması elzem olup, geçmişin geleceğe ulaştırılmasında da temel referanslarımız olacaktır.

Diğer hehes yazarlarda olduğu gibi, Çetin Öner, Dağlara Yazılıdır adlı romanında hakim kültür ve topluma karşı "etnik savunmacı" bir yaklaşımda bulunmayıp, kendi öz aidiyet duygusu ile öz güvenini yedeğinde tutan bir anlatı yöntemini kullanmıştır. Yazar eserinde Çerkesler ile komşuları Avşarlar arasında kurulan karşılıklı kültürlenmeyi ve akabinde gelişen "ötekileştirmeyi" reel bir şekilde ortaya koymuştur. Çerkeslerin Osmanlı ve akabinde Türkiye'deki yaşamlarının çevreyle uyum, karşılıklı güven, vatan savunmasında ve her türlü zorlukta kader birliği yapılarak süregeldiğini, Çetin Öner'in Bılız karakteriyle ortaya koyduğu söylenebilir. Romanda dinsel algı ve dinsel pratiklerin resmi politik söylem ve yaklaşımların ötesinde, toplumların kendi kültürel kodlarıyla oydaşmış halde ihdas edilmesi, sunulması ve icra edilmesi gerektiği hususunun belirtildiği görülmüştür. Romanın bir diğer özelliği ise, eserin kaleme alındığı dönem, "12 Eylül 1980 Askeri Darbe" sonrası olup, sözlü ve basılı sanat eserlerinde Türkçe dışında başka dillerin kullanılmasının yasak olduğu yıllardır. Buna rağmen Çetin Öner romanında Çerkesce diyaloglara ve kelimelere yer

vererek yasaklı döneme rağmen edebi eserlerde Çerkescenin dilsel varlığı ile süreğenliğine katkı sağlamıştır denilebilir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Elbruz. *Benim Adım 1864*, 2. Baskı. İstanbul:İletişim, 2018.
- Atik, Abdulkadir ve Erdoğan, Şeyma Bilginer. "Toplumsal Bellek ve Medya", *Atatürk İletişim Dergisi* 6 (Ocak 2014): 3.
- Forster, Edward Morgan. *Roman Sanatı*, Trc., Ünal Aytür, İstanbul: Adam Yayınları, 2001.
- Jusdanis, Gregory. *Kurgu Hedef Tahtasında-Edebiyatın Savunusu*. Trc. Çiçek Öztekin, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Kavcar, Cahit.. *Edebiyat ve Eğitim*, Ankara: Engin Yayınları, 1999.
- Nora, Pierre. *Hafıza Mekanları*. Trc. Mehmet Emin Özcan. Ankara: Dost Kitabevi, 2006.
- Öner, Çetin. *Dağlara Yazılıdır*. roman. İstanbul: Can Yayınları, 1984.
- Plisnier, Charles. *Roman Üzerine Düşünceler* Trc., Hilmi Uçan, Ankara: Hece Yayınları, 2003.
- Schudson, Michael. "Dynamics of Distortion in Collective Memory", içinde *Memory Distortion, How Minds, Brains and Societies Reconstruct the Past*, (ed.) Daniel Schacter, Cambridge, London: Harvard University Press, 1997
- Timij, Hamişe. *Hehes Düney: Oruoatehemre heşıpıka tıhığehemre*, Nalçik: Elbruz, 2004.
- Biyografya beta. "Çetin Öner". Erişim: 27 Ağustos 2018.
<http://www.biyografya.com/biyografi/259>.

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Haziran / June 2019, 25 : 278-288

Trafik Kazası Sonucu Ölümlerin Yaş/Nüfus İlişkisinde Değerlendirilmesi
Evaluation of Deaths Caused by Road Traffic Accidents in Relation to Age/Population

Seda HATIPOĞLU

Dr. Öğretim Üyesi Gazi Üniversitesi, Trafik Planlaması ve Uygulaması Anabilim Dalı

Dr., Gazi University, Traffic Planning and Implementation

Ankara, Turkey

sedab@gazi.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4511-1914>

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.4259>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 17 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 23 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 278-288

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Trafik Kazası Sonucu Ölümlerin Yaş/Nüfus İlişkisinde Değerlendirilmesi

Öz: Trafik kazaları ve bu kazalar sonucu meydana gelen ölüm ve yaralanmalar Türkiye’de olduğu gibi tüm dünyada en önemli sağlık sorunlarından biridir. Dünya Sağlık Örgütünün 2015 yılı yol güvenliği raporunda; her yıl yaşanan karayolu trafik kazalarında 1.2 milyondan fazla kişinin öldüğu yaklaşık 50 milyon kişinin yaralandığı belirtilmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’nin de içinde bulunduğu 36 ülke de trafik kazası sonucu ölümlerin yaşlara göre dağılımı, nüfusun yaşlara göre dağılımıyla ilişkilendirilerek analiz edilmiş ve ölüm katsayıları oluşturulmuştur. Analiz; çocuk, genç, yetişkin ve yaşlı ölümleri olmak üzere dört ana grupta toplanmıştır. Çıkan sonuçlar ülkeler bazında karşılaştırılmış ve değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda trafik kazası sonucu meydana gelen ölümlerin raporlanmasında yaş/nüfus ilişkisinin göz önüne alınmasının ülke sıralamalarını değiştirdiği ortaya konulmuş, yapılacak trafik güvenliği çalışmalarının bu durum göz önüne alınarak değerlendirilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ulaşım, Trafik, Kaza, Yaş, Nüfus

Evaluation Of Deaths Caused By Road Traffic Accidents In Relation To Age/Population

Abstract: Traffic accidents and deaths /injuries reason of that accidents are one of the most important health problems in the world as Turkey. It is indicated at Road Safety Annual Report 2015 of World Health Organisation that more than 1.2 million deaths and about 50 million injuries are occurred at road traffic accidents every year. In this study, in 36 countries including Turkey, the distribution of deaths caused by traffic accidents according to ages was analyzed by associating with distribution of population based on age parameter and death coefficients were determined in this way. Analysis was established based on four main categories which are children, young, adult and elderly deaths. The results of the study are compared and evaluated on country basis. As a result of the evaluation, it was revealed that taking into account the age / population relationship in reporting of deaths caused by traffic accidents changed the country rankings and it was suggested that traffic safety studies to be conducted should be evaluated considering this situation.

Keywords: Transportation, Traffic, Accident, Age, Population

GİRİŞ

Trafik güvenliği çalışmalarının temeli doğru bilgiye dayandığı için trafik kazalarını en aza indirmek doğru bilgiye ulaşmak ile mümkün olmaktadır. Trafik kazaları ile

mücadelede etkinlik sağlanması için gerçek verilere sahip olunması gerekmektedir. Bu nedenle trafik kaza bilgilerinin sağlıklı tutulması ve güvenilir bir şekilde kayıt altına alınması önem arz etmektedir. Bu sayede trafik kazalarına karşı etkili önlemler alınarak daha gerçekçi ve uygulanabilir projeler geliştirilmesi mümkün olabilmektedir. Doğru ve uygulanabilir stratejilerin belirlenebilmesi, daha etkili önlemler alınması ve yöntemler geliştirilebilmesi için doğru ve güvenilir istatistiki veriler yol gösterecek değerlerdir (Şengül, 2015).

Ülkelerin trafik kazalarının yaş gruplarına göre dağılımı ile ilgili istatistiklerinde ölüm oranları, “yaş grubunun ölümü/toplam ölüm oranı” şeklinde verilmektedir. Oysa trafik kazalarının yaş gruplarına göre dağılımı incelenirken, o yaş grubunun ülke nüfusu içindeki yüzdesinin göz ardı edilmesi istatistiği doğrudan uzaklaştıracaktır. Bu çalışmada ülke nüfus dağılımları da dikkate alınarak ölüm katsayıları oluşturulmuş ve değerlendirme bu katsayılar üzerinden yapılmıştır.

Trafik kazalarının oluşumunda kişinin yaşı önemli faktörlerden biridir. Tüm dünyada bu konuda yapılan birçok araştırma vardır ve bu araştırmalara göre de kaza şekli ve sıklığı ile yaş arasında farklı ilişkiler bulunmuştur.

Lesli ve Rooney'in (1996), yaptığı bir araştırma 18-24 yaş arasındaki sürücülerin oldukça büyük kaza riski taşıdıklarını ortaya koymuştur. Stradling, Parker, Lajunen ve Meadows (1998) tarafından yapılan bir araştırma genç, erkek ve çok fazla yol kat ederek araç kullanan sürücülerin daha fazla trafik suçu işlediklerini göstermiştir. Bu araştırmacılar elde ettikleri sonuçlara dayanarak, 31-70 yaş arasındaki sürücülerin, 18-30 yaş arasındaki sürücülere oranla aktif trafik kazalarına daha çok karıştıklarını rapor etmişlerdir. Sümer (2001) tarafından yürütölen bir başka araştırmada da sürücülerin yaşlarının arttıkça trafik ihlallerinin azaldığı bulunmuştur. Bu bulgularla uyumlu olarak, Deery ve Fildes (1999), çarpışma şeklinde gerçekleşen trafik kazalarına karışan gençlerin oranının daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

Bazı araştırmacılar genç sürücülerin yaşlı sürücülere göre trafikte daha saldırgan araç kullandıklarını ve daha fazla saldırgan davrandıklarını (Smith, Waterman & Ward, 2006), araç kullanırken daha fazla risk içeren davranışlar sergilediklerini (Deery & Fildes, 1999), öndeki araçla aralarında daha az mesafe bıraktıklarını (Evans & Wasielewski, 1983), daha hızlı araç kullandıklarını (Wasielewski, 1984), daha fazla macera aradıklarını (Schwebel & ark., 2007) gösteren bulgular rapor etmişlerdir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre, 65 yaş üstü sürücülerin, sürüş yeteneklerinin zayıflaması ve fiziksel nedenlerden dolayı trafik kazası sonrası ölüm oranları

yüksektir. Gençlerin trafik kazalarına karışma riski yetişkinlerden fazladır. Global ölçekte 15-29 yaş arasında ölümlerin ana nedeni trafik kazaları olarak görölmektedir (WHO, 2015).

Yapılan çalışmalar, korunmasız yol kullanıcıları olarak adlandırılan yayaaların içerisinde çocuklar ve yaşlıların en önemli risk gruplarını oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Performans Denetimi Raporu, 2008).

1. TRAFİK KAZASI SONUCU ÖLÜMLERİN YAŞ-NUFUS İLİŞKİSİNDE İNCELENMESİ

Yapılan bu çalışmada Türkiye'nin de içinde bulunduğu 36 ülkenin yaş gruplarına göre trafik kazası sonrası ölüm oranları incelenmiş, ölüm katsayıları bulunmuş ve yorumlanmıştır. Tabloların (Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4) oluşturulması için aşağıdaki çalışmalar yapılmıştır.

Uluslararası Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından 2016 yılında yayınlanan yıllık raporunda 40 ülkenin 2014 yılına ait trafik ve kaza istatistikleri sunulmuştur (Road Safety Annual Report, 2016). Raporda çalışmaya dahil edilen 36 ülkenin "yaş gruplarına göre trafik kazası sonrası ölüm sayıları kayıt edilmiştir. Bu sayılar, yine aynı raporda verilen 2014 senesi trafik kazası sonrası ölüm sayıları ile oranlanmış, ölüm yüzdeleri hesaplanmıştır.

Tarihsel bir birliktelik sağlanması için Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden Türkiye'de 2014 senesi trafik kazası sonucu ölümlerin yaşlara göre dağılımı alınmıştır.

OECD ve TÜİK verilerindeki yaş aralıkları farklı olduğundan, bir kıyaslama yapılabilmesi için yaş aralıkları aynı yaşlara denk gelecek şekilde birleştirilmiş ve 0-14 (çocuk), 15-24 (genç), 25-64 (yetişkin), 65+ (yaşlı) olmak üzere 4 ana yaş grubu oluşturulmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri Merkezi Haberalma Teşkilatı - CIA tarafından ülkeler hakkında toplanan bilgilerin referans kaynak kitabı olan The World Factbook'dan bu çalışmada yer alan 36 ülkenin yaşa göre nüfus dağılımları bulunmuştur. Bu dağılımlar bir önceki maddede belirtilen yaş gruplarına göre tasnif edilmiştir.

TÜİK verilerinden Türkiye'deki yaşa göre nüfus dağılımı verileri alınmış ve bunlar yine 3. maddede verilen dört gruba göre sınıflandırılmıştır.

Her dört yaş grubu için nüfusa göre ölüm katsayıları oluşturulmuş ve en büyük katsayıdan (en kötü durumdan) en küçük katsayıya (en iyi duruma) göre sıralama yapılmıştır.

Tablo 1. Trafik kazası sonucu ölüm 0-14 yaş (çocuk)

Ölke	0-14 yaş/Nüfus (A)	0-14 yaş kaza ölüm/toplam kaza ölüm (B)	Nüfusa göre ölüm katsayısı (100B/A)
Litvanya	14,93	6,37	42,67
Fas	26,04	10,23	39,23
Türkiye	25,08	7,88	31,42
İrlanda	21,51	6,74	31,33
Arjantin	24,72	7,20	29,13
Şili	20,27	5,62	27,73
İsrail	27,73	7,45	26,87
Finlandiya	16,42	4,37	26,61
Malezya	28,16	7,00	24,86
İsviçre	15,10	3,70	24,50
Meksika	27,26	6,45	23,66
Kanada	15,44	3,65	23,64
Norveç	18,02	4,23	23,47
Yeni Zelanda	19,76	4,07	20,60
Hollanda	16,56	3,33	20,11
Avustralya	17,84	3,56	19,96
Danimarka	16,58	3,3	19,90
Fransa	18,59	3,31	17,81
Belçika	17,12	3,01	17,58
A.B.D.	18,84	3,27	17,36
Polonya	14,72	2,5	16,98
Almanya	12,83	2,10	16,37
Jamaika	27,66	4,23	15,52
Birleşik Krallık	17,44	2,70	15,48
Japonya	12,97	2,00	15,42
İsveç	17,28	2,59	14,99
İspanya	15,43	2,19	14,19
Macaristan	14,76	2,08	14,09
Slovenya	13,35	1,85	13,85
Çek Cumhuriyeti	15,09	2,03	13,45
Avusturya	14,02	1,86	13,27
İtalya	13,69	1,77	12,93
Sırbistan	14,64	1,87	12,77
Yunanistan	13,93	1,26	9,05
Portekiz	15,50	1,25	8,06
Kore	17,21	1,36	7,90

Tablo 2 Trafik kazası sonucu ölüm 15-24 yaş (genç)

Ülke	15-24 yaş/Nüfus (A)	15-24 yaş kaza ölüm/toplam ölüm (B)	Nüfusa göre ölüm katsayısı (100B/A)
Malezya	16,86	43,11	255,69
İtalya	9,74	18,28	187,68
Kanada	12,12	21,26	175,41
Fransa	11,80	20,63	174,83
Yunanistan	9,68	16,73	172,83
Almanya	10,22	17,38	170,06
Belçika	11,47	19,12	166,70
Finlandiya	11,60	19,21	165,60
Birleşik Krallık	12,15	20,12	165,60
Çek Cumhuriyeti	9,89	16,13	163,42
Polonya	11,11	17,80	160,22
Arjantin	15,43	24,34	157,74
Avusturya	11,33	17,44	153,93
Yeni Zelanda	13,56	20,68	152,51
Norveç	12,80	19,49	152,27
İrlanda	11,80	17,62	149,32
İsviçre	11,11	16,46	148,15
Sırbistan	11,34	16,79	148,06
A.B.D.	13,46	19,81	147,18
Avustralya	12,96	18,56	143,21
Litvanya	11,55	15,36	132,99
Hollanda	12,11	14,91	123,12
Meksika	17,72	21,25	119,92
Şili	15,45	16,47	106,60
Danimarka	13,12	13,74	104,73
İsrail	15,52	16,15	104,06
Türkiye	16,11	16,51	102,48
İsveç	11,63	11,85	101,89
Fas	17,22	17,11	99,36
Slovenya	9,58	9,26	96,66
Jamaika	21,13	20,24	95,79
İspanya	9,56	9,12	95,40
Macaristan	11,19	10,54	94,19
Portekiz	11,40	9,87	86,58
Japonya	9,67	8,29	85,73
Kore	14,48	7,48	51,66

Tablo 3. Trafik kazası sonucu ölüm 25-64 yaş (yetişkin)

Ülke	25-64 yaş/Nüfus (A)	25-64 yaş kaza ölüm/toplam ölüm (B)	Nüfusa göre ölüm katsayısı (100B/A)
Meksika	48,10	58,66	121,95
İtalya	55,19	67,14	121,65
Jamaika	43,37	52,57	121,21
Türkiye	51,51	62,12	120,60
Fas	50,13	60,10	119,89
Norveç	52,68	61,86	117,43
Arjantin	48,38	56,45	116,68
Macaristan	55,40	62,62	113,03
A.B.D.	52,45	59,18	112,83
Slovenya	58,12	64,81	111,51
Litvanya	54,09	60,30	111,48
Çek Cumhuriyeti	56,52	62,50	110,58
Şili	53,77	58,66	109,09
Fransa	50,48	53,25	105,49
Portekiz	53,95	56,43	104,60
Avustralya	53,37	55,51	104,00
İspanya	57,15	59,36	103,87
Yunanistan	55,71	57,86	103,86
Sırbistan	55,99	57,09	101,96
Belçika	53,01	53,92	101,72
Finlandiya	51,32	51,97	101,27
İsveç	50,96	51,11	100,29
Yeni Zelanda	51,75	51,86	100,21
Polonya	57,92	57,84	99,86
Danimarka	51,33	51,10	99,55
İrlanda	53,85	53,37	99,11
İsrail	45,66	45,03	98,62
Kanada	54,26	53,49	98,58
Birleşik Krallık	52,51	51,62	98,31
Avusturya	55,56	53,95	97,10
Kore	56,68	53,04	93,58
Almanya	55,19	51,29	92,93
Malezya	49,12	40,70	82,86
İsviçre	55,83	44,44	79,60
Hollanda	52,97	39,12	73,85
Japonya	50,08	35,24	69,37

Tablo 4. Trafik kazası sonucu ölüm 65+ yaş (yaşlı)

Ölke	+65 yaş/Nüfus	+65 yaş kaza ölüm/toplam ölüm	kaza ölüm katsayısı (100B/A)
Kore	11,64	38,11	327,41
Hollanda	16,35	42,63	260,73
İsrail	11,09	23,30	210,10
Japonya	27,28	54,46	199,63
İsviçre	17,96	35,39	197,05
Jamaika	7,94	14,80	186,40
İrlanda	12,84	22,28	173,52
Meksika	6,93	12,02	173,45
İsveç	20,12	34,44	171,17
Portekiz	19,15	32,29	168,62
Fas	6,56	10,78	164,33
Danimarka	18,96	31,07	163,87
Türkiye	8,00	12,83	160,38
İspanya	17,85	28,26	158,32
Malezya	5,86	9,20	157,00
Şili	10,50	16,09	153,24
İtalya	21,37	32,24	150,87
Birleşik Krallık	17,9	25,57	142,85
Avusturya	19,09	26,74	140,07
Yeni Zelanda	14,94	20,34	136,14
Almanya	21,76	29,58	135,94
Sırbistan	18,03	24,25	134,50
Belçika	18,4	24,48	133,04
Polonya	16,26	21,61	132,90
Macaristan	18,65	24,76	132,76
Avustralya	15,82	20,78	131,35
Slovenya	18,95	24,07	127,02
Norveç	16,51	20,34	123,2
Fransa	19,12	22,78	119,14
Finlandiya	20,66	24,45	118,34
A.B.D.	15,25	17,47	114,56
Yunanistan	20,68	23,52	113,73
Kanada	18,18	20,61	113,37
Çek Cumhuriyeti	18,50	19,04	102,92
Litvanya	19,42	17,60	90,62
Arjantin	11,46	7,05	61,52

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Başta Dünya Sağlık Örgütü olmak üzere uluslararası kuruluşların yaptığı araştırmalara göre, tüm dünyadaki ölümlerin sebepleri sıralandığında trafik kazaları 9. sırada yer almaktadır. Trafik kazası sonucu meydana gelen ölümlerin 2020 yılına kadar küresel sağlık yükü olarak 3. sırayı almış olacağı tahmin edilmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'nin de içinde bulunduğu 36 ülkedeki trafik kazaları sonucu ölümler, nüfus yaş grubu oranları dikkate alınarak incelenmiş ve mevcut durum değerlendirilmiştir.

Trafik kazası sonrası ölümler çocuk (0-14), genç (15-24), yetişkin (25-64) ve yaşlı (65+) olmak üzere 4 ana grupta incelenmiş ve elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

0-14 yaş (çocuk) trafik kazası sonucu ölümlerde;

- 36 ülke arasında en kötü durumdaki ülkeler sırasıyla Litvanya, Fas, Türkiye, İrlanda ve Arjantin'dir.
- 36 ülke arasında en iyi durumdaki ülkeler sırasıyla Kore, Portekiz, Yunanistan, Sırbistan ve İtalya'dır.
- Litvanya 0-14 yaş kaza sonucu ölüm/toplam kaza sonucu ölüm yüzdesinde 8. sırada olarak gözükürken, ülkenin 0-14 yaş nüfusuyla oranlandığında 1. sırada yani en kötü durumdaki ülke konumundadır.

15-24 yaş (genç) trafik kazası sonucu ölümlerde;

- 36 ülke arasında en kötü durumdaki ülkeler sırasıyla Malezya, İtalya, Kanada, Fransa ve Yunanistan'dır.
- 36 ülke arasında en iyi durumdaki ülkeler sırasıyla Kore, Japonya, Portekiz, Macaristan ve İspanya'dır.
- 15-24 yaş kaza sonucu ölüm/toplam kaza sonucu ölüm yüzdesinde İtalya 14. sırada olarak gözükürken, ülkenin 15-24 yaş nüfusuyla oranlandığında 2. sıradadır. Meksika ise istatistiklerde en kötü beş ülke içindeyken nüfusa oranlandığında 23. sırada yer almaktadır.

25-64 yaş (yetişkin) trafik kazası sonucu ölümlerde;

- 36 ülke arasında en kötü durumdaki ülkeler sırasıyla Meksika, İtalya, Jamaika, Türkiye ve Fas'dır.
- 36 ülke arasında en iyi durumdaki ülkeler sırasıyla Japonya, Hollanda, İsviçre, Malezya ve Almanya'dır.
- Slovenya ve Çek Cumhuriyeti kaza sonucu ölüm yüzdelerinde en kötü 5 ülke içindeyken, nüfusa oranlandıklarında 10. ve 12. sıralarda yer almaktadırlar.

Meksika ve Jamaika ise kaza sonucu ölümlerde 11. ve 25. sıralardayken nüfusa oranlandığında 1. ve 3. sırada yer almaktadırlar.

65+ yaş (yaşlı) trafik kazası sonucu ölümlerde;

- 36 ÷lke arasında en kötü durumdaki ÷lkeler sırasıyla Kore, Hollanda, İsrail, Japonya ve İsviçre'dir.
- 36 ÷lke arasında en iyi durumdaki ÷lkeler sırasıyla Arjantin, Litvanya, Çek Cumhuriyeti, Kanada ve Yunanistan'dır.
- İsrail kaza sonucu ölüm yüzdelerinde 19. sırada gözükürken, nüfusa oranlandığında 3. sırada yer almaktadırlar.

Genel bir değerlendirme yapıldığında ortaya çıkan en çarpıcı sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

- Türkiye çocuk ve yetişkin ölümlerinde en kötü durumdaki beş ÷lkenin içindedir.
- Fas, Türkiye ile büyük benzerlik göstermekte ve oda çocuk ve yetişkin ölümlerinde en kötü durumdaki beş ÷lkenin içinde yer almaktadır.
- İtalya çocuk ölümlerinde en iyi durumdaki 5 ÷lkenin içindeyken, genç ve yetişkin ölümlerinde en kötü durumdaki 5 ÷lkenin içinde yer almaktadır.
- Japonya genç ve yetişkin ölümlerinde en iyi durumdaki 5 ÷lkenin içindeyken, yaşlı ölümlerinde en kötü durumdaki 5 ÷lkenin içinde yer almaktadır.
- Yunanistan çocuk ve yaşlı ölümlerinde en iyi durumdaki 5 ÷lkenin içindeyken, genç ölümlerinde en kötü durumdaki 5 ÷lkenin içinde yer almaktadır.
- Kore çocuk ve genç ölümlerinde en iyi durumdaki ÷lkeyken, yaşlı ölümlerinde en kötü durumdaki ÷lkedir.

Trafik kazaları ve trafik kazaları sonucu ölümler Türkiye'de olduğu gibi, birçok ÷lkede de en önemli sorunlardan biridir. Sorunun çözümü için mevcut durumu iyi analiz edebilmek ve çözümleri amaç odaklı geliştirebilmek gereklidir.

Bu çalışmada ÷lkelerin nüfus dağılımları da göz önünde bulundurularak yaş gruplarına göre trafik kazası sonucu ölümler analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Bu çalışmanın ileride araştırmacılar tarafından yapılabilecek; yine nüfus dağılımları göz önüne alınarak yaş gruplarına göre ölüm sebeplerinin birbirleriyle kıyaslanması çalışmasına temel oluşturabileceği düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

- Deery, H. A. & Fildes, B. N. Young novice driver subtypes: Relationship to high-risk behavior, traffic accident record, and simulator driving performance. *Human Factors*, 41, 628-643, 1999.
- Evans, L., & Wasielewski, P. Risky driving related to driver and vehicle characteristics. *Accident Analysis and Prevention*, 15, 121-136, 1983.
- Global Status Report On Road Safety. World Health Organization. Geneva, Switzerland, 2015.
- Leslie, J.C., Rooney F. Psychological Factors in Road Traffic Accidents-Statistical Evidents and A Study of The Effects of Viewing and Anti-Speeding Film, *Irish Journal of Psychology*, Vol.17, No.1, 35-47, 1996.
- Performans Denetimi Raporu. Trafik Kazalarını Önleme Faaliyetleri, TC Sayıştay Başkanlığı, Ankara, 2008.
- Road Safety Annual Report. OECD Publishing, Paris, 2016.
- Schwebel, D.C., Ball, K. K., Severson, J., Barton, B. K., Rizzo, M., Viamonte, S. M. Individual difference factors in risky driving among older adults *Journal of Safety Research*, 38, 501-509, 2007.
- Smith, P., Waterman, M., & Ward, N. Driving aggression in forensic and non-forensic populations: Relationships to self-reported levels of aggression, anger and impulsivity. *British Journal of Psychology*, 97, 387- 403, 2006.
- Stradling, S. G., Parker, D., Lajunen, T., Meadows, M. L., & Xie, C. Q. Drivers violations, errors, lapses and crash involvement: International comparisons. *Proceedings of the Conference Road Safety in Europa*, 3345, 1998.
- Sümer, N. Trafik kazalarını kestirmede sürücülük becerileri, hata ve ihlallerin rolü. *Trafik ve Yol Güvenliği Kongresi Bildiriler Kitabı*, 3844, 2001.
- Şengül, A. Trafik Kazalarında Gerçek Verilerin Oluşturulması Ve Trafik Kazalarının Önlenmesine Yönelik Etkin Eğitim Faaliyetlerinin İncelenmesi, Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi İstanbul, 2015.
- The World Factbook. Central Intelligence Agency, .S. Government Printing Office, 2014.
- Wasielewski, P. Speed as a measure of driver risk: Observed speed versus driver and vehicle characteristics. *Accident Analysis and Prevention*, 16, 89-103, 1984.

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Haziran / June 2019, 25 : 289-308

Eylül Dönemi Seminer Çalışmalarına Yönelik Öğretmen Görüşleri

Teacher' Views on September Term Seminars

Ahmet GÖÇ

Maarif Müfettişi, Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Inspector of Education, Çanakkale Provinciale Direcorete of National Education

Çanakkale, Turkey

ahmetgoc35@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.25.1434>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 17 Mayıs / May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 23 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 23 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 25

Sayfa / Pages: 289-308

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved. www.toplumbilimleri.com

Eylül Dönemi Seminer Çalışmalarına Yönelik Öğretmen Görüşleri

Öz: Hiçbir meslek, hizmet öncesi verilen eğitim ile emekli olunan süreye kadar yürütülmesi olası değildir. Birçok resmi veya özel kurum, çalışanlarını hizmetiçi eğitimler ile geliştirmeyi hedefler. Bu sayede, çalışanlarının değişen şartlara ayak uydurmasını sağlamaya çalışır. MEB de eğitim işgörenlerini, zaman zaman hizmetiçi eğitime almak suretiyle niteliklerini arttırmayı hedeflemiştir. Eğitim işgörenleri arasında öğretmenler, en büyük grubu oluşturduğundan hemen hemen hepsinin merkezi hizmetiçi eğitim faaliyetlerine alması ne zaman ne de finansman olarak olası değildir. Ders yılı sonu ve ders yılı başlamadan önce yürütülen ve toplamda dört hafta süren seminer çalışmaları, öğretmen yeterliklerini geliştirmek için bir fırsattır. Bu araştırmada, resmi okul/kurumlarda görev yapan öğretmenlerin, 2018-2019 öğretim yılı Eylül döneminde ilk defa uygulamaya konulan seminer çalışmaları için belirlenen konu, etkinlik ve ayrılan sürelerle yönelik görüşleri ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmaya anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise ve halk eğitim merkezlerinde görev yapan öğretmenler katılmıştır. Çalışma, 2018-2019 öğretim yılı başında uygulanan seminer çalışmalarına alınan konuların faydalı olup olmadığı, etkinliklere ayrılan sürelerin yeterli olup olmadığı ve en yararlı etkinliğin ne olduğunun tespitine yönelik olarak şekillendirilmiştir. Araştırma, Çanakkale ili Bayramiç ilçesinde görev yapan öğretmenleri kapsamaktadır. Araştırma, Bayramiç ilçesinde bulunan 1 anaokulu, 9 ilkokul, 7 ortaokul, 4 lise ve 1 halk eğitim merkezinde görev yapan 246 öğretmen ile yapılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından hazırlanan anket kullanılmıştır. 2018-2019 öğretim yılı başında yürütülen seminer çalışmalarına alınan konular “faydalı”, ayrılan zaman “etkili” olduğu şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Hizmet içi eğitim, Öğretmen, Seminer.

Teacher' Views on September Term Seminars

Abstract: There is no occupation which carried out until retirement without pre-service training. Most of the public or private institutions aim to develop their employees through in-service training. In this way, the institutions try to ensure that their employees adapt to changing conditions. The Ministry of Education also aims to enhance the qualifications of its employees by taking in-service training from time to time. Among the employees of education, the whole of teachers are not attended the central in-service training activities because of funding and the crowd of teachers. Seminars, which last for four weeks in total, before the end of the school year and before the start of the school year, are an opportunity to develop teacher competencies. In this research, it is aimed to reveal the opinions of teachers working in official schools/institutions on the subjects, activities and allocated times for the seminar studies that were put into practice for the first time in September 2018-2019 academic year. Teachers who are working in kindergarten, primary, secondary, high schools and public education centres participated in the study. The study was designed to determine whether the subjects included in the seminar studies implemented at the beginning of the 2018-2019 academic year were beneficial, whether the time allocated to the activities were sufficient and what was the most beneficial activity. The teachers working in Bayramiç/Çanakkale are involved in the study. The research was carried out by 246 teachers who are working in a kindergarten, nine primary schools, seven secondary schools, four high schools and a public education center in Bayramiç. The questionnaire prepared by the researcher was used as a data collection tool. At the end of

the research, it is conducted that the subjects in the seminar activities at the beginning of the 2018-2019 academic year are “useful” and the allocated time for them is “effective”.

Keywords: In-service training, Seminar, Teacher.

GİRİŞ

Toplumun bütün katmanlarıyla gelişmesi, yenilenmesi ve kalkınması eğitim sayesinde olacaktır. Toplumun bir kesimi geliştirilirken bir kısmı geri bırakılırsa veya önemsenmez ise toplumsal kalkınma sağlanmaz. Kalkınmanın kaynağı ve motor gücü olan eğitim, bireylere bilgi, turum, davranış ve değerler kazandırarak birlikte yaşama becerilerinin gelişmesini sağlar. Kişiler almış oldukları eğitim sayesinde topluma uyum sağlama, mesleki bilgi ve becerilerini geliştirebilme olanağı bulur.

Eğitim yöneticisi; öğretmenlik mesleğinin ve eğitimciliğinin ana meslek olduğunu, ağaçtan örnek vermek gerekirse öğretmenlik mesleği ağacın kökü ve gövdesi, diğer branşların veya mesleklerin de bu ağacın dalları durumunda olduğunu iyi kavramış olmalıdır (Çelikkaya, 2011). Mükemmel bir okul, gösterişli bir bina ve içi eğitim öğretim araçlarıyla donatılan okul demek değildir. Bu araç gereçlerle donatılması elbette nitelikli eğitim için gereklidir. Mükemmel bir okul ancak iyi yetişmiş öğretmenin çalıştığı okuldur. Bir okulun katkısı bu okulda çalışan öğretmenlerin niteliği ile doğru orantılıdır. Sistem olarak ne kadar mükemmel olursa olsun, sistemin kalitesini yükseltecek ve mükemmel hale getirecek olan etkenin öğretmen olduğu düşünülmektedir (Baştepe, 2009; Sulak, 2012).

Eğitimin niteliği ve kalitesi de büyük ölçüde öğretmenin niteliği ile doğru orantılıdır. Bu bakımdan eğitim sistemi içinde görev alacak öğretmenlerin, gerek hizmet öncesinde, gerekse hizmet içinde, iyi bir biçimde yetişmesi ve yetiştirilmesi, eğitim hizmetinin kalitesi yönünden önem taşımaktadır (Celep, 2004). “Öğretmenlik mesleğinin, sosyologlarca kabul edilen tam bir tanımı olmamakla beraber, temel kriterler şöyle sıralanmaktadır: özel alan bilgisi, bilgiyi geliştirme, yetiştirme ve geliştirme, faydalı hizmet sunma ve mesleki sorumluluktur, Öğretmenlik bu ölçütler çerçevesinde değerlendirildiğinde, tam anlamıyla bir meslek olduğu görülmektedir. Bu nedenle, öğretmenlik herkesin yapabileceği bir iş değildir (Türkoğlu, 2002).

Örgüt çalışanları bireysel ve mesleki gereksinimlerini eğitim ile karşıladığı bilincindedir. Kişi hangi işi yapıyor olursa olsun, işine devam ettiği sürece eğitime olan ihtiyacını bilir ve bunu karşılamaya çalışır. İster fen bilimleri ister sosyal bilimlerdeki gelişmeler olsun öğrenmeye olan gereksinimi ortaya koyar ki bu da yaşam boyu öğrenme anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eğitim işgörenleri, hizmet öncesi eğitim ile mesleğe başlamadan, hizmetiçi eğitim ile de mesleğe başladıktan sonra eğitim imkanları sağlamak suretiyle kişinin eğitim almasına olanak tanır (Demirel, 1999).

Bütün mesleklerde olduğu gibi öğretmenlik de fakülte eğitimi sonrasında emekli olana kadar hiçbir yenilik ve gelişme olmaksızın sürdürülebilecek bir meslek değildir. Hayatın her alanı her gün değişmekte olduğundan dinamik olan eğitim sistemi ve sürecinin de değişmemesi beklenemez. Değişen hayattan etkilenen ve hayatın değişmesini de etkileyen eğitimin ana damarı olan öğretmenlerin de değişmemesi, yeniliklere ayak uydurmaması düşünülemez. Bu maksatla, öğretmenlerin meslek içinde kendilerini yenilemesi, gelişmesi beklenir. Ders yılı sonu ile öğretim yılı başında yürütülen seminer çalışmaları da öğretmenlerin mesleki ve kişisel gelişimlerine fırsat vermektedir (Demirtaş, 1996).

Başarılı eğitim için başarılı öğretmenler olmazsa olmazlarımız arasındadır hiç şüphesiz. Öğretmenlerin başarılı olması da yeteneklerini geliştirmesi, değişen koşullara göre kendilerini

yenilemesi gerektiği açıktır. Öğretmenlerin kendilerini geliştirmesinde hizmetiçi eğitim önemli olup seminer çalışması olarak ifade edilen uygulama da önemli bir fırsattır. Öğretmenler, seminer çalışmaları ile bilgi ve becerileri yenileyerek öğretmenlik yeterliliğini arttırabilir ve iyi öğretmen olabilirler (Seferoğlu, 2004).

Ders yılı bitiminde ve öğretim yılı başlamadan önce bütün eğitim kurumlarında öğretmenlerin mesleki çalışmaları uzunca bir süredir devam etmektedir. Bugüne kadar farklı uygulamalar söz konusu olmuştur. Seminer çalışmalarında bazen konu, bazen yer, bazen de başlama ve bitiş tarihi önerisi yapılmış ve bu konu hakkında eğitim işgörenleri bilgilendirilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğünün görevleri, 652 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 15'inci maddesinde "(1) 1. Öğretmenlerin nitelikleri ve yeterliklerinin belirlenmesi ve geliştirilmesine yönelik politikaları oluşturmak, bu amaçla ilgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak; 2. Bakanlık öğretmenleri ile talepleri hâlinde özel eğitim kurumları eğitim personeline yönelik olarak; meslek öncesi ve meslek içi eğitimi vermek veya verdirmek, gelişmeleri için kurslar açmak veya açtırmak, uzmanlık programları, seminer, sempozyum, konferans ve benzeri etkinlikler düzenlemek; 3. Öğretmenlere yönelik olarak verilecek eğitime ilişkin konularda inceleme ve araştırmalar yapmak; 4. Görev alanına giren konularda kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapmak; bunlarla ortak çalışma, araştırma, eğitim programları düzenlemek, danışma kurulları ve komisyonlar oluşturmak. 5. Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak. (2) Öğretmenlere verilecek meslek öncesi, meslek içi ve diğer eğitimlere ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle belirlenir" şeklinde tanımlanmıştır. (Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011).

Öğretmenlerin meslek içinde eğitimlerinden sorumlu olan Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, bu görevini ifa etmek için çeşitli hizmetiçi eğitimler düzenlemektedir. Ayrıca ders yılı bitiminde öğretmenlerin yaz tatili başlamadan önce ve yaz tatili bitiminde öğretim yılı öncesinde mesleki çalışmalara program önerisi yapmak sureti ile öğretmenlerin mesleki/kişisel gelişimlerine katkı sağlamaktadır.

Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, 2018-2019 öğretim yılının birinci dönem başında, mesleki çalışma konularına öneri ötesinde bir uygulamaya el atmış ve 2018 Eylül Mesleki Çalışma Programını da Temel Eğitim, Ortaöğretim, Mesleki ve Teknik Eğitim, Din Öğretimi, Hayat Boyu Öğrenme, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı kurumlar/okullara yönelik programlar hazırlanmıştır.

2018-2019 öğretim yılı öncesinde de yürütülmesi planlanan mesleki çalışmalarla (1) eğitimin niteliği geliştirilmesi, verimliliğinin arttırılması, (2) alan bilgisi konusunda öğretmenlerin mesleki gelişimine katkı sağlanması, (3) yenilenen öğretim programları hakkında öğretmenlerin bilgileneceği ve içeriği hakkında müzakere edilmesi, (4) öğretmenlerin ders işlenişlerinde uygulanan yöntem ve teknikler, öğretim materyalleri, ölçme ve değerlendirme ölçütleri hakkında bilgi ve tecrübe paylaşımlarında bulunması, (5) eğitimde karşılaşılan sorunların tespiti ve çözümüne yönelik öneri geliştirilmesi, (6) eğitim sürecinin sistematik değerlendirmesinin yapılması ve bir sonraki sürece ön hazırlık zemini hazırlaması, (7) eğitim alanındaki iyi örneklerin ve özgün çalışmaların geliştirilmesi, (8) öğretmenlerin iş birliği içinde derslerini yürütmesi, yeni öğretim materyalleri hazırlanması, geliştirmesi ve paylaşması amaçlanmıştır (Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, 2018).

Öğretim Programları ve Kazanımlar, Öğretmenlik Mesleki Genel Yeterlikleri, Öğretim Yöntem ve Teknikleri, Öğretim Materyalleri, Sosyal Kültürel Etkinlikler, Değerler Eğitimi, Sınıf Yönetimi ve Akademik Başarı, Ölçme ve Değerlendirme, Mesleki Gelişim, Özel Öğretim Uygulamaları olmak üzere toplam on başlıkta çalışılacak olan konular belirlenmiştir. Bu on ana konu

haricinde de sınav kaygısı, okul ve çevre güvenliği, ergenlerde iletişim gibi yirmi beş konu başlığı daha belirlenmiş ve il/ilçe milli eğitim müdürlüklerinin çerçeve programı gözeterek yerel ihtiyaçlara göre mesleki çalışma faaliyette bulunmasını 31/08/2018 tarih ve E.152202059 sayılı yazı ile kurumlardan istemiştir.

Eylül 2018 Mesleki Çalışma Programında ilk defa “bir milyon öğretmen bir milyon fikir” etkinliği ile öğretmenlerin görüşlerine başvurulmuş ve bu görüşlerin il raporuna bağlanmak suretiyle Bakanlığa gönderilmesi istenmiştir.

1.1. Problem Durumu

İnsan çevresinden etkilenen bir varlık olduğu gibi çevresini de etkileyen bir varlıktır. Çevresi değişen insan, çevresine uyum sağlar ve değiştiği gibi lider olma özelliklerine sahip olan insan da çevresini değiştirir. Kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmeler insanı değiştirdiği gibi meslekleri de değiştirir. Bununla birlikte yeni meslekler icat eder. Her alandaki gelişme insanı etkilediği gibi meslekleri de etkilemektedir. Mesleki değişimlerin dünyaya ayak uydurması beklenir. Tam bu noktada hizmet içi eğitim devreye girmektedir. Eğitim işgörenleri, hizmetiçi eğitim yolu ile mesleki ve kişisel gelişimlerini sürekli hale getirebilirler (Altınışık, 1996).

Öğretmenlerin niteliğinin artırılması için hizmet için eğitim önemlidir. Hizmetiçi eğitimlerle, çalışanlar mesleki ve kişisel gelişimlerinde süreklilik sağlanır, eğitim hizmetinin niteliğinde gelişme sağlanır. Eğitim çalışanlarının bilgi, beceri ve davranışlarında günün koşullarında göre değişim gerçekleştirilir. Öğretmenlerin hizmet öncesinde yetiştirilmesi ne kadar önemli idiyse de sürekli değişen sorumluluklar nedeniyle hizmet içinde de yetiştirilmesi bir o kadar önemlidir (Demirtaş, 1996). Öğretmenlerin hizmetiçi eğitime tabi tutulması iş verimliliğinin artırılmasına, moralin yükselmesinde, kontrol edilmenin azaltılmasına, iş kazalarının azalmasında, okulda süreklilik ve uyumun artmasında neden olmaktadır (Tortop, v.dğr., 2007).

Eylül 2018 Mesleki Çalışma Programı her ne kadar seminer çalışması olarak adlandırırsa da bunu hizmetiçi eğitim olarak tanımlamak mümkündür. Seminer çalışması da ister öğretim yılı olarak isterse takvim yılı olarak bakalım yılda iki defa yapılmaktadır. Yılda 1-3 kez düzenlenen hizmetiçi eğitimde konu, ne kadar ayrıntılı ve kapsamlı işlenirse işlensin, sürekli değişen şartlara uygun olarak tasarlanırsa tasarlanırsın sonraki sürece tam olarak karşılık geldiği iddia edilemez. Ancak yine de hizmetiçi eğitim, eğitim çalışanının yeni şeyler öğrenmesine katkı sağlamakta, kişinin niteliğine olumlu katkı sağlana bu değişimin de okulun/kurumun gelişmesine ve değişen şartlara ayak uydurmasına olanak vermektedir. Böylece insan kaynağının etkililiğinin ve verimliliğinin artmasına neden olur. Böylece hizmet öncesinde öğrenilen ancak değişen bilimsel gelişmeler sebebiyle güne ayak uydurulamayan bilgi, beceri ve davranışlar, hizmetiçi eğitim faaliyetleriyle yenilenmesi, değiştirilmesi, geliştirilmesi imkanı sağlanır (Şafak, 2008). Böylece eğitim işgöreninde değişime neden olan hizmetiçi eğitim, hem kurumsal hem de bireysel yarar sağlar (Taymaz, 1981). Her öğretim yılında (dersler başlamadan ve derslerin bitiminde) dört hafta süren seminer çalışmaları, öğretmenlere kişisel ve mesleki gelişim fırsatı sunması açısından önemlidir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; 2018 Eylül dönemi, Milli Eğitim Bakanlığının hazırlamış olduğu mesleki çalışma programının öğretmenlere yararlı olup olmadığı, programa alınan etkinliklere ayrılan sürenin yeterli olup olmadığı, en yararlı etkinliğin hangisi ve nedeninin ne/neler olduğunu tanımlamaya çalışmaktır.

Her öğretim yılında, biri Eylül diğeri Haziran ayında olmak üzere toplam dört hata süren seminer çalışması yürütülmektedir. 2018-2019 Öğretim yılı öncesinde Eylül ayında ilk defa farklı bir süreç başlatılmıştır. 2018 Eylül döneminde yürütülen seminer çalışmasının yararlı olup olmadığının bilinmesine ihtiyaç durulmuştur.

1.3. Araştırmanın Önemi

Mesleki yeterlikler hizmet öncesi eğitim ile kazandırılmak istenir ve bu yüzden hiç şüphesiz önemlidir. Bununla birlikte, hiçbir meslek de hizmet öncesi alınan eğitim ile sürdürülmesi olası da değildir. Sürekli değişen şartlar ve olasılıklar, mevcut yeterlikleri geliştirmeyi zorunlu kıldığı gibi yeni yeterlikler kazanmayı da zorunlu gerekli kılar. Bütün örgütler, değişen şartlara uyum sağlayabilmek için çalışanları geliştirmeyi hedefler. Bu nedenle, çalışanlarını değişen şartlara uydurmak için çeşitli hizmetiçi eğitimler düzenlerler. Milli Eğitim Bakanlığı da eğitim işgörenlerini, değişen ve gelişen dünyaya ayak uydurması için birçok merkezi, yerel hizmetiçi eğitim faaliyetleri yürütür. Eğitim işgörenleri arasında öğretmenler, en büyük grubu oluşturmaktadır. Bu da onlar için düzenlenecek hizmetiçi eğitimlerini, zaman, mekan ve finansman olarak bir hayli güçleştirir. Ders yılı sonu ve ders yılı başlamadan önce düzenlenen ve toplam dört hafta süren seminer çalışması, öğretmenler için hizmetiçi eğitim fırsatı sunması açısından önemlidir.

Öğretmenlerin mesleki gelişimlerine 1960 yılında başlanmış ve merkezi olarak yürütülmüştür. MEB'in 1982 yılındaki yapısal değişiklik söz konusu olup merkezi planlama MEB Hizmetiçi Eğitim Daire Başkanlığı, yerelde de Valilikler tarafından yürütülmeye devam edilmiştir (Bümen, 2012).

Her öğretim yılında, toplamda dört hafta süre ile seminer çalışması, ilk defa 2018 Eylül döneminde farklı bir şekilde uygulamaya konulmuştur. Her öğrenme kademesi için programlar belirlenmiş ve uygulamalı süreçlere ağırlık verilmiştir. Yürütülen çalışmalar da Milli Eğitim Müdürlüğünden Maarif Müfettişlerinin eli ile izlenmesi sağlanarak dönüt alınma yoluna girilmiştir.

Seminer çalışmaları, öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimlerine olumlu katkı yapması için yürütülmektedir. Seminer çalışmalarının kalitesi ile öğretmen niteliğini zenginleştirilmek istenmektedir. Seminer çalışmalarına alınan konu, süre, etkinlik çeşitliliği gibi unsurlar ile kazanılan veya geliştirilen yeterliliklerin öğrenme sürecine olumlu sağlaması beklenmektedir. Nitelikli öğrenme sürecinin, öğretmen niteliğinin artırılmasına bağlıdır. Bu nedenle, kaliteli planlanan ve yürütülen seminer çalışması, öğretmene yapılan en iyi yatırım fırsatıdır.

Milli Eğitim Bakanlığı, Eylül 2018 Mesleki Çalışma Programında “bir milyon öğretmen bir milyon fikir” etkinliği ile öğretmenlerin görüşlerine başvurmuştur. Bu sayede, eğitim sürecinde yaşanan sorunlar hakkında ilk elden bilgi alması önemlidir. Elde edilen bilginin, eğitim süreçlerine olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Eylül 2018 Mesleki Çalışma Programının öğretmenler tarafından yararlı bulunup bulunmadığı ile ilgili bilgiler, seminer çalışmalarının etkili ve verimli planlanmasına olumlu katkı sağlayacaktır. Öğretmenlerin mesleki ve kişisel gelişimlerine katkı sağlamak için oluşturulan programın yarar sağlayıp sağlamadığı ile ilgili dönütler alınması bu nedenle önemlidir.

1.3.1. Problem

Bayramiç İlçesinde bulunan okul/kurumlarda görev yapan öğretmenler, Milli Eğitim Bakanlığının 2018 Eylül Mesleki Çalışma Programına alınan konuları, etkinlikleri faydalı bulmuşlar mıdır?

1.3.2.Alt Problemler

Bayramiç İlçesinde bulunan okul/kurumlarda görev yapan öğretmenler, Milli Eğitim Bakanlığının 2018 Eylül Mesleki Çalışma Programına alınan konuları, etkinlikleri faydalı bulmuşlar mıdır?

1) Konuları yararlı bulma, cinsiyete, medeni duruma, hizmet süresine ve okul/kurum türüne göre farklılaşmakta mıdır?

2) Etkinlikleri yararlı bulma, cinsiyete, medeni duruma, hizmet süresine ve okul/kurum türüne göre farklılaşmakta mıdır?

3) Etkinliklere ayrılan süreyi yeterli bulma, cinsiyete, medeni duruma, hizmet süresine ve okul/kurum türüne göre farklılaşmakta mıdır?

4) En yararlı etkinlik hangisidir? Nedeni nedir?

1.4.Araştırmanın Sınırlılıkları

1) Araştırma verileri, 2018-2019 öğretim yılında Bayramiç ilçesinde resmi anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise, halk eğitim merkezinde görev yapan öğretmenlerin görüşleri ile sınırlandırılmıştır.

2) Araştırmaya konu olan öğretmenler, evreni yeterli düzeyde temsil etmektedir.

3) Araştırma verileri, ankete katılan kişilerin vermiş oldukları cevaplarla sınırlıdır.

4) Anket, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından her örgün ve yaygın eğitim kurumu için ayrı ayrı hazırlanan 2018 Mesleki Çalışma Programlarında yer alan ortak konu ve etkinlikler seçilmek sureti ile oluşturulduğundan programın tamamını kuşatmaktan uzaktır. Örgün ve yaygın eğitim kurumları için hazırlanan programlarında ortak konu ve etkinlikleri ile sınırlıdır.

2.1. Yöntem

Bu bölümde araştırma modeline, evrene ve örnekleme, araştırma verilerinin toplanmasına ve çözümlenmesine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2.1.1. Araştırmanın Modeli

Bayramiç ilçesinde anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise ve halk eğitim merkezinde görev yapan öğretmenlerin, Milli Eğitim Bakanlığının 2018 Eylül Mesleki Çalışma Programının yararlı olup olmadığını ortaya konmasını amaçlayan çalışmada, karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem araştırmaları farklı şekillerde tanımlansa da (Greene, v.dğr., 1989; Tashakkori - Creswell, 2007; Greene, 2007; Creswell - Plano Clark 2014), bu yöntemi hem bir yöntem hem de felsefi yönleri de olan bir araştırma deseni olarak tanımlamışlardır. Karma yöntem araştırmaları, olguları ve konuları hem nicel he de nitel verilerin toplanması ve analizi ile bütünsel olarak yansıtmaya çalışan çalışmalarıdır. Bu çalışmada da öğretmenlerin seminer dönemine yönelik görüşleri hem nitel hem de nicel veriler tonlanarak değerlendirilmiştir. Veri elde etme tekniği birden fazla olduğu için çalışma karma yöntem olarak şekillendirilmiştir (Creswell - Plano Clark, 2014; Jhonson – Christensen, 2014; Kıncal, 2014, Patton, 2014). Karma model ile verilerin geçerliliği ve güvenilirliğini daha bir üst seviyeye çıkartılmak suretiyle çalışmanın kalitesi artırmak amaçlanmıştır (Kıncal, 2014).

2.1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Bayramiç ilçesinde bulunan resmi anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise ve halk eğitim merkezinde görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Bayramiç ilçesinde bir anaokulu, dokuz ilkokul, yedi ortaokul, dört lise ve bir halk eğitim merkezinde 280 öğretmen norm kadrosu söz konusudur. Çalışmada evrenin tamamına ulaşılması hedeflenmiş örneklem alma yoluna gidilmemiştir. Fakat mevcut 280 öğretmenden 34'ü rapor, izin, geçici görevlendirme nedeniyle 2018 Eylül ayında yürütülen mesleki çalışmalara katılmadığı görülmüş. Bu 34 katılımcı çalışmanın dışında tutulmuştur. Böylece çalışmada örneklem almak yerine ulaşılabilen evren çalışmanın katılımcılarını oluşturmuştur. Seminer çalışmasında katılan 246'ı öğretmenden 236'sına ulaşılmış ve verilen anketlerden 214'ü geri dönmüştür. Geri dönen anketlerden 26'sında veri eksikliği olduğundan (cinsiyet, medeni durum, okul türü, hizmet süresi) değerlendirilmeye alınmamıştır.

2.1.3. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada kullanılan ölçeğin birinci bölümde demografik değişkenler yer almaktadır. İkinci bölümde mesleki çalışma programına alınan on konu, yedi etkinlik, üçüncü bölümde yedi etkinlik ile bu etkinliklerden en yararlı olanın ne olduğu, yarar nedeninin ol olduğunu soran bir sorundan oluşmaktadır. Anket, Milli Eğitim Bakanlığı örgün ve yaygın eğitim kurumu için ayrı ayrı hazırlanan 2018 Mesleki Çalışma Programlarında yer alan ortak konu ve etkinlikler seçilmek sureti ile oluşturulmuştur. Kullanılan anket bir ölçek olmadığından, ön-test ya da faktör analizi gibi teknikler uygulanmamış, bunun yerine geçerlik sağlanması için farklı konuları temsilen 1 akademisyen, 1 maarif müfettişi, 1 okul yöneticisi ve 1 öğretmen olmak üzere toplam 4 uzmandan görüş alınmıştır.

2.1.4. Verilerin Analizi

Veriler üzerinde hangi istatistiksel testlerin uygulanacağını belirlemek amacıyla verilerin normal dağılım gösterip göstermediği tespit etmek için Kolmogorov Smirnov testi yapılmıştır.

Ölçeğin cinsiyet, medeni durum, yaş, okul türü kategorik değişkenlerinde konu ve etkinliklerin faydalı olup olmadığı ile ilgili verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini test edilmiştir. Verilerin normal dağılım göstermemesi üzerine analizler yapılırken çoklu değişkenlerde Kruskal-Wallis, ikili değişkenlerde Mann-Whitney U testi uygulamak sureti ile gruplar arasında fark olup olmadığına bakılmıştır.

Konu ve etkinliklerin yararlı olup olmadığı ile ilgili ortalamalar yorumlanırken puan aralıkları;

4.20 – 5.00 'çok faydalı buldum'

3.40 – 4.19 'faydalı buldum'

2.60 – 3.39 'orta derecede faydalı buldum'

1.80 – 2.59 'faydalı bulmadım'

1.00 – 1.79 'hiç faydalı bulmadım'

Etkinliklere ayrılan sürenin yeterli olup olmadığı ile ilgili ortalamalar yorumlanırken puan aralıkları;

4.20 – 5.00 'çok yeterliydi'

3.40 – 4.19 ‘yeterliydi’

2.60 – 3.39 ‘orta derecede yeterliydi’

1.80 – 2.59 ‘yeterli değildi’

1.00 – 1.79 ‘hiç yeterli değildi’

Şeklinde değerlendirilmiştir

3.1. Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyet, medeni durum, toplam hizmet süresi, çalıştıkları okul türü ve eğitim durumları değişkenlerine göre frekans ve yüzdeleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo1: Araştırmaya Katılan Grupların Demografik Özellikleri

Değişkenler	Kategoriler	N	%
Cinsiyet	Kadın	107	56,9
	Erkek	81	43,1
Medeni Durum	Evli	163	86,7
	Bekar	25	13,3
Hizmet Süresi	1 – 6 Yıl	48	25,5
	7 – 12 Yıl	54	28,7
	13 – 18 Yıl	36	19,1
	19 – 24 Yıl	27	14,4
	25 – 30 Yıl	15	8,0
	31 Yıl ve üstü	8	4,3
Okul/Kurum Türü	Okul Öncesi	5	2,7
	İlkokul	77	41,0
	Ortaokul	68	36,2
	Lise	35	18,6
	Yaygın Eğitim	3	1,6
	Ön Lisans	5	2,7
Eğitim Durumu	Lisans	159	84,6
	Yüksek Lisans	22	11,7
	Doktora	2	1,1

Tablo 1’e göre cinsiyet değişkenine göre katılımcıların %56,9’unun kadın, %43,1’inin erkek olduğu görülmektedir. Medeni duruma baktığımızda, büyük çoğunluğunun evli olduğu görülmektedir.

Toplam hizmet süresi açısından bakıldığında 1-12 yıl deneyime sahip olan öğretmenlerin %54,2'ye karşılık geldiği görülmektedir. Buradan hareketle Bayramiç ilçesinde görev yapan öğretmenler genç denecek yaşlardır.

Çalışmaya katılan öğretmenlerin %2,7'si okulöncesinde, %41'i ilkokulda, %36,2'si ortaokulda, %18,6'sı lisede, %1,6'sı yaygın eğitim kurumunda görev yapmaktadır. İlkokulda eğitim süresinin dört yıl olduğu göz önüne alındığında, okul öncesinde en azından %10'luk öğretmen istihdamı olması gerektiği anlaşılmaktadır. Dolaylı olarak bu veri, Bayramiç ilçesindeki okulöncesi okullaşma oranlarını da ifade etmektedir. Okulöncesindeki istihdamın düşüklüğü, köylerde ikamet eden çağ nüfusun okulöncesi eğitimden istenilen seviyede yararlanamadığı sonucuna götürmektedir.

Bayramiç ilçesinde görev yapan öğretmenlerin arasında ön lisans mezunu sayısının azlığı önemlidir. 1990'lı yıllarda sınıf öğretmenliği alanının, dört yıllık eğitime alınmış olması nedeniyle beklenen bir sonuçtur. Yüksek lisans yapan öğretmen oranının da hiç azımsanmayacak bir orandadır. İl/ilçe Millî Eğitim Müdürlükleri, yüksek lisansa veya doktoralı öğretmenlerin uzmanlık alanlarını işe koşmak sureti ile mesleki çalışmaları daha nitelikli hale getirebilirler.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin vermiş oldukları cevaplara göre en yararlı mesleki çalışma konu sıralaması aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: 2018-2019 Öğretim Yılı Mesleki Çalışma Programı Konularının Faydalılık Sıralaması

KONULAR	Ortalama
Sınıf yönetimi ve akademik başarı konusu	3,90
Mesleki gelişim konusu	3,90
Özel eğitim konusu	3,89
Değerler eğitimi konusu	3,83
Sosyal kültürel etkinlikler konusu	3,81
Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri konusu	3,80
Öğretim programları ve kazanımları konusu	3,75
Öğretim yöntemleri ve teknikleri konusu	3,74
Ölçme ve değerlendirme konusu	3,70
Öğretim materyalleri konusu	3,61

Mesleki gelişim konusunun en faydalı konular arasında sıralamada üstlerde yer almış olması manidardır. Tabloda yer alan bu veriden, öğretmenlerin mesleki gelişime önem verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Mesleki gelişim birçok farklı yollarla sağlanabilir. Haziran ve Eylül ayında yürütülen mesleki çalışmalar da öğretmenlerin mesleki ve kişisel gelişim araçlarından birisidir. Mesleki seminer çalışmalarının etkin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesinin öğretmenlere olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bununla birlikte, konuların faydalı addedilme sıralamasında “sınıf yönetimi ve akademik başarı” birinci sırayı almaktadır. Madde metninde “sınıf yönetimi” ve “akademik başarı” birlikte bulunmaktadır. Araştırmacılar, bu şekilde ikili konuların aynı soru içerisinde bulunması konusunun problemlili olduğunu bilmesine rağmen, MEB'in göndermiş olduğu kriterlerde birlikte kullanıldığından ve başlıklar verbatim olarak bu kaynaklarından alındığından, değiştirme yoluna gidilmemiştir. Bununla birlikte araştırmanın bütünlüğü adına bu şekilde analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, konu yeterliliğinin sınıf yönetiminden mi yoksa akademik başarıdan mı kaynaklandığı konusunda herhangi

bir sonuca ulaşılamamıştır. Her ne kadar ayrıştırılamamış olsa da ilk iki sırada “sınıf yönetimi ve akademik başarı” konusu ile “mesleki gelişim” konusunun yer almış olması, öğretmenlerimizin kendilerini yenileme ve geliştirme konusunda istekli oldukları şeklinde yorumlanmıştır.

Tablo 3: 2018-2019 Öğretim Yılı Mesleki Çalışma Programı Etkinliklerinin Faydalılık Sıralaması

ETKİNLİKLER	Ortalama
Bir milyon öğretmen bir milyon fikir etkinliği	4,16
Tecrübe konuşuyor video kümesini	4,00
Mesleki çalışma dönemi video kümesini	3,99
Bilim tarihi sohbetleri kitabını	3,95
Genel trafik eğitimi konusu	3,95
Eğitim bir kitle imha silahı kitabını	3,93
Buz kırma etkinliği	3,88

Araştırmanın birinci alt problemi ‘konuları yararlı bulmaları, cinsiyete, medeni duruma, hizmet süresine ve okul/kurum türüne göre farklılaşmakta mıdır?’ biçiminde ifade edilmiştir.

Öğretmenlerin seminer konularını yararlı bulmaları erkeklerde ($\bar{x}=3.76$), kadınlarda ($\bar{x}=3.82$) şeklindedir. Öğretmenlerin cinsiyete göre konuları yararlı bulmaları ile ilgili verilerin normal dağılıp dağılmadığı ile ilgili Kolmogorov Smirnov testi yapılmış ve normal dağılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($p=0,00$). Bu nedenle cinsiyet değişkeni ile ilgili Mann Whitney testi yapılarak veriler analiz edilmiştir.

Tablo3: Cinsiyete Göre Konuları Yararlı Bulma

Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Erkek	81	91,14	7382,00	4061,00	.459
Kadın	107	97,05	10384,00		

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Konuları yararlı bulmada erkek öğretmenler ile kadın öğretmenler arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($U= 4061$; $p=0.459$).

Öğretmenlerin seminer konularını yararlı bulmaları, medeni durum açısından bakıldığında evlilerin aritmetik ortalamasının $\bar{x}=3.81$, bekarların aritmetik ortalaması $\bar{x}=3.71$ şeklindedir. Öğretmenlerin medeni durumlarına göre konuları yararlı bulmaları ile ilgili verilerin normal dağılıp dağılmadığı ile ilgili Kolmogorov Smirnov testi yapılmış ve normal dağılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($p=0,00$). Bu nedenle medeni durum değişkeni ile ilgili Mann Whitney testi yapılarak veriler analiz edilmiştir.

Tablo 4: Medeni Duruma Göre Konuları Yararlı Bulma

Grup	N	Sıra	Sıra	U	p
------	---	------	------	---	---

		Ortalaması	Toplamı		
Evli	163	96,31	15698,00	1743,00	.243
Bekar	25	92,72	2068,00		

*p < 0.05 **p < 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Konuları yararlı bulmada erkek öğretmenler ile kadın öğretmenler arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($U= 1743$; $p=0.243$).

Öğretmenlerin seminer konularını yararlı bulmaları, hizmet süreleri açısından bakıldığında 1-6 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=3,69$, 7-12 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=3,74$, 13-18 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=3,93$, 19-24 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=3,82$, 25-30 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=3,92$, 31 yıl ve üstü kıdeme sahip öğretmenlerde ise $\bar{x}=3,87$ olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin kıdeme göre konuları yararlı bulmaları ile ilgili verilerin normal dağılım gösterip göstermediği ile ilgili Kolmogorov Smirnov testi yapılmış ve normal dağılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($p=0,00$). Bu nedenle medeni durum değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis testi yapılarak veriler analiz edilmiştir.

Tablo 5: Kıdemine Göre Konuları Yararlı Bulma

Gruplar	N	Sıra Ort.	Sd.	x^2	p	Anlamlı Fark
1-6 Yıl	48	81,59	5	5.77	.329	Yok
7-12 Yıl	54	93,25				
13-18 Yıl	36	109,68				
19-24 Yıl	27	95,94				
25-30 Yıl	5	100,13				
31 Yıl ve üstü	8	96,63				

*p < 0.05 **p < 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Öğretmenlerin seminer programında yer alan konuları yararlı bulmada kıdemlere göre, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir ($x^2= 5,77$; $sd=5$; $P=0,329$).

Öğretmenlerin seminer konularını yararlı bulmaları ile ilgili gruplar arasında fark olup olmadığı ile ilgili analizler yapılırken okul öncesinde katılım beş, yaygın eğitim kurumlarında üç veri olduğundan değerlendirme yapmak için veri sayısı az olduğundan okul öncesi ile yaygın eğitim değerlendirmeye alınmamıştır. Öğretmenlerin seminer konularını yararlı bulmaları, okul türüne göre bakıldığında ilkokulda görev yapan öğretmenlerin $\bar{x}= 3,83$, ortaokulda görev yapan öğretmenlerin $\bar{x}= 3,85$, lisede görev yapan öğretmenlerin $\bar{x}= 3,64$ olduğu görülmektedir. Görev yapılan okul türüne göre etkinlikleri yararlı olup olmadığı ile ilgili verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov Smirnov testi yapılmış ve normal dağılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($p=0,00$). Bu nedenle okul türü değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis testi yapılarak veriler analiz edilmiştir.

Tablo 6: Okul Türüne Göre Konuları Yararlı Bulma

Gruplar	N	Sıra Ort.	Sd.	x^2	p	Anlamlı Fark
---------	---	-----------	-----	-------	---	--------------

İlkokul	77	99,12	2	3,71	.156	Yok
Ortaokul	68	84,26				
Lise	35	83,66				

*p < 0.05

**p < 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Öğretmenlerin seminer programında yer alan konuları yararlı bulmada ilkökul, ortaokul ve lise grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir ($x^2=3,71$; $sd=3$; $P=0,156$).

Araştırmanın ikinci alt problemi ‘etkinlikleri yararlı bulmaları, cinsiyete, medeni duruma, hizmet süresine ve okul/kurum türüne göre farklılaşmakta mıdır?’ biçiminde ifade edilmiştir.

Öğretmenlerin seminer etkinliklerini yararlı bulmaları erkeklerde ($\bar{x}=3,98$), kadınlarda ($\bar{x}=3,98$) şeklindedir. Öğretmenlerin cinsiyete göre konuları yararlı bulmaları ile ilgili verilerin normal dağılıp dağılmadığı ile ilgili Kolmogorov Smirnov testi yapılmış ve normal dağılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($p=0,00$). Bu nedenle cinsiyet değişkeni ile ilgili Mann Whitney testi yapılarak veriler analiz edilmiştir.

Tablo 7: Cinsiyete Göre Etkinlikleri Yararlı Bulma

Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Erkek	81	93,81	7599,00	4278,00	.880
Kadın	107	95,02	10167,00		

*p < 0.05

**p < 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Etkinlikleri yararlı bulmada erkek öğretmenler ile kadın öğretmenler arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($U=4278$; $p=0,880$).

Öğretmenlerin seminer etkinliklerini yararlı bulmaları, medeni durum açısından bakıldığında evlilerin aritmetik ortalamasının $\bar{x}=4,00$, bekarların aritmetik ortalaması $\bar{x}=3,87$ şeklindedir. Öğretmenlerin medeni durumlarına göre etkinlikleri yararlı bulmaları ile ilgili verilerin normal dağılıp dağılmadığı ile ilgili Kolmogorov Smirnov testi yapılmış ve normal dağılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($p=0,00$). Bu nedenle medeni durum değişkeni ile ilgili Mann Whitney testi yapılarak veriler analiz edilmiştir.

Tablo 8: Medeni Duruma Göre Etkinlikleri Yararlı Bulma

Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Evli	163	95,26	15528,00	1913,00	.621
Bekar	25	89,52	2238,00		

*p < 0.05

**p < 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Etkinlikleri yararlı bulmada erkek öğretmenler ile kadın öğretmenler arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($U=1913$; $p=0,621$).

Öğretmenlerin seminer etkinlikleri yararlı bulmaları, hizmet süreleri açısından bakıldığında 1-6 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=4,04$, 7-12 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=3,73$, 13-18 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=4,17$, 19-24 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=4,04$, 25-30 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=3,94$, 31 yıl ve üstü kıdeme sahip öğretmenlerde ise $\bar{x}=3,88$ olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin kıdeme göre konuları yararlı bulmaları ile ilgili verilerin normal dağılım gösterip göstermediği ile ilgili Kolmogorov Smirnov testi yapılmış ve normal dağılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($p=0,00$). Bu nedenle medeni durum değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis testi yapılarak veriler analiz edilmiştir.

Tablo 9: Kıdeme Göre Etkinlikleri Yararlı Bulma

Gruplar	N	Sıra Ort.	Sd.	χ^2	p	Anlamlı Fark
1-6 Yıl	48	90,14	5	5.39	.370	Yok
7-12 Yıl	54	88,28				
13-18 Yıl	36	111,94				
19-24 Yıl	27	98,22				
25-30 Yıl	5	86,47				
31 Yıl ve üstü	8	86,69				

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Öğretmenlerin seminer programında yer alan etkinlikleri yararlı bulmada kıdemlere göre, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir ($\chi^2= 5,39$; $sd=5$; $P=0,370$).

Öğretmenlerin seminer etkinliklerini yararlı bulmaları ile ilgili gruplar arasında fark olup olmadığı ile ilgili analizler yapılırken okul öncesinde katılım beş, yaygın eğitim kurumlarında üç veri olduğundan değerlendirme yapmak için veri sayısı az olduğundan okul öncesi ile yaygın eğitim değerlendirmeye alınmamıştır. Öğretmenlerin seminer konularını yararlı bulmaları, okul türüne göre bakıldığında ilkökulda görev yapan öğretmenlerin $\bar{x}= 3,98$, ortaokulda görev yapan öğretmenlerin $\bar{x}= 4,04$, lisede görev yapan öğretmenlerin $\bar{x}= 3,86$ olduğu görülmektedir. Görev yapılan okul türüne göre etkinlikleri yararlı olup olmadığı ile ilgili verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov Smirnov testi yapılmış ve normal dağılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($p=0,00$). Bu nedenle okul türü değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis testi yapılarak veriler analiz edilmiştir.

Tablo 10: Okul Türüne Göre Etkinlikleri Yararlı Bulma

Gruplar	N	Sıra Ort.	Sd.	χ^2	p	Anlamlı Fark
İlkokul	77	96,85	2	2,21	.330	Yok
Ortaokul	68	84,14				
Lise	35	88,89				

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Öğretmenlerin seminer programında yer alan konuları yararlı bulmada ilkökul, ortaokul ve lise grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir ($\chi^2= 2,21$; $sd=2$; $P=0,330$).

Araştırmanın üçüncü alt problemi ‘etkinliklere ayrılan süreyi yeterli bulma, cinsiyete, medeni duruma, hizmet süresine ve okul/kurum türüne göre farklılaşmakta mıdır?’ biçiminde ifade edilmiştir.

Öğretmenlerin seminer etkinliklerine ayrılan süreyi yeterli bulmada, erkekler ($\bar{x}=3.98$) ile kadınların ($\bar{x}=3.99$) benzer veriye sahiptir. Öğretmenlerin cinsiyete göre konuları yararlı bulmaları ile ilgili verilerin normal dağılıp dağılmadığı ile ilgili Kolmogorov Smirnov testi yapılmış ve normal dağılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($p=0,00$). Bu nedenle cinsiyet değişkeni ile ilgili Mann Whitney testi yapılarak veriler analiz edilmiştir.

Tablo 11: Cinsiyete Göre Etkinliklere Ayrılan Süreyi Yeterli Bulma

Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Erkek	81	95,67	7749,50	4238,00	.795
Kadın	107	93,61	10016,50		

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Etkinliklere ayrılan süreyi yeterli bulmada erkek öğretmenler ile kadın öğretmenler arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($U= 4238$; $p=0.795$).

Öğretmenlerin seminer etkinliklerine ayrılan süreyi yeterli bulmalarına, medeni durum açısından bakıldığında evlilerin aritmetik ortalaması $\bar{x}=3,98$, bekarların aritmetik ortalaması $\bar{x}=3.78$ şeklindedir. Öğretmenlerin medeni durumlarına göre etkinlikleri yararlı bulmaları ile ilgili verilerin normal dağılıp dağılmadığı ile ilgili Kolmogorov Smirnov testi yapılmış ve normal dağılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($p=0,00$). Bu nedenle medeni durum değişkeni ile ilgili Mann Whitney testi yapılarak veriler analiz edilmiştir.

Tablo 12: Medeni Duruma Göre Etkinliklere Ayrılan Süreyi Yeterli Bulma

Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Evli	163	93,71	15275,50	1909,50	.609
Bekar	25	99,62	2490,50		

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Etkinliklere ayrılan süreyi yeterli bulmada erkek öğretmenler ile kadın öğretmenler arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($U= 1909$; $p=0.609$).

Öğretmenlerin seminer etkinlikleri yararlı bulmaları, hizmet süreleri açısından bakıldığında, 1-6 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=4,09$, 7-12 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=3,94$, 13-18 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=4,00$, 19-24 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=3,85$, 25-30 yıl kıdeme sahip öğretmenlerde $\bar{x}=3,94$, 31 yıl ve üstü kıdeme sahip öğretmenlerde ise $\bar{x}=4,21$ olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin kıdeme göre konuları yararlı bulmaları ile ilgili verilerin normal dağılım gösterip göstermediği ile ilgili Kolmogorov Smirnov testi yapılmış ve normal dağılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($p=0,00$). Bu nedenle medeni durum değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis testi yapılarak veriler analiz edilmiştir.

Öğretmenlerin seminer etkinliklerine ayrılan süreyi yararlı bulmaları ile ilgili gruplar arasında fark olup olmadığı ile ilgili analizler yapılırken, okul öncesinde katılım beş, yaygın eğitim kurumlarında üç veri bulunduğu gözlenmiştir. Değerlendirme yapmak için veri sayısı az olduğundan okul öncesi ile yaygın eğitim kurumlarında çalışan katılımcılardan gelen veriler değerlendirmeye alınmadığından tablo verilmemiş ve sonuçlar detaylı olarak tartışılmamıştır. Bununla birlikte, analizler yapılmış ve öğretmenlerin seminer programına alınan etkinliklere ayrılan süreyi yeterli bulmada kıdemlere göre, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir ($x^2= 4,81$; $sd=5$; $P=0,438$).

Görev yapılan okul türüne göre etkinlikleri yararlı olup olmadığı ile ilgili verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov Smirnov testi yapılmış ve normal dağılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($p=0,00$). Bu nedenle okul türü değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis testi yapılarak veriler analiz edilmiştir.

Tablo 14: Okul Türüne Göre Etkinliklere Ayrılan Süreyi Yeterli Bulma

Gruplar	N	Sıra Ort.	Sd.	x^2	p	Anlamlı Fark
İlkokul	77	82,73	2	3,57	.167	Yok
Ortaokul	68	98,91				
Lise	35	91,24				

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Öğretmenlerin seminer programında yer alan konuları yararlı bulmada ilkökul, ortaokul ve lise grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir ($x^2= 3,57$; $sd=2$; $P=0,167$).

Araştırmanın üçüncü alt problemi ‘En yararlı etkinlik hangisidir? Nedeni nedir?’ biçiminde ifade edilmiştir.

Araştırmanın 4. alt problemine yönelik istatistiki veriler Tablo 15’de gösterilmiştir.

Tablo 14: En Yararlı Etkinlik Sıralaması

Etkinlikler	%
Bir Milyon Öğretmen Bir Milyon Fikir	21,3
Buz Kırma Etkinlikleri	12,8
Eğitim Bir Kitle İmha Silahı-Kitap	9,0
Mesleki Çalışma Dönemi-Video	5,3
Tecrübe Konuşuyor-Video	3,7
Genel Trafik Eğitimi	2,7
Bilim Tarihi Sohbetleri-Kitap	0

En yararlı etkinlik olarak “bir milyon öğretmen bir milyon fikir” seçilmiştir. Neden? Sorusunda verilen cevaplar “değerli olduğumuzu hissettik; fikir zenginliği yeni şeyler ortaya çıkarır; yaratıcılığı geliştirir; okul açısından yararlı olur; fikirler ARGE bölüme iletileceğinden katkı sağlar; ilk defa görüşüme başvuruldu; öğretmen fikirleri önemlidir; düşüncelerimizi özgürce ifade edebilme şansı bulduk; ihtiyaçlara ilk elden ulaşıldı; eğitim süreçlerine katkı sağlar” şeklinde açıklamalarda bulunulmuştur.

Aynı şekilde sizin için en yararlı etkinlik hangisi, neden? Soruna verilen cevaplarda ikinci sırada olan “buz kırma etkinliği için “öğrencilerin birbirleri ile öğretmenlerin öğrencileri kısa sürede tanımalarına imkan sağladığı; tanışma ve kaynaşmayı kısa süreye indirdiği; öğretmenler arası yakınlaşmayı sağladığı; öğretmenlerin motivasyonu sağladığı; meslektaşlarla prosedür dışı iletişim kurmayı; grup çalışmasına olumlu etki sağladığı; sınıfta uygulanabilirliği” şeklinde açıklamalar mevcuttur. Bu etkinliğin sınıf yönetiminde kullanılabilirliğinin yanında okul çalışanlarını birbirine yakınlaştırdığı şeklinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.

2018 Eylül ile başlayan mesleki çalışma programı, eğitim çalışanları tarafından olumlu karşılanmıştır. Hizmetiçi eğitim çalışmaları, eğitim çalışanlarında kendilerini geliştirme, yenileme fırsatları sağlamaktadır. Bu fırsatları sunması bakımından 2018 Eylül ile başlayan mesleki çalışma programındaki yeni uygulamanın daha ileri ve üst seviyelere taşınması milli eğitim sistemi açısından son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Öğretmenin başarısının eğitim sisteminin başarısı ile doğru orantılı olduğu gerçeğinden hareketle bir sonraki mesleki çalışma programının öğretim yılı başında uygulanan programdan daha kaliteli olacağı mesajı alınmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Milli Eğitim Bakanlığı 31/08/2018 tarih ve E.15202059 sayılı yazı ile 2018-2019 öğretim yılında diğer yıllardan farklı olarak bir seminer çalışması düzenlemiştir. Mevcut okul/kurum türleri düşünülerek farklı sekiz program hazırlanmış ve uygulanmıştır. Program her ne kadar sekiz farklı biçimde düzenlenmiş olsa da benzer konular içermektedir. Benzer konu ve etkinlikler göz önüne alınmak sureti ile oluşturulan anket ile alandan bilgi toplama yoluna gidilmiştir.

Bunun yanında programların uygulanması sırasında taşra teşkilatında görev yapan Maarif Müfettişleri, Milli Eğitim Müdür Yardımcıları ve Şube Müdürlerine de uygulan programı gözleme görevi verilmiştir. Araştırmacı da görev alanında bulunan 22’i kurumdan 21’inde yapılan çalışmalara aktif olarak katılmıştır. Aktif katılım gözlem, görüş bildirme, tartışmaya katılma, sorun dinleme vb. şekilde yerine getirilmiştir.

Katılımcılardan elde edilen verilere göre 2018-2019 öğretim yılı başında yürütülen seminer programında yer alan ve programlardaki ortak konuları $\square = 3,79$, ortak etkinlikler $\square = 3,98$ skorları ile “yararlı” bulduğu, etkinliklere ayrılan süreyi de $\square = 3,98$ ortalaması ile yeterli buldukları yönündedir.

Konular arasında “sınıf yönetimi ve akademik başarı ($\square = 3,90$)”, “mesleki gelişim ($\square = 3,90$)” ve “özel eğitim ($\square = 3,89$)” ilk üç sırayı alırken “öğretim yöntemleri ve teknikleri ($\square = 3,74$)”, “ölçme ve değerlendirme ($\square = 3,70$)”, “öğretim materyalleri ($\square = 3,61$)” ile son üç sırayı almaktadır. Sınıf yönetimi ve akademik başarı ile mesleki gelişim konularının ilk sırada yer alması, öğretmenlerin mesleki gelişme önem verdikleri şeklinde anlaşılmıştır.

Bütün etkinlikler $\square = 3,98$ ortalaması ile “yeterli” bulunmuş olup “bir milyon öğretmen bir milyon fikir” $\square = 4,16$ ortalaması ile birinci, “tecrübe konuşuyor video kümesi” $\square = 4,00$ ortalaması ile ikinci, “mesleki çalışma dönemi video kümesi” $\square = 3,99$ ortalaması ile üçüncü sırada yer almıştır.

Etkinlikler ile ilgili olarak “en yararlı” sıralamasında da “bir milyon öğretmen bir milyon fikir” etkinliği %21,3 ile birinci, “buz kırma” %12,8 ile ikinci sırada yer almıştır.

Öğretmenler, “bir milyon öğretmen bir milyon fikir” etkinliğinin yaratıcılığı geliştireceğini, okul için yararlı olacağını, düşüncelerin özgürce ifade edilmesinin önemli olduğunu, ARGE bölümlerine katkı sağlayacağını, bunun yanında ve en önemlisi kendilerini değerli hissettirdiğini ifade etmişlerdir. Değerli olduğunu hisseden öğretmenlerin süreçlere aktif katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, eğitimin sisteminin en önemli unsuru olan öğretmene değer veren politikaların zenginleştirilmesi beklenmektedir.

Buz kırma etkinliğinin tanışmayı kısa süreye indirdiği, yakınlaşmayı sağladığı, motivasyon oluşturduğu, informal iletişim kurmaya imkan tanıdığı, grup çalışmasına olanak sağladığı şeklinde yararları olmuştur. Bu yararları öğrenme sürecine dokunan etkinlik olarak ifade edilebilir. Bu yararları, öğretmenlerin sınıf yönetimine yönelik somut öneriler bekledikleri şeklinde anlamak olasıdır.

Alanda yapılan ziyaretlerde; Mesleki Çalışma Programının okul/kurumlara geç ulaşması nedeniyle program amacı, çalışma düzeni konusunda yöneticilerin bilgilendirme yapmaya zaman kalmadığını; akademisyenlerden yararlanılması tavsiyesinin programın geç gelmesi nedeniyle hayata geçirilemediği; köy okullarında internet bağlantı sorunları nedeniyle video kümelerinin izlenmesinde sıkıntılar çıktığını; uyum programına dahil olan öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişim konularına/etkinliklerine ikinci hafta katılmadıklarını; köy okullarının (yardımcı hizmetli eksikliği veya hiç olmamasından dolayı okul binalarının eğitim-öğretime hazırlanamadığı, bu işlerin öğretmenler tarafından yerine getirilmesi zorunluluğu nedeniyle kendilerini tam anlamıyla mesleki çalışmalara veremediklerini; çocuklarına bakıcı bulmaması/bulamaması nedeniyle kurumlara getirmek zorunda kalmaları; programın çok yoğun olması, şeklinde gözlem yapılmıştır.

2018-2019 Öğretim yılı başlamadan önce yürütülen seminer çalışmasında programların ortak konu ve etkinlikleri yeterli bulunmuştur. Bununla birlikte;

- Sınıf yönetimine yönelik konu/etkinliklerin çalışma programına alınması,
- Öğretmenler değerli hissettiren etkinliklere yer verilmesi, örneğin; halen görev yapan yüksek lisans ve doktoralı öğretmenlerden seminer programlarında yararlanılması,
- Yüksek lisans veya doktora yapan öğretmenlerin tez konuları hakkında il/ilçe milli eğitim müdürlüklerinde envanter oluşturulması,
- Programda akademisyenlerden yararlanılması tavsiyesine ek olarak YÖK veya Üniversiteler ile protokol yapılması,
- Seminer konu/etkinlik/kitap/film/video setinin (Mesleki Çalışmaların İçeriği ve Müzakere Edilecek Konular) belirlenmesinden sonra çalışılacak olan süreye bağlı olarak bütün konuların programa dağıtılması yerine, (tematik yaklaşım) öncelikler listesi hazırlanarak seminer programının (süre/konu/etkinlik açısından) belirlenmesi,

-Uyum programında görevi olan öğretmenler seminer çalışmalarına katılamamaktadır. Bu duruma, mesleki çalışmanın amaçları (8 madde) açısından baktığımızda, çalışmaya katılmayan öğretmenlerin mesleki/kişisel gelişim fırsatlarından yararlanamamasına neden olmaktadır. Mesleki çalışma programının birinci haftasında mesleki ve kişisel gelişime katkı sağlayan konu/etkinliklerin alınması, ikinci haftaya ise daha çok okulun işleyişi ile ilgili konu/etkinlik/çalışmaların bırakılması (örneğin; “bir milyon öğretmen bir milyon fikir” gibi çalışmaların birinci haftaya, zümre/şube/öğretmenler kurulu gibi çalışmaların ikinci haftaya konulması),

2018 Eylül ile başlayan mesleki çalışma programı, eğitim çalışanları tarafından olumlu karşılanmıştır. Hizmetiçi eğitim çalışmaları, eğitim çalışanlarında kendilerini geliştirme, yenileme fırsatları sağlamaktadır. 2018 Eylül ile başlayan mesleki çalışma programındaki yeni uygulamanın daha ileri ve üst seviyelere taşınması eğitim sistemi açısından son derece önemli olduğu, öğretmenin başarısının eğitim sisteminin başarısı ile doğru orantılı olduğu gerçeğinden hareketle, bir sonraki mesleki çalışma programının öğretim yılı başında uygulanan programdan daha iyi olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Altınışik, Songül. “Hizmetiçi Eğitim ve Türkiye’deki Uygulama”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi Eğitim Yönetimi Dergisi* 2/3 (Yaz: 1996): 329-348.
- Baştepe, İsmail. “Etkili Okulun Eğitim Öğretim Süreci ve Ortamı Boyutlarının Nitelikleri”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/29 (Yaz: 2009): 76-83.
- Bümen, Nilay T. - Ateş, Alev - Çakar, Esra - Ural, Gonca - Acar, Veli. “Türkiye Bağlamında Öğretmenlerin Mesleki Gelişimi: Sorunlar ve Öneriler”. *Milli Eğitim Dergisi* 194/31 (Bahar: 2012): 31-50.
- Celep, Cevat (ed.). *Meslek Olarak Öğretmenlik*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2004.
- Creswell, John W - Plano Clark, Vicki L. *Karma Yöntem Araştırmaları: Tasarımı ve Yürütülmesi*. Çev. Yüksel Dede – Selçuk Beşir Demir. Ankara: Anı Yayınları, 2014.
- Çelikkaya, Hasan. *Okul Yönetimi ve Yükseköğretimde Öğretmenlik*. Ankara: Nobel Yayınları, 2011.
- Demirel, Özcan. *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Pegem Yayınları, 1999.
- Demirtaş, Zülfü. “Öğretmenin Hizmet İçinde Yetiştirilmesinin Bir Aracı Olarak Denetim”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/31 (Mayıs: 2010): 41-52.
- Greene, Jennifer. C. *Mixed Methods in Social Inquiry*. San Francisco: Jossey-Bass, 2007.
- Greene, Jennifer. C - Caracelli, Valerie J - Graham, Wendy F. Toward a Conceptual Framework for Mixed-Method Evaluation Designs. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 11/3 (1989): 255-274.
- Kıncal, Remzi Y (ed.). *Bilimsel Araştırma Modelleri*. Ankara: Nobel Yayınları, 2014.
- Johanson, Burke – Christensen. *Eğitim Araştırmaları: Nicel, Nitel ve Karma Yaklaşımlar*. çev. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap, 2014
- MEB. Eylül 2018 Mesleki çalışma programı. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü
31.08.2018, 2018. Erişim adresi:
https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_08/31161738_YAZI.pdf
- ÖYGGM. *Mesleki Çalışma Programı* 31/08/2018 tarih ve E.15202059 sayılı yazı, 2008. Erişim adresi:
https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_08/31161738_YAZI.pdf.
- Özcan, Şafak. *Eğitim Yöneticisinin Cinsiyet ve Hizmetiçi Eğitim Durumunun Göreve Etkisi: Bir Meta Analitik Etki Analizi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.
- Patton, Michael Q. *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. çev. Mesut Bütün – Selçuk Beşir Demir. Ankara: PEGEM Akademi yayınları, 2014.
- Seferoğlu, Süleyman S. “Öğretmen Yeterlilikleri ve Mesleki Gelişim” *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi* 58 (2004): 40-41.

Sulak, Hacı. (ed.) *Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulamaları*. 3. Baskı, Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2012.

Tashakkori, Abbas - Creswell, John W. The New Era of Mixed Methods (ed.). *Journal of Mixed Methods Research*, 1/1 (January 2007): 3-7.

Taymaz, Haydar. *Hizmet İçi Eğitim: Kavramlar, İlkeler, Yöntemler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1981.

Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2011, 14 Eylül). *Resmi Gazete* (Sayı: 28054). Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110914-1.htm>

Tortop, Nuri - Aykaç, Burhan - Yayman, Hüseyin – Mehmet Akif Ö. *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2007.

Türkoğlu, Adil. (ed.). (2002). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Ankara: Mikro Yayınları, 2002.